
3 1761 05250532 8

נגמרו הסליחות: „יתגדל ויתקדש שמיה רבא". נחרת הנר בלעה את אומו של הקדיש.

למחר לא עמד השוטר על המשולחים בשעה שיצאו.

ארבעה ימים הלכו המשולחים בלוית העֲטפה מכפר לכפר, מתחנה לתחנה, כמנהג; ובכל עת שנזכר ליבוש בהתרסתו נגד בוראו בשבת העבר, הרהר בתשובה ואמר: בא וראה מעשה השנחה! מה רבו חסדיך אלהים ומשפטיך — תהום רבה!

ונזכר בנר... ובשוטר... ובמנין... ובא לידי ספק: אין הוא יודע, מי השלים שם את המנין?

הכל בזכות הנרות. מצאו השוטר בקלקולו וצרפו למשולחים. הוא ישן מתוך שכרות, בדיעבד יכולים לצרפו. המנין היה מנין של דיעבד.

ובלילה בסוף האשמורה שלפני האחרונה, בשעה, שצף הירח על הרקיע, ולא האיר אלא בשביל יחידים; בשעה, שהחשך לא החשיך אלא על מה שאין צריך להיות גלוי; והכוכבים היו טרודים בשמיעה יותר מבשירה — יצא עומר של אור צנוע דרך החלון הקטן של בית הכלא, ובקע את החשך באוירו החולוני של הכפר.

יהודים עומדים כפופים על סליחותיהם לאור נרות שעוה... ש״ץ עטוף בטלית עומד כפוף על מטה הפוכה לעמוד ארעי... נשתנה בית-הכלא לבית-הכנסת ארעי... השכינה שרויה שם בתוך טמאתם...

„לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים... אתה הובשת נהרות איתן".

דומה מחוץ, שנהר מפכה מים, וגלים קלים הומים בו, הולכים והומים...

מצטמצמים ומתכוצים כמו מתוך חרדה הבתים הכפריים שמסביב. הצלב הזהב שעל בית-המסגד מתנוצץ לאור בית-הכלא. ההמיה העברית בוקעת ויוצאה ונספגת באויר הריק שבכפר. אילני הכרמים משתרבבים ומזדעזעים.

נעור השוטר בבית-מלונו מתוך חלום ילדות... וכשהסתכל בחלונו וראה אור שופע מתוך בית-הכלא — חרד וימהר שמה.

הוא פתח את הדלת, ועמד קפוא על המפתן.

אין הוא מוצא עז בנפשו להפריע את הבוכים על סליחותיהם.

ויש שנדמה לו, שכל זה אינו אלא המשך חלומו.

והוא עומד קפוא, וכמדומה ששפתיו דובבות...

„מומר... — לוחש אחד לחברו — מימי ילדותו"...

— מכיון שכך הרי מנינגו — מניק אליבא דכל הדעות — מבדח השני.

„אל מלך יושב על כסא רחמים... ויקרא בשם אדני..."

צריחה זו דומה שהיא מגביהה את הקוראים למעלה מעשרים אמה.

„אמרנו האזינה אדניי!"

צריחה זו מעידה, שהמתפללים הרגישו בקרב עדתם מציאות בוראם, המה מתנפלים עליו, כביכול, בצעקתם; בחינת: „איני מניחך, עד שתפנה אלי"...

„אל תשליכני לעת זקנההה".

אור נרות שעוה נתקל בלהלוחית עיני השוטר ונשבר לרסיסים מזהירים...

הנבלן סובב על הגבול, שאצל הכפר, וקורא בחיל: „סלושיייי!"

התרנגול בוקע את האויר וקורא את קריאתו. הכל מצטרף ונבלע בהמיה צנועה זו, שמתוך בית-הכלא.

— כל זה למה? ומפני מה? כלום הרבה הנאה הגיע לרבש״ע, אילו הייתי אָנוס ללכת עם העֲטָפָה בשבת, ולא הייתי משכים לסליחות?

— ומה אם יגנבו שם האכרים את התפוחים והשזופים הנאספים, ואני לא אוכל לשלם חובות, ואהי „לוה רשע ולא ישלם״?

קשיות הרבה יש לו על הרבש״ע.

מתוך קשיותיו נכנס בכפר. קול נביחת הכלבים, שהתנפלו עליו מן החצרות, העירו אותו מתוך מחשבותיו. חפץ היה להרים אבן ולזרוק בהם, אבל נזכר ששבת היום.

חפץ הקדוש־ברוך־הוא להעמידו היום בעשרה נסיונות.

הוא התחיל מבריח אותם בקול.

אכרי הכפר עמדו איש בחצרו, „רואים־ולא־רואים״, ומחיכים לעצמם.

— נוח לכם, חמיים, כשאסור לי על־פי־דין לשאת מקל ולהרים אבן, אבל אילו הייתי עברין, הייתם קוראים לכלביכם אל החצרות, כדי להצילם ממקלו של יהודי.

כך קרא עליהם, אבל קולו נבלע בנבחת הכלבים.

בשעה לא טובה הגיע אל הכפר. השוטר יושב שם זה שני ימים. הוא אסף שמה לבית־הכלא את כל היהודים שמסביב. גם על היהודי היחידי שבכפר מתח את דינו. כלם יושבים בתפיסה, ועתידים למחר להשלח. — מומר היה שוטר זה. הכל יודעין: קשה מומר לישראל, שום שוחד לא יקבל ממך.

ראהו השוטר, והפסיק לו את הדרך.

נתרבו לליבוש קשיותיו על הבורא: „איה גבורותיך, איה נפלאותיך?״ הוא טוען ומתרים במחשבה.

עם הערב־שמש הכניסו את ליבוש לבית־הכלא.

חפץ הוא לבכות, אלא שהיהודים התפוסים מריעים לקראתו: „ברוך הבא!״ מתוך חדוה.

— לשמחה מה זו עושה?

— מה אתה סח? ר׳ ליבוש! נס עשה לנו הקדוש־ברוך־הוא עמך: תשעה אנחנו בכאן, חסר היה אחד למנין של סליחות. הכל יש לנו: טלית לשליח־צבור, נרות, סליחות — רק המנין היה חסר, והשלימו הקדוש־ברוך־הוא עמך, מרובה שכרך!

תמה ליבוש ואמר: „כבשי דרחמנא, כמה גדולים מעשי השם יתברך!״

כשעמדו שוב למנין, נמצא „מנין רופף״: ביניהם היה דניאל הנה, שהתגולל שכור על הקרקע. זה היה אחד מן הגרים הזקנים, שהתגירו במקום שהתגירו ובסבה שהתגירו... וכך מדתם לסוב בעירות ובכפרים על בתי ישראל, לאכל עד לזרא, לשתות עד לשכרה, ובני ישראל סבלנים מוחלים להם את

נגלה הדבר פתאם, שגם שכיבה על הקרקע שמה „שכיבה"; „פת במלח" היא בכלל סעודה; ו„לינות" של נע־ונד לא יצאו מכלל „ישיבה" — נגזר עליו לשלחו מתוך הכפר שמצאו אותו שם.

במקצת הוא־גופו אשם בדבר: מכיון שהוא מעביר על תביעותיו אצל בוראו, ומודה לו בכל יום על פרנסתו ועל חייו, הרי לך הודאת בעל־דין שגם חיים אלה הם בכלל חיים וישיבה זו היא בכלל ישיבה.

מעשה שטן נכר בדבר, שהתכון לערב־שבת שחל אחריו סליחות. אילו התאחרו הללו... לבא שעה אחת אחרי כן, כבר לא מצאו אותו כאן: הוא־גופו נחפז לנסוע העירה להצטרף להשכמת סליחות בצבור.

הוא נמלט בדרך נס... מאותם הנסים, שהקדוש־ברוך־הוא מראה לישראל בגלות—והתחבא לפי שעה.

וקודם שקיעת החמה לקח מזון סעודה אחת ויצא לדרך ההולך לכפר הקרוב, שמתגורר שם יהודי אחד, מנה בפסיעות רגליו פחות מתחום שבת, עֵרֵב וקנה רשות בין קמות התירוס, שעל שדות האכרים, והתנה שיהי לו למחר משם תחום שבת לכפר הנזכר.

ודאי, שיהודי זה נוסע במוצאי־שבת־קדש לסליחות העירה וילוה לו גם הוא.

למחר לא מצא את ערובו על מקומו. קרוב לשער, שאחד האכרים ראה מרחוק וחשד, שבקבוק דם הוא טומן שם למצות שלשנה הבאה, בדק, מצא, ואכל על השובע.

אבל מה בכך? כלום ללחם ולצלי, שטמן שם, היה ליבוש זקוק? צריך לו הרחבת תחומין! יאכל לו שְׁטָמַן את הערוב, ובלבד שיתארך התחום!

והוא יצא מן הכפר ונכנס במשעול צר ונפתל בין שדרות הקמה. הוא הלך פסיעות שבתיות, טובע בבריכות שדי.

„בחסד עליון תהיה השנה שנת שובע. לא לחנם מתפללים בקלויזים „תן טל ומטר"; אבל כלום כדאי הוא כל זה? ! כלום כראים הללו ברכות שדי ? !"

הוא בא בשביל צר. השבלים חסמו לפניו את הדרך, הזדעזעו, התלחשו, כאילו מתחננות ואומרות: „אין אנו מניחות אותך, עד שתסכים על הברכות".

הוא הביט על קומתן הזקופה ועל ראשיהן הכפופים, ועמד קצת על מקומו. חושש היה לנגע „מחובר לקרקע" בשבת, ואחר מחשבה קצרה מצא לו תחבולה: הצטדד והתמצע בין השבלים, בלי נגע בהן בגופו, ויצא בשלום.

ושוב השתקע במחשבות, ובא לידי התרסה כלפי מעלה:

מַעֲשֵׂה הַשְׁגָּחָה.

כל ימות הקיץ היה ליבוש כַּרְמָן נע־ונד בין הכפרים, אוכל פת במלח, שותה מי באר, מכתת רגליו בדרכים לא־כבושות ושוכב בטחב על אדמתו של „בורא עולמות“. על הגנים ועל הכרמים פרנסתו: קונה הוא פרי הגנים בכפרים בראשית ימי האביב קודם שבאו לעולם, על אחריותו של „הזן ומפרנס“ שחתך לו חיים בראש השנה דאשתקד עד לשנה הבאה; וחזקה, שפסק לו גם קצבה ל„חתיכת“ חיין. מתפלל הוא כל ימות השנה, שישלח אלהים על שדות האכרים וכרמיהם טל־ומטר לברכה, רוחות של נחת, חם־שמש שאינו קודח — הכל מה שצריך — בעתו ובזמנו, כדי להרבות שפע בשדות האכרים, שהוא צריך להרויח אצלם אותה המחיה, שקצב לו הקדוש־ברוך־הוא.

ואחר־כך, לעת גמר בשולם של הפֵּרות, הוא סובב מכפר לכפר, אוסף פרותיו ושולחם העירה לאשתו. זוהי אשת־חיל העוסקת במכירתם, וכונסת מה שראוי לכניסה לימות החורף. יש לו על מי להסמך.

שונאים רבים יש לו לליבוש, שהוא יכול להתנאות בהם: סערות שאינן מצויות, שכנראה כל עיקרן לא באו אלא כנגדו: להשיל חלק הגון מציץ גנותיו. שמא יתעשר ויבא לידי חטא; חם קודח היוצא מנרתיקה של חמה, כדי שיתעלפו העלים וילקו פרותיו; ברד קוֹרֵחַ, שכל עיקרו לא נברא אלא בשביל ליסר את הרשעים, אבל מפני שהוא בא בערבוביה שוב אינו מבחין.

השונא הגרוע ביותר הוא אצלו התולע. זוחל זה — בזחלנותו עולה ומשחית, יורד ומחבל, מַטִּיל ביצים תחת עור העצים, ולפעמים — בלב הפרי. נקי־הדעת סולד מלהזכירם בתפלתו להקדוש־ברוך־הוא: מעולם לא התפלל עליהם חוני המעגל, ולא — כהן גדול בבית־המקדש. בשונא כזה אין כדאי להלחם אלא בכלי־זין, שנקיי־הדעת סולדים ממנו: מראשית ימי האביב הוא מעלה עשן בגנים מתוך גללים, במחילה, עד שהם נחנקים וכלים, קודם שמכניפים; מפני שאז... תולע כשהוא מכניף... הוא מסוכן ביותר.

כמדומה שיותר אין לו שונאים.

אבל...

בעצמה קרבת נפש ל„זריזים" הללו. לכשתרצה, תוכל לטעות ולחשב, שגם אלקסי שרוי בתוכם.

והיא קמה ונכנסה.

שירת החילים נפסקה מאמצע החרוז. המה הביטו ברמזים על „נשומה" הבולט. התחילו מסלסלים בשפמם אחת למעלה ואחת למטה. העזיז שבהם עשה סבוב על עקבו, בחינת תרנגול על כנפו, ופנה אליה:

מהיכן ולהיכן? לבנוניה!

נכנסת היא עמם בשיחה מרצון טוב. מספרת על בעלה, שגם הוא חיל זריז, שקראו אותו למזרח הרחוק „לשבר את קדרות המיקדו".

מיד בוראים לה מקום מרווח, ובעלי־השפם עומדים עליה; תוקעים בה מבטים קודחים. היא סופגת אתם מתוך תמימות, מסתכלת בהם בנחת ומספרת.

שמחה היא בחברותה. דומה, שבין מכיריה, בין קרוביה היא שרויה.

הזריזים הגבורים מתחילים לעשות „מצור"...

זה מעיד על רעהו, שהוא פיטפבל; והפטפבל — על עדו שהוא סגן־אָפיצור לרוטה שאלקסי צובא בה.

בקבוקים שחורים נבראו בין החבורה על פי נס. מגישים לפניה כוס שכר. היא אינה מסרבת.

נכנס הקנדקטור, מצליף עין על החבורה ועל „התוך" שבחבורה, מחיך בערמימות. נחפז הוא, אבל אינו רגיל לסרב לרבים. יושב לו, כמו שהוא יושב, שותה כוס שכר ארעית, ואוכל בעיניו את ירינה.

והיא מספרת טובת לב, גלויה. כשמשימים יד על שכמה, היא מסתכלת ומחיכת.

יודעת היא, שכל מה שהם עושים, אינו אלא מתוך חבה וקורבת דעת.

„שררדק!" והמסע עמד לפני התחנה.

הפסקה לשעה קצרה.

מציע לפניה מי שעתיד להיות סגן־אָפיצור, שתרד ותכנס עמו לחדר אחר... בכאן... קרוב אצל התחנה... בבית אחד ממכיריו...

הפיטפבל מנענע בראש; כאומר: „כך נאה, כך יפה". מרמז לה, שיש כסף גם לאָפיצור גם בכיסו...

מיד הרגישה במחשבתם הזרה: התכרמו פניה, והתרחקה לעגלה הסמוכה.

ומשם היא סוקרת כפעם בפעם לתוך עגלת החילים. לבה נמשך אחריהם. קרבת נפש היא מרגישה להם. כמה שמחה היתה בחברתם!

חבל, שהם מלאים מחשבות זרות! „הוי, גברים, גברים!"

ונזכרה, שגם אלקסי שלה הוא „גבר" במזרח הרחוק...

נזדעזעו העגלות, המסע נע וירינה כמו התעוררה־מהרהוריה.

שהיא נזכרת בהכאותיו, יותר מתגברים בה געגועיה. קשה אגרופו, אבל באין אגרוף, גם אלקסי איננו.

רואה היא אותו לפרקים בחלומה על שדה־הקרב בתמונה מטושטשת, מפני שאין לה מושג ברור על קרב זה, מהו ובשל מהו? יודעת היא רק ששורות־שורות של גברים מתנפלים על שורות־שורות של גברים ממין אחר, ומכים ופוצעים אלו את אלו. יותר אין מוחה קולט.

אומרים לה, שהוא ישהה שם הרבה־הרבה, וקרב הדבר שיפול חלל. בזאת אין היא מאמינה. כשהיא שומעת זאת, היא ממלאה פיה צחוק: „אין הם יודעים את אלקסי שלי, לפיכך הם מפטפטים כך!"

אבל בשהיותו היא שרויה בספק: מכיון שיצא שלא לרצונו, הרי שגם שיבתו תהיה תלויה ברצון אחרים! מי יודע, מתי ישיבוהו?

לפי שעה היא יושבת ומחכה לו. ביום היא עובדת, ובלילה היא מחכה. ישנה היא ומחכה, קמה ועובדת.

ומצהירין פניה מעבודה, ומבריקות עיניה מחכוי ותקוה; ומושכת היא על עצמה לבות בעלי־הנאה.

צררדר! רועשת המכונה ומבקיעה לה דרך בין הרים וגבעות, בין שדות ויערים. עמודי התלגרף יחד עם ההרים והיערים נדחקים ואצים לאחור, פעם מצד זה ופעם מצד זה, ומתוך חזירתם הם סוקרים בחלונות העגלות, ונדחקים ורצים לאחור.

נעים לה לשכח לפי־שעה את מחוז נסיעתה. די לה לדעת, שהיא נוסעת למרחקים. גם אלקסי מצוי עכשו במרחקים. מי יאמר לה שאין באפשרות לפגוש אותו באיזה מן המקומות?

שמא הוא מעבר להר? שמא הוא עומד על המשמר במסלה זו? הלא גם הוא נושא כפתורים נוצצים! ושמא היה בין אלה, שעמדו בצדי המסלה וסקרו בחלונות?

היוך גם משתרע על פניה הרחבים. שוקעת היא בהרהורים וזכרונות של רגעים נעימים בחייה עם אלקסי בשעת פכחותו.

בעגלה הסמוכה ישבו חבל חילים צפופים ושרו במקהלה:

„Жди, Микадо, насъ повсюду
Мы разобьемъ тебѣ посуду".

גהוך מתרחב על פניה הדמוניים. יודעת היא, שלדבר זה אין לך מומחה כאלקסי שלה בשעתו.

מכיון שהוא מבוסם, הוא מתחיל מן הקדרות וגומר על שכמיה.

הכפתורים הנוצצים והכידונות הקצרים של החילים שבעגלה הפתוחה הגדילו בלבה מדורת געגועיה. חפצה היא לקום ולהכנס ביניהם. היא מרגישה

בְּתוֹךְ הָעֲגָלָה.

(ציור).

„פעמון בית־הנתיבות מנה: „אחת, שתים, שלש!", שרקה המכונה, והעגלות התחילו מתנועעות. בתי־התחנה חוזרים לאחור...

שלום—שלום! מתברכים הנפרדים עם הנשארים. עוד שנים־שלשה מביטים דרך חלונות העגלות בהתחוננות מתוך צער הפרידה; עוד שתים־שלש מפות מורמות באויר; עוד רגע — והכל תם.

הנוסעים—קצתם מתנעגעים, וקצתם מאמינים שמתגעגעים על הנשארים, וקצתם מלגלגים בעצמם על השקרים היפים, שדברו בהתלהבות באזני הנשארים.

קמעא־קמעא מתטשטשות הצורות וכלות מתוך הלבבות. הנוסעים מתחילים מתענינים בשכניהם העראיים ובצורות השונות, הקרובות אליהם.

הכל קנו שביתה, רק ירינה אלקסיונה נוסעת בעמידה, מפני שצר לה המקום לשבת לפי ערך מדת גופה.

זוהי עממית צעירה, כבת עשרים, ילידת רוסיה הגדולה; „נופנית" יפיפיה, בעלת כתפים רחבות וקומה שאינה נכפפת. סינרה הלבן, השטוח מתחת צוארה על כל רחב החזה ומשולשל עד למטה מארכבותיה — נותן לה צורת „אם"; אך פניה המלאים ועיניה הפתוחות מזכירות רעננית של „בתולה" ומעוררות את בעלי־ההנאה הנסים, שמצטמצמים ובוראים לה מקום לשבת בצדם; אבל כשהיא מביטה על המקום הצר, שהכינו לה, היא מחרבת בחיוך עלוב: אין היא חושדת אותם אלא בהתול ולגלוג: ודאי שהם מלגלגים על רחב גופה המשונה...

היא נוסעת ה„נגבה" לבקש עבודה. בעלה יצא לצבא ונשלח למזרח הרחוק. כבר עברו כמה שבועות מיום שלותה אותו. ביום ההוא שתו שניהם לשכרה, עד שעמד אלקסי והכה אותה מכה רבה. סמני חבלות השאיר על כתפיה. אבל כל זה לא הועיל: מתגעגעה היא עליו כילד. אדרבה: יותר

נם מראה כוכבה ענוה זו, שארבע אמותיה משתרבבות ונותנות מקום לרקוד של הבריה שלמה.

דרך ה„לבודי" וה„פריזי" שבסוכה יוצא עמוד־אור, הולך ובוקע חשכת הלילה; נכנס העמוד דרך החלון, שבבית השכן, שאינו בן־ברית, העומר בחצר הסמוכה, ומעירו משנתו.

-- זיידים מרגיזים! — מסנן השכן מתוך תנומה — חל להם חנם בשעה, שהעולם שקוע בשנה!

קטרוג הוא עושה.

התחיל הלז צורח: „הוי! הניחני ואודה על האמת! אני והכומר הרגנו את השי״ן, והבאנו את דמו לתוך ארון־הקדש״.

אסף את כלם, דן בהם דין מיתה, והוציא את האסירים חפשי.

בא לבין אומות־העולם: אדום, מואב וכו׳; ראה עריצים מענים את עבדיהב, עושקים שכר שכיר, גוזלים עניים ועושים מעשים מגונים.

אמר: „שבע מצוות נצטויתם -- ואינכם שומרים אותן?!״ עמד והוציא את העריצים מתוך בתיהם והושיב בהם את העשוקים.

נפל פחד ר׳ שמשון על כל השופטים בעדכאות שלהם, והחילו שופטים בצדק.

ושופטים... ומחוקקים... ורוזנים ויועצים - - ישועה באה לעולם!

נעשה קטרוג בפמליא של מעלה: בא השטן לפני־כסא הכבוד וטען:

— רבון העולמים! רצונך להביא על ידי אדם זה גאולה לעמך שלא בעתה — מי מעכב על ידך? אבל מה לו ולאומות־העולם?! אם אין אתה נוגע בו, הריני מניח את הרבי מידי!

נגזר עליו, שישוב לארץ־ישראל.

נשא אשה ושב לארץ־ישראל והוליד בנים — כרעי דאבא.

פעם אחת — זה היה בליל ראשון של סוכות — ישב לו ר׳ שמשון בסוכתו הבנויה לפי מדתו, וזוגתו עמדה על צורת הפתח.

בא שטן והתדמה לה כפריץ אחד מן הפריצים שבגולה.

הזדעזעה אותה אשה בת הגולה, והשתחותה לפניו, כמו שנוהגין.

וזה נחשב אצל צדיקים שלמים — בחינת „עבודה זרה״.

נתן השטן ימיש את עיניו בסוכה; נצטמקה הסכה, נצטמקה גם קומתו של ר׳ שמשון, ובאותה שנה נסתלק מעולמו. —

וזוהי מסורה עתיקה אצל הירושלמיים: אם רואה אתה אדם בעל נשמה גבוהה בגוף מגודל — בידוע שהוא מזרעו של ר׳ שמשון, ועתידה הגאולה לבוא על ידם.

כך היה ר׳ יום־טוב עליו השלום גומר את ספורו — מוסיף ר׳ ברוך־בנדיט, כמתנצל, כאלו ירא הוא, שמא יחשדוהו, שמשלו הוא מספר.

באים ההברה להתפעלות ורגינה לעקבא דמשיחא. הירשל גונא מזדקר ומקרטע כדג. „בטלות״ הוא מרגיש באותה שעה כנגד בעלי־גוף.

ושוכחים החברה, שעדין לא שתו כלום. נדמה להם, שכבר מבוססים הם, ומתלבדים במעגלה — יד־לשכם. הירשל גונא קופץ על הספסל; ר׳ ברוך־בנדיט כופף קומתו — רקוד הם עושים — קצתם מתוך ישיבה, קצתם מתוך קפיצה.

„הרחמן הוא יקים — יקים סכת דוד — דוד סכת דוד!״

שבעלי־השררה גרים שם. ראו אותו נשות השרדה, מיד הפילו את ולדותיהן מרב חבה. נכשלה בו המלכה וחלתה. אמרו הרופאים שלהם, שאין לה רפואה, אלא אם ידקרו את פניו של אותו יפין במחטות מלובנים, עד שיתנול, ואחר־כך יביאו אותו לפניה.

באו לקחתו. ושאל: „כמה מחטות הפצים אתם לדקור בפני?"

אמ־ו לו: „כך־וכך!"

עמד ושער, שבסכום כזה אין ערך כדי להמית, ואין להם דין „הבא להרגך".

הכה באצבע על חטם אחד מהם, ושקע חטמו; משך באזני השני, ונשתרבב תנוך אזנו — וכן השאר. התחילו צועקים ב„קולו של עשו" וברחו.

קרא אחריהם: „לכו וברכו תורת ישראל, שלא נתנה לי רשות להרוג אתכם!"

גבורת שמשון היתה בו.

שלח המלך חילות חגורי־חרב; עמד וכתת חרבותם ופטרם מלפניו.

שלח המלך בעלי־חצים; אבל החצים קפצו מעל עורו, וחזרו למקום שנשלחו.

לא היתה לברזל שליטה עליו.

נפל פחדו על יושבי המקום.

ראוי היה שתבא הגאולה על ידו.

עמד ויצא להוץ־לאר־ץ לשאת אשה מבנות הגולה. שאל אותו הגבלן, אם יש לו פשפרט — נתן בו עיניו ויברח מפניו.

בא לכפר אחד ברומניה, וראה שוטרים מגרשים יהודי מתוך הכפר, ואת בנו מכניסים לצבא.

עמד ושאל: „אם — גרוש, כניסה למה; ואם כניסה — גרוש כלפי לאי?"

הפצו השוטרים לשים אותו במשמר; עמד והוציאם אל היער, ואסרם אל העצים. אמר:

— איני יודע, אם יש בכם דין מיתה, אלא שהמקום ברוך הוא, שלפניו גלויות כל תעלומות לב, יעשה בכם את דינכם.

בא לכרך אחד ונכנס בשכונת היהודים, וראה הכל נוהגים אבלות ושרוים בתענית. שאל: „מה זה?" מספרים לו: „עלילת דם! הרב ופרנסי העדה יושבים־תפוסים!" והראו לו על המעליל.

לקח את יד המעליל בידו, והתחיל לוחצה, עד שכמעט נתמסמס הבשר.

ודבר ידוע הוא, שאותו סוג בני אדם אין בו בחינה של מסירת־נפש: כשהם מרגישים כאב, מיד הם מתהללים ומתחילים צירהים.

הארץ; בזיתיה ובשמנה, שאינו משמיש לאורה גרידא, אלא, פשוט, אוכלים אותו. יש, לפי דבריו, טעם לשבח במרירותו, שאין בן חוץ־לארץ מסוגל לעמוד עליו. בני אדם טובלים שם פתם בכלי מלא שמן, אוכלים ופניהם מצהירין!

ובשבח התאנים והתמרים היה מספר; בדבשם הטוב לרפואה והמתוק לחך, יכול היית לחשוד אותו, שהוא בר תאוה, זללן — בר מינן!

ובשבח הירקות, באופן בשולם ומיני קנוח לסעודה; ואז לא היה מקפיד כלל, כשעמדה גם אמא מן הצד ושמעה; מפני שבעיקרו של דבר בענינים אלו הרי יש לה יותר השגה.

ובקברות הקדושים וברעידת הארץ. זוכר היה את הרעידה הגדולה מימי חרפו. שלשה ימים קודם הרעידה, ראה אותה בחלום. הכנה היתה לו לדבר. אומרים, שכל בני ארץ־ישראל — יש להם הכנה לחלומות.

ומספר היה גם מעשה שהיה בקטן שנולד אצל גדול אחד בירושלים — ר׳ חנוך הזקן, עליו השלום: „כל ימיו היה ר׳ חנוך עוסק בהשבעות ולהישים לרפאות בעלי־מומין שבישראל. הוא היה אומר, שתקון הגוף הוא בכלל תקון הנפש; ומי שאין לו גוף בריא ויפה, הרי הוא בכלל „קללת אלהים תלוי", והנשמה מקוננת עליו תמיד מפני חלול שם שמים.

נזדמן לו עני אחד, שהיה עור, קטוע ובעל־נגעים, רחמנא ליצלן.

נטפל עליו ר׳ חנוך, פקח לו את עיניו, רפא את רגלו; אך את נגעיו לא יכול לרפא בהשבעות, אלא אם ימוץ מהם.

עמד ומצץ.

ואחר כך האכילו והשקהו, ושנן לו פרק אחד והלכה אחת. גם תקון הנפש הפץ היה לעשות בו. כשנפטר מפניו אותו עני, ברכהו ואמר: „יהי רצון שתוליד בשנה זו בן שלם בגוף ונפש".

ילדה לו אשתו לשבעה מקוטעים בן־זכר, שנבהלו מפניו כל אנשי הבית: הוא יצא עשוי גמור, גדול כבן שלש שנים; ואין צריך לאמר שנולד מהול.

קראו לו שמשון.

כשמלאו לו חמש שנים, כבר ידע משניות על־פה.

וגדול היה אז כבן עשר.

כשמלאו לו שלש עשרה שנים, כבר גמר ש״ס, וידע הרבה בנגלה ובנסתר.

וגדול היה כבן עשרים; ויפה היה כיוסף הצדיק.

זו היתה נשמה גבוהה, חצובה מתחת כסא־הכבוד, שנכנסה בגוף נאה לה לפי מדתה.

התחילו קוראים אותו ר׳ שמשון.

ויפה היה כיוסף הצדיק. יצא פעם בחוצות ירושלים, ונכנס לשכונה.

מן הדופן; אין בן אדם יכול לשים יד על שכמו, אלא אם יעמוד על הספסל; ואין הוא יכול לשום יד על שכם רעהו, אלא אם ישב למטה מעשרה.

צער יותר גדול הוא מרגיש בלילי סכות.

נדמה לו, שהוא־גופו כבר ממלא את כל חללה של הסכה. „הולישת דעת" יש לו מפני האושפיזין הקדושים.

ירא הוא לעמוד על רגליו, שמא יזיז את הסכך. תושיש הוא להסמך „לשלש־הדפנות" בשביל רותניה זו, ששמה סוכה — ודאי שהוא מגושם יותר מדי.

ובליל שמחת־בית־השואבה מתקבצים אל תוך סוכתו קצת מ„בני־חבריא" להשתתף בשמחה של מצוה; וקודם שנכנסים, מטפס הירשל נונא על ה„סכך" „לשפוך" שמה „מים שאובין". שומע ברוך־בנדיט ועזוועים קלים בין קני הסכך ומרגיש בדבר: „זהו ודאי הירשל נונא, שיש לו נשמה מהיכל השמחה". ברי אצלו, שהסכך לא ישבר תחת רוחני זה, שאין לו כובד ומשקל; ומרכין הוא את ראשו לקבל על עצמו קלוח מי־מצוה.

וכשנכנסים החברה, הם מוצאים עוד שיורי עצבות על פניו. מרגישים הם בדבר, ומסתכלים איש ברעהו. אז מתחילים־משיחים בישיש ר' יום־טוב הטבריוני.

מיד מסתלקת העצבות מעל ר' ברוך־בנדיט, ופניו מאירים בחיוך נלוי, מבקשים ממנו החברה, שיספר להם ספור הישיש ר' יום־טוב הטבריוני.

— כלום אינכם יודעים?! כלום אינכם זוכרים?! — יוצא ר' ברוך־בנדיט ידי חובת סרוב לצעירים ממנו.

— אל תאמר „כבר שמעת!" — קופץ הירשל בתוך חללה של הסוכה וקורא — דברים כעין אלו מצוה לספר בכל זמן ועידן!

מתרצה ברוך־בנדיט ומספר:

— ר' יום־טוב הטבריוני, ודאי שאתם זוכרים אותו, המבדיל בין חיים לחיים! הוא היה אדם בעל הדרת פנים, מה שקוראים „משכמו ולמעלה גבוה מכל העם!" ראוי היה לגבאות על קופת מעות ארץ־ישראל; והוא היה באמת גבאי נאמן על הענין הקדוש עד לכדי מסירת־נפש. אחת לשלש שנים היה מעמיד את עצמו בסכנת דרכים ויוצא לחוץ־לארץ לעורר לבבות ולאסוף כסף מאת הנותנים. זו אינה מלתא זוטרתא: טורדת הגבולין, שנוי אכסניה בעירות הגולה, טורדת חשבון הכספים, הגנבים — כלום קל הדבר?! צריך אדם למשמש בכיסו בכל רגע!

בעל מדרגה היה. הוא היה עובד את שם־יתברך באכילה ושתיה: אוכל ושותה היה הרבה ומן המובחר, כדי שיהיו פניו צהובין, ולא יכשל חס־ושלום בהוצאת לעז על ארץ־ישראל.

מתאכסן היה בבית אבא, עליו־השלום; ומספר היה תמיד בשבחה של

קְטְרוּג.

צחוק עשה לו הקדוש־ברוך־הוא בברוך־בנדיט, שקבע בו נשמה כל־כך נאצלת, כל־כך רכה — בגוף כל־כך גס, כל־כך ממשי.

אריכן הוא ר' ברוך־בנדיט; ממש בחינת ענק! והלא לפיכך הוא הולך כפוף, שלא יבא חס־ושלום לידי דחיקת רגלי השכינה; אבל כמה שהוא כופף את קומתו, הרי הוא זקוף כארז. אין קומתו מסוגלת לכפיפה.

ושכמן הוא, ובעל חזה רחב; ולא עוד אלא שכריסו בולטת ויוצאה ממש לנגד עיניו, כאילו כך נגזר עליו מן השמים, שיראה תמיד בעיניו את הצד המגול שבו, ולא יבוא לידי יהירות.

ופסיעתו כמה רחבה! ממש סכנה היא להשתמש בה בשבת!

וידו כמה עבה, כמה גסה! מתביש הוא בה לפעמים בשעת הנחת תפילין; ועוד יותר — כשהוא מושיט בה שלום לאדם הגון.

כל מה שיש בו הוא שרוע, מגושם, אינו לפי מדת בר־אורין ובעל נפש, כמו שאומרים עליו שלא בפניו.

כשהיה קטן, היתה אמו דואגת על גדולו הנפרז, מפני שחוששה לעין־הרע, אביו היה מסתכל בו מתוך בוז: „סמני הדיוטות אני רואה בו" — היה כואב ואומר.

עכשו כבר יצא מחזקת סכנה של עין־הרע והדיוטות; אלא שהוא גופו מצטער על הדבר: „גוף שרוע זה, ודאי שהוא גדול על חשבון קטנות הנפש!" הוא מנענע על עצמו ואומר.

ופעמים שאתה מוצא אותו יושב ומעין בספר — מתכוץ ומצטמק, ידיו — לגופו, ראשו בין שכמיו, תיתי לו לזקנו הלבן, שהוא מכסה ברחבו על חזהו הסמוך לשלחן; את כרסו ואת רגליו הוא מפקיר שם תחת השלחן, ובלבד שלא תראינה, מתביש הוא מפני הספר הקדוש בגסותו הבולטת.

צער הרבה הוא מרגיש ב„שמחת תורה" בשעת הרקודים, בשעה שארון־הקדש פתוח, ולבבות החברה נפתחים, והנשמות משתוקקות להתחבק, להתדבק ולהתיחד ביחודה של כנסת־ישראל; ומשתלבת החברה יד על שכם. נשמה לנשמה, ורוקדים — דופן ענולה סביב מרכז נעלם — אז הרי הוא זיז היוצא

זכ־ונות נשכחים ולא נשכחים... צפים וע־לים על לבות האורחים.

אורחים קמים מעל שורת כסאות זו ויושבים לשורה שכנגדה; ואלו שמנגד עוברים אל שורה שממולם...

וכמו יראים או מתבוששים אלו להביט בפני אלו...

בני־ברית — בפני שאינם בני ברית; ושאינם בני־ברית — בפני בני־ברית...

— — — — — — — — — — — — — — —

אחת היא רק בתו של העורך־דין המומר, שמביטה לכאן ולכאן: מרגישה היא שאיזה דבר קרה פה, ואינה יודעת — מה!

— מכיון שאכלת, הרי זקוק אתה לשתיה, גדלצי! אי! הנישי יין
— איני שותה יין כל עיקר! באמונתי!
— אינך שותה? ויש בני אדם שאינם שותים יין?! הנישו שכ־!
אין לגדליה אמתלא להבריח את עצמו מן השתיה. קשה עליו לסרב לפני גדולים כאלו. אף־על־פי־כן לא ישתה בתשעה־באב — כבר גמר על־זה בדעתו!

— — — — — — — — — — — — — — — —

אין הוא זוכר איך קרה הדבר. כמדומה לו שלא שתה. הוא רמה אותם כ„יהודי": התראה כשותה.... ואף־על־פי־כן מרגיש הוא בעצמו שהוא מבוסם... אור מרובה יש בחדר!... שמא בית־המקדש בוער באש?...
...שתי שורות של בחורים ובתולות עומדות זו כנגד זו...
דומות הן על גדליה כשורות שבוים על נהרות בבל...
הוא לוקח את כנורו בידו. מתחיל מרפרף על הנימים.
יבבה יוצאה, נמשכת בעצלות, מטפסת בכלאחר־יד מנימה לנימה... בני־הלויה מסתכלים בתמהון... המחוללים והמחוללות עומדים עקורי רגל ומחכים להתחלת הקדריל:
„מה היה לגדליה?!"
ויבבה נמשכת... מטפסת בעצלות... שוקעת ועולה... עולה ושוקעת... חודרת ולוחצת על הלב... צובתה וממשיכה, ממשיכה וצובתה...
חלום קשה ירד ונפל על החוגגים. כופפים הם את ראשיהם ושומעים.
קול צלול, רך, לירי יוצא מפי גדליה ומתגלגל אחורי קול הכנור.
והקול אינו קול נרידא, קול מלים הוא.
„על נהרות בבל..."
השומעים מזדעזים, מרימים ראש, מעמידים פני מוחים... אך לאט־לאט הם כופפים שוב את ראשיהם — נכנעים.
ונגינה זרה קצת לאזני הצעירים משתפכת וממלאה את האויר. נגינה של „דל מתנאה באסונו"... כעין שמן שמשתפך לכל צד, ואינו מתערב בכלום...
„כי שם שאלונו שובינו דברי שיר!"
עלמות נזכרות בגבורי הרומנים, ופניני דמעות נוצצות מתוך עיניהן.
„איך נשיר את שיר אדני על אדמת נכר... אם אשכחך ירושלים".
קינות... נענועים מתוך יאוש... שאיפת נקמה — אתה שומע.
„בת בבל השדודה... אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע!"
שברי יבבות יוצאים נשפכים, תכופים, כרסיסי נוש, שמתבקע ומתפורר על הסלע.
היֹמה שנשמות ילדים מרחפות באויר, מקשקשות בכנפיהן.

אבל הדבר נוגע אליו באופן ישר: כבר הודיעו לו, שיבא עם הלויה לאולם של הרב במוצאי־שבת־קודש בלילה, וזה יחול בדיוק אחר הקינות.

שם יהיו בודאי גם הרוקח, גם הדוקטור! כלם הם יהודים טובים. למקום־ברוך־הוא הם כמו שהם... דים, שבאים לבית־הכנסת ביום הכפורים; אבל לבריות הם טובים מאוד; מגינים הם על בני עמם; גם עליו כבר הגינו הרבה פעמים. יש לכלם בודאי חלק לעולם־הבא! כלום יכול הוא לסרב לאנשים כמו אלו?!

מצטער הוא מאד על הדבר.

אין הוא יכול להיות כפוי טובה; ובמקצת, פשוט, מתירא הוא...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ובשבת־חזון אחרי הסעודה שכב לנמנם שנה של שבת כדרכו תמיד. ואשתו ישבה אצלו וקראה ב„צאינה וראינה" מעניני דיומא. קצת מלומדת היא. מה שחסר לו מלא לו הקדוש־ברוך־הוא. אוהב הוא לנמנם מתוך קריאתה.

והיא קוראה בנוסח של שבת־חזון:

„וכשהביאו השבאים את שבויי ירושלים — כהנים, לוים, ישראלים, בחורים ובתולות, אסורים בזיקים אל נהרות בבל — ישבו ואכלו שלל ירושלים, ושתו מיין הלבנון; וכאשר סבאו עד לשכרה, התחילו אונסים את הלוים, שישירו להם משירי בית־המקדש. בכו הלוים ואמרו: איך נשיר שירי קודש על אדמת טמאה? לבכות על ציון לקחנו את בנורותינו ולא — לשיר על בבל! ומה עשו הלכו ותלו את כנורותיהם על ערבי הנחל, וקצצו את אצבעותיהם... וזה שאמר הכתוב...

הוא נמנם מתוך שמועה, נדמה לו, שהוא אסור בשלשלאות יחד עם הרבה לוים על שפת נהר עכור, ממש כנהרות בבל... כנורותיהם על צואריהם... אסורים הם לערבים – כרותי ענק... שבאי שכור מכה בשוטים ופוקד עליהם: שירו משירי ציון, השוט מכה... הלוים קוצצים אצבעותיהם... הכנורות תלוים על הערבים... הרוח מפזזף על הנימים ואומר קינות... את נדליה מוציאים לחפשי... לוקח הוא את כנורו... הולך בגולה... מנגן על חתונות ובלים ומפרנס את אשתו ובניו. הולך־הולך ועורך גלות".

כשהתעורר, נזרק מתוך פיו „גלות", ונזכר בחסדים, שנוהגים בו כל הבריות, וביחוד — הרב „מטעם", הרוקח והדקטור.

ונזכר שהיום בערב צריך הוא ללכת שמה עם הלויה.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אביב הוא נדליה על הבריות היפות: בטוב לבם ביין לא שכחו שגם הוא אדם שנברא בצלם, והגישו לפניו טעימה.

מודה היא כלפי בעל־השמחה: „איני רעב! זה עתה אכלתי בביתי לשובע!"

ולגדליה נתן כשרון לערוך גלות: למצוא חן בעיני הבריות היפים, להתכ־ץ, לותר, „לשרת״, לבטל רצונו מפני רצון אחרים. בית לישיבה היה גדליה שוכר לו ותמיד, אחר שכל הדירים שכ־ו להם בתים. שלא יאמרו בני אדם: „גדליה שוכר בית שאני נתתי בו את עיני!״

רצוי לבריות היה גדליה, והבריות גמלו חסד גם עמו; הלא רואים אתם: חמש־עשרה שנה כבר הוא יושב במקום אחד בלי זכות!

ומהנה הוא את בני אדם בכנורו הקטן, המשמש אצלו מיום שנעשה כלי־זמר; משפר להם התונות; ועיקר גדול הוא על כלים ומשתאות „אצלם״.

אוהבים הבריות בשעה שהרוח שורה על גדליה: מניח הוא את ראשו על כנורו, סוגר את עינו, יוצא לו לאט־לאט מתוך הנגינה, שהוא מנגן בלויה, ועובר אל עולם אחר — עולמו שלו.

הקשת מרפרפת על הנימין ומשיחה עמם.

ומזדעזעים אז בני אדם — בין מבני־ברית, בין משאינם בני־ברית; היושבים אינם עומדים, העומדים אינם יושבים; המטילים לארך החדר מפסיקים מאמצע הלוכם וקופאים על מקומם; עומדים הם בנשימתם בכל האפשר, שלא יקימו שאון, ולא יחללו את הנגינה.

והכנור מנגן מאליו; מספר הוא לבני עולם בשפת נשמות דברים שבלב.

אסור אז לאחד מבני הלויה לעזור לו באיזו יבבה: גדליה אף־על־פי שהוא רק כדונג, עלול הוא לרוצץ את גלגלתו של זה, שיתערב בנגינתו בשעה זו. שעה זו היא שלו; בעולמותיו הוא מטיל ועורך גלות. כשהוא צריך לדבר, הוא־גופו מסיע לעצמו בקולו, מפני שהוא מנגן נפלא גם בפה.

וחי לו גדליה בחסדי הבריות ובטבעו, הרך כספוג, מצטמצם במקום הדוק ומתרחב במקום ריק, וממלא את רצונו ברצון בני אדם.

אין לו טענות על רבונו־של־עולם ולא—על בריותיו; אלא שלפעמים יש לו טינא בלב על אותם הצעירים מבני ישראל, שהכל חל אצלם שלא בעתו.

שמחה הוא דבר, שלפי דעתו, אינו אסור על יהודי, אלא שלכל עת.

צריך לו ל„הרב מטעם״ שבעיר לחוג יום הולדת — מחיכי תיתי! כך הוא המנהג אצל הפריצים; והוא הלא מעורב עמם. הרבה טובות הוא עושה עם הבריות: מגין הוא על היהודים. הרבה פעמים השתדל גם בשבילו. הרי הוא בודאי בן עולם־הבא!

חג הוא חג. אבל למה דוקא בתשעה־באב? הלא יכול היה לעשות נדחה!

* אין הוא קנאי בענינים אלו: בין אדם למקום—די לו כשהוא מפקיע את עצמו; ומה גם, כשהוא יודע, שרובם של האורחים יהיו „שאינם בני ברית״, שאינם מחויבים כלל בתשעה־באב!

על נהרות בבל.

אף־על־פי שנדליה זמיר אינו בר־אורין אלא — „כלי־זמרי פשוט, הוא מרגיש את עצמו קצת יחסן בקלויז. במה שאינו בר־אורין, אין הוא אשם כלל: לא למדוהו בנערותו. לפיכך אין הוא ידען בזקנותו; והלא לפיכך יושב הוא כל ימות השנה על הספסל המערבי שבקלויז בתכלית הרוחק מן ארון־הקודש ו„בעלי־המזרח׳ ואיננו בא על זה בטרוניא עם גבאי הקלויז.

אבל אף־על־פי שהוא יושב במערב, הרי הוא יחסן: „לוי׳ הוא; משבטו של אהרן הכהן. בזמן שבית־המקדש היה קים, היו הלוים מתפרנסים במעשר; ואפילו עכשו בגלות אין הכהנים יכולים לעלות לדוכן, עד שהלוים מכשירים אותם. ר׳ יעקב־ליב כהן הוא נבאי, עשיר, בר־אורין ובעל מורח; נדליה מחזר תמיד, שבימי מועד בשעת נטילת ידי הכהנים, יעלה כהן זה בחלקו; בחינת „כהן־גדול׳ הוא אצלו. ר׳ יעקב־ליב הוא באמת גדול, כרסני ומסובל בשר.

נדליה מקבל תענוג מיוחד בדבר, כשמגיע החזן לברכת „רצה׳ — מיד עומדים בעלי־המזרח, בין רוצים בין לא רוצים, יורדים ומתיצבים בדיוטא שניה ו„אנהנו הלוים מטהרים את כהנינו ושולחים אותם למזרח—פניהם כלפי העם הכפופים, והם משפיעים עליהם ברכות׳.

הרבה זחיחות־דעת יש לו גם כשהוא מגיע לתפלת ו„מפני חטאינו גלינו׳. מכיון שהפסוק מדבר בגלות, הרי יש לו בה חלק יותר גדול ממה שיש לכל אלו בעלי־כרסין שבמזרח. כלום מה חסר להם לאלו?! קונים להם בתים בנוים, עושים מקח וממכר — ושרוים בגלות; אבל הוא! כל ימי חייו אינם אלא ישיבה עראית, פרוזדור שאין אחריו טרקלין. כשהשתקע פה לזמן יותר ארוך, לא השתקע אלא על פי חסדיהם של יושבי המקום, שנדליה הוא דבר נחוץ בשבילם: איך יעשו חתונות ומשתאות, כשלא יהיה נדליה בעיר?

אין הקדוש־ברוך־הוא מקפח חיי כל בריה ובריה, שברא בעולמו; לכל הוא נותן כלים כפי שצריך לו:

נתן אלהים שנים ותיאבון—לזאב; נתן חוש־הריח מסותח, קול רך תפיה אל חיי עדר — לכבשים.

"אבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו!"
ואם יש אזנים למעלה, ודאי שלא יעמדו השמים בפני צוחה זו.

* * *

כשהגיע הש״ץ לברכת כהנים, ירדו בעלי המזרח לדיוטא שניה. ור׳ יעקב־ליב עלה למזרח עם יתר הכהנים לברך את העם.

נזדמנו כלפי ידיו: יחיאל המלוה ואברהם סגל.

יודע ר׳ יעקב־ליב, שהוא צריך לברכם בלב שלם, שימלא השם יתברך כל משאלות לבם; מפני שכל המתפלל בעד חברו בלב שלם, הוא נענה תחלה. ואת רבש״ע היודע מחשבות אינך יכול לרמות; ולבד זה: הלא אח־יות הרב״ים מוטלת על הכהנים! הקב״ה האמין אותם על הברכה!

נגמר בדעתו של ר' יעקב־ליב להתחנן בראש־השנה הקרוב מלפני הקב"ה, שיזמין לו פרנסה הגונה בעיר בתוך כנסת־ישראל.

וימי הסליחות הגיעו. מרגיש גם ר' יעקב־ליב, אף על פי שלא שמע בקול השופר של ימי אלול; ובערב ראש־השנה הטעין על עגלתו את שרה ובניה וצרכי יום־טוב ונסע העירה, כמנהגנו תמיד לימים נוראים.

מתגעגע ר' יעקב־ליב כל ימות השנה לכנסת־ישראל; אבל כשהוא בא בערב ראש־השנה לתוך כנסת־ישראל הצפופה, מיד הוא משתקע במרה שחורה.

ריחה של כנסת־ישראל... אין הוא רגיל בו בכפר.

בבית הוא דבר נותר לגמרי, בניו הם מכשול לבעלת־הבית, בני בעלת־הבית — לאבן נגף לשרה. היום בא — וכבר עלתה לה לשרה להתקוטט עם בעלת־הבית.

ובחוץ הרי הכל דואגים ומשיחים בשל „חסר פרנסה". צדקה שרה: „עשרה עניים מהפכים בחררה אחת בעיר".

בראש־השנה שחרית, כשהוא עומד כפוף בתפלתו לפני קונו, כבר התחרט על הכל, מבקש הוא על חיים ארוכים ופרנסה טובה בכפר.

ויודע הוא פירושה של תפלתו; זו אימרת: „יהי רצון שזכיותיו של שכנו אברהם בן ברינה על ישיבה בכפר — תקופחנה". ומתבייש הוא בה לפני רבש"ע, והלא לפיכך הוריד טליתו על פניו.

ואברהם בן ברינה הוא, על פי השגחת הנבאי, שכנו בקלויז כמו שהוא שכנו בכפר, וגם הלז הוריד טליתו עד לטבורו...

מעזרת־הנשים מתגברת הצוחה. ה„קול־באשה" התהפך בכלו ליללה מרגיזה, ים זועף הוא שם, גלים של צוחות מתנגשים ומשתפכים ומתערבים. מכיר הוא ביניהם קולה של שרה וצוחתה של ריזה אשת אברהם שכנו. ונדמה לו שהן מתקוטטות...

„אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה".

זו יוצאה מתחת טליתו של יחיאל המלוה, אומרים, שהוא קרוב בשנה זו לשמטת כספים מפני רבוי החובות, ששמטו לו.

„אבינו מלכנו סתום פיות משטינינו ומקטרגינו".

דומה לו לאברהם־חיים שהוא שומע: יהי רצון, שאצליח באדרכותי לכל מי שאפנה.

„אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותנו!"

„אבינו מלכנו כתבנו בספר זכיות!"

„אבינו מלכנו בטל מחשבות שונאינו".

מתגברות הצוחות מלמעלה ומלמטה, כאילו נקרעו הלבבות בפעם אחת וצוחה מבריעה אחת יוצאה:

להיות „יורד", נעשו עוד יותר קרובים זה לזה. ק"ה מקרה ואברהם סגל קנה מיעקב־ליב סכום הגון של תבואה, שנמצאה בחצרו, ומכר לו קמח הרבה שהיה בטחנתו. הרגיש יחיאל המלוה בדבר, ונפל עליהם באדרכותיו. שם את תבואות יעקב־ליב על חשבון חובו, שיש לו אצל סגל, ואת הקמח שבטחנה— על חשבון חובו, שהוא נושה ביעקב־ליב. מאז נעשו שותפים בשונא אחד שבעיר, אלא שיחס ידידותם נתקלקל קצת. נדמה לו לכל אחד, שרעהו אשם בדבר.

אחרי כן הגיעו הדברים לידי כך, שעמד סגל ופתח לו גם הוא בית־מלון, פרנסתו של ר' יעקב־ליב לקתה, מפני שסגל זה עמד על פרשת דרכים, ונזל ממנו את כל האורחים. התקלקלה ידידותם יותר. המה נעשו שונאים זה לזה.

אחרי כך נולדה „סירכא" על התר ישיבתם של שניהם בכפר, ובצרה זו כבר לא יכלו להיות שותפים: צריך אתה בזה לסיעתא דשמיא ואת הרבש"ע כביכול אין לרמות: ודאי שיעקב־ליב היה שמח, אילו נפסלה זכות ישיבתו של סגל, ובלבד שזכותו־שלו תהי קימת.

דלטור איננו חלילה, לא יעקב־ליב ולא אברהם סגל; אלא ששניהם הם אבות לבתים מלאים פעוטות וזקוקים לפרנסה שאינה לקויה, צריכים הם להיות יחידים על אותו המקור, שהם יונקים ממנו שפע.

ודלטוריה התרבתה, והעירה את ההשתדלות להתגבר ולברר את הזכיות. כשעלה אחר כך בדעת ר' יעקב־ליב לעזוב את מקומו — הס על העמל והטרח, שטרח עד עכשו, והעמיה את הדבר לפחות בחזקת ספק.

לותר על אותו הספק, הרי זה כאילו יעמד וישליך מידו לדעת הון רב.

והפ־נסה הולכת ולקתה מיום ליום — גם אצל יעקב־ליב וגם אצל אברהם סגל. שניהם מקוים, שאחת הזכיות תפסל, וישאר יחידי על מקומו. ולפי שעה הם חיים בדחק, מב־יחים את עצמם ומתחבאים פעם מפני אדרכותיו של יחיאל ופעם מפני הרשות, המקבלת דלטוריה על שניהם לפרקים תכופים.

ומצטער ר' יעקב־ליב בשבתות ומועדים, ופונה לפרקים כלפי שרה בשאלה:

— שרה! בשביל מה, אני שואל, בשביל מה אנו יושבים בכפר?

ודוקא ברגעים אלו נכנסת קליפה בלב שרה, ומצדדת היא במעלת הכפ־.

— החסרים קבצנים בעיר? ההוצאה מ־ובה; על ספק ריוח של פרוטה יש עש־ה קופצים יותר זריזים מיעקב־ליב שלומיאל!

כך ד־כה של אשה להתנגד, כבר העירה עליה התורה: „עזר כנגדו".

ומכר, קנה תבואה שלא באה עדין לעולם, ומכר אותה תיכף לסוחרי העירות בקצת ריוח — וסלק את דאגותיו לצדדין על דרך ממה־נפשך: כשהשנה היתה מברכת, והאכרים סלקו את הכל — הרי רוחיו בידו; ואלא מאי? כשהשנה היתה זעומה? הרי נשאר לו האכר חיב, והוא נשאר חיב לסוחרי העיר. מעולם לא גמר אבא את חשבונותיו. כשמת עזב אחריו ירושה: ארון־ספרים, שתי פרות חולבות ופנקס של חובות: חובותיו לאחרים, וחובות אחרים לו.

אלמלא השנים הרעות לא היה גם ר׳ יעקב־ליב מעלה את חשבונותיו, מפני שדבר מיותר הוא לפי דעתו: כלום בידיעתו את סכום הונו יוסיף עליו? או ינרע ממנו כשלא ידעו?! בין כך ובין כך אינו לובש שיראין, ולא ישתמש בכלי זכוכיות. העיקר הוא פרנסה, ופרנסה הרי יש, ברוך השם, לפי שעה.

אבל השנים נשתנו: האכרים נהפכו לנמרי; לא רק חובות ישנים, אלא אפילו מה שהם לוקחים מחדש אינם מסלקים. נכר הדבר, שעל תנאי זה הם לוקחים. כל ימות השנה הוא מתפלל להקב״ה על שנת שובע, ויותר שהאכר מעשיר, יותר מתקשה לבו. מוכר הוא תבואותיו בעיר בכסף מזומן, וחובות אינו דואג לשלם.

ומכיון שאין האכרים משלמים, הרי אינו מסלק גם הוא את חובותיו בעיר ואינו יכול למצא הלואה חרשה. גם הסוחרים אינם טובים מן האכרים, להבדיל; כל העולם התאכזר בזמן הזה. אנשים טובים הולכים ופוחתים.

מי לך יותר מיחיאל המלוה? כל השנים היה הלז מתחסד עמו, נותן לו כסף בהלואה, והוא היה משלם לו עסקא כנהוג; עכשו נעשה אכזר, הוציא עליו אדרכות, וירד לתוך נכסיו.

מתוך הסח־דעת גמור נודע לו לר׳ יעקב־ליב, שהוא עני כמשמעו. אז היה מוכרח לבקש פרנסה מן המקצע היחידי, שהיה עובד בו את השם יתברך: צריך היה להתחיל גובה שכר מאורחיו בעד מאכל ומשתה ולינת לילה. מתחלה קשה היה עליו הדבר; דומה עליו, כאילו נהנה ומועל בקדשים. אבל מכיון שדש—דש בו, ולא הקפיד אחר כך אפילו על מה שאשתו התחילה לנבות מן האורחים פרוטות בעד „טלית־ותפילין", שהיא נותנת להם שחרית לשעת התפלה במתנה על מנת להחזיר. הוא הסתפק רק בזה, שהכין בשבילם טלית־ותפילין מיוחדים, מוקצים לאורחים, ולהציל את תפליו מכל אותן הקרקפתות.

ואז היה מתרצה בדיעבד עם קונו, אלמלי שכנו בכפר, אברהם סגל, מי שהיה חוכר הקרקעות והטחנה, שבאותו הכפר. בימים הראשונים היה זה רעו היחידי בכל העולם. שותפו לקנות אתרוג אל הכפר, למקרא מגלה וכדומה; זהו לו עד קבוע שיש כנסת ישראל במקום שישנה. משהתחיל הלז

אחריות.

קשה נעשתה על ר' יעקב־ליב כהן הישיבה בכפר. מצדיק הוא בלבבו את דברי שרה אשתו, הרגילה לאמר על השבונו: „ירא החומט לעזוב את קליפתו, שמא יכנס בה החזיר".

מחוללים אצלו שבתותיו ומועדיו. יש שהוא עומד בלילי שבתות ומכון את לבו לשעה, שהצבור בעירות מקבלים שבת, כדי להצטרף עמם בשירת „לכה דודי" — ומעשה שטן: נכנס אליו אז איזה עממי ומחלל את חוש הריח שלו בעשן מקטרתו. הנשמה היתרה שבו מצטמצמת עד לכדי מי־שהו ונחבאת בפנה שבלב. — עומד הוא בשחרית עטוף בטליתו פניו כלפי מזרח, ומתחיל מזמר „הכל יודוך", ונדמה לו שהוא מצרף את החמה הכפרנית ל„כנסת ישראלי" שבעירות לספר שבחי ה„יוצר־אור"; אבל פתאום מגיע לאזניו איזה שיר פגול של עממית שכורה מן החוץ ומוציא אתו בעל־כרחו מתוך הקדושה אל החולנות המזוהמה.

ומביט הוא אז על סביבו — מתיאש. מכיר בבדידותו; אבר מדולדל הוא מאיזה גוף רחוק. נדמה לו שהספרים שבארון, שנשארו לו ירושה מאביו, עומדים אבלים, נעלבים ושרויים בגלות.

השבתות הם מחוללים, וימי החול... הוי! אל יחשוב לו אלהים את זה להתרסה ובעיטה בטובתו.

אין הוא יודע למה הוא יושב בכפר.

תינח — אבא, עליו השלום, היה נונז לו זכיות מצד אחר: הוא „מכניס אורחי" ידוע בכל הסביבה; העגלונים שבעירות הסמוכות היו מכונים שעת צאתם, שיחשוך עליהם סמוך לכפר זה, כדי שיתארחו בביתו של ר' שלמה כהן, ודאי כשהיה אבא מאכיל על שלחנו עשרה מישראל, וברכו בשם, הרי השרה את השכינה לבין אומות־העולם.

אבא היה יודע, למה הוא יושב בכפר. אז היו שנים אחרות. האכרים לא היו עדין כל כך רעים, ולפיכך היו שדותיהם מתברכים. הפרות היו רעות רְבה של שנה באחו, שופעות חלב ומספיקות מזון בשביל האורחים. הפרנסה היתה אז דבר הסמוי מן העין, ולפיכך היתה הברכה שורה בה: אבא סחר

— רצונך, נטַיל קצת, השעה אינה מאוחרת.

— ודאי, שכך, עלמה יפה!

מתפרצת רוזה בשברורי צחוק עלז:

— כלום יפה אני? כמה הנפנים אתם, הגברים!

— הנפנים!? — מסתכל בה סרטן תמה. הוא נכוה במבט עיניה, הוריד את ראשו — ולבו התחיל דופק.

— ואלא־מה? אמתנים אתם? כלכם ותרנים לדברים שבפה! בני העשירים עודם גרועים מכם! המה הנפנים מגונים! כמה זעירים הם בעיני. אני לא אנשא אלא לבן־עניים!

שומע סרטן ולבו דופק־דופק.

ומדברת היא על האהבה ועל הבגידה, וקורצת ונוקבת במבטיה, ומשקיעה חחים בלב, ושוב אומרת, „אני לא אנשא אלא־לבן־עניים".

סרטן נזכר במעשיות שקרא, כיצד נתאהבה בת־עשיר במשרת הבית והלכה אחריו.

והיא מדברת והוא שומע, והיא מסתכלת ולבו נסחב. מתיר הוא לעצמו לנגע בקצה שרולה.

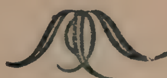
נמרה רוזה את שעורה.

„אָ־בוּאַר" — היא פוסקת מאמצע.

יצא ה„אָרבוּאַר" מתוקן: החלתו—רך וסופו—קר. הצטרפו אליו המבטים, נפל החח אל תוך המקום המנוגע.

נכנסה לה רוזה לחדרה שמחה בעצמה, וכשנזכרה בזעוועי סרטן, צחקה ואמרה: „אין סכנה בדבר: סוף־סוף אין בחור שוטה זה משוגע עדין, שיחשב בי מחשבה מתוך רצינות!"

וסרטן שב לביתו נפעם, ולא יכול לנום שנתו: נזכר הוא בכל פעם במעשיות שקרא, כיצד בת־עשיר נתאהבה במשרת ביתם והלכה אחריו.

ומטילת היא ומדבית, מדברת ומטילת, ומפסיקה מאמצע טיולה, מושיטה אצבעות ידיה כלפי הראי:

— אָרבּוֹאַר!

לא! א־בואר זה לא יצא כתקונו. צריך שיהי בסופו כעין עקיצה, כעין חח זה שצדים בו דגים. החח צ־יך ש־שקע בלב. ואת לכי לך, גואל תביטי מאח־יך!

שמחה היא בעצמה.

ופתאום עולה על לבבה לעשות מעשה ילדות: חוטפת את הספסל בידה; יהי רצון כאילו זה ,קָוָליר׳; מתרכסת עמו, ועולה בסערה מתוך ,ילס׳ ישובב.

המנורה השפיעה אור מרובה בחדר, והעלים ממנה את החשך שבחוץ. היא לא ידעה, ששם עומד צעיר אחד, שמצא לו סדק בין קלעי מסך החלונות, והסתכל בה.

זה היה הצעיר מרדכי ,סרטן׳, שאביו משרת בהנות אביה.

יודע מרדכי זה, ששושנה חיה זו לא נבראה בשבילו, אלא שמתוך חשכת הלילה, בגנבה, בשעה שהמקרה־נופא הזמין לו סדק בין הקלעים — מי זה ימחה בידו?

זהו אצלו בכלל: ,זה נהנה וזה לא חסר׳. הוא אינו אלא מביט, כשיזכה יראה ויבחין.

או שמא חושבים המאושרים הללו, שלבני עניים לא נתן אלהים לב להבחין ועינים לראות?

ומסתכל הוא.

מכיון שעברה השעה על העלמה פרבשטין בנדודים, שוב לא יכלה לישון, תאוה באה בלבה לצאת החוצה ולהביט בכוכבים. יש לה כוכב אחד ברקיע, שכשהיא מבטת בו הרבה הרבה, הוא קורץ לה. יש שהיא מבינה הקרצים: רמזים הם על מקרי יום מחר בשעת הטיולים. הרבה פעמים בחנה ועלתה לה.

מתכסה היא בשמלה ארוכה ויוצאה.

נתקלה במרדכי סרטן, ורעיון עלה על לבה: להעמיד את עצמה בנסיון על הלקח, שחזרה עליו זה עכשיו נגד הראי.

— בנגנוּי, מסיו סרטן!

הלז הזדעזע, ולא מצא מלים לענות.

רווה קרבה אליו, הושיטה לו קצות אצבעותיה. סרטן נגע בהן מתוך יראת הכבוד וסלודי לב סער.

— מה נעים ליל זה!

— כך הוא כדבריך, עלמה יקרה!

לא את המזל – את עצמה היא מאשימה. היא אינה יודעת למשך לב גברים בחבלי קסם. לא שמה עד עכשו לב לדבר: „לא די לך בשביל זה יופי בלבד; צריכה את לדבר באופן מיוחד, ללכת פסיעות מיוחדות, להביט במבטים אחרים; הלא זהו מה שנקרא „גרציה". ושהרבה עלמות מגולות זוכות לכסות בה על גוולן!"

את זה אוהבים הצעירים. משיכת־לב מלאכה היא ואינה־חכמה; והיא יודעת את המלאכה, אלא שלא נתנה עד עכשו את דעתה לדבר.

נסיון חפצה היא לעשות; לעמוד לבחינות: יהי רצון כאילו תמונה זו שבראי אינה צלה אלא צעיר מצוי, קים, שנפגש בה עכשו, והיא צריכה למשטו ברשת:

— בָנז'וּר, מסיו!

כמדומה לה שקולה עביב יותר מדי.

— בנז'וּר, מסיוּוּ!

אבל זה רך יותר מדי! ממש שפוך, קלוּת!

צריך למצע בין שני הקולות; פאן עביב ורך, וגם לצרף אליו מבט הודר ואור פנים צורבים:

— ב־נז'וּרר מסיוּ.

הצרוף עלה לה יפה.

— מהיכן ולהיכן?

— לפגשך יצאתי, עלמה יקרה! לבי אמר לי, שאמצאך בדרך זה, תמיד רוחש לי לבי עליך דבר־מה.

— האמנם?

אבל–לא! צריך לזה שוב קול מיוחד ומבט חדש: קריר וחמים, מתון ותַּהה צריך הקול להיות; ומבט צריך להיות סתום וקצת חומל מנבוה.

צריך המבט לאמור: „אני שושנה יפה. רצוני — אני מתפתחת; רצוני — אני כונסת את עלי, ואין לך בי כלום".

שמא הוא עקשן קריר — הבליטי קומתך, שימי יד על שכמו, פנעי בו במבט מעין אחת, והתחילי מנעימה שיחה.

רואָה היא בחזיונה את צלה שבראי, כאילו הוא באמת צעיר עומד לפניה והיא פוגעת בו במבטים ומדברת בו.

ומדברת על אהבה, על הבגידה ועל הנשואין:

— אני לא אנשא אלא לצעיר עני! — שולחת היא פתאום חץ בלב בן העשיר העומד לפניה קסום, והיא ממתיקה את מרירותו בחיוך יפה ומכֻוָן.

חפצה היא לאמור לו בחיוך זה: „רצונך — הריני אומרת אמת; רצונך — הריני משטה בך".

הבחינות.

העלמה רוזה פרבשטין נכנסה בשעה הקבועה לחדר־מטתה לגנות את חלקה בנועם החלומות, שירד לעולם תשעה קבין — בשבילה, וקב אחד — בשביל כל העולם.

לאור מנורה בת ארבעה־עשר נהורות היא פושטת את בגדיה כדרך לבישתם: בעזרת הראי והמסרק; אחר כל פשיטה ופשיטה היא מסתכלת בראי, בודקת בעצמה: „איך היתה נראה יפה עכשו בעיני גברים?"

כשהיא פושטת מעליה את החֲזִיָּה, היא משהה את עצמה קצת יותר; מעבירה מסרק אָרוך לרוחב תלתליה, שמאחורי עָרפה; מדקדקת, שיפלו על שכמיה הוְרודות—בכסוי ונלוי; סורפת את לְבוֹנה לסרוגין; מישרת קומתה, מטילה פסיעות דקות כלפי הראי; מצליפה עינים על צלה שבראי, ועל פניה נ־אים סמני נחת מתוך דאגה, כאומ־ת: „כך נאה וכך יפה, אלא שאף־על־פי־כן חסר משהו".

דואגת היא לפעמים, שבפיה כבר מתגלים עקבות כליה. יש שהיא רואָה בחלומה:

שִני תותבות, קופסות־פוך ריקות, ופנים מקומטים.

הנע בעצמך, שלפי ערך שנותיה אין הכרע בדבר: יודעת היא הרבה נעַ־ות זקנות ממנה, שלא יצאו עדין מעולמן; צדות להן בכל טיול סיעה חרישה של גברים.

והרבה הִיא יודעת צעירות ממנה, שכבר עלתה להן למצוא זבד טוב, וכבר חגו את חתונתן.

רק היא עומדת וממתינה. מכרים יש לה הרבה. ביניהם יש לה גם מעריצים. ראשונה היא אצלם לרקודים בלילי חנגאות; לטיולים נמצאים לה תמיד שומרי צלה יותר מן הצורך; אבל כל זה אינו מביא לידי גמר רצוי. כך גורלה.

גורלה!? כלום בגורל תלוי זה? מזלה־שלה אינו רע כלל: אביה—עָשיר; נדה הגונה יפסק לה. במדה ידועה היא יחסנית; אינה חריוטית; על אחת כמה וכמה שאינה מכוערת כלל. ומה לגבר עוד?

— מה קניתי!? הלא רואה את! ניר, עט ועפרון! כלום שכחת, שהיום צריך שיבוא המורה בפעם הראשונה לתת לקח לנחום׳קה?!

הבינה אז חוה את דאגתו של בעלה, והתחילה משתתפת בה. וכוח עצום נפל בין הזוג בנוגע לרחבם של שרטוטי המחברות ושיב הניר וסוף־סוף באו לידי הסכמה.

שניהם כפפו במקצת את קומתם ומשכו על עצמם עינים של דאגת הם הישנה, שסוף־סוף הם עומדים בפרק הראשון לחנוך בנים.

גם חוה היא בת יחידה. אמה שלה היתה מפלת ולדים. עד שילדה את חוה — ופסקה... במשך שמנת השנים הראשונות אחר חתונתם הספיקה חוה להפיל וללדת ילדים, שחיו — חיו, עד שהגיעו לשנה החמישית. משהגיעו לאותה עונה הצטננו, השו בגרון והלכו לעולמם.

ירושה קפחנית הנחילו להם אבותיהם...

מתיאש היה מזרע של קימא... מקנא היה מאד באבות, כשראה אותם מטפלים בבניהם ועוסקים בחנוכם...

הזכרונות האלה מקלקלים את השורה הטובה ששרתה עליו. מטיל הוא שוב את עינו על נחוס׳קה, והזכרונות עולים בתהו.

לנחוס׳קה כבר מלאו שש שנים... שעת הסכנה כבר עברה... זהו בן קימא!

סוגר הוא שוב את עיניו, ומשתקע בדמיונות על דבר החנוך, שיטפל בו בעתיד... ופתאום הוא מפסיק בם: ניכר באיזה ענין חשוב, שמוטל עליו, משליך מעליו את הכסת, קם על רגליו בבת־אחת, לבש את בגדיו בחטיפה ובסרונין — ונכנס לחדר־האוכל.

חוה קדמתהו באור פנים יפים, אך נצרבה בפנים הדואגים, שהוא מעמיד כנגדה.

— חושש אתה באבריך?

— איני חושש בכלום! הניחי לי!

תומהת חוה; מסתכלת עליו בחשד. היא מזגה לו כוס חמים.

הוא לקח את מקלו בידו — נחפז לצאת.

— אנה אתה הולך ב„לב־ריקן״? הכום תצטנן!

— הי! הניחי לי! אני עסוק — והיא קמה עלי בפטפוטים!

עלובה חוה. היא לא הרגלה לשמע גערות וזלזולים מפי גדליה. ובאה היא לידי מסקנא, שלא תסלח לו דבר זה; כשתרצה, תוכל גם היא לנער ולזלזל.

נחפז גדליה והולך; וכשהוא מגיע קרוב לבית, שהוריו גרים בו — הוא מתחיל מתקרב לצדי הרחוב, כאילו חפץ הוא שיראוהו משם.

אביו מרתיק על שמשות החלון, אמו פותחת את הדלת וקוראה לו שיכנס.

— אין לי פנאי! — מתרים הוא כנגדם, ומעמיד פני דואג.

הוא נכנס לתוך חנות; קנה מה שקנה ויצא.

כששב, נשא את הקניה בשתי ידיו נגד עינו, כמו שנושא יהודי כשר מצה שמורה בערב פסח.

כשנכנס לביתו סקרה עליו חוה.

— מה קנית?

היטשמע היה הראשון, אשר זכה ליהנות מן המציאות: מהדר־האוכל הגיע לאזניו זמזום המוליאר, אשר עמד ממתין על השלחן, ולחש לחשים בשפה, שאינה מובנת לך כל צרכה: רצונך אתה שומע בם: „נומה, נומה, נומה, נומה! לא יגרע כלום משלך אם תאחר לקום". רצונך — אתה שומע: קומה, קומה, קומה עצל! החיים כבר הכינו לך את הכל!"

התמזג הזמזום עם סופי החלומות, ויצא מין מנגינה שאין עליה פירוש. יש בה ממתיקותו של חלום ומבהירות ההרגשה של מציאות.

סוף־סוף התגברה המציאות על הדמיון, התעורר חוש השמע והתחיל מבדיל בין מה שישנו ובין מה שאינו.

חוש־הריח והחוש־המשוש התעוררו בבת אחת: דרך ההלון הפתוח אל הגן חדר זרם אויר צח־לח, בסים מנשימות שושני האביב, רענן ורך.

נכנס הזרם לתוך חטמו של גדליה, נגע על להייו, לטף על צואריו והתגנב תחת הכסת.

נדמה לו לגדליה, שבֻּלת החלום בדמות חוה רעיתו — מהבקת אותו, מנשמת עליו, מגשת „אשכל הכפר" אל אפו ולוהשת:

—הא, שובב! שאף ריחו!

באחרונה התעורר חוש־הראות. פקח גדליה את עיניו ונפל מבטו הראשון על נחומקה הקטן הישן לעומתו. לחיוניו הבוערות אומרות — נשקוני. צוחק הקטן מתוך שנתו, כאילו אחז את בעל־החלום בדאי בפטפוטיו.

ותכף לזה הקיצה בלבו ההכרה הברורה, שברכת אלהים שורה על הבית: אין דבר חסר, אלפיו עובדים בין בחול בין במועד; עבודתו נעשית על ידי אחרים בין כשהוא ער בין כשהוא ישן.

חסר היה לו קורטוב של דאגה הנחוץ כל־כך למאושרים, ושבלעדו החיים בכל מנעמיהם הם „תפל בלי מלח".

ומביט הוא שוב על נחומקה, ופותח בחיוך חדש, שנפסק מתוך אמצעיתו:

דמיון רב מצא בין פני נחומקה ובין ה„אי־קימים", שקדמו לו. עד עכשו לא עמד על הדבר.

• וזכרונות התחילו מבצבצים ועולים:

...מתיאש היה כבר מזרע של קימא, אף על פי שהוא עודנו צעיר. ויסוד וסמוכים היה לו ליאוש זה: בן יחיד הוא להוריו... שנים עשר הריונות היתה אמו מונה, ומכלם לא נשאר לה אלא גדליה. כלם לא הגיעו לחמש שנים מלאות...

דְאָגוֹת.

שמש—חציה חולונית, חציה־חגינית – שמש של „אסרו־חג" נכנסה פבוקר לתוך תחום המושב, והביטה על הבטלנים החולונים הסובבים ברחובות. דומה שהיא מתחרטת על שיצאה ונותנת לב לשוב.

הבטלנים הללו אמנם לבושים עוד בגדי חגיגה, אבל נכר בהם, שזה אינו אלא משום שבגדי החול שלהם נקרעו מקודם הפסח. בגדים אחרים אין להם. אותם בגדי החג ישמשו מעכשו לימות החול.

ואף־על־פי שאתה רואה אותם הולכים, כביכול, פסיעה דקה, כביכול, נטויי גרון, וידיהם משולבות לאחוריהם, בחינת בני חורין — כבר לטושות עיניהם ל„ריוח" ומריח האף לשלל של „פרנסה", ופעור הפה לשקר, לרמות, להונות, להחניף — בשביל לזכות בחריה שמהפך בה חברו. קשה להכיר בהם, שאותם האנשים עמדו זה מקרוב וקראו: „עבדים היינו — ויוציאנו".

ולואי, שיתישנו בגדיהם מהר, ולא יעוררו עוד צחוק בנגוד, שבין העצב שעל פניהם והיו"ט שעל מגדיהם.

לא מצאה אותם השמש כדאים לתשומת לב, ולפיכך פסחה עליהם ושלחה שביב עליז ישר לתוך חלונו של גדליה ומצאה אותו על מטתו — נים ולא נים.

אשתו הצעירה חוה הקדימתהו היום. היא קמה בהשכמה להכין „פרות חמוצה", הראשונה אחר הפסח, בשביל בעלה ובשביל נחום'קע הבן־יחיד שלהם, נער בן שש הישן עוד במטתו. כראית היא סעודה זו, שתטפל בה בעצמה ולא תסמך על השפחה.

אך גדליה עודנו מתפנק, מאריך בשנה של שחרית על פי נוסח החג, טעלה נרה בחלומות הלילה, שכנראה לא מצא בהם שום טעם של מרור.

נכנס השביב השובב לתוך חדר־המטות ופגש בראי והדקר משם על הכותל ומן הכותל על המטה ובין עיני גדליה. בעל־כרחו השתטח והתחיל מתעורר.

ושוב נכנס אליה הרב הישיש — — — — — — — — — — — — —

— —

זלדה המבשלת הצעירה עומדת מאחרי הדלת ומסתכלת בכל אותו הענין מתוך קורטוב של קנאה:

אשתקד, כששׁ־תה בבית ר׳ אברהם׳קה... קרח לה מה שקרה... כמה תרפתקאות עברו עליה!... והכל – בהחבא, בכלמות ובוז – וזו! ?...

ולא עוד אלא שהרב הישיש נכנס אליה ומספר עמה!

ובאה היא לידי מסקנא, שלכל נערה ונערה יש מולה שלה.

• היא שומעת, סופגת ובוכה.

הגיע הדבר לנקודה מכאיבה: מתיעצים עמה על הסבת השם. אחד השכנים הציע להסב לרך את שמו של המנוח – אבי היולדת.

חוה הזדעזעה:

— המעט לו לאבא שסבל בעולם הזה מה שסבל וממי שסבל... שנהרג ברחוב מתגולל בדמו... אלא שאטפל עליו את זה גם לאחר מותו?!

— כלום לכבוד יהיה לאבא בגן־עדן כשיקרא זה בשמו?!

נדמה לה, שפני אביה רחפו לנגד עיניה.

ומבטת היא על הרך... ונדמה לה שהוא מתחנן אליה: „נשמה שבויה אני! אנא, פדוני! אל תעזבוני!"

רגשי אם מתחילים להתרקם בה.

רגשי כבוד של בת לאביה, קנאת בת לעמה — מתרוצצים בה.

נשמת אבא מרחפת לפניה.

הרב מתחנן.

היא נתנה את הרך על יד המילדת, שמסרה אותו למי שצריכים למסרו. נגמר בין המכובדים לסדר את הברית לא בבית, הכנסת, אלא בחדר השני.

ומתפללים שם ומסדרים את הברית, הרך הובא אל תוך אוירה של כנסת ישראל.

האזמל לקח את שלו, הרך התחיל פועה וצועק צעקה סתומה, שאין עוד עליה שום חותם.

השומעים המכובדים מקשיבים בשום לב: חפצים הם להבחין, אם יש בקול זה מעין „הקול קול יעקב".

הרב מפנה את לבו לאביו שבשמים.

— רבונו של עולם – מתפלל הוא במחשבה – מפני חטאינו אנו שרוים בגלות, לקיום ודויים; לקינו עד עכשיו ב„חסר": כר אחת חסרה במטה, שמשות אחרים חסרים בחלון, חוסר פרנסה... הרוגים... מבוחים... אבל זו היא מכה חדשה... מכה של „יתר"... מלחמה בלב: קשים גרים לישראל כספחת... אבל מאידך גיסא הרי האדם בעל בחירה... הבא להטהר בדין הוא שיסיעו לו מן השמים!...

— „ואמר לך – מסלסל החזן את פסוקיו ומכניס טפות יין מתוך כוס הברכה לפיו של הנמול – בדמיך חיי, ואמר לך בדמיך חיי!"

נשתתק הילד; נשתתק הקהל; ומתלחשים הנרות הדולקים על העמוד הארעי בשפה שאינה מובנת לבני אדם.

עכוב קל עוד יש בדבר: מצד היולדת לא בא עדיין הסכם גמור על הסבת השם.

כמה יולדות שמשתי אתמול! וכמה היום! כלן כואבות, דואבות ובוכיות, ואני, בריינה, שומעת ושותקת!

יודעת זקנה זו, שלא מתוך כאב בוכה חוה; הרבה מכאובים סבלה חוה בסוד... ואיש לא ידע. הרבה והרבה היתה מקבלת עליה יסורין וצער ברצון טוב, ובלבד שהיו הדברים הלים באופן אחר משהלו...

יודעת בריינה כל זאת, אלא שהיא עושה את עצמה כלא יודעת.

ומשתדלים כל אנשי הבית יחד עם בריינה לשמח את היולדת, לבדח את דעתה, אלא שחוה בוכה — בוכה ושותקת.

שכנות באות. כל אחת מקדימה ומוציאה את כל אנחותיה בעודה בחוץ, מתקנת פניה ונכנסת עליזה; אבל במדה שהן מתראות עליזות, במדה זו מתעצבת היולדת. קול „אוּ־אָ! אוּ־אָ!“ בוקע ועולה מתוך פנת המטה, והקול קול עביב, מלא, שלא כקול תינוק בן־יומו מזרע היהודים; והקול הולך וכובש לו את כל חללו של החדר. חוה מזדעזעה, מזכירים אותה, שתנסה להיניק את הילד; ואז כשבריינה משכיבה אותו בחיקה ומכניסה לו את הפכום לתוך פיו — מיד נותנת בו הוה את עינה, ושוב אינה יכולה להתאפק: מתוך בכיה היא מתריסה דברים שאינם ברורים...

מביטה, בוכה ומתריסה, ושוב מביטה, ושוב בוכה ומתריסה.

ויותר אינה יכולה להביט: יראה היא להסתכל בקלסתר פנים של הרך, מפקירה היא לו את שדיה ובוכיה.

ומספרים לה, שמחר יהיה ליל „שלום־זכר“ ולמחרתו — ליל שמורים. והיא שומעת ובוכה.

קודם הברית נכנס אצלה הרב הישיש, הרים את ריסי עיניו והציץ בה כחבה, תנחומים דבר על לבה:

— כלום אינך יודעת, בתי? מי לך גדול מאב־הם אבינו, ואביו היה עכוים גמור!

היא הביטה אל הישיש במבט רועד מתוך ענוה; ומקור חדש של בכיה נפתח הקיר מתוך לבה.

— בתי! רבי חנינא בן תרדיון היה מבני בניה של דינה בת יעקב— אחר מעשה שכם!

— שמעיה ואבטליון היו גרים וצדיקים גדולים!

— כבשי דרחמנא, בתי! כך גזרה ההשגחה העליונה: נשמות קדושות, ניצוצין של נשמות אבד כביכול ברוך־הוא בתוך כתות של קליפות ומלאכי חבלה. שליחי ההשנחה אנו לפעמים לברור את הניצוצין מתוך הקליפות.

בְּרִית־מִילָה.

בשילהי חודש טבת שעבר היה הדבר, ועל־פי חשבונם שלהם—באמצע דיקפר; אם כך ואם כך — חל זה תשעה חדשים אחר הפסחא.

...דממה מרגיזה בבית האלמנה הצעירה „שרה הזקנה": זקנה שרה בשנותיה, לפי כתפיה הכפופות תחת צרור תלאותיה ולפי קמטי לחייה — אך צעירה היא באלמנותה: עוד לא כלתה לה שנת האבלות למות בעלה.

דממה מרגיזה בביתה. בריינה המילדת נכנסה היום אל ביתה פעמים אחדות תכופות, ובכל פעם שנכנסה נכנסה מלאה אנחות, העינים דומעות, הפנים מתעוים לבכי; אלא שהיא מתמהמהה על מפתן הבית, מעמידה פנים שמחים ונכנסת בקולי־קולות:

— צפרא טבא ליולדת!

ושרה האלמנה עם שלש ילדותיה וארבעה בניה מתרגשים כנגדה, מעמידים פנים מאירים ועונים בקול:

— צפרא טבא לך, בריינה!

ומתחילים כלם לדבר; נכנסים איש לתוך דברי חברו, מרבים שאון, מפטפטים בקול רם, כמאושרים עליזים השכורים מנחת נפרזה.

ושואלים שלא כענין, ומשיבים שלא כעין השאלה.

מדברים הם רק כדי שלא תדבר הדממה שבבית.

כמדומה שהם שמחים כלם.

בוכיה רק חוה „הבתולה", בתה של שרה, והיא היא „היולדת", שבשבילה נכנסת בריינה ונטפלת אליה...

מרימה עליה בריינה את ידה הצנומה — דומה שהיא מתכוונת אל סנטרה, אבל היא אינה אלא מלפפת לה על לחייה. כך מתנהגת בריינה עם כל היולדות בשעה שהן בוכיות.

ומרימה עליה קול — כמדומה לך, שנוערת היא בהקפדה, אבל לא, זוהי נע־ה מתוך חבה. כך מתנהגת בריינה עם כל היולדות:

— נו, נו! מה כל ה־עש?! כמדומה לך, שבת־יחידה את אצלי?!...

וזה יהיה נצחון גדול! נצחון האנושיות על הכל, אפילו על המות. במדה שיתפתח הרגש הזה אצל ישראל ואצל העמים, במדה זו יגדל הנצחון.

הן כל אותו העולם היפה, עולמו של הקדוש־ברוך־הוא, אינו מצוי אלא בהכרתו של האדם!

כשהכרתו של האדם תהיה נצחית, תהיה גם מציאות העולם נצחית!

ואגב רוצה הוא לדעת, מה יהיה אחרי כן, כשימלא ישראל את תעודתו, היתבולל בעמים?

ומוצא הוא, שזהו דבר מיותר לגמרי. כל עם ועם יהיה תמיד חבר מחברי האנושיות, כמו שכל משפחה ומשפחה הן חברי העם וכל קרוב וקרוב הם חברי המשפחה.

בשום אופן לא היה מסכים, למשל, שבנימין שלו לא יהיה שלו,

או שדבורה שלו...

ומסתכל הוא על המטה שמנגד, ומוצא הוא את אשתו יפה הרבה מכמות שהיתה ביום החופה. שערותיה משלכות כמו בכונה על גלילי זרועותיה; כשפיה סגור אין ערוך ליופי זה! החזה אשר לה מתרומם ומושפל. חפץ היה מאד לדעת את חלומה והרהורי לבה... חבל שאין חלונות ללב!

היעירנה? צר לו...

אבל חפץ הוא מאד לשמוע את קולה!

מרים הוא מעט את המסך ומתכון להכניס קו שמש אביב על פניה.

היא מתעוררת. התעורר גם בנימין היונק.

ואשה מספרת עם בעלה.

ותינוק יונק משדי אמו.

אז... הרי הכל אפס: גופים מתים! אבק פורח! גם אבק איננו... אי כלום!

ומה אפוא הרעיון?! הכונה?! התכלית?! התמצית של כל זאת?!...

העצב הגיע בקרבו למרום קצו. עלול היה ברגע זה להעביר שכין על צוארו, ולא עוד אלא שלא ידע מדוע לא יעשה האדם טובה זו לרעהו לפדות אותו ברגע אחד מכל אותו האסון העולמי המשחק בקרבנותיו לאטו-לאטו?

העב הכבדה, שהיתה סרוחה על פני המזרח, נבקעה, ושמש אביב הציץ על עולמו. כתמי השמים, קצתם נערמו והלכו להם בבושת-פנים וקצתם נבלעו על מקומם, דומה שהאויר נרתע ונזדעזע, הגנות הרטובים נוצצים והיו כמצחקים בצחוק של ילדים מפויסים. הכל היה לו פתאום ניב שאין לו קול.

אפלת החדר נתפזרה קצת. לעיני דניאל נראה פתאום השלחן שבחדר השני הפתוח להדרו, ועליו מנורות הכסף, שבאו לו בירושה מאביו ושהיו משמשים בהן רק לשבתות.

טעותו של דניאל הוברדה לו תיכף:

לא יום הראשון היום — שבת היום!

לכל אותו היום יש ברוך-השם אכל לשבע ולהותיר!

ותיכף לרעיון זה הבריק במוחו רעיון חדש:

יכול הוא לתת בעבוט את המנורות הללו! חמשים רובל יתנו לו בהן, ואולי — ששים.

בסכום כזה יכול הוא לפתוח לו לפי שעה חנות של נחתומים. היא'— בריה נפלאה בכלל ולמלאכת האפיה — בפרט.

עסק זה מצליח בימים אלה. כשיגיע לידי איזו מדרגה, יפתח לו בית-אופים גדול.

אז יטחן קמח על חשבון עצמו.

עד שיגיע בנימין שלו לשנים, שיהיה צריך להלבשה ושכר למוד, יכול גם הוא להגיע לידי מדרגה הגונה זו.

אשרי לו לאב שיכול לגדל את בנו באופן שיהיה לכבוד להוריו ועזר לעמו.

מי שהוא להועיל לעמו הרי הוא מועיל לאנושיות כלה.

כלום הפקר דבר זה? לא לנצח יחיה האדם! העיקר הוא — בנים. אשריך, כשאתה בשיה, שאתה מעמיד דור לעתיד!

ומוצא הוא, שחוש זה, רגש זה הנתון בלב האדם להרגיש בו צרכי העתיד, אינו מפותח כל-כך אצל שום אומה ולשון כמו אצל עם ישראל; והלא לפיכך הם מקפידים כל-כך על הרוקות!

ומשער הוא, שתעודת ישראל היא להנחיל רגש זה גם לעמים אחרים.

אשה, נכה מזה הדאגה ליום מחר, שלא היתה אז קשה ומכריעה כל־כך והוסף על זה: נדודים, נכר, בדידות, טלטול בלי מרכז וחוסר משקל בעיני עצמו ובעיני הבריות, וכאלה מן המתנות התלויות בהרוקות. קשה להכריע צע״ו של מי מורגש ביותר, מפני שכל צרה מדאיבה בזמנה, ואינה נותנת מקום תפיסה לזכרונות צרות שעברו — אלא שבענינים אלו „שב ואל תעשה" בודאי עדיף.

ויודע הוא, שצרה זו מסתפחת יותר אצל היהודים מאשר אצל כל אומה ולשון. בימים שעברו היו משיאים את בניהם לי״ג שנים; וגם עכשו מביטים בקלויז על הרוקות כעל פחזות והפקרות.

כעסו עובר על האומה, מתחיל מלגלג בלבו על בני „אתה בחרתנו" ומכנם בכל מיני כנויים לגנאי:

„עבדיו של הקדוש־ברוך־הוא העוזרים לו בבנין עולמו וקיומו!"

„עקשנים קדושים! מצטערים ומצערים את האחרים!"

„אומללים שמתגאים באסונם!"

„חמצו של העולם! שאור שבעיסה!"

„וכל אותו העולם מהו? עיסה של סובין וחמץ נוקשה, שאפילו לכלבים אינה ראויה!"

ומתחיל הוא מסתכל בכל אותו העולם ואינו מוצא בו אפילו דבר אחד, שיהיה כדאי בכל אותו הצער שבני אדם מצטערים בשבילו.

אפילו אם יודה בתועלתן של כל אותן ההמצאות החדשות, הרי מעולם לא באו אלו בכדי להרבות תענוגם של בני אדם, אלא בכדי להקל במקצת את צערם.

המציאו מסלות הברזל, בכדי שלא יצטרך הנודד לכתת רגליו עד שתפחנה.

אסירים, הנשלחים לעבודת פרך, נשלחים עכשו בעגלות קיטור ואינם מאבדים כל־כך זמן לבטלה בדרכם.

יכול החולה לקרוא לו את הרופא על ידי טלגרף.

יכול אדם לזלזל בכבוד רעו בפניו על ידי טליפון במרחק עשר פרסאות.

כל מה שהמציאו בני אדם, לא המציאו בשביל תענוג, אלא לרגלי איזה צורך ומחסור.

וכל אותם החקים, המשפטים לפרטיהם, לדקדוקיהם! — כלום מה היה הס״ה, אם היה החזק בולע את החלש ונחנק תוך כדי בלעו?!

בין כך וכך עתיד העולם להחרב, אלא שהשוטים מעכבים את הגאולה ומאריכים את הגלות...

ומחשבתו נגררה מחשבה זו: שמש... כוכבים... הרים... יערים... אדם ובהמה...

יבוא יום והאדם האחרון יפח נשמתו באנחתו האחרונה...

בחוץ התחילו שמי אביב מנשימים ומטפטפים טפות לאט לאט. הטפות הצליפו על פני שמשות החלון והשמיעו קשקוש ענוג ומתמיד, ענוג ומתמיד, כאלו משננים הם לעצמם את מחשבתו של דניאל: דאגה, פחד, עצב, רעב, קור, כעס, מכאובים.

שליש שנים נחלקו חכמי התלמוד עד שנמנו וגמרו: נוח היה לו לאדם שלא נברא משנברא — ובשבילו מספיק בוקר עבות אחד של ימי המעשה כדי לבוא לידי מסקנא זו.

למה כל זה? שמא תאמר: קיום העולם?! בנים?! דורות?!

מלים ריקות, שאפילו צלצול נעים אין להן! כלום כדאי הוא כל אותו הניהגום, כל אותם החיים הנוראים כדי לזוג נשמות וגופים לצער וענוי!

נחרה קלה מתוך שינה של שחרית הגיעה לאזניו מעל המטה שמנגד הזכירה אותו במציאותה של ה„פלני" שלו תחת כפה זו.

ומתחיל הוא לקנתר על עצמו: כל אותה הצרה של נשואין למה היתה צריכה לי, לאדם שאינו מוכשר לקום מתוך שנתו, לצאת החוצה ולברוא ארוחה — יש מאין?

שתי שנים לא עברו עדיין מיום החופה וכבר מוטל ילד צעקני בעריסה, ועל השני כבר יש לו איזו רמזים.

והלא נוח היה להם, שתשב היא רעבה בבתוליה בבית אביה, והוא פנוי, רוק, בגפו — עם רעבונו ועניו.

ויודע היה כל זאת למפרע. מוכיח היה תמיד את חבריו ה„רוקים המתנענעים כל־כך להתעטף בטלית מצויצת, המעמיסים רחיים על צואריהם בשעה שגם בנפם אינם יכולים לעמוד בפני גלי החיים.

והוא, שפקח הוא, מה ראה לשטות זו?

ונדמה לו פתאום, שהיא האשמה בכל זאת: אלמלא היא, היה יושב רוק גם עכשיו; ואז יכול היה לחשוב על יומו של מחר בלי דפיקת הלב.

ומחזיר הוא את פניו אליה מתוך כעס, מסתכל בה ומוצא שהיא כבר התנונתה והזדקנה, כסבור הוא שיפי נעוריה לא היה אלא מזויף.

וכמדומה לו שהיא יודעת עכשו את מחשבותיו, היא מעמידה פני ישנה אבל ערה היא, חושד הוא אותה, שבכונה גלתה את כתפיה ומחצית החזה, בכדי לגרות בו שכרון גבר. שערותיה לא יכלו לנפול על זרועותיה החשופות, אלא אם הניחו אותן כך בכונה.

מתחיל הוא לכעכע, להשמיע קול שעול, בכדי שתתעורר, ויבוא עמה בדברים. אין הוא יכול לשתוק עכשו. שום אמתלא לא יבקש לו; יתחיל תיכף וישר מן הענין! יגיד לה, שבשבילה ועל ידה הוא אומלל!

אמנם מודה הוא בינו לבין עצמו, שגם בהיותו רוק לא היה חלקו עם המאושרים. יודע היה פירושם של רעב, מחסור, עירום — גם בטרם שנשא

לְאוֹר בֹּקֶר.

לאור בוקר הקיץ דניאל משנתו ויבט החוצה בעד חלונו אשר על יד מטתו — הפונה לצד מזרח.

עב כבדה שוכבת סרוחה על פני המזרח כלו ומכסה את השמש מן העולם. לאויר צבע כהה, והוא רוה כלו להלוחית ומנבא יום מעונן ואדמה מרופשה. גגות הבתים שקועים כמו בעצבות, והארבות שעליהם עומדות קוממיות כלפי שמים, כאביונים הצופים כלפי גבאי־הקצבה, וכאלו מוחים ושואלים כל זה מפני מה ?...

הבריק לו לדניאל במוחו, שהיום יום ראשון לשבוע, ואין לו שום זכות להתפנק ולהתרפק על מטתו. צריך הוא לקום בהשכמה, לצאת להשתכר משהו לפרנסת ביתו.

ומאידך ניסא אין לו מה להיות נחפז: נעליו קרועות באופן שאין באפשרות לצאת בהן ברפש כזה; ומלבד זה אין בכיסו אפילו פרוטה אחת. על גמילות־חסד אין לו לסמוך, מפני שאין בין מכיריו אף אחד, שלא יהיה חיב לו איזה סכום כסף — ואין הוא רואה לעצמו שום מקור להשתכר.

רגיל הוא בפרקים כאלו להפיג במקצת את צער דאגתו בעשון שתים שלש סיגארות; עכשו גם הטבק כלה מנרתיקו. מונח לו הנרתיק בארון הפתוח לנגד עיניו, מושלך והפוך על פיו, כאלו אומר בכונה לגרות את תאבונו לדבר שאין לו.

ענן של עצב, מכריע ומנרה, ירד עליו כעופרת והדר עד לתוך נשמתו.

מה אעשה היום ? מה יכול אדם קטן כמותו לעשות בכדי לפרנס היום את ביתו, ולו גם בארוחה דלה מן הדלה? לחם מהיכן אקח ?

הוא מביט על סביביו, על התקרה, על הכותל, על כלי הבית — במבט תובע; אבל אין אחד מכל הדוממים האלה עונה לו על שאלתו.

ומחשבה של יאוש מתהלת מנקרת במוחו: אנשים כמותו למה הם חיים? מה מרויח הקדוש־ברוך־הוא בדבר. אם איזה דניאל בן שרה מצטער ונדון ביגיעה רותחת של דאגה, פחד, עצב, רעב, קור, כעס ומכאובים?

וחפץ היה מאד שיהיה זה חלום. חפץ היה להשקע בשנה אֲרֻכָּה — ארכה עולמית, כדי שיראה חלום אחר טוב מזה.

אבל ראשו כאב עליו; ראשו ולבו! העלוקות! אין העלוקה מניחה לו לישון!

וכדומה לו שעכשו אחת היא לו, אחרי שכבר נעשה הדבר, ואין ביכלתו להשיב את הגלגל אחורנית ולהחליף את יום המחר ביום אתמול. נוח היה לו, שישתדל לשכוח את הכל. כאלו כל אותן השנים, שהיה לו בן יחיד, לא היו אלא חלום, חלום נעים ומקסם כזב!

אחת היא לו... אלא שהוא חפץ רק להבין את עצמו לכל עמקו ולכל תוכו: מי הוא בעצמו ובכלו? מי הוא זה, שהיה אז?... ובכל הימים?... ועכשו?... ומחר?...

לנתח את עצמו הוא חפץ, פשוט—לשם דעת.

ופעמים, שעולה על לבבו רעיון: הן יודע אני את הרוצח! מכיר אני במי שאשם בכל זאת! נקמה!

וכבר היה קרוב לאותו דבר. כל חלקי ה„אני" שלו מצטרפים בזה להסכמה אחת ולעצה אחת. מרגיש הוא בעצמו כח דיו לזה; ואין הוא ירא כלל מפני התוצאות.

אלא כשהוא קרוב אל הדבר, עולה באזניו הפסק קולו של בנו...

ונזכר הוא שסתם את החור.

ונדמה לו אז שאין לו שום זכות עכשו להנקם מרוצח בנו. אין לו זכותו של גואל הדם.

ומיד נתפקע ממנו כחו.

וחפץ הוא להבין את עצמו גם בזה: מי הוא זה הלוחש באזניו שאין לו זכות על הדבר? מי הוא המזכירו במה שהוא חפץ לשכוח?

ומוצצת העלוקה ומוצצת ומוצצת... והפץ הוא להכניס את ידו לתוך פגור חלב ולהוציא משם את העלוקה יחד עם הלב.

„אלו היינו עושים כך... היינו יושבים כלואים כל אותו היום... המתנפלים היו בוזזים את הרכוש"...

„אבל הנפש היתה בטוחה... ערבות... משפט עונש... יציאה לחפשי... שמחה... נחומים..."

„הוי, עלוקות!"

ואחר כך כשנחבא באותו המקום הצר...

הוא ידע שבנו נשאר בחצר; שמע את קולו צועק: „אבי!"

הוא ידע שאם יענה לו מתוך מחבואו, יבא גם הוא להסתתר שם.

הוא ידע שאם ישמיע את קולו, ירגישו בו הרוצחים שבחצר.

ומרגע זה שוב לא הכיר כלום... הוא ידע רק שהוא מתחבא...

ידע שהוא מציל את נפשו...

והוא שמע את קול בנו הצועק לעזרה: „אבי! הוי אבי!"

חפץ הוא להבין את עצמו לכל עמקו ולכל תוכו: איך זה לא יצא אז ממחבואו?

„אמת, שעל־פי הבינה הישרה והשכל השופט לא יכולתי להציל „אותו" ביציאתי: אלו הייתי יוצא, היו הורגים אותי יחד עם כל ההרוגים שבחצר — אבל כלום הגיתי אז בזה?! כלום שפטתי?! כלום מוכשר הייתי באותה שעה לשפוט על־פי שכל ובינה ישרה?!"

מה היה קול זה בלבי, שהסית אותי לעצור בנשימותי, שלא תשמענה ההוצה?

„מי הייתי אז? אני!?!"

„אבל הן אני שמעתי קול בני! ובודאי חפצתי להצילו!"

„ואני... קרעתי כנף מבגדי וסתמתי את החור הצר, לבל ירגישו בי".

„האפשר הדבר?"

„שמא הייתי במצב התעלפות?"

וזוכר הוא, שהרגיש בריח הרע שבמקום מחבואו...

וזוכר הוא, ששמע צעקתו... קול נקישת דבר קשה על דבר קשה... הצעקה נפסקה פתאום.

האמנם הוא־הוא ששמע כל זאת?!

„הוי, עלוקה!"

לא! — הוא מוציא מסקנא לעצמו: הוא ל א שמע. הוא בכלו לא שמע; שמע כל זאת — רק חלק אחד ממנו; ואותו החלק נדחק בורא לצאת; ואיזה חלק אחר שבו, מין קליפה — התעוררה בו ונזרה עליו להתכוץ לעצור בנשימותיו, לסתים את החור, להתכוין — ולהנצל.

ויש שנדמה לו, שכל זה אינו אלא חלום קשה ושבמציאות אי־אפשר שיקרה דבר כזה. אותו הקול, אותו ההפסק פתאום... אותה הנקישה... אי אפשר שקרו בשעה שהוא יישב נחבא.

„אלו היינו יוצאים תיכף אחרי הפורים!"
„הוי! העלוקות מוצצות!..."
הוא הולך בצדי הרחוב בפסיעות דקות; שעטות רגליו על המרצפה הקשה נשמעות לאזניו. מביט אל תוך החנויות בלי חמדה. נכנע הוא תחת רוח דמיונו הרוקם לו בנשמתו רקמת מחזה כפי שאפשר היה שיבוא:
רחוב בניו־יורק... שעת שקיעת החמה... הוא ואשתו שבים מן הפבריקה... לא! מן החנות... החנות הגדולה ברחוב... כן, ברחוב ס'ט לואי. מביט הוא על גומרי הבתים... אשתו עוזרת לו בדבר... „שש מאות ששים וארבע... וחמש... ושש!" „שש מאות ששים ושבע!" הנה הנומר שלנו... יציע השלישי... באותו רגע שב גם „הוא" מבית־ספרו... שלשתם נזדמנו על יד השער... הסיבה סביב לשלחן... ארוחה... „הוא"... כמנהגו מתחיל מזמר לעצמו בלשון רוסית: „אָטוואָריטע מניע טיעמניצו..."
„הוי, עלוקות!"
הוא התחיל לתור בעיניו אחרי ספסל פנוי שלפני החנויות. מצא ושכב עליו — ופניו למטה. דומה לו, שכשהוא לוחץ את לבו אל הספסל ירוח לו...
אחד העוברים מסתכל בו: פונה אל הנפגשים, מעמיד אצבע־צרדה על גבי מצחו ורומז בעיניו כלפי השוכב...
מבין אברהם פירושה של רמיזה זו.
„שתי פעמים שתים—ארבע... זהו חודו של בית המסגר!"
מרגיש הוא שאנשים מסתכלים בו בעינים חודרות, והוא קם והולך לו. ומשתקע הוא שוב במהשבותיו. מתיר לעצמו בסלידה, בגילוי טפח וכסוי טפחים לשלב בזכרונו את המקרים האחרונים אחד על אחד.
„...פתאום היה כל זה!"
הוא אמנם כבר שמע מה שנעשה בחצרות בתי האחרים... וידע שהדבר בחזקת סכנת נפשות... אבל התנגלותם על חצרו שלו היתה בפתע פתאום.
מרגע הראשון ראה והבחין, שאין כחות הלוחמים שוים: המתנפלים באו בהמון רב... ואף על פי כן עלתה בידו להתנפל בחצר על אחד מהם, לגזול את קרדומו מידו, וגרשם מתוך החצר.
כל זה רק בחצר. ואולם בחוץ היה מתירא... שמא יאשימו אותו ואת שכמותו...
„הלואי שהיו מאשימים אותם והיו מובילים את כלם לבית הסוהר!"
„הוי, עלוקות!"
ושוב אינו יכול לשלוט בדמיונו: חוזה הוא בעל־כרחו באפשריות שהדמיון רוקם לפניו:

עֲלוּקָה.

אבנים כבדות לוחצות על לבו של אברהם בולבן.

ויש שנדמה לו, שאבנים אלו אינן אבנים אלא עלוקות, עלוקות קטנות הרבה־הרבה בתוך סגור־הלב, וביניהן עלוקה אחת גדולה, גדולה, מוצצת לפרקים תכופים... וכשהיא מתחלת מוצצת, חפץ היה באותו רגע להכנים את ידו לתוך חזהו, לעקור משם את הלב יחד עם העלוקה.

„שתי פעמים שתים — הרי לא שלש ולא חמש אלא א־בע... השמים ממעל — הארץ־מתחת... וזה בית־האסורים... וזה הודו של בית־המסגד".

חפץ היה בזה לברר לעצמו, שהוא לא יצא מדעתו, ושכח השופט עדיין בריא אצלו.

„וגופו של אותו דבר איך קרה מתחלתו ועד סופו?"

וכשהוא מעורר את כח זכרונו לשלב את המקרים אחד לאחד — הוא בורח וסולד מהתחלת הדבר. משתדל הוא להתחיל במקריב. שקיו לפני זה:

בעיקרו של דבר הוא נשאר פה לחג הפסח רק לפי־שעה, אחרי שהכל כבר היה ערוך בידו: כ־טיסים מהמבורג ישר לניו־יורק; הוצאות לדרך—דיו; החפצים וכלי־הבית כבר היו כמו נמכרים בין השכנים; חסר היה רק למסרם לידי הקונים ולגבות מחירם; גם ברכת הפרידה כבר לקח מהקרובים הרחוקים.

מפני מה לא יצא תיכף אחרי ימי הפורים, כמו שבקשהו אחיו מניו יורק?

מפני „שהוא" חפץ היה לזכות מראש בתעודה מבית־ספרו. — כלום צריך היה הרבה לתעודה זו, הרי אפילו לא לצור אותה על פי צלוחית בהיותו בחוץ־לא־ץ.

„וגם... מה זה אכחד? גם אני גם אשתי... צר היה לנו למהר כל־כך להפ־ד מן המקום, ששם קברנו מרבית ימי חיינו... הרבה דמעות שפכנו פה; הרבה פעמים זרחה עלינו פה השמש".

„ומה הם חיי בן־אדם, אם לא נאד של דמעות וקו אחד של זהרורית חמה?"

„ותאמר אסתר אם על המלך טוב".

כלב החצר מכנים את ראשו בין הדלת והספים, מסתכל, מתחלחל הוזר לאחוריו.

„...בלילה ההוא נדדה שנת המלך..."

שלמה הגביה את קולו, כנהוג, והקבוץ בא לידי התעוררות. איש־איש מדם התחיל קורא בחשאי מתוך מגלתו ועפ"י נוסחו.

„...ומרדכי יצא..."

„כי מרדכי היהודי משנה למלך..."

נגמרה המגלה, נגמרו הברכות. כיסנים ובקבוק יי"ש נצנצו על השלחן כמו מאליהם, כתולדה מוכרחת ויוצאה מתוך גמר המגלה. יהודים יושבים מסביב לשלחן ומפסיקים בתענית. אין ידוע, מי הזמין את מי לשבת. דומה, שהם יושבים כך מתחלתו של דבר, ושגם ישיבה זו יוצאה כדבר הַלָּמֵד מענין המגלה.

ומספרים הם בשבחו של הנס, ושותים לחיים.

„יהי רצון שיתלו כל ההמנים!"

ויושבים ומשיחים, משיחים ויושבים.

כבר מסתכלת עקרת הבית מרחוק בבעלה ברמיזה: חפצה היא להזכירו, ברמז, שהשעה כבר מאוחרת, שהתבשיל מצטמק ומתקרר, שהילדים ישנים — אבל אין היא יכולה להפגש במבטיו; שקוע הוא בשיחה.

הם יושבים ומשיחים.

קשה על כל אחד מהם לקום ולצאת; בדעתו, שמיד כשהוא פוסע מעבר למפתן, הוא יוצא מתוך „אהל של אחוה" וחנינה ונכנס לתוך עולם מלא קנאה, מדנים, שנאה, תחרות — לגלות הם נכנסים.

לא לעונג הוא גם לבעל הבית לדעת, שהשעה מאוחרת; חפץ היה, שיארך הלילה, ויארך — ויארך לבלי קץ, ושהם ישבו פה, ושהוא ישב סמוך לשלחן עם המנהל, וישיח וישמע, וישמע וישיח.

קשה הישיבה רק על שלמה: מאחר שמלא את תפקידו, הרי... הרי הכל נותר הוא עכשו.

בקושי, בזעת אפים, בקצת מוסר ובקצת שקרים לשם מצוה — אספם שלמה לפונדק אחד. המנהל נכנס־אחרון והתחיל ממלמל קטורת מתוך כניסתו, כדי שיפטר מברכת הערב לבעל הבית. יודע הוא, כמה טינא יש בלבו של זה עליו, ולפיכך לא חפץ להכנס; אלא שקשה היתה עליו להפסיק את התענית, שלא מתוך מקרא מגלה: מעולם לא קרה לו, שלא ישמע את המגלה בלילה זה.

יושבים עשרה יהודים תחת כפה אחת בקבוץ של יהידות: סולדים איש ברעהו, יותר שהם מתקרבים, יותר חם נמצאים רחוקים, קוצים דוקרים יש ביניהם, מרחק של מאה אמה יש בתוך ד׳ אמותם.

וכשמביט אחד על רעהו, מצליף הוא מבט של קנאה ואיבה, ואנחה כבושה יוצאה מרוססת מתוך לבו.

שלמה פוסע לאורך החדר ולרחבו, מטיל את מבטיו על המנין, כשממית את קוריה: חפץ הוא לאחזם, ללכדם, לכפתם על מקומם, שמא יצאו קודם מקרא מגלה, התפלה נעשתה עליו ארוכה.

תיתי לו, שהוא עומד כבר על הבמה הארעית ונולל את המגלה, היא משמיעה קול נקישה, שכל אחד שומע בו מהרהורי לבו.

„ויהי בימי אחשורוש...״

מסלסל שלמה את פסוקיו, עולה ויורד, יורד ועולה, מטפס על ה„פזרים״ ומחליק על ה„תלישות״, הנוסח משפיע על הקהל איזו השפעה סתומה, איזו התענינות שאינה ברורה, בני אדם נעתקים קמעא־קמעא מתוך פרטיותם וחולוניותם. איזו חנינית מתחלת־מתרקמת בלבם.

„...וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן!...״

עשרה יחידים קוראים יחד: „איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו...״

דומה, שהתקרבו במקצת...

„...אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן...״

כלם התכונו לדפיקה אחת משותפת — ברגל.

„...ויגידו להמן... וירא המן... ויבקש המן... לפני המן... ויאמר המן...״

„להמן בן המדתא האגגי צורר היהודים...״

דפיקות... דפיקות... דפיקות — דפיקה אחת ברגש!

וכשהגיע שלמה ל„הרצים״ הראשון המנוסח בקינה — הרגישו את עצמם קרובים מאד, בחינת־שותפים.

מקום נתבצר לקבוץ יהודים זה בגולה, שם, בחוץ מסביב, שנאה, קנאה, גלות; ופה, בתוך ד׳ אמות אלו — שושן, שושן — אחר הנס!

שותפים הם באסתר, בהמן, באותו הנס — בכל!

הקבוץ מביטים שקועים בתוך המגלות שלפניהם; הנשים עומדות בחדר השני ושותקות מתוך שמיעה.

לחלוקא דרבנן. יעמוד הוא על הבימה, ינולל בעצמו את המגלה ויקרא לפני קהל ועדה.

ואז יראה להם—מה היא קריאה!

אבל לפי שעה לא זכה עדין להלוקא דרבנן. על הבימה עומד וקורא השמש הזקן, שמשוט — חלול השם הוא לשמוע, איך הלז מדגיש רפויים, מרפה דגושים ומזלזל ב„זרקאות". ב„דרגאות" ו„מונחים" והוא, שלמה — הוא קורא לנשים!

ולפיכך היה שמח מאד, כשהציע לפניו דודו, שיסע עמו אל הכפר; וכפי חשבון היהודים שישנם שם יהיה בצרוף ה„קורא" – מנין מצומצם.

נוסע הוא ומעביר במוחו את כל המגלה וטעמיה. — יודע הוא למפרע, שהקריאה תעלה לו עכשו על צד היותר משובח. סלסולים חדשים יש לו בשביל אנשי הכפר.

כשנכנס לבית דודו, נפונה שמחתו, מפני שנודע לו, שיהודי אחד נסע מן הכפר העירה למקרא מגלה. חסר אחד למנין. הקריאה תהיה — „קריאה ביחידות", כמו שהוא רגיל לקרא בכל שנה. ומה הועיל בנסיעתו?

מן השמים רחמו עליו: אורחים באו אל הכפר: בא סגן פקיד העיר לגרש יהודי אחד, שהגיעה עליו דלטוריא לפקיד; בא גם שוטר המשפט לרדת לנכסי אברהם, דוד שלמה, בשביל חובות שחיב לאחד ממלוי העיר. את הסגן ואת השוטר אין שלמה יכול לצרף למנין; אבל יחד עם השוטר בא גם מנהל-החשבונות של אותו המלוה. והוא בן-ברית.

שמח שלמה בנס זה, שנעשה לו בהסתר פנים; אבל דודו אברהם אינו שמח כל-כך. יודע הוא, שהמנהל לא ירחמהו, מפני שאסור לו לרחם עליו: הלא שלוה הוא מאת בעליו לאותו דבר. מחר יעשה, מה שיעשה; קרוב הדבר, שמחר לא יישן על כריו וכסתותיו.

על הכל יניחו „חותם ערכאות". לא הספיק להחביא מה שיכול היה להחביא!

לאורתא קשה היה כקריעת ים-סוף לאסוף את המנין: זנביל החכרן, אותו היהודי, שצריך היה מחר להשלח מתוך הכפר, חשד את אברהם, שידו היתה בדלטוריא, ורגלים היו להשערה זו; ולפיכך לא חפץ להכנס לתוך ביתו.

חיים הטוחן, מחזיק בית הרחיים, ירא היה להכנס, שמא יראהו סגן הפקיד ו„יעשה עליו שאלות". חפץ היה להחבא לפי שעה, עד שיסע לו הסגן.

שני חנונים שבכפר—חפץ היה כל אחד להכנס, ובלבד שידע, שלא ימצא שם את השני: שונאים הם זה לזה—ממש, יורדים איש לחיי רעהו! וקשה עליהם לעמוד תחת כפה אחת.

בכפר.

מזוין במגלת־קלף טמונה בתיק של פח וב„מח׳ ספוג ב„פזים׳, „שלשלאות׳ ו„דרגא־תבירים׳ שבמגלה — יצא שלמה האברך לדודו היושב בכפר — בתענית אסתר לפנות ערב, כדי שיקרא שם את המגלה בצבור.

אין שלמה מרגיש כלל בצער של התענית: מתפרנס הוא היום מסעודתה של אסתר בשושן, מן המתיקות, שהוא מוצא בה„ירח־בן־יומו׳ שבמגלה.

חריף הוא לאותו דבר. אף רפה אחת אינה אובדת מתוך זכרונו; ובעיקרו של דבר הרי הוא מקורי בקריאת המגלה. כמדומה לך, שהוא־הוא הנוסח, הן־הן התבירות והזלסולים, שהכל רשים בם; אבל — לא! מוסיף שלמה מעצמו איזו תנועה חדשה בסופם, ויוצא לך דבר חדש לגמרי. מתחיל שלמה: „לְהֱיוֹת׳... כמו שהכל מתחילים; וכשהוא מגיע ל„כל אִ֣֣֣יש שׂוֹרֵ֣֣֣ר בְּ֣֣֣ב֣֣֣יתוֹ׳, נדמה לך, שאתה שומע חזן מובחר מזמר „כבקרת רעה עדרו׳ וכופף אתה את קומתך, וזוקף אזניך — מוכן לשמוע; אבל תוך כדי הפצך: „ומדבר כלשון עמו׳. הרי הוא שוב על הנוסח הקבוע עולה ויורד, יורד ועולה, כאילו... לא היה דבר.

הרבה „מונחים׳ יש במגלה. ואין שני „מונחים׳ יוצאים אצלו בסגנון אחד.

ל„ירח בן יומו׳ יש לו נוסח מיוחד, שאין אחד מן הקוראים יכול לסגלו לעצמו.

מופתים הוא מראה בפסיק... „בעיני המלך ויעש כן׳: ממשיך בסלסולו כל־כך, עד שאינו זקוק להפסקה ולהמתין, שיגמר הקהל את הרזז „איש יהודי׳; אדרבה: הקהל נומר „איש ימיני׳ וזוכה לשמוע עוד סוף סלסולו של „כן׳, ותכף הוא הולך ועובר, עולה ויורד: „איש יהודי׳.

הפסוקים, שצריך לבכות עליהם בנוסח הקינות, הוא מנסהם לבכיה; ואף־על־פי־כן הוא מדקדק על הטעמים כדי חוט השערה.

מקורי הוא שלמה לאותו דבר. חבל, שהוא עודנו רוק, ולא זכה עדין לקרא את המגלה בצבור. קורא הוא בכל שנה לאמו, לאחיותיו ולשכנות המתקבצות בביתם לשעה זו. זו היא אצלו אחת מתקוותיו בעתיד: כשיזכה

חפצה גם היא לבכות, ואינה יכולה, איתה ה„סגה" בלב ריקה היא, ולפיכך אין דמעות נובעות משם בשעה זו.

מתביישת היא, משתדלת להזכר במות אביה ואמה, ומצירת לנפשה כאילו כל העולם מת — אין דמעות...

ומשתדלת היא לעורר את פצעי לבבה: איך כלתה ימיה בחשאי להבל; כסמרטוט ואסקופה נדרסת.

דמעות נלהצות לצאת, אלא שהישה היא עלבון למת ברמעות אלו והיא כובשת אותן.

מרגשת היא, שהכל מסתכלים בה, צריכה היא לבכות.

אבל מכשרת היא יותר לצעוק: „הלאה זיפניות! צאינה מזה!"

חפצה היא לקרב אל המת; אבל הוא מסובב בנשים בכיניות מכל צד, אין מקום בשבילה.

ולערב, כשנזכרה, שהגוף, שהיה עד עכשיו קרוב לה, מוטל באדמה לעולמי עולמים — התרכך לבה.

דומה לה, שכל אלו העלבונות, שסבלה בחשאי במשך ימי חייה, הם „עבר" רחוק, רחוק מאוד.

פצע עמוק נפתח פתאום בלבה.

והיא בוכה ומתיפחת.

ואין איש רואה.

ובזה כבר נמ־ה את השבונותיה עמו. היא אינה שונאה לו. מתנקמת היא בו. דיו במה שהפקירה לפניו את „גופה" באסקופה נדרסת ואת נפשה מנעה ממנו.

ויודעת היא אמנם, שכאשה עבריה היא חוטאה, הוטאה — לא במעשה, אלא — במחשבה; ולא מתוך תאוה אלא מתוך קנאה, — מרמה היא אותו.

ומוצאה היא זכות לעצמה: כלום היא היא שמרמה אותו?! כלום שאל את פיה קודם החופה אם מתרצה היא לו והיא אמרה „הן"?.

אילו היה שואל אותה... אפשר שהיתה מתרצה.

אבל הוא לא מצא לנחוץ לשאול. הסתפק במה שמצא אותה מקושטה לקבלת פנים.

ואולם איך שיהיה – במחלתו אינה חפצה: אדרבה, חפצה היתה, שיהיה בריא אולם, ושלא ימצא אף קורטוב של חמלה וחבה בלב שום איש. ועל אחת כמה וכמה — בלבה היא.

אבל חולה הוא שלא לרצונה; כמו שהכל נעשה בעולמה שלא לרצונה.

והשכנות באות ומבקרות את החולה; וכל אחת מוצאת חובה לנפשה להעמיד שאון ולשפך קיתון של חמלה: „היתכן נזלנים! מה אתם מחשים?! מתחייבים אתם בנפשו!".

והיא יודעת ערך דברים אלו: כשאיזה שכן או שכנה חולה גם היא מעמידה רעש ומתבזבזת בחמלה, כאילו נוגע הדבר ללבה יותר מאשר ללב הקרובים לחולה. כך דרכם של בני אדם להתביש בקרירות לבם לאסין רעם ולכסות עליה בצוחות ושאון.

אבל בכל שעה, שהיא שומעת דברים אלו בביתה, היא מתרגזת.

— בבקשה, בחנו ושימו רטיה של חרדל!

— עלוקות! זוהי תחבולה בדוקה! בבקשה — עלוקות!

— שמא טוב היה לקרא לרופא החדש בלי ידיעתו של זה!

ומעמידות הן פנים של רצינות וחמלה; כאלו לא ישנו כל הלילה, עד שמצאו תחבולה זו.

נכונה היא לקום עליהן ולגרשן מתוך הבית, אלא שאת פני חמותה היא מכבדת.

שונאה היא את חמותה בכל חום לבבה, אבל מכבדת היא אותה בעמקי נפשה. חפצה היא להאמין, שגם דמעות אשה זו דמעות שוא הן, אלא שאין היא יכולה לרמות את עצמה כל כך.

והוא מת.

והכל בוכים; והכל בוכות ומספרות בשבחו של המת.

אין רואה.

הרבה מצטערים אצל מטתו של שמואל בראנסמאן, שעלה עליה ולא ירד ממנה — זה יותר משלשה שבועות. שכנים ושכנות טובות, קרובים — ממדרגה ראשונה וממדרגה שניה — הכל מצטערים עליו, אבל שרה אשתו מצטערת ביחידות: אין צערה דומה כלל לצערם של כל אלו.

מידה היא בינה ולבין עצמה, שבימים הראשונים למחלתו לא האמינה לו: משערת היתה, שהוא אינו אלא מעמיד פני חולה. אבל מוצאה היא לעצמה הצטדקות על הדבר: הלא כך דרכו תמיד! אוהב הוא להשתרר על הכל. ואפילו — על הזכות שיש לחולה על חמלה בלבות בני אדם. הכל חפץ הוא לחטוף ברשותו. קנאי הוא על כל מה שיש בו דררא של קנין עצמו.

והלא לפיכך מקנא היה אותה תמיד במבט עיניה, בהארת פנים לגבר אחר; קנאי היה אם נגע איש בקצה כנף שמלתה, ומתרגז היה אם ראה בני אדם מביטים עליה בהסתכלות.

הוא היה קורא לרגשיו אלה —אהבה.

והיא הבינה „אש" זאת מהיכן היא מתלקחת, הבינה אותה ב„כלו שלי" מן „השעה הראשונה". אבל מה יכלה לעשות? אשה חלשה היא. ואז היתה נערה חלשה, נערה עבריה, שיש לה „פרק", ושמיד כשהיא מגיע לפרקה הרי היא „נותרת", הרי אין לה זכות עמידה ברשות עצמה.

וכששואלים את פיה בדבר ה„נכבדות", אין שואלין כל־כך לשם תשובה, אלא כדי לקים: „נקרא לנערה ונשאלה את פיה". די להם כשהיא שותקת ואינה מסרבת.

להתנקם חפצה על הדבר; ומה יכלה לעשות? פנה אחת נשאה בלבה פנויה ונסתרת מ„עיניהם", — פנה, שרק באהבה יכולים למלאותה. בפנה זו לא נתנה לו מקום מעולם. כמדומה לה, שיכולה היא למלאות פנה זו באהבה לאיש אחר. אלא שלפי שעה לא נמצא לה איש הגון לזה.

אין אוהבים מתוך קנאות.

הנר מתאבק קצת עם הרוח הבא מן החוץ דרך סדקי החלונות, אבל סוף־סוף הוא מתמר ועולה בצניעות... ממלא את הבית באיזה זכר לאור וחם.

השמש עומד מן הצד; מהבהב ונוטה לכאן ולכאן, כאומר: „ראו! זה — נר חנוכה“!

הילדים מוציאים ראשיהם מתחת הכרים ומביטים שמחים באור קטן ועליז זה. דומה שמלאכי־השרת ירדו ממרום ונכנסו לכאן... נמחו עקבות הבדידות, ששררה פה עד עכשו.. החדר מלא בריות, שלא נתנה רשות לעין לראותן אבל הלבבות יהושו במציאותן.

אך הקור, הקור! מכ״ע הוא את הנפש! הוא מטיל את עצמו בעזות יתרה על האדם, אפילו בשעה, שאינו פנוי כלל לדבר.

ומשתקע הוא במחשבה, ומתעורר ופונה אל בניו.

— ילדים, הידעתם מהו חנוכה?

— ידענו, ידענו — הם עונים בחטיפה — החשמונאים... מלחמות... נטמאו השמנים... פך בחותמו של כהן גדול...

— כן, אבל כלום יודעים אתם, היכן קרה כל זה? בארץ־ישראל! שם אין חרף; כל השנה הוא אביב וקיץ.

— אין חרף? — תמהים הבנים.

— אביב! קיץ! פרחים! חבצלות בשרון!... שושנים בעמקים! גדיים ועפרי אילים רועים בהרים!... תאנים, רמונים, גפנים, צמוקים, חרובין!...

— הוי, מה טוב!

— וכשאתה רעב, אתה עולה בתמר... אחוז בסנסניו, כדרך שאתה מוצא בשיר השירים, נענע בהם, ואכול תמרים! ואכול תאנים, ואכול חרובין! קב אחד של הרובין מספיק לכל השבוע! וחפץ אתה להדליק נ־ חנוכה — לך לך אל עץ הזית! מסוק וסחוט זית אחד אל תוך נרך, וברך!

— הוי, קר לי! — נאנחת הילדה.

— אבל צריכים אתם לדעת, ששם, כשאתה עומד ומדליק נר חנוכה הרי אתה מזיע מהם!

— מזיע?

— מזיע! ושמח אתה אם יפוח רוח קר! „ארץ, אשר לא במסכנות תאכל בה לחם“!

ומשתקעים הבנים במחשבות... נימים ולא נימים רואים תאנים, רמונים ומשתעשעים בכרמים עם עפרים וגדיים.

התחרט אברהם־ליב על מחשבתו: אינו הולך לבית־המדרש לגמור את הוריעה, כמדומה לו, שגם פה אין הקור גדול כל־כך.

— ברוך׳ל! — שואלת האם בדאגה את הקטן שבבנים: הקר לך?

— לא — עונה הוא חציו מתוך שנה — מזיע אני!

„שם יכול אדם מיש־אל לפ־סם את הנס ולהדליק בחוץ למשה מעשרים".

„שם אין סופות ושלגים; אין קור וק־ח. לעציו של אלישע אין שיט ע־ך".

ומתחיל הוא שוב להרהר אחרי מדותיו של הקב"ה: „למה הגלה אותנו מארצנו למקום זה?!"

ובין כך הגיע לביתו ונכנס.

טלאי הזכוכית שעל החלונות השמיעו קשקוש. כעין רעידת שנים. הרוח מנסה להסיע את הפתחים. כאילו לוחש קללה על שאין הדבר עולה לו.

שני בניו הקטנים ובתו הילדה שוכבים ערים תחת הכרים ומתחממים.

אין להם מה להמתין, מפני שבלילה זה לא יאכלו א־וחת־הע־ב; כך אמ־ה אמא והתאנחה; כשהיא אומרת דבר מתוך אנחה. לעולם אינה משק־ת.

אבל צר להם לישן קדם הדלקת נר־חנוכה. תיתי להם שהקור אינו מניחם לישן.

זוגתו יושבת כפופה אצל התנור הקריר וחולמת בהקיץ: אילו היה לה עכשו קצת עצים, מיד היתה מקסמת גזר אחד לקיסמים דקים. בריאה נפלאה היא לאותו דבר, בשעה שיש לה! ואז... מיד היתה מבעירה אש בתנור... קיסם — לכאן, קיסם — לכאן, אחד — בהצלבה... הצתה מתחת — השלהבת עולה... גזר עצים; ועוד אחד... הוי! כמה חם היה מקום זה שהיא יושבת שם!

אבל מכיון שאין עצים לפי שעה, הרי חצי גופה מחמם חציו השני, מתחממת היא ב„כאילו" ובמחשבה.

כשנכנס אב־הם־ליב, התעוררה מתוך מחשבותיה. נדמה לה, שהוא הכניס עמו קצת חם.

אשה כשרה היא: החביאה בשבילו קצת שמן משל שבת שעבר. גם פתילה כפולה־שמנה הכינה לו; וחצי קלפה של אגוז.

„זוהי אשת חיל! צא וחשב — מאין לקחה קלפה זו של אגוז?"

יודע אברהם־ליב, שבביתו אין מסתפקים באגוזים.

הוא התחיל ממשיך על עצמו שמחה של מצוה, וקרב אל הדבר.

„ברוך אתה... אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה".

זהו נוסח של גבורים נדיבים בשעה, שהם מאכילים את שבוייהם ומוציאים אותם לחפשי.

הברכה התגלגלה ברחבי האויר הקר של החדר, ודובבה את הדומיה הכבדה, ככה מתגלגל קול אדם על אחד מאיי ים הקרח בפעם ה־אשונה להמצאם.

„ב־וך שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה".

ראה ר' אברהם־ליב את עצמו, כאילו היה ביחד עם החשמונאים, וכל השמנים נטמאו בדורו.

שומע הוא בקול היצ"ט והולך הביתה; אבל הולך הוא בלי חמדה. מתכוין הוא בה־כנת ראש, וגבנע מתוך רתיתה. „התלמיד־חכם" שבו מרתהו.

קושיות יש לו על רבונו־של־עולם: סופות אלו וקור זה — למה נבראו בעולם?! שמא שיתעשר אלישע „השיך־בנים" ויגביה את המקח על עציו?

ונזכר הוא מתוך כך בשורות הארוכות של עצים הטובים ושאינם חשובים, שראה היום בחצרו של אלישע זה. יש מהם מונחים עוד משנה של אשתקד.

אילו היו בחצרו בלילה זה שורות אלו של עצים!...

באותה שעה הכיר בנפשו, שעבר על „לא תחמד" וה־הר בתשובה.

ומעציו של אלישע נזכר במה, שבא היום אל ביתו של הלז — הוי כמה חמימות, כמה הבל נודף שם בבית! — ובקש ממנו שיתן לו שלשה רובלים, שנים, אחד — לפחות, על חשבון מה שמגיע לו על ה„ספר־תורה" שהוא כותב בשבילו. אבל הלז התאכזר ופסק ואמר:

„עד גמר הספר לא אתן לך אפילו פרוטה"!

ובא שוב לידי הרהור אחרי מדותיו של הקב"ה: תינח — עשירים בישראל הוא דבר הגון, יפה, ולפעמים יש גם צרך בהם! אבל למה קבע הקב"ה בלבם אכזריות כל־כך מרובה?! כלום באופן אחר אי אפשר להיות עשיר?!

ושוב הרגיש, שהוא חוטא במחשבה: מלמד הוא חובה על עמו של הקב"ה; ולא עוד אלא שהוא מהרהר אחר מדותיו של הבורא ברוך־הוא — והסיח את דעתו מן הדבר.

וממחשבות אלו נזכר ב„יריעה" של הספר, שהוא כותב בשביל אלישע. מהלים הוא לקחת עמו אחר ההדלקה את היריעה וכלי הכתיבה וללכת אל הקלויז, שם יכתב עד חצות הלילה.

ונזכר הוא במקום ההפסקה שביריעה:

„ארץ אשר לא במסכנות תאכל".

צריך יהיה „לעשות שם נרידה": ה„ריש" וה„צדיק" נוגעות זו בזו...

ומתעמק הוא במחשבה — בשבחה של ארץ־ישראל, ובא לידי מסקנא:

„תורה — קנין אחד; ארץ־ישראל—קנין אחר; ישראל — קנין אחד..." ברם נתנה תורה לישראל באופן שישבו בארץ־ישראל.

„שם אינך זקוק דוקא ללחם: יש לך רמונים, תאנים, פרות גנוסר. ר' חנינא בן דוסא — היה מסתפק בקב חרובין מע"ב שבת לע"ב שבת".

„שם אין צריך לעבור בכל שבת על „שבות" של „אמירה לעכו"ם" — להסיק התנור".

מִתּוֹךְ הַזְוָעָה.

מיד, כשכלה החזן „עושה שלום במרומיו" בתפלת מעריב של ליל ראשון לחנוכה, נדחק אברהם־ליב סופר סת"ם אל הפתח להיות מן הראשונים ביוצאים. נחפז הוא לקיים מצות הדלקה של נר חנוכה בביתו.

בחוץ גדול הקור. שמים וארץ שופעים שלג זה לעומת זה. סופות וסערות נדחקות בין הרחובות ומתנגשות מתוך קפדנות; בונות עולמות של שלג ומחריבות אותם.

ומתלחשות ומפרישות בשפת נחשים... דומה שכתה של קלפות יצא מתוך שאול, וכונו את השעה לעכב על דרכו את „עבד אלהים" זה, ההולך להוסיף אורה ולברך עליה.

אבל עבד אלהים זה רגיל במלחמות היצר: יודע הוא את השעור של „בכל נפשך". חזק אמנם הרוח מכפי כחו, אבל מה ענין כח לכאן? רגיל הוא ללכת תמיד בלי כח. הרוח סוטר על פיהו ומפסיק את נשימתו — אין בכך כלום, כתוב הדר הוא: „חבי כמעט רגע, עד יעבר זעם".

השלג מנקר בעיניו כפיח הכבשן — מה בכך? כלום בלא זה—הרבה אורה יש בחוץ?! אוי לו למי שהוא זקוק לאורו של שלג!...

השלג חודר דרך צוארונו וממלא את בשרו חדודים־חדודים—זהו באמת צער ועגוי הגוף: ובשביל כך הוא מתאמץ לעשות פסיעה גסה; כופף הוא את ראשו לפני הרוח, ובכפיפתו הוא מנצחו והולך.

היצר־טוב והיצר־הרע — שניהם מסיעים לו ללכת: זה — בשביל שלא להמין את המצוה, וזה — בשביל להנאות את גופו בחם הבית.

אבל במדה, שהוא מתקרב לביתו, מתחיל הוא להתעכב בהליכתו: הוא נזכר שאין בביתו די עצים להסקה. קרוב לשער, שגם שם אין החם נודף כל־כך. קשה היה עליו היום בבקר לקום בהשכמה מפני הקור, על אחת כמה וכמה—עכשו.

התחילו מריבים בו שני יצריו: „המנול" שבו מושכהו בחזרה אל בית־המדרש. שם כל־כך חם, מרוח ומואר! והיצים מושכהו אל בני ביתו, שיקיים מצות־הדלקה.

— חושך, חשכת־מצרים! — מדבר העגלון בתלונה אל תוך חללו של האויר. — רק רצחנים מתחייבים בנפשם ונוסעים בחושך כזה!

— והעגלון כלום מהו? אתה מראה לו מטבע — ומיד הוא שוכח, שגם לו יש נפש, שאין להעמידה בסכנה.

— רצונך בסיגרה טובה, משובחת?

— הָי! ארורים, נבֵלות! — גער העגלון בסוסיו ועורר עליהם שוט.

והוא מתאמץ להשקיט את הסערה, שהוא מרגיש אותה מתחוללת במעמקי נפשו, והוא מסיח את דעתו לדברים אחרים.

והוא מעלה על זכרונו את המסקנה של איזה שיחה, שעסק ר"ה עם חברו ביום שנסע מ.שמ' ושאין לה, לכאורה, שום ענין וזיקה לזה, שהוא עסוק בו עכשו:

.לכל קנין יש שני ערכים: ערכו האחד הוא מה שהוא שלי, ע־כו השני הוא מה שאינו של חברי".

אבל לשוא! הסערה הולכת ומתגברת. בכל אשר הוא מ־ים עיניו הרי זחלן זה מתלבט לפניו מכווץ, מצומצם, ככתם שחור. והכתם הזה משחיר את כל חללו של החדר.

השייץ הולך ונומר תפלת ערבית.

ובלבו באה תאוה זרה להציל, לכבוש...

והוא מטייל קצרות וארוכות ומתכוון בפסיעותיו לקרוב אל העמוד כשינמרו את .עלינו'.

והכתם השחור צומח כמו מא־יך, מישתרבב — וכבר הוא עומד על ידו של השייץ.

וזה עומד וזה עומר.

והקהל שותק ושניהם שותקים. —

קול רך, דק, תַּבְעָנִי, ספוג בבכיה ורצון, בוקע מתוך אנחות ומפריע את הדומיה. והוא מתגלגל והולך... ומכריע... ומכניע...

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ.

. . . .
. . . .
. . . .

בשבתו כפוף בעגלה לא זכר את כל הדברים שאירעו לפרטי פרטיהם.

הוא זוכר רק זה, שכעין עשן עלה אז ובלבל את מחו.

ועוד זוכר הוא, שראה צעיר אחד מונח על הקרקע, ודמו שותת מחטמו. וקלסתר־פניו של אותו צעיר היה דומה בהרבה לאביו המנוח ובכלו — לאחיו הצעיר... וזוכר הוא גם איזו צ־יחות משונות...

אבל .כפים־עץ' זה שבידו — אינו זוכר מהיכן בא לו.

ולכל זה גרם איזה .קדיש' !

ובאותה שעה רוצה היה לפתוח את פיו פעם אחת, להגיד לאמו, לאחותו ולאחיו, שהם חנפים, רמאים ומרומים ושכל חשבונותיהם הפעוטים אינם שוים בעיניו יותר מקליפת-השום. אבל השעה לא היתה מוכשרת לכך.

והוא קם ופוסע לאורך החדר ומביט מבעד להלון אל שמש-ערבים, ההולכת ושוקעת. המחשבה, שהעסיקה אותו על דרכו בצורה מטושטשת, קבלה עכשו צורה בולטת:

„עוד מעט ויתאספו להתפלל ב„בית-האבל“, מה יהיה בדבר ה„קדיש“?

„כלום „רב-מטעם“ אני? — מלגלג הוא על עצמו — אי שמא להחניף אני צריך, כדי שישיבו לי את חלקי? ! לא הם ולא שבים!“

„אילו הייתי מוכשר לותר על דברים כאלו, הייתי מונע את עצמי מהרבה מלחמות, שלא היו נעימות כלל. אבל אז לא הייתי מגיע למדרגה זו, שאני עומד עליה עכשו“.

והוא שב להשתקע במחשבותיו על אדות זחלנותו של אחיו, הגונב לבבות ועושה לו מהם מטעמים. הוא לא שם לב ל„מנין“, שכבר נתאסף והתחיל מתפלל.

והקהל מונה: „הצרי והצפורן והחלבנה“.

והוא מונה ערמומיותיו של אחיו, נכליו ותחבולותיו.

הקהל מתחיל: „אשרי יושבי ביתך“. ואחיו משתיקם, גומר לו במתינות ובנגון פ"ק משניות, ואומר קדיש דרבנן.

הקהל גמר את התפלה בלחש ובקול, — והוא עדיין לא גמר את חשבונותיו עם אחיו.

הקהל אומר את מזמור האבלים, והוא רואה את אחיו עומד כבר על יד השי"ץ. אז לעג לו בלבבו: „ירא הוא, שמא אחטוף את ה„קדיש“ מידו!“

וכשנמר השי"ץ „עלינו“, הרים הוא את עיניו ומצא את אחיו שוב עומד נכון על יד ה„עמוד“ העראי.

ואז נזרק בו הרהור: „בכל הוא שואף לבלוע חלק-זרים! וגם זה — בזחילה ובגנבה... כאילו לא היה לשום אדם חלק באבא חוץ ממנו“.

ובצעדו לאורך החדר אחת הנה ואחת הנה ובעברו על יד הפתח הפתוח להדר השני, ראה שם את אמו ואת אחותו עומדות כפופות ועונות בכונה „אמן יהא שמיה רבה“ — אחר קדישו השני של האח... „הן נראית כמסכימות!“ — הרהר בלבו.

דומה היה לו, שהנר דמבליה, הדולק אחרי נשמתו של המת, מיטתשח ועולה בהכיה ברורה; חתיכת הבד — שיורי התכריכים, — שמונח אצל כוס-המים, תלוי כמו בכוונה.

המתפללים עונים „אמן-יהא-שמיה-רבה“ ושותקים, אין הדבר אצלם הוין מכדר מה שצריך להיות.

אז בוראי היו עומדים עליו במקלות ובאבנים והיו מגרשים אותו מתוך התחום.

והוא בא לכלל כעס על אותו הקהל, השקוע כל־כך בהדיוטות וכובש את ההר כנינית על היחידים המבינים, כדי שלא יתרוממו מעל למשקע בצתו. ויותר מזה הוא כועס על אותם היחידים המשעבדים את עצמם, כעבדים נרצעים, אל ההדיוטות הקהלית, שאינם מתבישים מפני מדרגת השכלתם, מפני הספרים המחוכמים, שלמדו וקראו, — והם עומדים ועושים בפרהסיה מעשים מתנגדים למה שהם יודעים ומבינים.

ואגב הוא מבחין בעצמו, שהוא יוצא בכעסו מגדרו עד שהוא מרים קצת את אנרופו באויר:

„כעס זה — למה? כלום אני בראתי את העולם עם החכמים ועם השוטים שלו? כלום עלי מוטלת אחריותם? או שמא חתום אני על „תעודתו" של אדם זה?

* * *

מתוך מחשבות כאלה הוא בא העירה. המבטים, ששולחים בו מכיריו הנפגשים ברחוב, מחזיקים את השערתו, שכבר אֵחר...

כשנכנס לבית אבותיו, מצא את הכל יושבים לארץ.

רק יום זה ומקצת יומו של מחר נשאר לו כדי להשלים עמם את ה„שבעה".

הערה קלה ודקה מצד אחותו דיה היתה לו, כדי שידע על פיה, שחושדים אותו, כי התכוון לדבר, שלא יצטרך לשבת הרבה על הארץ.

אבל נוח היה לו לשמוע הערה גלויה זו של אחותו מלהרגיש את חנופתו של אחיו: הוא מחבקו, מנשקו, מתיפח עליו, כ„הגדול שבבית".

„רוצה הוא לקחת את הבכורה על ידי התרפסות ודמעות".

ואמו מאשמת אותו בלי אמתלאות. היא מתחילה לדבר עמו קשות; אבל אחיו משתיק אותה בנערה של תחנונים, ממליץ עליה, שבודאי לא היה יכול לעשות אחרת.

„מי בקש זאת מידו?... מי נתן לו רשות להמליץ עלי?".

מתוך איזו קטעים מדברי אמו הבין, שאביו העבירו מנחלה.

ואחיו מעמיד „פנים של רחמנות" ולוחש לו באזניו: „יקנים! כלום אינך יודע קשי־ערפם והגיונם הנלוז?"

„מה הוא רוצה ממני? — מתמרמר הוא בלבו — שאסכים על הבכורה שקבל?"

רואה הוא, שאדם קטן זה מתרפס וזוחל, ובהתרפסותו וזחילתו הוא הולך וגונב לבבות, הולך ויורש את הכל. גם את אחותו ירמה: יתן לה רחמים ויקח ממנה את הלקה... הוא עכשו ה„גדול שבבית". „אילו היה בלבבו די אומץ באותה מדה, שיש בו זחלנות, היה משים ידו על שכמי ואומר לי: „צא מתוך ביתי! אין לך פה ולא כלום!"

כלה בברכתו על הזרים. — ושבכלל: לפי השגתו במציאות אלהים ובהשגחתו על העולם, אין מקום לשום תפלה.

הוא זוכר, שרבר אז מה שרבר לא להקניט, אלא מעומקא דלבא. הוא נעץ אז את עיניו באביו, והמתין לו: או שישיב לו דברים של טעם ויתרץ לו את קושיותיו, או, לפחות, ינענע לו בראשו — וילך לו מעליו.

אבל אבא רצה לבטל את כל טענותיו על ידי מריטות־לחי, הכאות וסטירות ונזיפות, וגם על ידי הַדָּרת־הנאה והעברת־נחלה.

רואה הוא עכשו, שכל מגמתם של האבות הוא בטול גמור של רצון־הבנים לגבי רצונם. מביטים הם על בניהם כעל קנין וחפץ, שלא נברא אלא לשעשם, להנאותם ולהרחיב את ממשלתם. וכשהם פוגשים ברצון כביר המתגלה אצל בניהם, מיד מתלקחת המלחמה הידועה לכל, שיש לה הרבה גונים, אבל כל עיקרה הוא, ש„כל כח שואף לבטל את ישותו של חברו".

„ועכשו, כשהוא נוסע אל ביתם, מי יודע, מהו מצב־הדברים, שימצא בבואו"...

במשך שלשת הימים, שנתעכב בדרכו וחזר על מחשבותיו והרהורי לבו, הגיע הרבה פעמים לתחלתה של שאלה זו; אבל מכיון שהגיע אליה, מיד היתה נפסקת בראשיתה ומחשבותיו היו מתבלבלות ועושות נסיגות וקפיצות משונות, שאין להם שום קשר הגיוני:

„תלמידי כמעט כלם עשו חיל. בעל כרחם מודים על־זה גם האבות".

„מזג האויר כל־כך נעים, רצוי, נחמד! אינו מתאים כלל להנעשה במעמקי הנפש"...

„החזן של בית חכנסת הוא מנגן נפלא, קול אדיר ונעים"...

ופה מתעוררת במחו קושיה עצומה: למה זה הלך פתאום בשבת שעברה לבית־הכנסת, אחרי שלא התפלל ולא בקר בבית־תפלה זה כמה שנים?

ותוך כדי מחשבתו זו הוא זוכר את סבת הדבר. הוא הלך לשם מפני שבשבת זו חל „יום־המיתה" של אבי ידידו ואיש־סודו, הרב מטעם הממשלה... רוצה היה לראות, עד כמה מגוחך יהיה אפיקורס קיצוני זה, כשישען על העמוד ויאמר „קדיש".

ופתאום נפסקות מחשבותיו, ועל לבבו עולה רעיון: רוצה הוא מאד לדעת, מה נעשה ש ם ברגע זה?

ובתוך כך נדחקת במחו שאלה, שאין לה לכאורה שום ענין אליו:

„מה היה העולם אומר על אותו הרב המגוהץ, אילו עמד ובטל את שני ה„יאָהרציימים", שהוא עורך לנשמות אבותיו בכל שנה? אילו היה מסרב ובועט פתאום באמירת ה„קדיש" ובהדלקת נר של שעוה?

אילו היה עומד ודורש לעדתו: מה ענין זה לזה?! וכי משום, שאבא מת ומוטל בקבר, הרי — „יתגדל ויתקדש שמיה רבה"?!

והם האשימו אותו גם אז ואמרו עליו, שהוא „אבר מדולדל" בבית, — שאינו מֵצר בצרתם, שכל ימיו הוא מצערם ומשתדל להקניטם ושלא הנחילם עוד מעולם אפילו רגע אחד של תענוג.

והוא הרגיש בלבו, שהרבה מן האמת יש בדבריהם; אבל כלום בו האשם, אם אין אבותיו מוצאים בו קורת־רוח מפני שלבם מסור כלו לאח הצעיר, עד שלא נשאר בשבילו שום מקום פנוי?!

הוא זוכר, כי תמיד היה אחיו גרוע הרבה ממנו; אבל הלז התעסק תמיד בטלית צבועה, בשקר והנופה; תמיד היה משתדל לקחת לעצמו את הבכורה, וגם זה — בגניבת דעת ובהנופה.

אפילו בנוסח המכתב, שכתב לו, מורגשות כעין התנשאות והתכבדות: „הוא מזהירני ומורני, כאילו יודע הוא מראש, שאני אתרשל! הוא כאילו מרמז, שאין הענין קרוב כל־כך ללבי".

והוא בא לידי החלטה, שבה במדה, שאבותיו אוהבים את אחיו, הם שונאים אותו. האהבה והשנאה משחדות את הדעת ומקלקלות את השורה.

והוא מתחיל משדל את עצמו להסכים בלבו, שכל מה שחושדים בו — אמת היא: שאמנם אינו מצר בצרות הוריו, וכל אותו הצער, שהוא מצטער על שלא עלתה בידו עד עכשו לשלוח להם איזו תמיכה של ממון, הוא — לא במה שלא יכול להקל את עניים, אלא במה שלא עלתה בידו להשפיע עליהם את טובתו ולהפכם ל„נזונים מחסדיו", בשעה שהם שונאים אותו.

האמנם אין הוא מצר בצרתם?

זרם של דמעות מתפרץ מתוך עיניו. והוא אינו יודע, וגם מבריח את עצמו מלהקור אחרי שרשו של דבר: הדמעות הללו, הנובעות — ועולות ועולות —, ויורדות, מה סבתן? אם באות הן מתוך קנאה ועלבון, או מתוך חמלה ורחמים על הוריו?

רוצה היה באותו רגע, שיהיו אבותיו בריאים ועליזים ושיתעשרו פתאום עד שלא תהא להם שום זכות על רחמים וחמלה.

רוצה היה באותו רגע, שיהא הוא חולה מסוכן, עזוב באיזה פנה בנֵכָר ושיבואו אליו הוריו. ואז יתחזק על מטתו ויתן עליהם בקולו: „שובו בשלום אל ביתכם! אין לכם הזכות לחמול עלי!".

ושוב קמים ונצבים לפניו הזוועות ועלילות מן השנים שעברו עליו: מלחמות... נזיפות... ובוחים... תוכחות בּשֶׁל תפלה... גערות על „קרקפתא דלא מנחא תפילין"...

והוא פתח אז את פיו בפעם אחת וגלה הרבה ממצפוני לבבו. הוא טען בגלוי, שמנהג הדבר להתפלל בחורף על „טל ומטר" בשעה שהכל צריכים לשלג וכפור בשביל תקון הדרכים; שזרה וקצת אכזרית היא בעיניו ברכת שמואל הקטן אשר לא הניח אף לשון אחת של אבן יקללה, שלא

רוצים לצוות עליו, שיעשה איזה מעשה, מיד היו מתחילים בתביעה, בתלונה ומצד השלילה: „מפני מה אינך הולך אל החדר? וכי לא התפללת עדיין? קנית בשבילך — מפני מה אינך נותן גם לאחיך?"

— מפני מה? — מפני מה לא? — ונפשו היתה לפי־קים כָּלָה ומשתוקקת לשמוע פקודה ישרה, בלי שאלות עוקצות ותלונות טורדות. אילו היה שומע פקודה כזו, היה מוכן ומזומן למלאות תכף את רצונם, אפילו אם היתה הפקודה קצת נגד רצונו.

מתחלה השב, שכך צריך להיות וכך הדבר נוהג בכל בתי אבות: ההורים גוערים בנזיפה והבנים צריכים לקבל נזיפה. חבה וקירבת־דעת מראים ההורים רק לבני שכניהם ומכריהם, כמו שאותם השכנים והמכרים, כשהיו מוצאים אותו, היו מראים גם לו חבה יתרה: צובטים את לחיו ולוחצים את תנוכי אזניו, ולפעמים גם היו מגידים לו את שבחו בפניו ובפני בניהם ומכבדים אותו בקלון בניהם, — ממש כמו שאביו עושה בפניו ובפני בני השכנים.

אבל כשגדל אחיו הקטן ממנו בשתי שנים, והוא ראה, שהוריו מראים להלז חבה יתרה ומחשבים לו זדונות כזכיות ומעשה טפשות כחכמה נפלאה, — בא לידי מסקנא, שאיזו סבה נעלמה ממנו יש לאבותיו לשנוא אותו ולבכר את אחיו על פניו.

אח זה כאילו לא נברא מאת ההשגחה אלא כדי שירגיש הוא יותר במצבו האומלל בבית אבותיו.

והסרחון הראשון, שנמצא בו אחרי שנתגלה, שהוא קורא ספרים חיצונים וספרי השכלה — כלום רק הוא בלבדו סרח?

הרי גם אחיו חטא עמו ביחד, אלא שאחיו העמיד פני „בעל תשובה" והבטיח על להבא, והוא לא יכול להבטיח בשעה שהיה בדעתו להתמיד בחטאו.

ואחר כך, כשגנב איזו מ„ממטבעות־השמירה", שאסף אבא משל צדיקי עולם כדי לעשות מהם „כוסו של אליהו" ללילות פסח, כלום הוא היה המתחיל?! הרי אחיו התחיל, והוא רק נתן את עצתו, שטוב לקנות במחירם „נרַמַטיקה של בלוישטין", וכשהוציא אחיו את שאר המטבעות על ממתקים וסנרות, לא מחה בידו, וגם לא נמנע מלהשתתף עמו בדבר, אלא שהלז התיפס אחר־כך, כשנתגלה הדבר, ונכנע והבטיח על להבא, והוא לא נכנע ולא הבטיח. ובאמת־לאמתה: דכנעה זו והבטחה־בפה למה? דַיִי, שאני מכיר בנפשי, שעשיתי שלא כהוגן! חרטה היא דבר שבלב.

אבל „הם" אינם מבינים דברים אלו, „הם" אוהבים שירַמוּם, שיחניפו להם, הם אוהבים הכנעה.

ואחר־כך, כשנשתנו העתים לרעה והוא גמר בדעתו לעזוב בית־הורים, לנסוע למקום שיסע ולהרויח קצת ממון באיזו דרך שיהיה, כדי שיוכל לעזור לאבותיו בעניים, — כלום צריך היה לגלות כוונתו זו למפרע?!

קַדִּישׁ יָתוֹם.

הוא נחפז לשוב אל בית אבותיו.

על־פי המכתב, שקבל מאחיו הצעיר, הוא משער, שאם יתמהמה יבוא לאחר זמן: הלז מאיץ בו במכתבו ומרמז ברמיזה נסה, שהאב נוטה למות. „חיי אבא — כותב הוא — נמדדים עכשיו לא בירחים ולא בשבועות, אלא — בימים ולילות".

מי יודע? שמא...

לבו מתחיל דופק דפיקות תכופות. הוא אינו יכול לגמור את מחשבתו. הוא מסיח את דעתו בכונה וחושב על אדות העגלה, שהוא יושב בה, על דבר כתפי העגלון הרחבות יותר מן המדה, על אילן נאה וניר נאה.

ושם — יודע הוא, ששם דנים אותו לכף חובה; מאשימים אותו בהתרשלות. וכי התרשל באמת? כלום בו האשם, אם במשך שלשת הימים, מיום שהגיע לו המכתב, פגש במעצורים כל־כך הרבה, שלא יכול לשערם מראש בשום אופן?

כלום יכול היה לנסוע קודם שאסף את שכר ההוראה, שהיה מגיע לו מאבות תלמידיו? וכלום הוא אשם בדבר, שנקרעו פתאום מנעליו באופן מגונה, עד שצריך היה להתעכב ליום תמים ולתקנם?

כלום יכול היה ללכת רגלי? או שמא צריך היה לתת לעגלון את כל צרור כספו? וכלום בו האשם במה שהתקדרו השמים, והעגלון חשש לנסוע, שמא יעצ־הו מטר־סוחף בדרך?

שם אין רוצים לדעת כל זה, שם מאשימים אותו, כדרכם תמיד.

ובשבתו כפוף בפנת העגלה, שקוע בהרהורי לבו, עולים על זכרונו היי שנית ילדותו בבית אבותיו.

רוגז ודאבה היו מנת חלקו. מעולם לא זכה שם לפנים שוחקות. רצון הוריו היה מתנגד תמיד לרצונו, כאילו היו מבינים למפרע את מחשבותיו, שאיפותיו ונטיות לבו לפרטי פרטיהן והיו מזדרזים ומתכוונים לבטלן. תמיד היו הכל נעיים בו בנזיפה. אחיותיו היו מתקוטטות בו. כשאביו או אמו היו

אלף ותשע מאות שנה אתם, כל צוררי־היהודים, מלעיבים בנו, כספנו אתם בוזזים, ספרי־תורתנו אתם קורעים, נערותינו אתם ממיתים בשביל שאינן נותנות לכם לחלל את כבודן... רבו, כבדו חטאותיכם נגדנו. ואולם בני ישראל סלחנים הם! את הכל, את הכל יכולים אנו לסלוח. אבל שקר זה של עלילת דם — אותו לעולם לא נמחול לכם, לעולם!!... אפילו אם ימחלו לכם כל אותן הנפשות האובדות, ששהשתם כדי להעליל עלינו בדמם — אנחנו לא נמחול! אני לא אמחול, לבני אצוה, שלא ימחלו דבר זה!... גם אלהים לא ימחול לכם!... יש צדק בשמים! אתם, צוררי היהודים, צריכים לדמנו — ואנחנו נקיים!...'

עיני הזקן בערו, הוא שכח לפני מי הוא עומד. נכר היה, שנגעו בפצע היותר מסוכן שבלבבו. לאחרונה הרגיש בעצמו, שהפריז על המדה, הוא פסע שלש פסיעות לפנים, כפף את ראשו ופשט את שתי ידיו, כאילו המתין, שישימו עליהן שלשלאות של ברזל.

והגיונו הבריא לא נתנו אותו שלא להכיר, שבני אומה זו הם, במדה ידועה, נושאי־דגלה של ההתקדמות. אשמתם היתה בעיניו אשמתו של חלק הגון מן האנושיות.

הרבה צער גרם לו ספק זה.

וכבר דבר בנדון זה עם „רבי' מלומד אחד, והלז השתדל להסביר לו את שקרותה של העילה בדרך דוגמטית, מקל־והומר: „דם של בהמה כשרה אסור עלינו, ואיך אפשר להאמין, שאנו שופכים דם־אדם בתוך המצות?!"

אבל אין טעם זה מתקבל על לבו: יודע הוא, שכל דת מותרת לפעמים לעצמה בפרט ידוע על מה שהיא אוסרת בכלל באסור־חמור. הדת מבשרת שלום, מטפת לחסד, לצדקה, לחמלה ולאהבת־אדם — ומתרת לצאת ב„אש וחרב" על מי שלא יקבלנו...

והוא נסה פעם אחת לדבר בזה עם קצת מן היהודים המשכילים. אבל הם ענו לו מתוך קלות־ראש, בבדיחה מאונסת וברגש של עלבון כבוש.

ופעמים שלבו מוטל בספק: שמא צדקו אותם בעלי־ההשערה, שמשערים, כי סוד זה ידוע רק לחדים שביהודים, בעלי הפאות והקפוטות, אבל המשכילים שבהם אינם יודעים מזה כלום, והראיה, שאפילו „עברית עתיקה" אינם יודעים, כמו שנוכח זה כמה פעמים — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

וכשעמד לפניו אותו היהודי העשוק כפוף־ראש ועם כל זה עומד על דעתו, שאין להאשים אותו יחף ברציחה, כשראה אותו והנה הוא מדבר דבריו ביושר לבב, אבל גם בשנאה גלויה ובלי קורטוב של מלאכותיות, — נתן בו את עיניו ברגשי־כבוד. הוא העביר עין על פאותיו וזקנו הסבוכים, על קפוטתו המרובבת, על מצחו ולחייו המקומטים, ואפילו הציצית היחידה, שנראתה מתחת חזיתו, לא נעלמה מעיניו. ופתאם עלה על לבו, שצריך לשאול יהודי זה על ספקו: „אדם כזה, אפילו אם ירצה לרמות אותי, לא יוכל: לשונו תכוה בישרו, והוא גם יבין את שאלתי: למרות מה שהוא יהודי אדוק מן הדור הישן, אדם מעורב בין הבריות הוא ויודע לדבר רוסית". כך גמר בדעתו — והציע לפני היהודי את שאלתו.

הזקן שמע והקשיב. שפתו התחתונה התחילה רועדת. הוא זקף את קומתו ותהב את מבטיו בפני השואל. היא הביט ושתק; — אבל נכר היה, שכל קמט וקמט שעל פניו מתעורר לדבר. רוצה הוא לומר דבר, שאין די כח בלשונו לבטא אותו.

החוקר נבעת. הוא כמעט שלא הכיר את צורת המאשים. לו נדמה, שהזקן הכפוף תחת נטל צרותיו וכל אבריו מרתיתים, נעלם, איזה זקן מימי השליחים עומד לנגד עיניו.

הזקן החריש מספר רגעים, אחר כך פתח את פיו:

לפעמים נדמה לו שמתיך שיהותיהם נודפות כעין התחטאות והתנצלות.
בירור הדבר בעיניו, שאילו היה יהודי משכיל לשופט והיו באים לפניו לדין יהודי ואינו־יהודי, היה בודאי מי שאינו־יהודי זוכה תמיד במשפטו.

מבין כל האשמות, שטופלים על אומה זו, מכיר הוא באחת מהן אמתית: שכל השפחות הנוצריות, ששרתו פעם אחת בביתו של יהודי משכיל, יוצאות משם מזוינות בזהיחות־דעת ובקלות־ראש, ועלולות להתרים בכל שעה.

מנהגים אלו, ביחד עם יחוסה של רעיתו לבני־עמה לפנים, היו בעיניו חידות, שהיה נושה לפעמים לפתרן בחידות אחרות.

מי יודע, כמה מן האשמות הכבדות מכירים היחידים האומללים הללו באחיהם ההמוניים וב„קהלי שלהם?... מי יודע, אם אין התחטאות זו, בזבוזים אלו וכל אותה ה„התכוננות" הנפרזה להיטיב ולגמול חסד לאינו־יהודי, — אם אין כל אלה מעין מחאה מתפרצת מתוך הלב או כעין כפרת־עון?"

כשנתחדשה בימים האחרונים עלילת־הדם פעם אחר פעם, היה משתקע במחשבותיו אלו לשעות ארוכות.

נדמה לו, שהוא רואה בעיניו קלויז של יהודים — בלי חלונות... נרות של שעוה דולקים... ה„קהלי לבוש קיטלים, טליתות וירמולקאות מהודרות.. ילדים נוצדים נשחטים... דמם שותת לתוך כוס של זהב...

הוא מתעורר מתוך דמיונותיו — ומזדעזע...

פעם אחת גמר בדעתו להכנס בדברים על ענין זה עם אשתו.

והוא עשה את הדבר בזהירות הדרושה.

אבל היא נתנה בו עין אחת ופניה נתהוו ונתאדמו חליפות:

— לא אני מצאתיך בבית־תפלה נוצרי, ולא אתה לקחתני מתוך „סינגוגה" יהודית. ביום שהכרנו זה את זה לא השבתי לשמוע מפיך שאלות כאלה, ועל כן לא הכינותי לי תשובות עליהן.

אחר זה היתה שלשה ימים שרויה בכעס, מסתתרת ממנו בחדרה.

הרבה הצטער אז על הדבר. היא לא ירדה לסוף דעתו. נראה, שהיא חשבה, כי שאלה זו מכוונת לעלבה בשביל מולדתה. כך חשב מתחלה והצטער על ששאל אותה. אבל לפעמים היה יצרו לוחש לו: שמא גם רוגז זה אינו אלא מלאכותי — השתמטות פקחית מענין שאינו נעים לה?

והוא השתדל ללגלג בעצמו על השד הזה, שאינו אלא הזיה של דמיון נלהב. ונדמה לו, שהשתיק את יצרו. אבל יצרו זה שתק רק לפי שעה, ולא הניח שעת הכושר להיות חוזר ונעור.

„כלום מה היתה הסרה, אילו היתה משיבה בּרורות וקצרות: הדבר בדותא הוא?!"

רוצה היה מאד, שיהיו הדברים מתבררים לו כשקר גמור: אהבתו להמין האנושי ואמונתו בהתקדמות היו פגומות אצלו על ידי עלילה זו. ישרו

מוקר־זות ומתגעגע על המנוחה שבחיי־משפחה, לא מצא לו אחרת יותר הגונה מנערה זו.

והיא היתה מאותה הספירה, שאין ההמרה עושה בה רעש; וגם הקהל אינו גוזר תענית עליה... בין כך ובין כך לא היה לה לנערה זו שום קשר גלוי עם אותו הקהל. שונאיה לא נתרבו בשביל שהמירה, ואוהביה לא נתמעטו.

כשהיו סרים לפעמים יהודים לביתו של חוקר־הדין, מפני שהיה להם דבר אליו, היה מוצא את עצמו מחויב לקבלם בסבר פנים יפות בזכות־אשתו. אבל היא, אדרבה, היתה מרעמת להם פנים.

כשהיו סרים לביתו, על פי טעות, יהודים עניים המחזירים על הפתחים, היתה מגרשת אותם באופן גס, שאינו נאה כלל לאדם מנומס.

כשהיתה השיחה בין אורחי ביתו מתגלגלת על שאלת־היהודים, לא היתה משתתפת בה ברצון. אבל לפעמים היתה נזרקת מפיה דעה קיצונית באותה שאלה, שאפילו העתון „נובויה־וְרֶמְיָה" היה יכול להתפאר בה.

בין מבקרי ביתו היו גם דוקטורים, יורִיסטים ועוד יהודים משכילים, שהוא מחבבם ומכבדם על פי ערכם. אבל היא להשה לו פעם אחת באזניו, שקשה עליה ישיבתם בביתה.

יחוסה זה למי שהיו אחיה ברוח עורר בו חשד.

חוקר־הדין וואסילי מירונוביטש לא היה פסיחולוג עמוק ביותר. הוא לא ידע, ששנאה גלויה היא לפעמים תולדת אהבה כבושה. הוא לא ידע, שכשאדם בוגד בדעה קבועה או משנה יחס קבוע בשביל להשיג מטרה ארעית, הרי אינו יכול להשאר שבע־רצון אחר שהשיג את המטרה. אדם כזה נמצא תמיד, על כל פנים, בין שני כחות־מושכים, שאינם מתאחדים לעולם. משוך, נדחף ומצטער, הוא נכון להתנקם בכל רגע באותו הכח, שהוא מצערו ביותר...

לא ראה קאַרפוב סבה גלויה לשנאת אשתו לאחיה והתחיל חושד סבה נסתרת בדבר:

„הלא העולם מדבר על סודות־ה„קהל", הרמות, התרות־נדרים, כפרות, רקודים משונים כנגד הלבנה... מי יודע, אם שנאתה זו אינה נובעת ממה שהיא יודעת ומכירה איזו אשמות נסתרות, הנעשות בסוד־ה„קהל"?...

וחשד זה, אמנם, לא היה חדש אצלו. מסתכל היה זה כבר ביהודים המשכילים וביחוסם למי שאינו יהודי, ומוצא בם איזו „התכוננות" תמידית ומאונסת, איזו „התראות" מזויפת. חמלתם על הבריות משאינם־יהודים נראתה לו תמיד נפרזה ואינה מתאמת עם קרירות־רוחם אל אומללים מאחיהם. דומה, שגם מזו וגם מזו בולטות מלאכותיות והעמדת־פנים. די לו רק לתבוע נדבה מאחד מהם, בין שהנדבה היא על בנין בית־תפלה קתולי, בין שהיא לבנין בית חולים באיזה כפר — ובלבד שלא יהא ענין של ישראל — מיד הם מתנדבים ונותנים בפזרנות גדולה.

הוא ידע, עד כמה רעועות מצד השכל והיושר כל אותן הטענות, שיש לאנטישמיים כנגד אומה זו. הוא הכיר בשכלו, שאין שום רשות לומר לחלק הגון של בני אדם, שנולדו ונתגדלו מספר־דורות מסוים במקום אחד: אין לכם בו חלק ונחלה, מפני שאבי־אבותם של אבות־אבותיכם לא נולדו פה. הוא הבין, שאם אתה בא לידי כך, לא נשארה רשות לשום בריה שבעולם להקרא בשם אזרח.

הוא ידע, שגם לדסבות הכלכליות של שנאת־היהודים אין יסוד מוצק. הוא הכיר, שאילו היו עומדים וגודרים את דרכיהם של ישראל בגזרות וסייגים עוד יותר מרובים בענף ,המסחר' העלוב, ובאיתה שעה היו נותנים להם את היכולת לעמוד על הקרקע, — היו בודאי בוחרים יותר לעבוד אדמה מלחיות בנס... חוק כללי הוא זה, שאינו מבדיל בין אומה לאומה: בין שתי רעות בוחרים ביותר קלה; — אלא שלפי דעתו אין לבני אדם שום זכות לקחת את המסחר מידי היהודים מפני שהם סוף־סוף היותר מוכשרים לענף, שההזיקו בו, והיותר רצויים על מקומם.

הוא ידע, שכל אותן הפרעות, שהיהודים סובלים מהן כל־כך, אינן, כמו שמבטיחים אחרים, מחאה המונית נגד היהודים, אלא, פשוט, תעלולי יהודים, שמפיצים שמועות־שקר וכזבים נסים בין ההמון הנס; ואחר כל אלה עדיין אין בכחם של הכזבים הללו להביא את ההמון לידי כך, עד שמבטיחים לו תועלת חמרית והוסר־אחריות... ובאופן זה הרי היו יכולים להסית את הנסים הללו לפרוע פרעות גם באחיהם.

הוא ידע, שעוד יותר מנוהק הדבר לפרוע פרעות ביהודים ל,שם מצוה', מפני שדתם שונה. לפי דעתו, הקורטוב הטוב שבדת הוא רק החלק המוסרי שבה, ואין לך שום דת בעולם, שלא יהא בה איזה קורטוב של מוסר, ועל אחת כמה וכמה — דת ישראל. אם כדאי היה לעולם להשתתף במלחמותיהם של היונים ולהרוסים — במלחמותיהם של הבולגרים והסרבים, ולשפוך דם בשבילם בזכות שאבותיהם היו מורי־חכמות ידועות או מורי־הנצרות, על אחת כמה וכמה שכדאי להציל את היהודים בזכות זו משפיכות דמם.

כל זאת ידע היטב. אך חולשה אחת היתה בו: כשהגיע הדבר לידי האמונה התפלה של עלילת־דם, — מיד פקע ממנו ההגיון הבריא.

והרבה סבות היו לדבר. הסבה הקרובה ביותר היתה — אשתו מ־יא וואסילבנא — בת ישראל, שהמירה את דתה ונשאת לו.

הוא אהבה וכבדה מאד כשהיתה עדיין נערה בבית אביה. המרת־דתה היתה, אמנם, ענין, שמצב־הדברים היה מחייב אותו, אבל הוא, כשהוא לעצמו, מכיר בלבו, שאותן המעלות, שמצא בה, יש לה רק מפני שבת־שם היא. צניעות, תום, הזווג הנאה בין החשבון ההגיוני ותביעות־הרגש —־כל אלו לא מצא לאה־ת באותה מדה, שמצא בה, ובהיותו במדה ידועה עיף מסערות־חיים

הבת נופלת... גזות שער מרוט בידיה... ושוב טשטוש.

הוא נצל באורח־פלא.

ומאמין הוא, שהוא לא נצל כדי שיאכל עוד מספר־ליטראות של בשר וישתה עוד איזה לוגים יין. הוא נצל כדי שיעיד ברוצחים.

והוא עומד לפני חוקר־הדין ומספר דברים וקטעי־דברים.

לעדותו הצטרף עוד יהודי אחד, שראה שלשה יהפים ידועים לו נכנסים לתוך אותה החנות ריקים ויוצאים מסובלים.

אחד מן השלשה הובא לפני החוקר.

העשוק מסתכל בו ונרתע לאחוריו.

החוקר הציץ בפני העשוק בנחוך עצור. נכר הדבר, שהוא חושד את העשוק בריתיתה מעושה.

— הכרתָ אותו?

הלז מתאנה, מנענע בראשו ואומר:

— כן, מכיר אני בו, שהוא אינו לא רוצח בתי ולא רוצח אשתי.

בריחות־דעתו של החוקר פָּנָה.

— באר דבריך!

— הדבר פשוט: הוא לא יכול לרצוח מפני שהיה טרוד בגזלה.

— הסתכל בו היטב! שמא?...

— מיותרת הסתכלות זו: מכיר אני בו היטב! אמנם חשוד הוא על הרציחה, אבל בפעם הזאת הקדימוהו אחרים.

— שמא לא בדקת היטב?

— בשני הרוצחים יש סימנים: אחד יצא מחוסר־חוטם ואחד — בלי תנוך האוזן הימנית. בראשון שלחה בתי את שניה בשעת ההתאבקות. מי שלח ידו בשני — איני יודע; אולי עשתה זאת אשתי.

— וזה?

היהודי נתן בו עין מלאה בוז ומשטמה:

— זה אינו רוצחן של בתי ואשתי!

החוקר נפעם. הוא נצטוה לחקור היטב את המאשימים, שהתחילו חושדים אותם, שהם מאשימים על פי השער־ה ולשם־התנקמות; אבל רואה הוא, שיהודי זה יודע את כל המ־ה של עדות־שקר, ושום שנאה ומשטמה אינן יכולות לסלף את ישרו.

הוא משתקע במחשבות.

חוקר־הדין וואסילי טירונוביטש קארפוב לא הצטין בשנאה לבני־שֵׁם, אבל גם מ״חסידי־אומות־העולם״ לא היה. מסתכל היה תמיד ביהודים בחשדנות מיוחדת במינה.

לפני חוקר־הדין.

הוא נצל מתוך המהפכה באורח־פלא.

וזוכר הוא את הכל מתהלתו ועד סופו. אלא שכל חזיון וחזיון מי־חק בזכרונו בודד ונבדל, בלי שום קשר של מוקדם ומאוחר, כאילו לא היה סדרי־זמנים נוהג אז...

ומאותו הטעם עצמו טבוע במוחו כל חזיון וחזיון בבהירות גדולה, כמעט בבליטות מוחשת, כאילו עשוי הדבר עכשו, לנגד עיניו!...

...הוא יושב בחנות על יד שלחנו... קול נֵפֶץ־זכוכית... אבן נופלת על הקסת שעל השלחן... הדיו נשפך בזלופים קטנים ושונים ונעלם בתוך בקיעי השלחן...

פופוב... אבריקוסוב... „סְפִרה" אדומה.

אלה היו הכתבות של ארגזי־תֵּה ושל סֻכָּרוֹניות, והספרה של הלוח היומי שגם היא הופיעה אז במקרה לנגד עיניו...

וזוכר הוא מה שנעשה אז בחוץ... קולות ומראות מתערבים יחד, אבל אינם מְטַשְׁטְשִׁים...

„בֵּי זִ'ידוֹב" !... שוטר כפוי־ראש תר בעיניו אחר כלב קטן שעבר...

קרעי־קולות מתוך החלונות, — מן הרחוב, מנפשו שלו... איש־צבא מזוין עובר ומביט השמימה...

הרואה הוא או שומע ?...

אינו מבחין.

ושוב קולות — והקולות יוצאים מתוכו... ופה — טשטוש.

ושוב הוא רואה את עצמו, אבל לא בחנות אלא בחדרו... ושלשה יחפים בבית... ואשתו שוכבת על הרצפה — שלא כנימוס... בין ראשה וכתפיה יש איזה חלל...

בתו מתאבקת עם שני יחפים... הוא רוצה לקום — ואינו יכול ; רוצה הוא להרים קול — ואינו יכול. אין אבריו נשמעים לרצונו.

הבת מתאבקת... היא נופלת וקמה... היחף השלישי ממשמש בכיסיו... מחפש בארנזים...

ומתפלא הוא על עצמו, איך לא עמד על הדבר עד עכשו?! כל אותם הרעיונות וכל אותן השאיפות הנשגבות, שמכריזים עליהן „שם" בקולי קולות וישישוברים עליהן חלונות — כבר מונחות הן בהשאי באוצר התקוות של היהדות, ומתפללים עליהן בצניעות כמה מאות בשנים! מוצא הוא את היהדות רעננה בכל ישנה; מלאה שאיפות נשגבות, נאות לעם העתידות. מבין הוא עכשו גם את אביו המנוח ואת שמחתו והדרתו על דברים שהיו נראים לו אז חסרי טעם.

והוא שב אל הקלויז שמח ומצא שם את הכל כמו שהשאיר: אותו „הכל־נדרי", אותו היום־כפור, אותם המנהגים ואותו המחזור.

אך אבא חסר... חסרים כל אותם הזקנים, שהשאיר אצל אבא במזרח.

על מקומם מצא צעירים וצעירים שנזדקנו. מצטערים הם מתוך תעניתם ומפהקים על המחזור.

אפילו „הגברים" מריחים ב„עפרי" להקלת התענית! אפילו הזקנים שבהם לובשים נלשים על רגליהם! הרבה מהם מנמנמים רובו של יום. הנשים מתעלפות.

דומה לו, שהוא רואה גופות בלי נשמות. עד כמה הם רחוקים מאותן הרעיונות הנשגבים, שהם מפטפטים בפיהם!

גם התפלות הן בלי נשמה.

נתרוקנו האנשים מתוכם. הם בלים ונרקבים...

הוא שב מרקבון ומצא רקבון. אבל מאמין הוא שמרקבון זה יצא פרי חדש. מרגיש הוא בריח עפוש העשבים השטוחים — רמז לפריחה חדשה.

„עם זה — אומנות אבותיו בידו: לשבר אלילים ולתקן חדשים".

„צריך רק להעירם על שאיפותיהם, שהם שואפים אליהן בלא־יודעים".

„צריך להכנים בהם תוך".

„...מסטין בבבל אצור..."

מנעים הוא את ה„יוצרות" יחד עם הקהל, ואין לו עסק עם פירושן היבש של המלות. הוא מכנים בהן תוך חדש ומכון בהן:

„תן בנו כח לתקן פנימות, לקומם הריסות, לברא „עתיד" „לדור העתיד".

והוא משער, שקשה על הרבש״ע ברכה זו יותר מתפלת עננו שבתענית צבור.

וברכת הנרות של אמא בערב זה...

„אותה מדת העזות, שאשה עבריה מוציאה על טענותיה כלפי מעלה בערב זה נגד הנרות, יכולה להספיק „לאח־תי להמיר את אלוק־נעוריה בעוגבה, לעזב את ילדיה המעכבים על ידה להיות — לעבור על שס״ה לאוין זה אחר זה!“

והוא זוכר את הערב המוקדם... „החמה עודנה תולה ברקיע מעל לאופק כמתרשלת — ובקלויז כבר מאירים נרות הלילה על היהודים העומדים כפופים־צפופים עטופים בטליתותיהם, ומטיחים דברים בהשאי“.

הפין הוא לראות בזה הע״ה קלה כלפי הבריאה, שאין בה שלמות, ושצריכה היא תקון...

„אין סדר זמנים הנהוג נוח לישראל; פעמים שהחמה נחפזת לשקע בשעה שבני ישראל עודם יושבים ועורכים „שלש־סעודות“; ופעמים שהיא מפגרת ומתעכבת על האופק בשעה שהחזן עומד ומזמר „לכו נרננה“!

וכבר רואה הוא גם בזה התחלה של „שאלת שעות העבודה“ המנסרת בעולם. מחאה היא זו כלפי הבו״א שהרבה יותר מדי את ימי המעשה על המנוחה.

וזוכר הוא נוסח „כל־נדרי“...

וכמו אז — כן גם עכשו הוא אינו יודע ברי, מה ענין כל־נדרי לליל יום כפור! אבל לא המלים הן עיקר אצלו. אלא — הנוסח. מבין הוא את הנוסח לכל עמקו. בטוא הוא דיו. טיב עשו, לפי דעתו, שצרפו לו מלים יבשות וזרות; מפני שבאופן אחר, מי יודע אם לא היתה יד השטן שולטת בו לטרפו, לפסלו, ולהחרימו...

...קול מתאנח מבור תחתית... עולה ונוקב... מחאה... טענות... התמרמרות... צריחה... מתוך מסירת נפש... אונס... כפיה... יאוש... התמרמרות... מחאות...

אבל אינו גומר בקול נפוץ חלונות... אלא בהזדינות של סבלנות, באותה מדה שרק בן־העתיד מסוגל לה.

וזוכר הוא את התפלה: לכל הבקשות, שהכין לו היהודי למפ״ע לבקש בליל זה מלפני רבון העולמים — הוא מקדים ומתפלל: „ובכן תן פחדך על כל העמים... ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך... ותעקר ממשלת זדון מן הארץ“.

ובמוצאי יום־כפור, כשיוצאים מתוך הקלויז, אינם נחפזים ל„טעימה“ אלא מתעכבים קבוצים־קבוצים כנגד הלבנה ומתפללים לאלהים על מלוא פנימתה.

„מכירים הם בנו דבר, שמתעלם לפעמים גם מעיניני".
והדבר הולך ומסתים אצלו בשטה קבועה ומסודרת:
ה„אני" של האדם המקולטר כל־כך מסבך, כל כך מרכב! בין כל אותם „האניות" השונים: אני הפרטי, הקבוצי, החברתי וכו' — משער הוא שיש אני „עתידי".
בשל „אני" זה מקריב לפעמים האדם את כל ההוה שלו, מצטער ביסורים ומכאובים, ומעמיד את „יומו" בסכנה ודאית בשביל ספק אושר שבעתיד".
„מרגישים אומות־העולם, מרגיש „האני העתידי" שלהם באיזו הרגשה עורת, שהעתיד הוא שלנו, ולפיכך הם סולדים ומתכוצים מפנינו".
„ולפיכך לא תועיל לך כל אותה הטובה והתועלת הודאית, שאתה מביא להם בהוה".
„יראים הם, העתיד שלהם ירא מפני עתידותינו".
ולבו מתמלא רגשי גענועים לעמו, לחלומותיו, לתקוותיו ולכל קדשיו.
וחפץ היא לשיר „אתה בחרתנו" במהדורא שניה, ועל פי אותה ההשגה, שהוא משיג עכשו בדבר.
ומשער הוא בנפשו, שהוא מכשר עוד לקלוט בלבו מהדש את כל חום היהדות, שפלט מתוכו, אפילו את המנהגים הדתיים יקבל על עצמו.
יודע הוא אמנם את המרחק הרב, שבינו ובין אחיו: אחיו הם בעלי הזיה, מאמינים בשכר ועגש ובהרבה ענינים, שאין הוא יכול להאמין בהם.
אבל אין בכך כלום: וכי האמונה צריכה לו?! צריך לו רק הצד הפיוטי שבדת למלאות בו את ריקניותו. צריך לו איזה שתוף המעשים בינו ובין אלה, שיש להם עמו עתיד אחד משותף.
ובכל אותם הימים, שהיה עם „הללו" בעצה אחת, כלום לא שמח עמם יחד בימי „אידיהם", אף על פי שלא האמין במה שהם מאמינים?!
כלום לא נמנה על חזיר מקולס?!
והוא כון את שיבתו לימי ההתעוררות.
זכרונות הימים הללו קבועים עוד בלבבו משנות הילדות:
זוכר הוא את הסעודה המפסקת בערב יום־כפור, שהיה אבא חרד עליה כל־כך ומכון לשעתה את כל שעות היום.
משער הוא, שאין בן־יפת יכול לציר לעצמו את הדבר, איך יושב בן־אדם על שלחן מלא דשן, שטרחו ובשלו בשבילו כל היום — ואינו נהנה ממנו כמלא אצבע?
איך אוכלים בני אדם ושותים והכתוב מעלה עליהם כאלו מתענים?
אנחה אחת נדחקת ויוצאה מתוך הלב על חשבון יום־מחר — ומבטלת כעפרא דארעא את כל מה שיש לפניך במציאות.
זוכר הוא את ברכת־המזון של אבא אחר הסעודה המפסקת...

הוא שב.

הוא שב אל תוך התחום.

כל אותן השנים, שעברו עליו מיום שפרש — אינן אצלו אלא חלום, חלום קשה.

ולא אותן הבליסטראות הנופלות מלמטה למעלה... ולא אותן הנוצות המאודמות, ולא אותו הדם, שנשפך על מקום אחד — שלא בע״ך למקומות אחרים — אף לא כל אותם המאמרים היפים, שנכתבו בשביל זה — השיבו אותו; הוא שב מאליו. נשברו אליליו ונתרוקן לבבו.

אליליו? כלום שלו נשברו?! אליליו שלו — לא אלילים הם, אינם עשוים להשבר אלא יחד עם הלב... אלו שנשברו היו אלילים זרים.

חפץ היה לתקן את העולם יחד עם המתקנים הצעירים... אבל סוף־סוף ראה ונוכח, שהמתקנים הללו לא תקנו עדין את עצמם, אוחזים הם הלוחות בידים מסאבות... מותרים על חשבון אחרים, ומשלהם לא ות״ו עדין כלום.

רואה הוא עכשו, שכל אותו השויון, שהללו מראים לצעירי ישראל — אינו אלא „קורבה״, ועל קורבה כבר העירו מומחים שבבעלי התלמוד, שאין מקרבין לאדם, אלא בשעת הנאתם.

בעיקרו של דבר, הוא אינו כועס עליהם כלל: אין אדם יכול להתרומם מעל לעצמו אלא לרגעים.

„שנאת ישראל היא מחלת אירופה, מחלת כדור הארץ, מחלת האנושיות. בני אדם לא הגיעו עדין למדרגה כל־כך גבוהה באנושיות עד שיוכלו להשתחרר מן דבוק ארור זה״.

והכרה זו, שהיהודי הוא פרט מענין את כל העולם, וששאלת היהודים היא אמת־המדה למוד בה את רחקן של האומות מנקודת הגבה באנושיות — מפיחה בו רוח נאה ורגשי כבוד לעצמו.

ומתחיל הוא מגלה פנים חדשות בדבר:

„כל אותה השנאה והבוז, שהללו שונאים ומבזים אותנו, אינם אלא הסכמה על הב״רכות; אשור וקיום, שהם חותמים, כביכול, בעל כרחם על העידת ההצמינות שלנו״.

צדקה זוגתו ברב־ זה: כלום לעצמו ולבדה דעתו היא מגנן?! הלא בשבילם!

יהי רצון כאילו קינות הוא מקונן.

אבל קשה עליו הדבר לפעמים; ביחוד קשה עליו פעם זו, אף על פי שהוא קרוא עם החבורה לכל נוצרי עשיר, ששם יננגו כל הלילה וירויחו הרבה כסף:

למחר בערב הכין לו בנו — „סיום". אשתו תכין סעודה. גם המלמד יאכל עמם בסעודה זו. זהו הסיום הראשון.

כלום זכאי הוא לבן כזה?! כלום ראוי הוא ליהנות מסעודה זו, כשהוא נהנה משכר נגינותיו בתשעה־באב?!

וכשראה את ר׳ מרדכי הולך שהוה, התבייש מפניו. הפנה את הבטנון מעל שכמיו הצדה והתחיל משתמש בין הסימטאות.

אבל הלז הקדימהו, ורמז לו ביד שיקרב אליו.

— גדליה, הוא מתחיל: נגמר אצלי לעשות בשבת שאחר שבת־נחמו... אולי לא את־אה עמך יותר. בנוגע לשכר אין השעה מסוגלת לכך... כשתסור אל ביתי נדבר. אבל העיקר — שתדע, שמא יש לך עוד אחרים — צריך אתה להיות אצלי קבע, ואצלם ארעי. התבין? אין השעה כשרה לדבר בזה בפרוטרוט. היכן אתה הולך עכשו עם הבטנון?

— אני הולך...

הוא התחיל בודה אמתלא ותרוץ; אבל כש־ונו סר מעליו, אינו יכול לבדות.

הוא מגמגם ועונה, עונה ומגמגם.

„למחר קרוב הדבר, שיהיה טרוד, ולא יוכל להחזיר אחריו !".

והוא מסכים בדעתו לרמז לו בידו ולהגיד לו את ענינו בהצאי דבורים וברמז, באופן שירגיש בדבר: סוף־סוף הרי הוא יהודי, ויודע הוא, שעל כל פנים אצלי אין השעה כשרה לכך לדבר בפרוטרוט.

גדליה בדחן הוא חבר בחבר של מנגנים, שמנהלה נוצרי וחבריה — נוצרים; רק הוא יהודי יחיד ביניהם. צריכה היא החבורה ליהודי זה, מפני שני טעמים: ראשית, מפני שאין הבריה מאמינים איש ברעהו בעניני ממונות, ואפילו למנצח־נופה, חוץ מגדליהו, שמצאו אותו נאמן לדבר, בעל חשבון ונזיר מן השכרות.

ושנית, זקוקים הם לו בשביל התנות בבתי היהודים. גדליה, מלבד שהוא בעל בטנון אמן, פורט על הכנור לפעמים בתנינא ובשעת הדחק אפילו בקמא — הרי הוא בדחן נפלא, יודע ל„בכות" את הכלה, להזמין מחותנים לרקודים עם הכלה, להכריז על מתנות־הדרשה בהתולים ובדיחות חביבות על הקהל.

גדליה, כשהוא לובש כתנת מגוהצת, חשן־לבן רכוס על שני כפתורים סמוכים, פ־ק שחור וכובע נוצץ — הרי הוא עקר גדול גם בחתונות ומשתאות שאצל הנוצרים: גם שם מראים לו חבה יתירה; יודע הוא את נמוסם ואת מנהגם של המגוהצים גם בשעת פכחותם גם מתוך בסומם, כשהשעה צריכה לכך יש לו מעשיות ובדיחות גם בשבילם.

„דברן הגון הוא יהודי זה, מסכימים עליו כל החברים שלא בפניו: והעיקר שהוא יודע „שעור כוס" באותו הייש שמכבדים בו את המנגנים במשתאות — ובבלים.

חבל, שגדליה בעצמו אינו יודע את ערכו. אדרבה: זוגתו אומרת לו שהוא שלימואל גדול; היא מזלזלת בו ומכנה אותו לפעמים — „שכור נבזה" שאינו יכול לפרנס את ביתו כדי שביעה.

מודה גדליה לדעת אשתו, שאינו יוצא ידי הובתו בפרנסה. אשתו לובשת „קריעה ובליה". בבנות רבות ברכו אלהים, ולכלן יש עליו טענות ועלבונות: אינו יכול להספיק לכלן כל מה שצריך לבתולות בזמן הזה.

בן־יחיד יש לו שעוד לא מלאו לו י"ג שנים. הכל אומרים, שיהיה, אם־ירצה־השם, למדן גדול — ואפילו ידי חובתו לבן זה אינו יוצא: אפילו פרוטה אחת לא נתן עדין על חשבון שכר־למוד של קיץ זה.

אָנוס הוא לפעמים להצטרף אל החבורה אפילו בחולו־של־מועד, אפילו בימי הספירה, ולא עוד אלא אפילו בתשעה־באב.

* כלום יש לו ברירה בדבר? פרנסה מהיכן יקח? אם ימאן פעם אחת יחפשו להם אחר, בדחן אחר מן החוץ, והוא ישאר קרוח, בטנון בלי נימים.

והוא חכך קצת בדבר משום אסור חדוש. אך הקר והעלה להלכה, שמכיון, שאין אסור נעילה חל עליהם, הרי גם אסור חדוש אינו נוהג בם.

והוא הולך כפוי־ראש ומתאנח בתכופים.

בין אנחה לאנחה נדחקים ועולים במחו רעיונות — יש מהם מרגיזים ומטרידים, ויש מהם, שמשביעים אותו נחת — אבל הוא סולד גם באלו וגם באלו:

„את הגדוניא של בתו כבר סלק!... תיתי לו!"...

אבל ישנן עוד הרבה טירדות לפניו.

המלבושים בודאי לא נתפרו עדין כולם, אף על פי שהתחכם למפ"ע וחלק את העבודה לשני חייטים.

אפילו את לוח הקרואים לא הכין עדין לשמש!

ואגב עולה במחו שאלה: „איך יתנהג בקרואים?"

נוטה הוא לדעת זוגתו: צריך לקרא את כל בני העיר בדרך ממה־נפשך; אם אוהב הוא זה — ישתתף בשמחתו; אם שונא הוא — תפקע בו מררתו.

כשהוא בודק בבני עירו, אינו מוצא אפילו אחד מהם, שלא יהי או אוהבו או — שונאו.

מתוך מחשבה זו הוא נזכר בסעודתו של קמצא ובר־קמצא ובחרבן ירושלים.

„כמה רעה גרם אדם זה לעצמו, לדורות, לשכינה, כביכול — לכל העולמות!".

ומעמיד הוא פנים של בכיה, ומביא את עצמו לידי הכרה בדבר — אנה הוא הולך, ובשל מה העולם שרוי עכשיו בצער.

ומשם הוא הולך ומעורר בעצמו זכר כל אחד מעשרה הרוגי מלכות.

והוא הולך ומתאנח, מוריד דמעות ומתאנח — הולך הוא לאמר קינות.

ומרים הוא את מבטי עיניו להצאין, כמו מתוך אונס וכפיה. חפץ הוא להגיד לחמה השוקעת, לשמים הכהים ולכל הבריאה, שאינם כדאים אפילו תשומת לב — ברגע זה!

ומבט עינו נתקל באדם נמוך, מגוהץ וכרסני, שאלמלי הבטנון, שזה נושא על שכמו, לא היה ר' מרדכי מכיר בו עכשיו שזהו גדליה בדחן.

ומתהיל ר' מרדכי — חוכך בדבר, אם כדאי עכשיו לדבר עמו בשל ענינו שהוא זקוק לו בו.

או שמא משום „פן יקדמנו" נוהג בדבר! הלא יש בודאי הרבה חתונות לשבת שאחר שבת נחמו!

„נשואי בנות הם מן המצוות שאינן תלויות בארץ!... קודמת הכנסת כלה להלוית המת!"...

בערב תשעה באב.

שלשה שבועות במלואם היה רבי מרדכי „סגל' מסתגף בכל שנה מן שבעה־עשר בתמוז ואילך. — חותם של אבלות היה נכר אצלו על הכל.

במאכל ומשתה היה מחמיר על עצמו ופוסק מסעודות בשר לכל שלשת השבועות. בימים אלו היה חי על חשבון שתי הפרות הכרסניות שבחצרו, השופעות חלב משנר לשנר — עד לבחילת נפש.

וכל הזוכה — מזכה גם את הרבים: בשבילו היה מכירים גם הרבה עניים שבעיר באבלם של הימים; מפני ששרה אשתו פסקה לימים אלו לשלח „חלובות' לאיזה מן העניים ההגונים, שהיתה נוהגת לשלח להם תדיר: החלב הוא עכשיו מזון שלחנה; כלום יכולה היא לסגף את בני־ביתה, ולשלח נדבות לאחרים!

במקום היין האדום, שהיתה חביתו שופעת במרתף — היה מסתפק לסעודות ימים אלו בבקבוקים צרים של שכר שחור ומריר.

בבית־מסחרו היה נוהג לחתם מכתבים כלאחר יד, ולהעביר קו שחור תחת חתימתו.

מזמור „על נהרות בבל' קודם ברכת־המזון היה נאמר בימים הללו על שלחנו בנגון מיוחד. מכיר היה מזמור זה את מקומו. בימים אלו הוא העיקר וכל הסעודה — טפל, שלא בא אלא בשביל לאמור אחריו „על נהרות בבל'.

וכשהגיע „ערב תשעה באב', אחר שגמר סעודה מפסקת — ישב לספסל, ושהה שעה קצרה, כדי להפסיק בין „ערב תשעה באב' ל„תשעה באב', חלץ מנעליו מתוך כבד־ראש ונעל גלשים, שאין אסור נעילה חל עליהם; פשט קפוטתו ולבש ישנה מוכנת לדבר משנה לשנה, לקח תחת זרועותיו שק קפול ועשוי לדבר, ספר הקינות ואבוקה — והלך לבית־הכנסת; ואז ירד עליו ענן של מרה־שחורה, וכסה אותו מכל הבלי העולם־הזה.

באותה שנה נתעכב קצת בביתו יותר מכפי מנהגו תמיד, מפני שהגלשים הישנים נגנבו מביתו, ושלח להביא לו חדשים מן החנות.

העולם יצא מידי היוצר בלי לאות. וגם האדם יכול להיות בלי עמל; אלא שלא מצאנו עוד את הסוד. יש בודאי מיני עשבים. שבישתעיבם או תרקחם או תעשה בהם מה שתעשה — יצא לך לחם נקי, שאינו לא לטחינה, לא ללישה ואפיה. מהיכן אתה יודע להכחיש את הדבר?! כלום בחנו בני אדם ומצאו, שהדבר אינו כך?! החיים הם סוד כמוס. אבל הסוד ממש מתבקש אליך, שתחפישו ותמצאו! הוא מתגלה לך בטפה, ומתכסה שוב בטפחים. הסר רק „רמבים חדש", שיקום ויחפש, וימציא דבר מתוקן לעולם!... ראית את ה„פרקי משה" של הרמבים? יכול אתה לקחתו אצלי. גם „מעשי טוביה" יש אצלי. אלו היו באמת רופאים! — כל דוקטורינו הם קליפת השום — ולא יותר! העולם מחכה ליהודי. בלי יהודי לא יעשה הדבר!

שמש ערבים שלח אל תוך החדר את קויו האחרונים. ולעומתו זרק הסרן נצים החוצה. חצי פניו של יוחנן היו מוארים וחצים—מכוסים בצל. הוא דבר ברתיתה ומתוך לבבו.

„הסודות מרתיקים עלינו ואין אנו פונים את לבנו אליהם!... שור...שם־בנן!... הרואה אתה?!...

איזה רוח הרדות נכנס בי, ולא יכולתי למרות את פי המדבר. נכנעתי והבטתי אל הגן.

— שור!... עלים כמושים על העצים... ואצלם נדחקים ויוצאים עלים רעננים... החיים נדחקים אלינו! מנקרים את עינינו: „הבט בן־אדם, והכם סוף־סוף!" החיים מתגברים על המות!... עתיד גם המות להכלות מן העולם... ואולי—לא! אולי נפתח חלונות בשערי המות והכרנוהו... וראינו את החיים שאחרי החיים!... בכל — סוד! ראה! כמעט כל העצים גומלים נצה, קודם שמתפתחים העלים!... כלום דרך עולם הוא כך להתחיל במובחר ולגמר בגרוע? אלא ודאי העלים עקר, ואין אנו יודעים את תשמישם... הכל — סוד!... גם השמים מלאים סודות!... ובני אדם מבלים את ימיהם לרכך ברזל, לעשות להם צעצועים... תלגרפים... מסלות ונשרים!...

המפוח הוציא אנחה אחרונה על להב המחרשה, הפטישים התחילו עולים ויורדים בבטחה: „כך־כך — לא־כך! כך־כך—לא־כך!"

עשב זה צריך אתה לבחון למחלה זו וזו ובאופן זה וזה!" להרגשה זו לא כל אדם זוכה, וגם אני לא בכל זמן אני מסוגל לה; אבל לפרקים ישנה בי.. יכול אני להרגיש לפעמים אפילו מחשבות הברי. הפין אתה? אגיד לך את מחשבותיך!

העוזרים נמשכו אחרי דברי בעליהם, והתחילו מתמהמהים ברפיקותיהם.

— חושב אתה לבקש ממני מעט אבק מעשבי שלי! כן אני דובר?

בינתים פג חום הברזל, והתחיל מתעקש תחת הפטיש. המוט הושב בין הגחלים והקטן השחרחר התחיל מתנענע על המפוח.

— הברזל הצטנן — הודיע הנפח כלפי העוזרים — השיבוהו! הוסיפו המדורה!.

— יודע אני ברי, שלכל שרש ושרש של עשב יש סגולותיו שלו. חבל, שאין אנו יודעים אותם! צריך לחפש אחריהם! אבל־לא! צריך להרגיש בם! אם לא כן, למה הם באים העשבות הללו? למה נבראו? — אני שואל: כלום יש לך תשובה על הדבר? למה הם באים?

המסיח מתח את עיניו לכל רחבן, וזקף בי את חטמו, כאילו חיב הייתי לפניו באיזה קלקול ואשמה.

— לכל מין עשב יש בודאי סגולות נפלאות. כלום בדק איש ולא מצא?! וכלום בחן איש להרכיב את העשבים לכל אופני הרכבותיהם וראה את הסגולות החדשות, שהם יכולים להוליד?! והשוטים הללו מתוכחים על "שמות", ומיאשים את לבם מן הדברים המוחשים, המנקרים בעיניהם וצועקים: "חפשונו!" ובין כך אנשים נחלים, וחולים מתים. אילו הייתי שליט בארץ, הייתי מצוה לאסוף את כל המתחכמים הללו לתוך האוניברסיטאות שלהם, לסגרם בבריח חזק ולכתוב על הדלתות: "בית אסף להדיוטים!".

יוחנן בא מתוך שיחתו לידי התרגשות, זרק את מקטרתו מתוך ידו, ורק בפה מלא, קם והתחיל פוסע לארך המחרשה.

בינתים הוציאו העוזרים את המוט על הסדן, תקנו כחפצם ויצא ממנו בריח עב, שאולי הוכן באמת לשערי האוניברסיטה; או אולי לבית אסף להדיוטים.

הבריח הוטל לתוך גומא מלאה מים, ויוציא קול גניחה, כאילו נפח מתוכו נשמה ישנה, ושאף אל קרבו נשמה חדשה.

העוזרים הכניסו להב מחרשה שבורה בין הגחלים והקטן התחיל מנענע.

צריך לתקן עוד היום את המחרשה, כי מחר לאור יום, יבא האכר לקחתה.—השמיע הנפח כלפי העוזרים, ויפן אלי:

— עתידה גם מלאכה זו שתשתכח מבני האדם, שמא יעלה על דעתך, שעל תנאי זה נברא האדם? שיעמול כל־כך הרבה, עד שימצא את לחמו?!

— איך זה מצאת?

— דבר זה הוא סוד לפי שעה.

המפוח הפסיק את נשימתו בבת אחת, כאילו נשתתק מפחד פתאם; ומוט הברזל הוצא מבין הגחלים והוטח על הסדן; ויהי דמיונו כלשון מוצאה מפי איזה רשע, שנשפט בגהינום בעון רכילות ולשון־הרע.

הפטישים התחילו עולים ויורדים כמתוכחים בשפה, שאין בני אדם נזקקים לה.

„כך־כך, לא־כך... לא־כך"...

— זהו סוד — חזר הנפח לשיחתו שהופסקה ע"י שנוי־הקולות: חפשתי ומצאתי ש־ש אחד בשדה, שאני מכין ממנו מין אבק לעישון, כדרך שמעשנים טבק; וזה מועיל ל„רמטיזם", ל„נרווים" — למאה וחמשים מחלות הוא מועיל.

— ומהיכן ידעת למצוא?

— מהיכן!? עד שאתה שואל אותי — שאל את הדוקטורים שלך מהיכן הם יודעים את סרוסי ידיעותיהם? הם בוחנים ועושים נסיונות, גם אני בחנתי ועשיתי נסיונות. ההבדל הוא רק בזה: שהם עושים נסיונות בגופות אחרים, ואני את נסיונותי עשיתי בגופי ועל אחריותי.

— „כך־כך, לא־כך; כך־כך לא־כך" — חזרו הפטישים על בטוים הזר.

— ומהיכן אתה יודע, שהוא מועיל לאותן מאה וחמשים מחלות, שאתה אומר.

— הרבה מהן נמצאות בי־בעצמי, ועל השאר אני יודע, פשוט, מתוך מספר האנשים שרפאתי: אני רפאתי כבר יותר הרבה ממאה וחמשים הולים שמחלתו של כל אחד היתה שונה מזו של חברו — הרי לך ספק מאתים, ומאה וחמשים ודאיות!

אודה בעצמי, שאף־על־פי ששמעתי את פטפוטו של הנפח בקלות־דעת ובגחוך כבוש, בכל זה נזכרתי במיחושי־שלי, שהוא מצעריני לפרקים תכופים, ובין כל אותם הלגלוגים, שסדרתי עליו במחי — נדחק ונכנס ספק של אמונה: „אולי באמת טוב העשב של הנפח גם למיחושי שלי!" רגיל אדם להתחכם ולהתפלסף על חשבון הברה, אבל מכיון שנוגע הדבר אל עצמו ואל בשרו, הוא נכון בכל רגע להיות שוטה לכל ימיו — ובלבד שיקנה לו ספק־ספיקא של תועלת.

אבל קודם שבקשתי ממנו סיגרה מעשבו הנפלא, החלטתי בדעתי להרבות קצת בדרישה וחקירה בענין זה.

— ומהיכן ידעת לבחון באקראי שרש זה ולא אחר?

— חושב אתה, שהבחינה היא עקר?! לא! הבחינה היא טפל בדבר זה, העקר הוא ה„הרגשה": מרגיש אני, כאילו לחשו לי משם מעמק הלב:

להשיג את הדבר גם כן לא היה קשה כל־כך לפי דעתו: עמד פטם אותי בלמודים מתוך הרבה ספרים. כמובן — בסוד, שלא יזיק ח״ו הדבר לפרנסתו; מפני שסוף־כל־סוף הרי לא היה אלא מלמד־תינוקות וצריך היה לבריות יותר, משהבריות צריכים לו. אפילו שפת לטין למדני, אף־על־פי שבעצמו לא הבין אף מלה אחת באותה השפה; וטעמו ונמוקו־עמו: „בלמוד זה — היה אומר — יש שתי עבודות: להבין וללמוד על־פה; שתי עבודות בבת אחת אינך יכול לעשות, מפני שגם אני איני מבין בה. לפי שעה עשה עבודה אחת: למוד את הלקחים על פה לפי הקריאה שלמדתיך; ואחר־כך, כשיזמין לך המקרה מורה מבין, תעשה את העבודה השניה".

ואני למדתי ולמדתי, וכבר ידעתי הרבה על פה; ואפילו מלאכת ההגיון למדני מתוך „באור מלות ההגיון להרמב״ם", וכבר ידעתי את כל ה„היקשים" על־פה, אעפ״י שלא היתה לי השנה ברורה בדבר, למה לו לאדבוקט לדעת „שכל חי מתנועע" ו„כל א׳ אינו ב׳"; ובכלל לא היה לבי נוטה לפרנסה זו של אדבוקט...

— ובמה בחרת אתה? — שאלתי, כדי לצאת ידי חובתי בהשתתפות השיחה.

— אני הפצתי להיות דוקטור מדיצינה. איני יודע את הסבה; אולי מפני שבבית הורי היו זקוקים תדיר לדוקטור; אבל—לא! מזלי חזה לי, שבעצמי אהיה צריך לאותו דבר, הלא יודע אתה, שאני בעל מיחושים רבים, לא עליך!

ופה הפסיק הנפח את הענין, ולא חזר עוד למקום ההפסקה; עד שאיני יודע גם עכשיו את סדר השתלשלותו ונלגוליו של אדם זה, ששלשה מזלות רבו עליו; ואיך התפיסו ובאו לידי פשרה לעשותו לנפח. הוא הפסיק את הענין בספורים מקוטעים בשל מיחושיו ופרופיסוריו שרפאוהו; ולי היו הספורים מיותרים לגמרי, מפני שכבר ידעתי, שאדם זה הוא מין בצק, שידי רופאים רבים לשו בו. הוא היה מאלו החולים, שרכשו להם את הזכות להאנח ו„להַחָיות" בשבתם ובלכתם, להתאונן על מחלת „רבוי התיאבון" בשעה שהוא אוכל הרבה, ולהיות קובל על „חסר תיאבון", כשהוא אוכל קימעא; ובני ביתו צריכים לדעת, שהוא חולה, וצריכים להבריאו במבחר שבמאכלים ולהזהר, שלא יביאו אותו לידי הקפדה ח״ו.

— בעיקר הדבר — הוסיף הנפח, אחרי שקם ותקן את מושבו כלפי פני — איני מתחרט כלל על מה שלא נהייתי לדוקטור; מפני שכל הדוקטורים הללו, כשתדקדק בהם, תמצאם — כלם חמורים מלומדים — ולא יותר. טוב שברופאים — רצוץ את מחו, ומצאת אותו ריקן. אני פשפשתי בכלם, ומה מצאתי? יודעים הם לקרא את המחלה בהרבה שמות — ולא יותר. במה שנוגע לרפואה, מצאתיה ולי בעצמי בלא דוקטור; ולא עוד אלא שהרבה חולים כבר רפאתי בהמצאתי

ויש, שהוא שוכח את עצמותיו, מאפיל על עצמו בעשן מקטרתו, מביט אל הפתח הפתוח אל גנו, או אל זה — שפתוח לרחוב ומבחין בבני אדם, העוברים ושבים; ושמח הוא, כשהוא מוצא ביניהם איזה ממכיריו, פנוי באותה שעה להיות לו חבר לשיחה.

הוא קבלני בסבר פנים יפות, צמצם את שכיבתו, ופנה לי מקום לישיבה.

— מקנא אני בך על מלאכתך הוראית, המזומנת לחיי עולם — היתה תחלת שיחתי. הוא הניע עלי ביד מתוך ענותנות של מכירים בערכם:

— דומה אתה שלהיות נפח נולדתי? אם אתה חושב כך, אינך אלא טועה; מאמין אני, שהרבה מזלות התוכחו עלי בשמים.

אני זקפתי בו מבט תבעני, ופרושו היה: „חפצי „לשתוק ולשמוע“ מסכים עכשו עם תאותך לספר“.

— אמי, עליה השלום, קותה שאהיה כלי־קדש: רב, שו״ב או, לפחות, חזן; וקצת „זכות אבות“ היתה לה על זה. רוב אחיותיה נשאו לרבנים ושו״בים; אבל אבא, „על ישראל מליצתו“, אחרת חשב.

הוא עשה הפסקה קצרה, מלא את מקטרתו טבק, הושיטה, כשהוא שוכב, למוט המלובן, הצית בה אש ושב אל ספורו.

— אבא היה „מלמד“, אבל — מן המובחרים; הוא היה מן ה„ראשונים שבחדשים“. בימים ההם צריך היה להיות „נסתר“ בכל דרכיו, מפני שגם בלא זה היו מרננים אחריו והושדים אותו במינות, וצריך היה להצטנע, להזדיף ולהחניף את התקיפים שבקהל, שעניני היהדות תלוים בהם; ואולי מפני אותו הטעם היה שונא את הרבנות ואת השובו״ת ואת המלמדות ואת כל מה שקוראים כלי־הקדש. „כל אלו הם בני אדם מזויפים — היה מקניט בחשאי את אמא — עבדי הקהל. אפילו באלהים אינם מאמינים! וגם אין להם צורך באלהים, מאחר שיש להם קהל!“ אמא היתה כועכת על דבריו, מפני שראתה בזה עלבון משפחה; אבל מאמין היה בה, שלא תפרסם את דעותיו. אז היו נשים אחרות לגמרי: „יכולים היו הבעלים להאמין בהם“.

הוא זרק מבט עקום ומקניט לדלת הפתוחה אל חדרי הבית; כאילו חפץ היה לסמן דוק לדבריו האחרונים — אנה הם צריכים לבא, ומי צריך לשמעם.

באותו רגע נשמע קול אשה מתאנחת, והיה זה כעין תשובה: „שמעתי“.

— אבא חפץ היה לספחני לארדבוקט. דעתו היתה שזו היא פרנסה יותר בטוחה ויותר קימת מכל הפרנסות; מפני שכל זמן שיהיה בבני אדם לאהר עידף, יהיה מסתמא לשני חסר, ויתקוטטו זה בזה — והרי לך פרנסה לארדבוקטים.

כך־כך — לא־כך.

על ביתו של יוחנן הנפח עברתי באחד מימי האביב בין־השמשות.

ואני הייתי שקוע באותם הרעיונות, שאין להם תחלה וסוף, ובשאלות, שתשובותיהן הן שאלות חדשות ושאלות על שאלות עד לבחילת־נפש; ולפיכך הייתי שמח בהמוסיקה הצעקנית שבמחרשו של יוחנן נפחא, אשר נתקה את רעיוני בבת אחת, והסיחה את דעתי להכנס ולהסתכל בנצחונותיו של האדם על הטבע.

איני יודע יחוסם של אחרים לדבר זה; אך, כשאני לעצמי, לא אכחד מכם, שבכל עת, שאני עובר על בית נפח, ורואה בריה, שחורת ונמוכה, עומדת ולוחשת מתוך המפוח על הנחלים ומפעפע את הברזל ולש אותו כבצק — חש אני התרוממות הרוח; שומע אני בהלמות הפעם כעין „שיר נצחון“ של האדם על הטבע, ולכשתרצה — יבבות מקוטעות של „שיר העתיד“.

לא לחנם מתכון המכה בפטיש—שלש דפיקות על הסדן הסבלן והכאה גדולה—על המוט המלובן. שלש דפיקות – והכאה גדולה: סמני שיר הם אלו; לחרוזים הוא מתכון.

ויודע אני אמנם, שדבר זה תלוי יותר ברוחו של המסתכל; וכשיעבור, למשל, בנו של אחד ממימתי בית־דין על בית אותו הנפח יְשָעֵר שעושים פס חרבות וחניתות, וישמע בצרופי הדפיקות–קינה, קינת החיים הפגומים...

אבל סוף־סוף איני מחויב להגיד לכם אלא מה, שאני מרגיש בדבר.

ויוחנן נפחא הוא מאלה הזוכים, שמלאכתם כבר נעשית על־ידי אחרים. שלשה עוזרים עוסקים במחרשו: קטן אחד עומד ומתנענע בראשו ורובו על־יד המפוח, ושני גדולים מנצחים על המלאכה; ויוחנן שוכב על צדו — סרוח על האיצטבא שמנגד; מצמק עשן מתוך מקטרתו הקצרה, ושופע בעצות: „הצדה! הוסיפה מדורה! הך בזהירות! ישר הדורים!“

עצותיו מתאחרות תמיד ובאות ברגע, שהעוזרים כבר עשו מעצמם מה שצריך לעשות; ולפיכך הם רגילים, שלא להדר לשמוע את דבריו על ברים: זה אינו אלא פנם, שהיה מורגש בההרמוניה של דפיקות הפטיש. ובא זה ומלאה בקול דבריו.

— הא לך — דבר ברתת — יותר אין לי. עזבני. מה בצע לך בנפשי?
— את הכסף תן, וגם את נפשך אקח — ענה הרוצח!
הלז העמיד עליו עינים מתחננות, כאומר: „מדוע?"
— כלום מה יהיה חסר העולם כשארמוס תולעת אחת?!
— אנא, צעיר אני!
— ויכול אתה לשריץ עוד תולעים רבים!
— ומה איכפת לך?
— פשוט, שונא אני אותך! שונא אני את כל התולעים! די לי לדעת, שאתה בן־ישוב, שוכן בארמונות, אוכל מן המוכן ומן המבחר שבמוכן, בעוד שאני נע ונד ביערים ובהרים! ומה היית עושה בי, אילו היית מוצא אותי בעיר?!.
— אני?...
— אתה ושוטריך ושוטרי שוטריך וכל הישוב... אבל מה אתה מקיפני בשאלות? שמא חוקר־דין אתה? הכון לדבר!.
הרוצח פתח כפתורי מעילו, שמתחתיו הבריקו חרבות וסכינים. הדוקטור נכנע, והכין את עצמו למות.
בין כך נפל מבטו במקרה על צוארו של הרוצח, וראה שם כעין כתם שחור. הוא נבהל, שכח את המציאות שלפניו.
— עמוד!
קולו יצא בטוח ומלא, עד שהביט בו הרוצח — משתומם!
— מאימתי אתה חש כאב בצואריך? —
הרוצח נזכר, שהוא אמנם הרגיש אתמול איזה מכאוב זר, בלילה ראה הלומות בלתי ברורים: נדמה לו, שנחש מכישו ומוציץ דם מתוך לבו.
הדוקטור משש בזהירות במקום הכתם.
— ננע סבירית! — קרא כלעצמו.
הרוצח התחלחל.
הדוקטור קרב אל הארגז, הוציא משם כלים, תחבישות וסכין עשוי לדבר, ושב אל הרוצח.
— פשוט צוארך! עצום עינך! אל תתנענע.
הלז נכנע ופשט צוארו...

הוא התחלחל. חולשה היתה לו בדבר: פחד מפני הרעמים. הוא הרחיק מעליו את ארגז כליו, את שעונו ושרשרתו הזהובים וכל מיני מתכת שנמצא בכיסונו ושיש בסגולתם למשך את הב״ק — והתחיל משנן לעצמו פ״ק מתורת הפיזיקה: „הרעם והברק דבר אחד הוא... ב״עם אנו שומעים את הברק... בב״ק אני רואים את ה״עם. כח השמע מתאחר ה״בה מכח הראיה... כשאנו שומעים את הרעם — זוהי כבר ערובה בטוחה, שה״עם לא ה״ג אותנו״...

כל זה ניחא — שם; בספר — הכל מבורר ומוכח. אבל פה, תחת כפת השמים, בשעה ש״ועם הרעם על ראשו, לצדדיו, פנים ואחור — אינו יכול להבליג על פחדו. הוא ירא ומתכוץ.

והרכב אשר לעומתו לוחש איזה מלים, ויושב לו במנוחה.

ויודע הוא אמנם, שמנוחה זו של הרכב אינה גבורה כלל; אדרב״ה זוהי הכנעה הבאה מתוך אמונה פשוטה ותמימה. רכב זה כבר גמר את חשבונו. אין בכחו להלחם נגד איתן ענקי זה ונכנע לפני מה שצריך להיות.

אבל הן גם הוא אינו יכול להלחם, וגם להכנע אינו חפץ. יש ברעתו עוד לחיות הרבה ולראות בטוב.

הרעם האהרון התפורר על פני כל הרקיע, ויהי דמיונו כצחוק פ״וע על כל העולם ועל מחשבות האנשים הנכנסים.

„אין אתם כדאים אפילו מיתה הגונה!״ — דומה היה כאילו נשמע מתוך כרכוריו האהרונים של הרעם המתרחק והולך לו לעולמות היותר הגונים.

הדוקטור בא מתוך הכרת־ערך לידי שפלות דעת. מכיר הוא עכשיו, שבני אדם הם בכלל מין בריה שפלה, מיקרוב נס... ושהחלשים שבבני אדם הם הדוקטורים; אין בהם אפילו אותו קורטוב של אמץ לב, שיש ב״כב פשוט.

„רק במיקרובים הם יכולים להלחם; וגם זה לא בחיל ולא בכח, אלא — בערמומית״. ושוב השתקע במחשבות, ולא ה״גיש שהמרכבה באה בתוך יער עבה. הוא התעורר מתוך רעיונותיו רק אז כשהגיע לאזניו: „עמוד!״.

בט״ם שהספיק לחשוב דבר־מה, ראה כבר את הרכב אסור על האדמה.

— אני — קדוי! — קשקש לפניו הרוצח בשפתיו העבות.

לשמוע שם „קדוי״ התחלחל הדוקטור, ושניו התחילו נוקשות: הוא יודע על־פי העתונים, שרוצח אחד מפו״סם בשם זה ברה מבית־האסורים, ואסף לו מחנה של שודדים ביע״ות.

הוא החשה מספר רגעים. אח״י כן ה״שיט ידו אל כ״סו.

גבור וחלש.

דוקטור סגל השכים לנסע מביתו ב„כי טוב“. נחפז הוא לאחד הכפרוניים, ששלחו לו מרכבה מישם. על־פי דברי השליח, יש לו עסק עם המסוכנים שבחולים; על־פי הסימנים, שהוא מוסר לו, נכר הדבר, שזוהי „נגע סיבירי“. יש רגלים להשערה זו, מפני שבימים האחרונים נגלו גם בעירו שלשה מקרים ממחלה ממארת זו.

אבל אין לבו נופל עליו; נוסע הוא מזוין: על יד ימינו ארגז קטן ונוצץ. הוא הכניס שמה למפרע את כל הכלים והתחבולות הנחוצות למחלה זו. הרבה חולים כבר הציל מכליון חרוץ זה. העיקר הוא במקרים אלו — הזהירות על עצמו, מפני שאצל מחלה זו, בשעה שהרופא שקוע בכל מעיניו בהצלתו של החולה, יכול הוא על־נקלה לקלוט מספר הגון של הבצילים הארורים, ואז הוא מוסר גט־פטורין לכל העתיד היפה המצחק לפניו בהרבה גונים. מות זה משטה בקרבנותיו.

אבל הוא מומחה לאותו דבר. יודע הוא כבר מראש, באיזה אופן יתחיל, ובאיזה אופן יגמר, ובאיזה סדר יסדר סביביו את כליו.

ובנסעו בדרכו, הוא משתקע במחשבות על אדות מלחמת האדם עם המות ונצחונותיו הרבים עליו. הוא אינו יכול ואינו הפץ לכחד מעצמו את ההכרה, שהוא אחד מבחירי הלוחמים, גבורי האנושיות, שאינם חתים מפני שום אסון, ושיורדים בחרף נפש אל תוך לוע המות להציל משם את שללו.

„מכיון שנתן הדוקטור את עינו במיקרוב כבר אין מפלט לו מפניו!“

„כן, גבורים הם, גבורי הרוח; גבורים כאלו יכולים להגן על ארצם מפני אויבים עצומים!“

ובקורטוב הגון של נחת־רוח הוא מהרהר ונזכר, שלפי ערך היהודים אל יתר האומות, רובה של המדיצינה נתון בידי היהודים.

הוא השתקע כל־כך במחשבותיו, עד שלא הרגיש בשנוי האויר שהתחולל. שמש האביב הסתתר בעבים. רוח חודר נשב מצפון. כעין קרץ־עין הבריק לפניו. מעל לראשו התגלגל רעם נורא על רחבי השמים, כאילו יצא להפך את העולם.

אבא החזיר פניו כלפי ביתו ושאל: „משפחת נתתם לב־וך?"

—נתתי, נתתי!—עונה האחות מצטדקת — שמתיה בכיסונו!

בבית־הכנסת לא הספיקו הנערים לקדם פניו, מפני שהגדולים הקדימום. הכל קרבים ומקבלים הימנו שלום. הכל מסתכלים בו. דומה, שהם נוהגים בו מנהג דרך־ארץ...

ירוחם מלמד קרב אליו, הושיט לו יד בחבה, בין בדיחה לששון, ושאל:

— מה חדשות?

— היכן?

— בכלל, בעולם.

— בשל מה?

— בשל מה? למשל—בשל פוליטיקה.

— איני יודע.

— אף־על־פי־כן?

— לא־כלום.

— היתכן?

— איני יודע.

— ומי איפה יודע, אם גם אתם אינכם יודעים?

והוא משתקע במחשבותיו, מסתכל לרגעים על הקהל, ויחד עם הקהל — על כפתוריו הנוצצים, ומשנן לעצמו שאלת המלמד:

„ומי איפא יודע אם לא אנחנו?"

כששב הביתה, כבר בא לידי הכ־ה ברורה, שלא ה־י מה שהיה לפני מספר־ הדשים, כהרי מה שהוא עכשו; ולא ה־י מה שהוא עכשו בתוך מונדירו וכפתוריו, כהרי הקהל הזה העטוף בטלית מצויצות.

לו למחלקה הנמוכה — לצמצמן ולכבשן בתוך צרופי מלים קבועים ומסודרים באותיות הדפוס, שננזר עליהם מראש להכיל כונה ידועה.

אבל כל זה הוא ענין לו לעצמו. חביריו שבעירו אינם יודעים כלום מכל זה, תיתי לו שיראו עליו מונדיר וכפתורים נוצצים.

והוא שמח; אלא ששמחתו מתערבבת, כשהוא נזכר בהוריו.

הוא אמנם מתגעגע עליהם, משתוקק לחבקם ולנשקם, אבל כשהוא נזכר, שיש לו להתעכב בביתו מספר ירחי החפש, חושש הוא מפני המנהג הישן שנוהגים בו הוריו.

שוב החשבונות המדויקים, בכמה הוא עולה להם שנה בשנה.

שוב אותן הדוגמאות מנערים אחרים, שאינם עולים להורידם אפילו בחציו, ואף על פי כן הם יודעים יותר ממנו.

שוב אותם הכנויים: הדיוט, בור, עם הארץ, ראש־חמור.

ואותן הפקודות, האזהרות והנזיפות בשל התחברות ברעים, שאינם לכבוד לפי טעם של ההורים.

ושוב אותו המוסר המרגיז והתוכחה המבחילה. הוי, כמה שונא הוא אותו המוסר! מכיון שמתחיל שוב אינו פוסק.

כשהוא שותק, מכים אתו; כשהוא עונה, סוטרים לו על לחייו.

והוא נכנס לבית הוריו, שלא מתוך שמחה שלמה.

ביום הראשון היה אורח חשוב. והוא אמנם לא בא לידי זהיתות־דעת; הבין שכך צריך הדבר להיות. הלא אורח הוא!

ביום השני הרגיש, שאבא מדקדק עם אחיו ואחיותיו הקטנות, שינהגו כבוד באורח. אפילו כשהוא פוגע בהם, הרי אבא קצת משדלם, וקצת גוער בהם, והקטנים מקבלים מרות ושותקים.

ביום השלישי נדמה לו, שכשאביו מדבר עמו, הוא קצת מחנן קולו.

אמא מתיעצת עמו בעניני בית.

האמנם במשך עת קצרה זו כל־כך חכמתי?! תמה הוא על עצמו.

ומכיון שנולד ספק זה בלבו, הוא נוטה לפתרו בחיוב.

ואלא מאי? איתו הריפיטיטור? שקרן גמור הוא ודל מתיהר! כל אותה הגנות, שהלז מגיד עלי בפני, אינה אלא שקר ועדמימות, כדי שיפריז בעמל עלי ויוציא ממני מחיר גבוה לשעותיו!

בערב שבת בין השמשות עלתה במחשבה לפניו, שמן הראוי היה לפשט את המונדיר, שהוא סוף סוף בכלל בגדי חול, וללבש בגדי שבת שיש לו בבית.

אבל אבא רמז לו בבלאחר־יד, שאין צריך בכך.

למחר, כשהלכו לבית־הכנסת, וראה את אביו כורך מטפחתו סביב לצוארו, מפני שנתקלקלו העירובין — מצא להגון לטמון את מטפחתו־שלו עמוק בתוך כיסונו, שלא תראה ההוצאה.

בירחי וַכַּנְסִיָּה.

הנער ברוך רוזינבלום שב אל בית הוריו שמח.

והוא אינו שמח כל־כך במה שיראה את הוריו, כמו שהוא שמח במה שיראה את חבריו; ולא לראותם הוא משתוקק אלא — להראותם:

חפץ הוא להראות להם, שהוא לבוש „מונדיר", וכפתורים נוצצים מעליו.

ואז יוציא מתוך כיסונו הפתקה החביבה, המעידה עליו, שהוא תלמיד ריאלי ממחלקה השניה—וישטחנה לפניהם.

וכשנזכר דרך אגב שהמספר „2" המציין את מחלקתו בפתקתו הוא קצת מטושטש - שמח למפרע על הדבר: אולי יעלה בידו לרמות את חבריו, ויאמר להם שהוא תלמיד במחלקה השלישית.

זה יהיה שכרו למצער בעד כל עמלו.

— „שם"—מודה הוא בינו לבין עצמו — אין הדבר כל־כך בחשיבות אצל הנערים, הכפתורים והמונדיר אינם סמן לחכמה וידיעה, אלא כדי להכיר בתלמיד מאיזה בית־ספר הוא.

ראיה יש לו על הדבר: הריפיטיטור שלו הוא קצת צעיר ממנו; כפתורים אינו נושא; לומד מעצמו הוא; ולא עוד אלא שלוקח בשכר הוראתו מחיר יותר גבוה, משלוקחים בעלי הכפתורים.

בימים האחרונים התחיל גם הוא מודה במקצת לדעה זו השוררת שם בין הנערים. הוא יודע, שהרבה עמל והרבה למד בבית הוריו, וכשנסע אחר־כך לכיך להשתכלל — כדי שיהי ראוי להכנס למחלקה השלישית — נגלה הדבר למפרע שהרבה ממה שלמד הוא מיותר לגמרי, מפני שלמחלקה זו אין ידיעות אלו דרושות לו; ואף על פי כן לאותה מחלקה עצמה לא היה ראוי מפני איזו קטנות שלא שם אליהם לב. הוא ידע כבר להתיר שאלה אלגברית ממדרגה הראשונה, אבל המבחינים דרשו ממנו, שיראה להם במופת הותך ידערים מסודרים—ששלש פעמים שנים הם שתי פעמים שלשה.

צריך היה במשך מספר הירחים שלפני הבחינות להשתדל — להשכיח מלבו חלק הגון מידיעותיו, שכל־כך טרח עליהן; ואת אלה הידיעות הנחוצות

ומלמדים, מלמדים ואין לדבר סוף! ובנמגזיון איך שלומדים ומה שלומדים, מספ־שנים עוב־ות, הנה לפניך רוקח או דקטור גמור! וכבר הוא בטוח בכל מה שצריך!

העגלה נכנסה בין־כך העירה, ותעמוד לפני אחד הבתים. האשה, שנקראה בשם זלטה, ירדה ואספה את הפציה. העגלה נעתקה ממקומה להביא את הנוסעים איש איש על מקומו.

— זלטה, זלטה! — קוראה אחריה הידענית — אל תשכחי להמציא תעודת „ה־כבת־אבעבעות“! זהו העיקר! בלא זה אין כלום! בקיאה אני ברבר יותר ממך!

לוי לא יכל לעצור מצחוק קל:

אולי באמת קרה לי מה שקרה, מפני שלא המצאתי אותו העיקר: תעודה של „הרכבת־אבעבעות“.

אנית לוי נשברה לרסיסים. הדף האחרון של אניתו צף ונעלם ממנו– והוא אינו יכול גם להאשים אותה בבגידה; היא עשתה מה שעשתה על־פי הגיון ישר ושכל בריא: מוטב שתנשא להאדון בעצמו משתנשא למשועבדו. שמא תאמר: „אדם הדיוט, בער!"? אבל הוא אינו יכול לכחד מנפשו את ההכרה, שכל אותן השנים, שטרח והמית את עצמו על החכמה וההשכלה, לא טרח אלא בשביל פרנסה וחרות פשוטה: חרות הגוף...

והוא נסע ושב אל עירו.

וכשבתו בעגלה בין נוסעים ונוסעות, מסיחות וחוזרות ומסיחות עשר פעמים על דבר אחד — הוא משתקע ברעיוניו וסופר ומונה את הקרבנות אשר העלה כליל על מזבחו, וסופר ומונה את הבקיעים והשברים שנשארו לו מאלילו...

ובין הנוסעים יש שתי נוסעות: שתי נשים עבריות, — ומובן מאליו, שתי אמות מעיר אחת קטנה בישראל. האחת נוסעת להכנים את בנה לגמנזיון ומתיעצת את חברתה שכבר עלתה בידה בשנה שעברה להכנים את בתה לבית־ספר פרטי, ומרגשת בעצמה שהיא ידענית ומומחה לאותו דבר. שתיהן מסיחות — אחת נאנחת ואחת משפיעה עצות.

„הגיעו זמנים רעים!... אבותינו לא ידעו כלל אותה דאגה!... אז דרשו מאת החתן, למשל, שידע הרבה, שיהי למדן, אבל „תעודות" לא דרשו! ואלא מאי? מי שהיה לבו נוקפו בשל עבודת־הצבא, שמא יאכל שם טריפות, שמא יחלל שבת; מי שזכה והיה בעל־מום או בן יחיד או זכה בגורל — נצל; ומי שלא נצל, עשה מה שמוטל עליו ושב הביתה. — עכשיו תעודות, תעודות, תעודות! מדה חדשה! קצת אומרים: סגולה לפרנסה, קצת אומרים: כדי להנצל שנה או שתים מחלול שבת בעבודת הצבא!"

— בבקשה ממך, זלטה! מה את מפטפטת?! והלמודיות בעצמם אינם שום בעיניך כלום?

— אנא הרפי! כל אותן ההכמות יודעים הבנים הלומדים בביתם הרבה יותר מאלו שלומדים שם!"

— ואני אומרת לך, שאינם יודעים כלום! אלו שאינם לומדים בגמנזיון, אינם יודעים אפילו כגודל צפרני! בדבר זה אני בקיאה יותר ממך! אני זכיתי כבר להכנים בת בגמנזיון!

— אנא, הניחיני! הלא רואה אני, שכל אלו הבאים לימי הקיץ מן הגמנזיון שלהם לביתם — לומדים אריתמטיקה אצל בנו של אנשיל מלמד!

— ואני אומרת לך, שאין מזה ראיה כלום! כל אלו, שלא למדו בגמנזיון אינם יודעים אפילו קורטוב! אפילו משהו! אני יותר בקיאה ממך! הם לומדים

לוי התחיל להרצות לפני רעו את הרפתקאותיו הוא. אבל הלז הרציא את שעונו והביט עליו; התנצל לפני איש־שיחו ומסר לו את האדריסה של בית־המסחר אשר הוא עובד בו. „בשעה הרביעית אחר חצות תבוא שמה, ונדברנו שם כחפצנו“.

בבוא לוי אל הלשכה, שמח רעו לקראתו ויתחיל לשאול ולספר, לספר ולשאול בהתענינות ובנחת־גלויה. גם הוא היה, כנראה, שמח על בן־עירו, חצי מלמדו וחצי־תלמידו מאז.

לוי לא היה פנוי כל־כך להקשיב לשיחת חברו. הוא היה יותר שקוע במראה עיניו: אולם רחב... בצדדים ובפנות עומדים שלחנות הרבה... שלחן וספסלו, ספסל וסופרו, סופר ועבודתו. הכל עסוק ועובד, הכל מביא תועלת ומכיר את נחיצותו וערכו בחיים. ובאיזה מקום שבעיר כבר מבשלים ארוחת ערב לאנשים הללו, מציעים להם מטות ודואגים להמציא להם מנוחה הדרושה לאדם חפשי. הוא קנא בהם באותו רגע.

לאזניו הגיע קול תנועה קלה של סבוב הדלת על צירה.

צל־הנחת שעל פני רעו כמו נתאבן... שיחתו נפסקה תוך כדי דבור, ויקם על רגליו זקוף, וידיו כאילו הדבקו לצלעיו.

לוי הסב את פניו לאורך החדר המרוח. כל הסופרים שישבו איש איש על שלחנו כבני חורין קמו על רגליהם והתמתחו, כלם פונים כלפי נקודה אחת כפסלים אלמים... דומה שאויר החדר נתעבב והוא מכביד על הנשימה...

הוא הסב את פניו לעבר הפתח וירא בריה נמוכה, עבה ומלאה צועדת עקב בצד אגודל לאורך החדר.

— זהו האדון בעצמו! — לחש לו רעו.

הוא נזכר באותו רגע באביו המנוח, ברב המו״ץ, במכסן שבעירו ובשעבודם אל זה האחרון, והוא מתחיל מדמה במוחו שעבוד לשעבוד. מעולם לא ראה את אביו קם על רגליו לפני טקסן העיר ופרנסי הקהלה, אפילו בימי המחלוקת! ובאותה שעה, אילו היו מונחים לפניו ה„חאלאט“ המרובב, החלפים הנוצצים ועופות כפותים—היה לובש את הטלית ויוצא לשחט.

לאשרו לא שהה האדון הרבה בחדר. הוא יצא, ורעו שב לשיחתו. הוא ספר ללוי הרבה ענינים מעיר־מולדתם, אשר ידע על פי מכתבים שהגיעו אליו מהוריו ומכיריו; ובתוך שאר הדברים ספר לו שה„הדיוט“ שמואל הלמן נשא את מרים שטינהרט. „חבל, הוסיף הלז, חבל שפרידה טובה כזו נפלה בידי בור כזה! הוא אמנם עשיר; אבותיו נתנו לו נדה רבה, ומאביה לא לקח כלום; הלז נעשה קצת יורד בשנים האחרונות. אבל, סוף סוף, הוא הדיוט, נבער, גס,—מה לו ולמרים שטינהרט?!“

ערב ובקר, בשביל דירה ומלבוש. וסוף סוף קבל תעודת „דוקטור לרפואה" וקנה שביתה באחד המקומות, והדפיס מודעות וכ־ווים ועשה הכל מה שצריך לעשות, בכדי שיבואו אליו חולים להתרפאות — אבל חולים לא באו.

מרוע?! — תמה לוי — כלום אין בני אדם חולים בכאן?

— חולים גם פה! לדבר זה סדנא דארעא חד היא. גם אני בעצמי חליתי הרבה פעמים מעת שנעשיתי דוקטור. אבל יש פה דקטורים גם בלעדי; ואתה, עד שהנך שואל אותי, שאל את המזל העור: שתי חנויות זו אצל זו — אחת אינה מספיקה להמציא סחורה לקוניה הרבים; ואחת, אף על פי שהיא מולת מן המחיר הרגיל — סחורתה מתעפשת, וקונים אין; וכן הדין גם ברופאים. יודע אני שני דקטורים. אחד פולני ואחד עברי, שיושבים שניהם בשכנות בעיר אחת. הראשון אין שעותיו מספיקות לו אפילו לעין בספר, חדריו מלאים תמיד חולים. והשני עסוק בכתיבת העיות על הרפואות הנמצאות בספרי התלמוד. אשתו של הראשון אמנם גלתה לי בסוד, שהיא תקעה על מפתן ביתה „סנדל־ברזל" של סוס לסגולה, שיבאו הרבה מבקרים. — ואף על פי שעכשיו אולי כבר מאמינה היא יותר בידיעותיו של בעלה יותר מבכחו של סנדל־הסוס המסומר, בכל זה יראה היא להסירו גם עכשיו: למה לה להעמיד את עצמה בחזקת סכנה?

— ואז – חזר גלדין לענינו – עלה על לבבי רעיון לשוב לארצי; אבל ידעתי, ששם אהיה צריך להתחיל מחדש, לעמוד שנית בנסיון. לדבר זה צריכה שוב אנרגיה, וזו כבר אפסה בקרבנו!

ויגיעו לי ימים רעים, ימי־רעב, פשוטו כמשמעו. על פי מקרה נכנסתי לאחד מבתי־המרזח ואשים את עיני בגליון מכתב־עתי — לא בשביל לקרא חדשות, אך בכדי להסיח דעתי מקול כסיסת שנים שהגיע לאזני מאת שכני שישבו ועסקו בארוחת־הבקר. פתאם... מאז התחלתי להאמין בהשגחה פרטית... לעיני נגלתה הודעה מאת בית־מסחר אחד, המבקש מנהל חשבון לספרי־המסחר. ואני נזכרתי, ומסתמא גם אתה זוכר, שבימי נעורי, בטרם שנכנס בי רוח שטות על דבר „העודת בגרות", עסקתי בתורת הנהלת ספרי־מסחר על פי מכתביו של „מארק".

אלמלא הייתי רעב באותה שעה, הייתי אולי חושש והוכך, שמא לא יקבלוני, שמא ידרשו ממני תעודה מידי מומחה יותר גדול ממארק. אבל מכיון שבאתי לידי כך, הייתי מלא עזות, לא חששתי ולא פקפקתי, והלכתי והצעתי לפני הבעלים את כשרוני לצרף מספרים; ופעולתי זאת היתה, כנראה, לפי טעמו של ה„מזל": להצליח ברבי־ים, שיש בהם יותר שטות מחכמה, ונתקבלתי ברצון; מפני שהמקום לא היה יכול באמת לעמוד פנוי אפילו ליום אחד והנני על מקומי זה גם עתה.

הוא ישב שם ימים מספר, פשוט מפני שלא היתה לפניו דרך אחרת; הוא בדק אז בשכלו ומצא, שיש שני מיני עבודות: עבודה פשוטה ונסת, שאין צריך כלל לגמור בשבילה בית ספר גבוה. במין הזה רבה אמנם העבודה עוד יותר מכפי הידים העובדות, — אבל לעבודה זו איננו מסוגל כלל. עוד יש מין עבודה עדינה, עבודת המוח והכשרון, — ובה רבים העובדים על מקימות־העבודה. בכל אשר יפנה — חזקה, שאין שם מקום פנוי; ואם תמצא לאמר: ישנו, — חזקה, שיקדמוהו אלה הקרובים אליו יותר ממנו.

ורוא קם בבקר ויצא לטיל בחוצות העיר ובגניה; ואנשים רומשים, רצים ומהפזים לעיניו כזבובים. נדמה לו, שכל אלה האנשים הם מיותרים לגמרי! הם נבראו רק כדי להשלים את הדיקורציה: שלא תהי תמונת הכרך פנימה — חוצות בלא אנשים! ונדמה לו, שהם תרים וסוקרים בעיניהם לכל פנה בנן, ומחכים רק שיקום אחד ממכון שבתו, כדי שיתנפלו עליו הם.

„חסר היה, כנראה, עוד איש אחד למנין אנשי־הכרך, והנני גם אני בתוכם! התמונה שלמה!“

ולאופים, אשר בכרך, אין צורך להוריד מחיר הלחם, מפני ששות כל כוף הלא נוסף עוד פה כוסס ושנים טוחנות!

הוא מטייל במסלות הגן שקוע במחשבותיו — ופתאם חש דפיקה קלה על שכמו. הוא הרים את עיניו, והנה לפניו בן עירו ומכירו ב ר ו ך ג ל ד י ן.

לוי היה שמח מאד למצא פה בארץ נכריה את אחד מבני עירו — יהיה מי שיהיה, וכפרט את ברוך גלדין, שהיה לשעבר רעו היותר קרוב ללבבו. הוא נפל על צוארי רעהו, ודמעות פרצו מעיניו. רגשי הקורבה, שמפני השאיפה הכבירה למטרה היו כבושים בלבבו עד כדי בטול גמור, התפרצו באותו רגע בפעם אחת. אחת היתה לו, את מי הוא מחבק ואת מי הוא מנשק ובחיק מי הוא שופך דמעות. דיו, שזהו בן עירו, בן עיר אביו ואמו! נפשו חסבה ונהנתה ממה שנזל בעלה ממנה עת רבה.

פה נפגשו שני בני אדם הנתונים באותו רגע בתוך מצבים שונים מן הקצה אל הקצה: זה הולך בטל ויומיו ולילותיו מיותרים לגמרי; וזה אדם עסוק, ששעותיו קצרות, מדודות וספורות. זה משתוקק לשבת ולדבר ואפילו לפטפט עם רעו, פשוט מפני שזה כבר לא דבר עם איש בלשון „אתה“. והלז מחליף רגל ברגל ומביט פעם בפעם על שעונו. ניכר שהוא אץ לדרכו וחס על הרגעים העוברים. קצת מפני הנמוס וקצת מפני שסוף כל סוף גם לו היה נעים להמתיק שיח עם רעו — ותר למענו רבע שעה, והודיע לו בקצרה את ההרפקתאות שעברו עליו.

כמוהו גם רעו עמד בנסיונות ובחינות בארצו, ואחרי מלחמות רבות וקשות קבל תעודת־בגרות. כמוהו גם הוא לא מצא מקום פנוי בבתי־הספר הגבוהים שבארצו, ונסע למדינות־הים; ועוד הפעם מלחמות בשל סעורות

מתחלה לא העמיק כל כך לחשוב בדבר, מפני שבאמת לאמתה אין זה נוגע כל כך אליו, כי יש לו כבר משרה עומדת וממתינה לביאתו: הטחנה של שלמה הלמן בודאי תגמר בעוד ירחי מספר. אבל כשנודע לו על פי מקרה, שטחנה זו כבר נגמרה וכבר יש לה „טוחן ראשי", שישב וחכה לה כהצי שנה קודם גמר בנינה — נפל עליו לבבו.

נדמה לו, שהוא תופס עכשיו במוחו את כל הענין לארכו ולרחבו, הבל שלא הבין את הדבר מראש.

„הכל, חשב, תלוי במזל! כל הכשרונות, הלמודים והמלאכות, בין אותו הכשרון להתעטף ב„חלט" מרובב, לחתך שני סמנים ברובם ולמרט נוצות ברגע אחד, ובין אותו הכשרון להגיע אופן באופן; בין אלה של „שהיה, דרסה, החלדה, הגרמה, ועיקור", ובין של „סינוס, קוסינוס, טנגנט וקנטנגנט" — הם בעיקרם רק הכנה, שמא יפגשך המזל העור, למען יהיה לך במה לקדם את פניו. הכל רק כלים לקבל את השפעת המזל לכשיזדמן לך. אבל אם לא פגשך מזלך, הרי הכלים מיותרים לגמרי. ולא עוד, אלא שמכבידים עליך לפעמים, וכופתים את הידים העסקניות שלא תהיינה פנויות..."

לשבת בחבוק ידים ולרעב — אין בכל זה לא מן הנימוס ולא מן ההגיון. ויקם ויסע המבורנה על פי עצת אחד ממיודעיו שיש לו שם מכירים עשירים בעלי טחנות; וגם מכתבי־מליצה נתן בידו לכשיהיה לו צורך בהם.

„מכתבי־מליצה, אמר לו רעו זה שהיה אמנם אדם ישר וקצת הכם, אך חלשה ונטיה מיוחדה היתה לו לכבות בלב אמללים את הזיק האחרון של תקותם ולהאיר את עיניהם על אסונם המחלט. — מכתבי־מליצה הם גם כן מן הדברים הטפלים שאינם שוים פרוטה, את כשרונותך ומדרגת ידיעתך יבדקו מראש בין כך ובין כך, אפילו אם יהיו בידך עשרה מכתבי־מליצה; העיקר הוא רק שיהיו נזקקים לך; שתמצא מקום פנוי, בטרם יריחו בו עשרות רעיך האמללים כמוך, שנתברכו בכשרונות יותר ממה שצריך לעולם — אלא מה אעשה לך, והעולם החזיק בדרך צביעות זו: דורשים מכתבי־מליצה. — הא לך מכתבי־מליצה, והיו לך אחרי כן לצור בם שיורי דג־מלוח מסעודתך".

והוא נסע ומצא שם — לא מקומות פנויים, אך — ידים פנויות, הרוצות ומבקשות עבודה; ובכל זה לא התחרט על נסיעתו, מפני שמצא שם סוף כל סוף איזו משכורת: הימים היו ימי תנועת היציאה לאמריקה ולארגנטינה, רבים היו מן הנודדים שהיו צריכים לשלוח מכתבים לקרוביהם ממקום שיצאו משם ולמקום שיבואו שמה, ולא ידעו לכתוב את האדריסאות.

בראשונה סלדה נפשו בהפרוטות שקבל מאת נודד עני אחד בשכר כתיבת אדריסה; אך מאחר שקבל מה שקבל וקנה לו ככר לחם בשכרו — דש בדבר והתחיל מתעסק בזה בלי כל חשש ופקפוק.

גם בזה התאכזרו אליו ההשגחה והאנשים. הבשורה הרעה על דבר מית אביו נודעה לו על פי תלגרמה בה־בעת, שהיה כל כך עסוק, כל כך טרוד בהכנת הכניסה לבית־הספר הגבוה. בימים הראשונים היה צריך לאבד עת על אמירת ה„קדיש", לפחות אחת בשבוע. שעה קצרה אמנם — אבל השעות כל כך נחוצות לו! כל השעות קצרות בשבילו.

ואמנם זה היה רק בימים הראשונים; באחרונה חדל לגמרי לאמור „קדיש". הוא הקריב עוד קרבן אחד על מזבח אלילו ויתנחם בזה, שלעתיד יכפר על אשמו לאביו בנדבות הגונות בימי ה„יאָהרצייטים".

והוא לומד... וכספו הולך וחסר... והוא מתחיל מסתגף... ימי רעב במשמעם! אבל הוא לומד.

ופעם נסה להודיע את מצבו החמרי ל„פרידתו"! והיא מהרה ותשלח לו מעט־כסף ומכתב מלא תחנונים, עדוד־רוח וחם־אהבה.

הוא ראה ונוכח אז, עד כמה יקרה לו נפש זו! הוא אהבה אז יותר מכל. חש הוא בנפשו, שהיא ממלאה את כל חללו של לבו.

ואגב היא כותבה לו, ש„שלמה הלמן", אחד מעשירי העיר, אשר בנו שמואל הלמן היה אחד מתלמידיו של לוי בשכבר הימים, — בונה מחנה גדולה וענקית שלא היתה עוד כמוה בסביבותם — ואל המחנה הזאת מבטיח שלמה לקבל אותו, את לוי.

פה במקום שפעת החיים השונים, נראתה לו פרנסת מפקח על המכונות הגדולות בבית־חרשת יותר בטוחה ממזונותיו של אדם הממשש בדופקם של אנשים גוססים. — ולכן בחר יותר להיות מוסמך מֻחני מהיות קָשור לחכמת הרפואה.

בהבטחת בעל המחנה החדשה ראה לוי התחלה לפתרון חלומותיו.

ובין כה הגיעה לו הבשורה המרה על מות אמו... ועוד הפעם קרבנות... הקדישים דוחים את הלמודים. הלמודים דוחקים את הקדישים.

ושוב ימי רעב... ושוב משלח „תמיכה" מאת „פרידתו"... ואחרי כן פסקה ולא כתבה עוד.

ובין כה מלאו ימיו וזכה בתעודתו, תעודת טוחן ראשי.

והתחיל מבקש לו עבודה עראית, עד כדי שימצא כסף להוצאת הדרך. ואמנם לא הוא האחד המבקש עבודה: ישנם עוד מאלה שגמרו חק למודם בשנה שעברה וכשלפניה, ולא מצאו עוד את מקומם.

וישנם גם מאלה, שגמרו לפני שתי שנים, וכבר מצאו להם עבודה — אבל לא אותה העבודה, שעמלו בשבילה מבחר שנותיהם. קצתם היו לסוחרים וסרסורים אצל הסוחרים הגדולים; קצתם היו לבלרים עראים או קבועים במערכות עתוני־שוק וקצתם — פשוט עסוקים ברעבונם.

הוא לא יכל לכהד מעצמו את ההכרה. שאילו היה לומר בכל אותן השנים בביהמ״ד שלו, כבר היה מוכתר ומוסמך כרב גאון ומאוה״ג, וכבר היה יושב על כסא הרבנות באיזו עיר חשובה!

הוא כעס על עצמו; אבל מפני שאין אדם יכול להתנקם בנפשו, התחיל פונה גם הפעם כלפי ה״יהדות הצנועה והצבועה״, ותלה בה את קללתו: בשלה הוא אדם אמלל, אובד־דרך! הוא בעט בה במחשבה. — התרים, התפקר! — אז נמר כל חשבנותיו עם רנשי־דתו!

ואמנם לא יחידי הגהו בגודלו: הדבר נונע נגיעה קרובה עוד לנפש אחת: צריך להועץ עמה. וילך אל „פרידתו״. והיא העניקה לו ברמעותיה בדברים חמים... והעיקר, שעודדה את רוחו שיעסוק הלאה בהוראה לשעות, ויקמץ איזה סכום כסף, וגם היא תתן לו כמה שיעלה בידה להשיג שלא בדעת אביה, ואחרי כך יסע למקום שלומדים שם — לא על פי פרוצנטים.

העצה ישרה בעיניו, מפני שברירה אחרת לא היתה לפניו. עוד שנה אחת נשאר בעירו, ויקמץ בכל מה שיכל ויאסף לו צרור כסף.

והוא זוכר, שפעם אחת בימים הללו קמה עליו „פרידתו״ בתלונות ובתחנונים שיפסיק לזמן מצער את למודיו, מפני שאור עינו היה אז בסכנה. למשך שנה אחת צריך היה להחליף את משקפיו במספר אחד וחצי. אך באחרונה נודע לו, שאת כל הרעש הזה העמידו הוריו בחשאי. אמו הלכה ל„מרים שלו״ והתחננה לפניה, שתלך ותבקשנו לחום על עיניו ולהפסיק את למודיו; ידעה האם העלובה, שגדל כחה של עלמה זו על בנה מכחה היא. והוא סבבם בכחש, — הבטיח ולא קים, — ולמד ויאסף כסף.

ואז... את העובדא הזאת לא נעים להזכיר כלל. הוא כמו סולד בה אבל היא נדחקת ועולה בזכרונו מעצמה!

אביו חולה... המחלה — קשה... צריך הוא לנסוע לכרך גדול, למען יעשה בו שם „נתוח״... הפרנסה הזעומה אינה מספקת... הנתוח נחוץ... אמו מתגנבת אל חדרו בלילה — ובוכיה... מתחננת היא אליו, שיתן לאביו חמשים רובל לכלכלת דרכו ומחלתו.

הוא נפעם. האם בוכיה ומיללת... והוא יכול אמנם לתת לה לפי שעה המשים רובל. אבל לפי חשבונו יהיה הכסף הזה דרוש לו בדיוק במחצית השנה האחרונה לשבתו „שם״!... בעת שיוכל לזכות באותה התעודה שהוא מקריב לה את חלבו ודמו במבחר שנותיו, שהיא פתרון כל חלומותיו ויסוד עתידותיו! לתת לאביו את הכסף המבוקש — זהו כמו לתת לו את „הכלי״ שלו! את חייו ואת חיי פרידתו.

הוא התאכזר ולא נתן. התאכזר?! כלום אכזריות היתה בזה?! הוא חמל! חמל על עצמו ולא נתן!

והנתוח לא נעשה, ואביו לא קם ממטתו.

יותר ברורים... ולבוב... וחבוב... והוא גלה לפניה פעם אחת את לבבו, את המפ־ה שהוא שואף אליה; והיא נענעה לו בראשה ואמרה, שגם היא היתה בוחרת לה לחתן בדוקטור ומוסמך, אף על פי שהוא עני, יותר מאשר בהדיוט עשיר...

ובבקר אחד נגלה הדבר „לו' ו.להי, שהם נאהבים חד באחד מתפוח עקבם ועד למעלה מתנוכי אזניהם!...

חסרה היתה באמת נע־ה כמוה בתוך ארג־חלומותיו! עתה היא באה ומלאה את החסר.

„היא חכמה נפלאה, בעלת־לשון מצוינת! היא מלגלגת על „עגלי־הזהב' — העשירים ההדיוטים במשמע — אף על פי שגם אביה הוא עשיר וקצת הדיוט...'

אשריה, שהיא איננה כפופה וצייתת לאביה; היא תעשה כל מה שתעשה על דעת עצמה. יודע אביה שבנוגע לנשואיה תבחר לה כלבבה ולא תשאל לעצתו. טוב, שאינו עשיר גדול, והנדוניא שיתן או לא יתן, לא תוכל לעכב הרבה.

וביום אחד... הוי!... כמה נעימים הם החלומות, בט־ם תדע את פתרונם!... לא, את היום ההוא אינו יכול לשכוח! זה היה יום שכלו חג: מקור תענוג רוחני! העוה־ב צריך להיות אחד מששים באותו התענוג!...

זה היה היום האחרון לבחינותיו!

והוא זוכר, שאחד מימי הבחינות חל להיות בשבת; והוא בכל התרגזותו על היהדות הדיקנות והפחדנית -- לא התיר עוד לעצמו חלול קדש בכלל וחלול שבת בפרט. קשה היה עליו הדבר בפעם הראשונה! וכבר עלה בדעתו למשוך בשביל זה את ידו מן הדבר ולדחות את הבחינות לזמן אחר. דומה היה לו ש„שבת מלכתא', זקנה חשובה ודיקנית, בתמונה שהיה מצייר לו בבית אביו — מבטת עליו בזעם ובתחנונים גם יחד.

אבל הוא לא משך את ידו מן הבחינות: די היה לו להעלות ברמיונו — „דוקטור' ממשש בדפק אדם חולה ומקבל בשכרו שקל, — ותמונה הקפדנית נמונה לעיניו.

„מוטב שאחלל שבת אחת, משאחלל כל ימי חיי, שיש בהם שבתות הרבה' — התנצל והצטדק בעיני עצמו.

והוא קבל תעודת־בגרות.

אז החלה טרדה חרשה: דאגת הכניסה לבית ספר גבוה... ועוד הפעם רנזם של הפרוצנטים המצומצמים... ושוב מלחמה... שוב יאוש, תפונת־לב וכעס על עצמו, על שנואל ללכת בדרך לא־כבושה ולא בדק מתחילה, שמא לא יעלה בידו להגיע אל מטרה רחוקה כזו...

והוא משים את לילותיו כימים וממית את עצמו באהלה של התורה החדשה. הלמוד, כשהוא לעצמו, אינו קשה עליו כל כך, וגם אינו זר לו בכללו, אדרבה: בלמוד ה„גיומטריה" מצא הרבה ממשנת „ערונה"; בתורת ה„פיזיולגיה" יש הרבה מהלכות שחיטה וטריפות הריאה. אך ההסתדרות וההכנות להבחינות היו קשות עליו.

ובינתים הגיעו ימי הבחינות. הוא הלך להבחן, ולבו היה נוקפו; ולבבו אמנם לא התעהו.

הוא נמצא פגום ויצא עלוב.

בשעה ההיא נחרב לו ארמון־תקותיו. דומה היה עליו, שהקיץ מתוך חלום נעים ושב אל מציאות מרה ועגומה.

בימים הראשונים היה כאיש אובד עצות: לשוב אל בית־המדרש לא חפץ, ולהגיע „שמה" — אינו יכול, או, כמו שאמר הוא: „אינם נותנים לו". אך אחרי ימים שב אליו אמץ־לבו, והתחיל לומד ביתר שקידה, דומה להתחרות; וכעבור שנה עמד עוד הפעם לבחינה.

בפעם הזאת הצליח בבחינותיו באופן שאין למעלה הימנו. אך אז קפץ עליו רגזם של „הפרוצנטים". צריך היה לו לדאוג לדבר מראש ולהביא עמו עשרה הדיוטים מבני יפת, למשכם אל בית־המדרש שלהם, כדי שיקנה לו מקום בזכותם'... אבל בני יפת אינם נדחקים כל כך אל בתי־הספר...

ושוב יאוש ותפונת־לב... ועוד הפעם התעוררות ואומץ־לב במלחמה... הוא התחיל לומד בשקידה, שאין בדומה לה — ממש כמי שאוחז בטליתו, ואיש נכרי חפץ להוציאה מתוך ידו...

הוא החליט בדעתו להפטר בבת־אחת מכל ההרפתקאות הממושכות האלה ולהבחן בכל למודי הגמנזיון כדי לקבל תעודת־בגרות.

מצבו החמרי הוטב במקצת: הבחינות השניות עשו לו פרסום בעיר וירבו עליו קופצים מן ההורים. גם תאות ה„למוד לשם סמיכה" ו„כניסה לבתי ספרי" התלקחה בין האבות מישראל במדה נפרזה. עד שגם אלה, שמקודם היו צוחים בקלויז על האופן החדש של גלות־השכינה, על „בולמוס התארים" המעביר את בני הנעורים על דעת קונם — גם אלה התחילו קוראים אותו אל ביתם ומוסרים את בניהם על ידו, כמו שמוסרים כלים לאומן לעשות להם אזנים...

יש לו כבר מספר הגון של תלמידים, וביניהם — גם תלמידה אחת: מרים שטינהרט, בת להורים אמידים. היא לומדת פשוט, מפני שנפשה חשקה בהחכמה.

זאת הנערה הראשונה שהיתה לו פגישה עמה בימי חייו; ולפיכך, מובן מאליו, שהיא היתה גם היפה וגם החכמה בבנות... לאחר־זמן מצא, שהיא לא רק תלמידה מקשיבה, אך גם רעה נאמנה... ורגשות בלתי ברורים... ואחר־כן —

והוא מצא את שביל־הזהב: התחיל לומר בהשאי... רזבה עזר לו רעו ברוך נלדין. הוא המציא לו ספרים ויקרבהו אל הנעדים, שבכר התפקיו ולמדו בגלוי.

והסוד נודע... ומלהמות... וברקים ורעמים... כעס אב... דמעות אם... הפרנסה בחזקת סכנה!... הוי כמה קשה המלחמה!

והאב — קצת כדי לפים דעת המרננים אחריו, וחושדים אותו שבהסכמתו עושה לוי מה שעושה, וקצת מתוך כעס וכאב־לב — קפץ והדיר את בנו מעל שלחנו.

והוא יצא את בית אביו, והתחיל מתפרנס מהוראה לשעות, שמצא בשכר מועט אצל הורים עניים. השכר הזה הספיק לו לחם — לאו דוקא לשובע, ומלבוש — לאו דוקא להנן מפני הצנה; אבל הוא שמח בחלקו: הוא הולך וקרב אל מטרתו! הוא עושה רק כעין חליפין. מצער היום, כדי שישבע נחת בימים הבאים. הוא מקריב את „ההוה" בשביל „העתיד".

והוא יודע שאביו ואמו שרוים בצער, ואולי הם מקללים אותו... צריכים הם לקלל אותו, מפני שבשלו התלקחה המחלוקת הישנה על אביו העלוב, שאין לו פתחון פה עכשיו, בהכירו את הקודה העבה שבין עיניו. „בן שהקריחה תבשילו ויצא לתרבות רעה!". הגיע הדבר לידי כך, שהביאו שו״ב חדש, ונכו לאביו משכרו ומחלקו בנוצות.

יודע הוא כל זאת, ומצטער על הדבר. ביחוד הוא מיצר בזכרו את אמו החולנית, האוהבת אותו בכל חומו של לב־אם! הוא מרגיש מרחוק, עד כמה קשה לה לקלל אותו!... אבל היא מקללת בודאי!...

ואולם הוא מתנחם בברכת אשתו ויוצאי־חלציו לעתיד לבוא: הוא בן שו״ב, שנזון מקופת הקהל ותלוי בדעתם הנסה, והם יהיו בני „מוסמך", בני חורין, חיים על דעת עצמם!

הוא עושה רק כעין חליפין: „צער האבות — בעונג הבנים". „קללת אם — בברכת אשה".

והוא מכיר בעצמו, שתורת בית־המדרש, שהמית את עצמו עליה ונתינע בה כל־כך — הולכת ומשתכחת ממנו, נדחקת בקרן זוית, ומפנה מקום לידיעות של תורה חדשה וספרים חדשים: לנטיות שמות ופועלים, או לכנויי אלים ונשותיהם... יש שהוא מתקשה לזכור איזה יוצא מן הכלל בדקדוק, או שם של בן סורר ומורה של אחד אלילי יון, ובין כך הוא שוכח להתפלל תפלת שחרית! השפחה יורשת גברתה!... לבו נוקפו קצת מפני שהוא ירא עוד יראת העונש; נפשו סולדת מפני דינה של גיהנום, שעוד יאמין בו באמונה שאינה פגומה! — אבל הוא מתנחם בדעתו, שהוא הולך וקרב אל המטרה; חלומותיו קרובים סוף כל סוף להתקים! הוא עושה גם בזה כעין חליפין: „עוה״ב" — ב„עוה״ז".

שו״ב או מו״ץ באיזו קהלה; אבל יודע הוא, שגם אביו, גם המו״ץ דמתא — שניהם אביונים גדולים, ושכרם אינו מספיק למחיתם אפילו בצרוף משלוח־מנות ודמי־חנוכה, שיש בהם מעין נדבה, הם מתפרנסים בדוחק על פי „דרכה של תורה“ ומשועבדים בגוף ונפש אל המקסן ואל פרנסי הקהל — על פי מנהג ה„קהלות הקדושות“.

והוא יודע שמקצת מבחורי הקלויז פרשו והתמכרו להשכלה, והם מקוים לגדולות. „ברוך בן שלמה גלדיך“ הוא נער כנילה, תמיד היה כפוף לו, לומד עמו ביחד בקלויז, לא בתורת חבר, אך בבחינת תלמיד אצל רבו... עכשיו, ברוך זה, משפרש ועזב את הקלויז היה לאיש אחר! ממש — „איש“! הוא כבר מרויח כסף מהוראה לשעות — ומשתדל להכנס לגמנזיון.

ורעיון עלה במחו: אילו חפצו הוריו לעזור לו במקצת, לפחות, לקנות לו ספרים ולשלם בעדו מספר ירחים לאיזה מורה — היה אולי יכול גם הוא להכנס לגמנזיון... תעבורנה שנות מספר... תעודת בגרות... בית־ספר גבוה... דוקטור או אינזיניר... ככל מה שהוא שומע לפעמים את רעו „ברוך“ — חולם... ואז — הוא סמוך ובטוח מפני דאגת פרנסה...

אבל הוריו, כששמעו את הדבר, שפכו עליו קיתון של רותחין: „השכלה?! אפיקורסות?! דוקטור מחלל־שבת חפץ אתה להיות?!“

צריך היה להתיאש מחלומו. הוא בדק אח״כן את הדבר בשכלו ומצא, שזהו באמת רק חלום נעים, שאין לו פתרונים: כלום יכול אביו להסכים לדבר כזה?! הלא יש בזה משום „מזרעך לא תתן למולך“! למחר יקומו עליו הקהל והרבנים הקרובים והרחוקים ויפסלו את שחיטתו, וכלום רשאי אדם לקפח את פרנסתו בידים?!

והפחד לא הדל מהרגיז אותו... החיים הולכים ומטילים עליו אימה... בכל עת שהיה רואה את אביו מתעטף בבגד המוכן לדבר, המעוך והמ־וכבב בכתמי דם קרוש — היה משתקע במחשבותיו. הוא שער בנפשו, שאם יהיה בעל אשה ובנים, ובני־ביתו יהיו רעבים, לא יעמוד בנסיון, ויתעטף גם הוא לאנסו בטלית כזו, ויצא לברך על השחיטה ועל כסוי־הדם... ולמ־ס גוצות העוף המפרפר — אל תוך התבה העמוקה... ואולי גם יקדים בכל בקר לברך את המקסן בשלום ולהחניף לפרנסי הקהלה, כשיראה שיש צורך בדבר.

בשתי אלה: בחלאת המלאכה, שאביו עוסק בה, ובהשעבוד וההכנעה שהוא צריך להראות לתקיפי העיר — היתה נפשו סולדת תמיד, ואותה ההכרה, שגם הוא יהי צריך לפעמים לעסוק במלאכה זו — התחילה משניאה עליו את הוריו ואת הקהל ואת פרנסיו ואת „היהדות העקשנית“. היראה וסולדת כל־כך מפני אור־הדעת.

„העיקר".

הוא שב מארצות החפש, ממקום־תורה, „מעון" בתעודה, במכתבי־קלוסים ובדברי חבובים מאת מורים ופרופיסורים מומחים — אך לבו חלל... נבוב...

סוף־כל־סוף הגיע אל המטרה, ששאף אליה זה שבע שנות עמל! שבע שנים היה היתה משאת־חלומותיו, הגות־רוחו, מזבחו ואלילו! היא היתה לו „הכל"! כן: היתה... עכשיו הכל כבר נגמר ונעשה... חסר רק הפסוק האחרון של תפונת־לב הבאה מתוך יאוש.

הוא עבר את הגבול וישב הביתה באותה המסלה, אשר הובילתהו שמה לפני ארבע שנים. הוא זוכר, שאז הבטיחוהו עמודי־התלגרף שלאורך הדרך הרבה־הרבה!... עתה דומה, שהם מביטים ממנו והלאה בלעג כבוש...

אז נדמה לו, שהדרך מלאה הרים וגבעות; אין אף עמק אחד! והצטער על שההרים הללו מעכבים אותו על דרכו שעות יתרות — עתה רק עמק ימורד, מורד ועמק!... כל הדרכים מוליכות מטה־מטה...

ובשבתו בעגלה בין נוסעים ונוסעות צפופות ודחוקות, מסיחות וחוזרות ומסיחות — זה אולי הפעם העשירית על דבר אחד — משתקע הוא ברעיונו ובודק בזכרונו את כל הקרבנות אשר העלה על מזבח־אלילו.

ד' אמות מרווחות בבית־המדרש... הוא נער, שכבר מלאו לו שש־עשרה שנה... בן לאברהם־יצחק, השו"ב היותר הגון בעיר... אביו אהבו, מסלסל בו ומתפאר ב„לוי" שלו נגד כל ההורים: „לוי שלו הוא עלוי! נוצר לגדולות!..."

והוא יושב — שוקד על הגמרא הפתוחה לפניו... אך ספקות מתגנבים אל לבו.

והוא אמנם יודע ומכיר בנפשו גם עתה, שהספקות לא היו מתהלתם בשל אמונה ודעות, אלא, פשוט, בשל פחד מפני החיים. הוא התחיל דואג, איך יוכל להציב לו מעמד בחיים — ואביו עני מתפרנס בדוחק מן „השחיטה"?

אמת, שהוא „עלוי" וכחו גדול בתורה! זהו אמנם קרן קימת לעוה"ב. אבל התתן לו תורתו גם את פירותיה בעוה"ז? יכול הוא אמנם לקות שיהיה

„לכשתרצה הרי אלו ואלו לא היו מושלמים: אלו היו אכזרים, עריצים,
ואלו — נאונים בעקשנות, עכברים, עטלפים — מראים גבורות בהתבא״!
„...ואותם העכברים — רדפו וארבו להם — אריות ונמרים״!
מחשבותיו נפסקו על ידי רעיתו, שנכנסה והזכירה, שהגיעה השעה —
ללכת.

וכשעמדו על המפתן — נכונים לצאת, הפסיקה להם השפחה את
הדרך:

— מה מצוה האדון להגיד לאורחים ולחולים, כשיבואו וידרשו לו?

— תגידי, שהלכנו... שיצאנו בבקורים ל...למכירים! לא נשוב מהר!

את הדברים האלה המליטה אשת הדוקטור בכבדות מבין שפתיה.

לו נדמה, שהשפחה, בצאתה מלפניהם, הרכינה את ראשה יותר
משעור נמוס העבדים... בכעין ותרנות של נותן נדבה...

וגם איזו ערמומית נשקפה לו מתוך עיניה...

והאילוזיה נדחקת ועולה על לבו...

„...עכברים ועטלפים, שרדפו אחריהם אריות ונמרים״!

„ליץ זה שנוא עלי בליצנותו הריקה״!

והוא מתרגז — ונוח הוא להקפיד.

אבל מה ענין כל זה לקפדנותו?

כן, הוא נזכר עכשיו:

החייב בדבר הוא רק שוטה מתלוצץ זה. המספיק מזון לבית־החולים, שעוד לא פנה ממנו הפקחות העברית: האיש הלז העיר היום בבקר ברוח לצון – וכדרכו תמיד: כלאחר יד — שהדוקטורים עורכים סדר בבית־החולים, כדי להתחבא על ידי זה מפני שפחותיהם.

הוא לא אמר כלום. הוא רק התלוצץ — ולא יותר. „שונא אני תמיד את האיש הזה ואת ליצנתו המלאה רוח בית־המדרש"

אגב הוא תופס את עצמו בראי בדבריו: מכיר הוא בנפשו, שאדרכה: אדם זה הוא אחד מאוהביו הקרובים אליו. וחביב הוא עליו דוקא בכשרונו להתלוצץ. „עינים בהירות נתן אלהים לאדם זה, לראות בכל דבר את הצד המגוחך, שאין הכל מוכשרים לראותו"!

„ולא עוד אלא, שיכול הוא לבטא את הענין המעורר צחוק באופן מיוחד, עד שאינך יכול גם להקפיד עליו".

אבל הוא משתדל להוכיח לעצמו, שבפעם הזאת אמר ליץ זה דברים שאין בהם לא טעם, לא התול יפה, ולא נמוס חנוך.

ולכשתרצה אין זו סבה כלל להתרגזותו. מה ענין זה לזה?

קרוב יותר לשער, שזה סמן מחלה פנימית שלא נקבעה עדיין צורתה. גרוי עצבים ולא יותר!

חפץ היה, שתהיה לו היום עבודה רבה, עבודה לכל היום, שלא יתנו לו לשבת במנוחה ולהשתקע במחשבות. את כל כלי־מכשיריו היה מעמיד היום לעבודה בחצי־חנם, אפילו בחנם, ובלבד שתהי לו עבודה!

אבל ערב פסח היום: אין בני ישראל פנוים לחלות ולהתרפאות.

ולעת ערב — קרובה היתה השעה ללכת לבית־החולים; אבל איזו אילו־יה לפפה היום את מוחו, שכל כמה שהוא משקיע אותה ומשתדל לגרשה מתוך לבו היא נדחקת ועולה, מעשה קליפה!

....איזו זיקה יש לו עם מדריד... ושיביליה?

.... מה שייכות יש לו לאנוסי ספרד? כלום היסטוריון הוא?!

.... ומה בכך, אם הם היו כלם אנשי מעלה, פקידים, נושאי משרה... דוקטורים? מי לא ידע כל זאת?!"

... ומהיכן הוא יודע לצייר לעצמו אותם האנוסים — לבושים קיטולות על בגדי השרד ונחבאים במרתף אצל שלחן ערוך, וקוראים מתוך ההגדה באותה ההתרגשות, שזקני בית החולים קוראים בה?! כלום ראה כל זאת או מעין זה בעיניו?!

... ומה בכך, אם אלו שארבו להם ומצאו אותם בגנבתם היו נגידים, סנטורים או ראשי אינקביזיציה?!

שמאכילת חמץ לא היה נזהר, אבל את הימים, וביחוד — את הלילות לא שכח... אלו היה שוכח, היתה היא מזכירתהו: היא זהירה תמיד להכין מצות לאותם הלילות — ועוד איזה דברים היא מכינה אז. יש לה ספור מעשה מיוחד בנוגע לכל זה, סוף אשה לפתיות! היא מתיחסת באיזה צד של קורבה לאיזה שליה — תנא או רב — אלהים הוא היודע מי היה ומה היה שליה זה.

וגם בחוסר־ידיעה זו יש הרבה מאוגאת עצמו; מפני שבמקצת הוא נהנה מן ההכנות שלה, וגם הוא מצדו מתיחס למשפחת „הורוויץ", וגם בבית אבותיו היו אוכלים בלילות אלו „בירשטי" אדום, זכר לעלילה הידועה, שהעלילו פעם אחת על אותו שליה.

והוא זוכר עוד את ספור המעשה באותו נוסח שהיה שומע אותו בילדותו מפי אמו:

אצל השליה הקדוש לא היה מנהג להחזיק שפחות שאינן יהודיות, אמה זקנה היתה משרתת שם, וכשמצאה את הילד השחוט, הרגישה בדבר, והבינה שלא יספיק עוד הזמן לבערו. מה עשתה? לקחה ותתכה את הגוף ושמה בקדרה גדולה, ונתנה בה בורשטש אדום והעמידה אותה על גבי האש. המעלילים באו וחפשו ולא מצאו כלום, ויצאו בבושת־פנים. ולפיכך משפחת אנשי הורוויץ, שהם מגזע השל"ה, אוכלים בורשטש אדום בליל ב' של פסח. ביחוד אינו יכול לשכוח לילות אלו, משעה שהוא משמש בבית־החולים העברי.

המנהג היפה שמצא שם, שהדוקטורים עורכים סדר יחד עם החולים, המנהג הזה מצא חן בעיניו מאד, ועוד יותר — בעיניה. הרבה מן היופי והחן אתה מוצא בלילה זה שם בין החולים! נדמה לך, שכעין חופה ירדה משמים וכסתה עליך ועל בית־החולים והסתירה אותך מכל באי עולם...

ועל החולים שורה אז מין רוח... מעין זה שקוראים אצל העברים „שכינה"... בישת־צה, אתה חש את עצמך מחובק בזרועות... בזרועות אם! קרוב, קרוב מאד אתה לבני אדם הללו! ממש קורבה מעין אחדות!

יש שהוא מודה בעצמו, שבביתו, אפילו כשהוא יושב בין רעים ומכירים, לא חש מעולם אותה הקורבה, אותה הבטיחות ואותה ההשתפכות שהוא חש שם בלילות אלו.

יש שהוא מרגיש איזה ביטול כנגד החולים הזקנים בעלי הפאות הסבוכות, העורכים את הסדר וקוראים בהתרגשות והתלהבות מתוך ההגדה ומסדרים את „הסמלים" שעל גבי הקערה בכובד ראש; ואז הוא מכיר בעצמו ובכל הדוקטורים ומשמשיהם ומשמשי משמשיהם, שהם אינם אלא טפלים לגבי אותו העיקר, לגבי הזקנים הללו.

• ובביטול זה, אדרבה, עוד מרומם את רוחו, מכניס בו נשמה חדשה, שאינו יכול בה...

נוח להקפיד.

שרוי הוא היום ברוגז ונוח להקפיד על־כל ועל־הכל.

בכל אותן השנים שהוא מכהן „דוקטור מדיציני", לא היה עדין עליו יום קשה כזה.

בניו הקטנים חזרו מבית־הספר ונכנסו לחדרו לברכו, והוא נותן בהם עין מלאה קפדנות־מגבוה. הם יוצאים נעלבים.

רעיתו נכנסת אליו, צוחקת ומספרת איזה ענין לוקח לב והוא מעמיד עליה פנים של סבלנות מתוך אונס. כ־רגע היא מפסיקה בפשטותיה, נעלבת ושותקת.

ופתאום נדמה לו, שהיא שותקת בזדון, כדי להכעיסו; והוא מתחיל לבקש אחר איזה מבטא גס, בכדי לפגוע בכבודה.

השפחה נכנסת ומודיעה, שחולים מחכים בפרוזדור.

והוא משמיע תרעומות באזני רעיתו, מתוך הקפדה כבושה קצת, על שלמדה את השפחות להיות נוהגות באדון הבית קלות־ראש: נכנסות בשעה שאינן קרואות; ובכלל הוא מוצא חסרון בביתו, שחדר־המזון ק־וב יותר מדי אל הטרקלין...

והיא עונה בהקפדה של תמהון, כי בנוגע אל השפחות מנהג זה לא חדש הוא אצלו; כמדומה לה, שהוא בעצמו התיר להן את הדבר בשעות הקבועות לבקור־חולים. ובנוגע לחדר־המזון — הן לא סוף חודש היום, ולא עתה היא העת לעקור דירה מבית לבית.

על־ידי תשובה זו הוא בא לכלל כעס ופוסק וקורא עליה: „פתיה"!.

עלבון כזה עוד לא שמעה מפיו עד היום.

והוא בעצמו רוצה למצוא את הסבה למעמד נפשו המשונה היום — ואינו יכול למצוא.

„מה היום מיומים?... מה נשתנה?... ערב פסח — היום!..."

ומה בכך?... גם בשנה שעברה וגם בכל השנים היה ערב־פסח! היו שנים, שנדמה לו, שאינו מכיר כלל בחשבון הלוח העברי ואינו יודע ומרגיש באותם הימים; אבל זו היתה מעין אונאת עצמו: אמת,

שעל החוף, ומלמעלה מספר סוארים [1] מסודרים זה אחר זה... כולם — הונו של צבי־דוב... והונו זה כבר עומד מוקף מים מכל צד... הפועלים הולכים עד ארכובותיהם במים ומצילים...

אבל המים הולכים ומתגברים מרגע לרגע. כבר קשה לפועלים לעמוד מפניהם.

סואר אחד התחיל צף... מתנועע הנה והנה... הוא נגע בקצה סואר שני... שניהם התלכדו... שניהם התחילו צפים ומתנועעים... להם התחבר גם שלישי וגם רביעי...

אם תגע מחברת הסְאָרִים בבנין הארוך יֵעָקר וילך יחד עם כל הכבודה!

צבי דוב עומד ומביט כאילו אין הדבר נוגע אליו.

שנאתו של קלמן לצבי דוב הגיעה ברגע זה עד לנקודה העליונה.

והסארים צפים ומתנועעים, צפים ומתנועעים, הולכים וקרבים... בקצה אחד כבר נגעו בבנין... האלון נעקר... הבנין נעתק... הכל צף והולך!...

חמר המים בולע עשיר אחד על ראשו ועל כרעיו.

הפועלים נרתעו וחזרו אל היבשה.

צבי דוב נזדעזע, הוא הרים שני אגרופיו ויך בהם את ראשו.

— הוי! — פרצה גניחה מתוך גרונו.

בפעם הראשונה בימי חייו שמע קלמן אנחה יוצאת מלבו של צבי דוב. שנאתו פרחה... הוא נתמלא עליו רחמים... והוא יודע, מה הוא צריך עכשו לעשות: הוא בקי היטב בכל אותם המקומות, שהמים כסו אותם... צריך לשבת בתוך הדונית... לרדוף אחרי התהלוכה המשונה הזאת... לקשור חבל בקצה הבנין או — ברפסודה הראשונה... והלאה הרחק מזה, במקום שהוא יושב תמיד וצד דגים, יש אֶשד רחב, עמוק ופרוץ אל תוך היבשה... שפתו גבוהה... המים לא יכלו עוד לכסותה... שמה צריך למשוך את הרפסודה הראשונה, ואחריה תמשך כל הכבודה.

והוא עשה את אשר חשב. הונו של צבי דוב נצל.

וכשפגש ביום השני את צבי־דוב, הסתכל בו ומצא, שהוא אינו „בעל גאוה" כל־כך, כמו שחשב עליו עוד כה בטעות... וגם איננו אכזר כלל... אדרבה, לפעמים קמטי פניו מעוררים חמלה.

---

[1]) סואר (שעער) בלשון המשנה: קרשים מסודרים שתי שורות באלכסון כעין מספרים.

הגה״ר מלמעלה. כבר הוצף. בתי צבי־דוב וקלמן אמנם בטוחים מאסון, מפני שעומדים על מקום תלול וגבוה והמים לא יגיעו אליהם. אבל הגנו של צבי דוב צפוי אלי אסון. הפועלים הח־וצים הביטו מסביב וראו בחרדת לב, שהם מוקפים חשרת מים כמעט מכל עבר. הם הביטו על עבודתם ביאוש מכאיב, והתחילו משתמטים ומתרחקים מפני האויב הנורא, המתגנב ומתנפל עליהם מפנים ומאחור.

„שלשה רובל לשעה!״ — הכריז צבי דוב מעל המקום, אשר עמד עליו.

דומה היה, שלא התכון בכרוזו כלפי הפועלים... הוא זרק מלים מתוך פיו סתם, לתוך האויר...

הפועלים נצבו על מקומם והחזירו את פניהם אחורנית. דומה היה, שהם צרפו חשבונות במחם ועשו שום והערכה: „אם המחיר שלשה רובל דיו בערך אל נפשותיהם וחייהם״...

וכנראה, מצאו, שהוא מחיר הגון, מפני שחזרו לעבודתם.

ושטף הנהר הולך ומתגעש, הולך ומשתפך; דומה, כאילו אין זה ה„פרוט״ של תמול ושלשום, ההולך ומתפתל ימינה ושמאלה, מכה גלים קלים ומוחל בענותנות יתרה על העלבונות, שהיבשה גורמת לו במה שהיא נדחקת בגבולו פעם בפעם—לא! הנהר של אתמול נעלם, עלה בתהו, ואת מקומו ירש חמר מים רבים, שוטפים בזעם ומטילים אימה על כל סביבותיהם. הם הולכים ובולעים את היבשה בקפדנות כבושה, וכאילו עינם צרה במקומות הגבוהים, שאינם יכולים להגיע עדיהם!... ה־בה בתים נהרסו, הרבה כפרים העומדים על החוף נתכסו במים, ועל המשברים הזועמים צפים ונשאים: עצים נעקרים משורש, עריבה של בצק, ספסלים; ערמות חציר, חביות, ארונות, שבר גג ועליו — כלב נובח וחתול מילל, פרצת גדר ועליה — תרנגול נרעש ומנענע בראשו הנה והנה, שלחנות הסוכים, ארגזים, מטות....

כל זה היה נראה כהתול גס בישובם של בני אדם, כאילו אחד מן האיתנים לועג לבני האדם, העומדים ומביטים עליו, ואומר להם: „זהו משלכם! בואו והצילו!״

אבל גם בני האדם לא תבקו יד בעצלתים: הם הצילו הרבה מפי החיה הנוראה הזאת, הם נלחמו יותר בעוז רוחם מאשר בכח ידיהם. הרבה אנשים הסתכנו בנפשם והתרו להציל לא לשם הבצע, אך, פשוט, לשם הצלה: שאון המים השפיע עליהם מגבורתו, עורר בקרבם רגש של מרידה, עד שהשו תענוג גדול להסתכן, להלחם באיתני הטבע — ולהציל אפילו חפצים קלים ושברי כלים, שאין להם כל מחיר. המה הצילו הרבה מפי ה־גה״ר.

שורה ארוכה של רפסודות מקושרות זו בזו... האחרונה מקושרת לבנין צר וא־וך המלא עצים, שחיפי גנות ונסרים; והראשונה — לאלון ענף ועב

וצבי דוב — הוא, כמדומה, גם שנא לא ישנא את קלמן. דומה, כאילו אינו רואה אותו כלל! אינו יודע, אם יש בעולם בריה ששמה „קלמן", כשהוא עובר עליו, הוא מבטל בנסותו אותו — את „קלמן הקטן" ואת כל „הקטנים" המרחשים סביבותיו. הוא אינו מכוון כלל לבטלם, אבל הוא מבטלם שלא במתכוון. הוא גורם תמיד צער ועגמת נפש לקלמן. הוא ממלא את כל אורך החוף ברפסודותיו. שם גדול הרעש כל היום. הפועלים מקימים שאון כשהם מכים בגרזן להתיר קשרי הרפסודות; ובשל הרעש והשאון בורחים הדגים, עד שקלמן, כשהוא יוצא לדוג, אנוס להתרחק מן החוף מרחק רב.

והוא יודע, שכל זה נעשה שלא בכוונה, אבל ידיעה זו מגדילה את המשטמה שבלבו לאיש זה עוד יותר: אין התולעים הנרמסות כדאיות שתהיינה ידועות לרומסן!...

בימים שעברו היה קלמן אנוס לפעמים לקבל טובה מצבי־דוב: היה לוֶה הימנו שנים־שלשה רובלים בשעת דחקו, היה לוקח ממנו עצים בהקפה בימי החורף, וגם את חסדיו אלו היה צבי־דוב משפיע על קלמן ביהירות נפלאה — כמו שלא מדעת: הוא היה מלוה ומקיף לו כלאחר־יד, כאילו לא כסף ושוה כסף הוא נותן, אלא חספא בעלמא; כאילו לא לאדם חי ומצטרך לבריות, למכיר מך ורעב הוא נותן, אלא מפקיד הוא את מותרותיו.

ככה שופך אדם עביט של שופכין לרשות הרבים.

ומה שהגדיל עוד יותר את שנאתו של קלמן לאיש הלז—הוא שהכיר בו היטב וידע, שלא הצטער ולא התאנח מעולם; על כל פנים בגלוי לא ראהו עוד מְקַמֵּט מצח ולא שמע עוד אנחה יוצאת מתוך לבו: בין אם הוא מרויח בין אם הוא מפסיד, הוא תמיד קר ומתון, כאילו נאֱצל ונבוה הוא יותר מדי, ולא אליו יגיעו ענינים פעוטים כאלה, המְעַנים בני אדם פשוטים, אנשים מן השוק... הוא אינו „בן אדם מן המצוי".

באחד מימי האביב, עת מי הנהר גָאים וגוברים מהפשרת השלגים ושוטפים ויוצאים מחופיהם, עמד צבי דוב על חוף הנהר והביט בקצת הִתְעַנְיְנוּת, שלא לפי הרגלו: על שפת הנהר, לכל ארכה ורחבה, היו מונחות, מסודרות ומקושרות זו בזו, רפסודות במספר עצום ורב, וכמעט כולן היו שלו, כל הונו, ואולי גם יותר מהונו, עמד בחזקת סכנה. המים גאו לשעות ולחצאי שעות, צריך היה להוציא את הרפסודות אל החוף, וגם שם לא היו בטוחות, צריך היה להרחיקן מעל הנהר השוטף מרחק יותר גדול, ככל מה שאפשר.

פועלים רבים עמדו ועבדו שם בשקידה ובחריצות נפלאה, מפני שקבלו שכר לשעות! אבל לא הספיקו: האיתנים חזקים וקשים מבני אדם; המים התחילו יוצאים ומשתפכים על החוף, חלק גדול מן היער, שצומח על שפת

גְנִיחָה.

צבי דוב וויינבלאט וקלמן הקטן.

בימי נעוריהם היו שניהם לומדים בחדר אחד ושניהם אהבו זה את זה: צבי דוב היה אוהב את קלמן, מפני שהיה נוֹין, כחוש וקטן שלא לפי שנותיו, והיה אז נער יפה ומסולסל, אשר פניו כפני ילד.

וקלמן אהב את צבי דוב, מפני שהיה ארוך וגדול שלא לפי שנותיו. הוא היה מגין תמיד על חברו הנויץ מפני הנערים השובבים, שהיו חשים תענוג משונה לצבוט את לחייו הרכות, למרוט תלתלי ראשו השחורים, או פשוט — להרימו מעל הארץ ולשמטו מבין זרועותיהם ככדור־משחק.

איש איש מהם היה אוהב בחברו מה שלא מצא בעצמו.

ויגדלו ויהיו לאנשים. צבי דוב נעשה לאיש גבה־קומה, רחב־כתפים, מדבר מתוך טבורו ומביט מגבוה; ומפני שהוריו היו עשירים, לא נשארה לו ברירה אחרת אלא — שיהא גם הוא עשיר.

וקלמן גדל ויהי ל„בעל־בית" קטן, שבשעת בין השמשות קשה להכיר בו, אם נער הוא, או — בעל אשה ובנים. ראשו מורם תמיד למעלה; מביט על כל מי שגבוה ממנו בסקרנות, דומה, כאילו ידע בעצמו, שאין עוד נמוך ושפל מקומתו, ועל כן אין לו על מה להשפיל את עיניו ולהורידן. ומפני שהוריו היו עניים — הם עסקו בציד דגים ובמכירתם לבני ישראל בערבי שבתות — נשאר גם הוא דַיָּג עני.

שניהם ישבו בקרבת מקום. צבי דוב סחר ברפסודות, שנשלחות מיערי הקרפטים שבאוסטריה על גלי נהר־פרוט; וקלמן עסק בציד דגים, שהיה שולה מאותו הנהר עצמו. שניהם ישבו סמוך לחוף — זה בדירתו והצרו המרווחות, וזה — בביתו הדומה לחורבה.

כשנגדלו נצטננה האהבה, שהגו זה לזה בילדותם; ולא לבד שנצטננה, אלא גם נראים הם כאויבים: קלמן שונא את צבי־דוב, מפני שהוא „גדלן", הולך בקומה זקופה וממלא את חללו של העולם בישותו הגסה.

יהודה שטינברג.

ומרדכי עומד עליה... מתנה מראש. שאלהים אמת והותמו אמת... ואין נחש ביעקב!... ורק משום רפואה התירו להשתמש גם בכשוף וסגולות — והוא מאיין בה: קצת־גיער, קצת־לועג; הלא הדבר נחוץ! במה יגרע דבר זה משחיטה?... התורה אמרה ג"דו בה ובבישוה"... הכל מותר לאדם במקום שיש פקוח נפש!

ומכיון שהיא שומעת „פקוח נפש", היא נזכרת בשלמה... כובשת רגשותיה... לוקחת את השכין ונגשת אל הענין.

אבל פרפור וגניחה אחת מהונקת של העוף החי המסו את לבה... דומה שהעוף מדבר... מתחנן...

היא השליכה את השכין מידה: „אנא — היא מתחננת אל מרדכי — הלא גבר אתה!... יודע אתה יותר ממני... עשה אתה את הדבר"!

מרדכי מתקצף... משנס את מתניו... מציה שתתן לו את העוף... היא מושיטה לו את בר־האוו. הוא מבקש את השכין. ואיננו יכול למצאו... ש"ה מגלגלת לו ברגלה את השכין... הוא לוקח אותו... מתחיל נופח בנוצות...

„אבל איני יודע, מהיכן אתחיל!"

„מן הבטן" — אמרה ציפה.

„אבל איני יכול למצא את המקום".

ש"ה הראתה לו באצבע. הוא חפץ להתחיל בדבר... אבל הוא שכח ולקח את השכין בשמאלו...

הוא מחליף ואוחז את השכין בימינו... אבל כבד לו להחזיק את העוף בשמאלו...

„טפו, אולת! הוא מתקצף — „המלאכה היא מלאכת נשים... אין יד גבר מסוגלת כלל לזה".

והוא משליך מתוך ידיו את העוף ואת השכין.

מן הערש הגיע קול נשימות החולה הצרודות.

שרה מבטת סביבה כמתיאשת... ד' ספת את השכין ואת העוף בידים רועדות...

היא מתחילה בדבר... אך כרגע היא משלכת מידיה את השכין ואת העוף.

היא מתנפלת על ערש בנה: רבונו־של־עולם, היא צועקת, וכי בדרך אחר אינך יכול להושיע?!...

הוא ראה כבר את כל מיני המחלות של ילדים ונערים ויודע הוא ש„אסכרה" היא המסוכנת שבכלן: רגע אחד אם רק תתעצל ותקפתך שנה — הרי אבד חס־ושלום הכל!

ולא התעצלו ההורים האומללים אף רגע — אבל תרופה אין.

רואה שרה, שאין הדוקטורים יודעים כלום. רק למוין את הפרושה האחרונה, את דם התמצית — הם יודעים, ואחרי כן הם מניעים בכתפיהם.

ואפילו תפלות ופדיונות לא יועילו — כבר נגזרה גזרה...

והיא מתחילה להתחרט בדבר, שלא שמעה בעצת המלחשת הזקנה עד הרגע האחרון. הכל אומרים, שלמחלת אסכרה רק לחשים וסגולות יועילו.

אבל אולי יכילה היא עוד לתקן את הדבר!... ציפה הזקנה מבטיחה גם עתה, שאם יעשו את הסגולה, שהיא אומרת, יקום הילד למהרתו והיה בריא.

והסגולה היא סגולה בדוקה. שלשה מנכדיה נושעו בסגולה זו, וגם רבים מילדי העיר. ציפה מיעצת לשאל את האמות של אותם הילדים; ושרה כבר שאלה, ואמרו לה כלן, שהדבר הוא אמת, להבדיל, כ„תורה הקדושה".

והסגולה היא פשוטה וקלה:

פושטים עור של בר־אווז חי ומשימים את העור בעודו חם „על לב החולה".

אם יפרפר בר־אווז זה, כשיהיה מפשט, ויוציא עוד קול גניחה — בידוע, שהסגולה תועיל עוד באותו יום.

אבל אסור לשום איש ואשה מן הזרים לטפל באותו מעשה; רק על ההורים בעצמם לעסוק בדבר.

ושרה כבר יגעה ומצעה בר־אוז טוב ונבחר מחמשת האפרוחים, אשר תחת האוזה של השכנה. — והוא גדול כבר כמעט כאמו.

וחסד גדול עשתה עמה השכנה, שהלכה והחביאה את עצמה בביתה, בכדי שלא תראה בקחת שרה את האפרוח; מפני שהסגולה מועילה רק אז בהיות בר־האוז גנוב ולקוח שלא מדעת בעליו.

והאווזה־האם התנפלה על שרה והכתה בחרטומה על ידה עד זוב דם; אבל שרה שמחה כמעט על הדבר: יהי רצון שיהיה גם מעט דם זה לצרוף כפרה לבני!

לפשיטת עור האפרוח צריכה היא לשכין מושחז וחד; ושרה מצאה כבר שכין כזה: אשת השוחט חמלה עליה ונתנה לה „חלף" אחד מחלפי בעלה, שלא בידיעתו.

גם בלב אשת שוחט יש לפעמים רחמים וחמלה.

ושרה כבר עומדת על האוז... מהפכת אותו ומקרבת את השכין לעורו... אבל לבה נוקף בה: איך זה אעשה?... איך זה אעשה?... מיללת היא ושואלת.

אַכְזְרִיּוּת אֵם עִבְרִיָּה.

זה ארבעה לילות נודדת שרה כצל על ערש בנה יחידה — נער כבן שמונה שנים. ארבעה לילות לא סגרה את עינה. ובאמת איככה זה היתה יכולה לשכב על מטתה? הכי תנין או בת יענה היא? שלמה זה הוא שביעי לבטן, מלבד הנפלים, שלא תצרפם עוד לחשבון. בכמה עמל, בכמה דאגה ופוגת לב עלה לה טפוחו של כל אחד מששת ילדיה, ובכמה דמעות ושברון לב השיבה אותם אחד אחד אל בטן האדמה. גם את אויבה בנפש לא תקלל בלב פצוע כלבבה. שלמה הוא הראשון, אשר האריך את ימיו עד שמונה שנים תמימות. היא חשבה, כי כבר הוסר מעליה שבט אלהים. לא לחנם כלו עיניה בדמעות . . . „סוף כל סוף — השמים אינם של נחושת וברזל!" היא היתה יראה בימים האחרונים לחשוב בדבר הזה פן ינכו מן השמים את תענוגות לבה על חשבון חיי בנה... בכל עת, אשר הביטה בו, היתה נאנחת־לדעת ומשתקעת בדאגה בכונה לדבר, כדי לעכב שמחתה.

היא חשבה, כי כבר נושעה תשועת עולמים — אבל הנה עוד הפעם שבט אלהים נשוי עליה!... חרב חדה מונחת על צואריה!... שלמה חולה את מחלת ה„אסכרה", ביום הראשון למחלתו כבר היה „מסוכן". ביום השני היה „אחר יאוש"; ומאז הוא חי רק בכח הרפואות, שמגמיאים אותו, ובזכות התפלות, ששרה קורעת בהן יריעות השמים.

ומן „הרפואות" לא הניחו אף אחת, שלא עשו אותה: התחילו ב„לחשים"; וכשלא הועילו הלחשים, שלחו תיכף לקרא לרופא, וליתר בטחון השתמשו גם בשניהם — בלחשים וברפואות: ואחר כן שלחו פדיונות לצדיקים; ואחרי כן אמרו תהלים ושנו את שם החולה.

אבל אין עצה ואין תרופה. הילד מסוכן...

לא ישן בכל אותם ארבעת הלילות גם מרדכי בעלה. נדודי השנה לא כבדו עליו כל כך, מפני שלא אכל כמעט בכל אותם הימים, ומי שאינו אוכל, אינו זקוק לשנה — זהו בדוק ומנוסה; ולא אכל בכל אותם הימים, מפני שלא היה לו צורך בדבר זה, כשראה את האסון הגדול מרחף על ראשו. מחלת ה„אסכרה" היא מחלה מסוכנת בכל אופן, ובפרט לו, ל„כלב מוכה" כמוהו...

"בנימין מלמד ור' יחזקאל הפרוש — צרכיו של מי נדולים יותר?"

"האי — מאי? הראשון לא קבל ולא יקבל תמיכה מקופת הצדקה מעולם ולעולם"!

"כשלא אשלם לו את החוב, יהיה בודאי העני הגדול ביותר, מפני שיש לו בית מלא פעוטות ושלחן מרובה באוכלסין".

"צריך לשלם לו בלי תירוץ"!

"אבל מהיכן אקח"?

"ברי שלא יהיה בידי לשלם! ואז יש לו יותר זכות על הנדבות מכל העניים! אבל הוא לא יקבל נדבה, אם לא שאסובבהו בכחש"!

ואגב הוא נזכר בשפטיל וברמזיו הנסים; והוא בא לידי התמרמרות, ושולח במחשבה קללות על ראשו.

ומתוך שפטיל היא נזכר שוב בבנימין מלמד: "מה יעשה אמלל זה לחג הפסח? הוא ינוע חס־ושלום ברעב"!

מה יכול לעשות אדם כשר כמוהו?

רבונו של עולם! הוא מתמרמר, בלי הכרה ברורה בדבר על מי הוא מתמרמר: כלום מה אשם עני זה במה שאני חייב לו כסף? וכי בשביל זה מקפה זכותו?

כשיצא המלמד נכנס אחריו השאב...

הוא נפטר ממנו, ונהנה מן הדבר; אבל התפלא על אותו שפטיל, מה ראה להתבוכו כל־כך?... ויותר התפלא על הפנים של חמלה, שהעמיד הלז, כאלו הוא משתתף בצער העולם! ולא עוד אלא שבקש ממנו „סליחה", והוסיף ואמר: „לפי מצב הענינים צריך הייתי לתת יותר, אלא — שאיני יכול"!.

הוא הלך וסבב מבית לבית כפי הפרוגרמה הקבועה אצלו, והיה שקוע בחידותיו של שפטיל — „מה סח אדם זה"?

וכשהרגיש, ששפטיל, קרוב הדבר שטעה טעות מרה ומנוחכת — דבריו שדבר ופני חמלה שהראה היו אולי מכוונים אליו — נתמלא עברה וחפץ לשוב להתקוטט בו ולזרוק לו נדבתו בפניו, אלא שספקק בדבר, אם יש לו רשות לעשות כך — משום „גזלת עניים".

ואז הצטער על שאין לו בכיסונו כלום, ואינו יכול לשלם לעניים את החסר מכיסו ולזרוק בפני שפטיל את נדבתו שלו.

וכשחזר לביתו ומנה את כסף הנדבות, ומצא בו פי שלשה מאשר בשנה שעברה — התפלא על הדבר; ורעיון מר, שנפשה סלדה בו — התחיל מצערו עד לכדי דפיקת לב.

„האמנם"?

„בדותא! פשוט: אדם מישראל — כל זמן שמזקין הוא מתכבד יותר על הבריות"!

ולמחר, כששכב בחדרו על מטתו ונמנם לשם שינת צהרים (שינה זו לא בטלה בבית ר' מרדכי־ניסן, אף על פי שסעודותיו לא היו כל כך שמנות, עד כדי להפיל שנה) שמע שבחדר השני נכנס המלמד לתבוע על השבון שכר למוד. הלז התנצל לפני ה„פלונית" של ר' מרדכי־ניסן, ונשבע ביהדותו שכל תקותו ובטחונו הוא רק על חמשה הרובלים, שהוא מקוה לגבות לפחות פה: מצות, תפוחי אדמה, תרנגולת... ביצים... גורא הדבר".

יודע ר' מרדכי־ניסן, שמלמד זה, אף על פי שאינו אומן למלאכתו, הוא יהודי כשר וכשהוא נשבע, לא יוציא דבר שקר מפיהו.

הוא שומע, שאשתו מבטיחה לו לאחר שלשה ימים — כמנהגו שלו, אבל בפעם ההיא נתמלא לבו חמלה על המלמד התמים וקצף, על אשתו ועל עצמו: הוא יודע בברור, שגם אחר ששה ימים לא יוכל לתת לו כלום.

„רמאות זו היא עושק כפולי"!

ובאותו רגע הוא ממשמש בכיסו, בלי שום כונה לדבר, ומוצא שם את כסף הנדבות... והוא מתחיל מחלק במוחו את הכסף ומחפש אחרי עניים; ומונה על אצבעותיו: „ר' שמריהו סגי נהור, ר' יחזקאל הפרוש".

אגב נסתבכה במוחו שאלה, שאין לה לכאורה, נגיעה קרובה אל הענין:

„בנימין מלמד ור׳ יחזקאל הפרוש — צרכיו של מי גדולים יותר״?

„האי — מאי? הראשון לא קבל ולא יקבל תמיכה מקופת הצדקה מעולם ולעולם״!

„כשלא אשלם לו את חובו, יהיה בודאי העני הגדול ביותר, מפני שיש לו בית מלא פעוטות ושלחן מרובה באוכלסין״.

„צריך לשלם לו בלי תירוץ״!

„אבל מהיכן אקחי״?

„ברי שלא יהיה בידי לשלם! ואז יש לו יותר זכות על הנדבות מכל העניים! אבל הוא לא יקבל נדבה, אם לא שאסובבהו בכחש״!

ואגב הוא נזכר בשפטיל וברמזיו הנסים; והוא בא לידי התמרמרות, ושולח במחשבה קללות על ראשו.

ומתוך שפטיל היא נזכר שוב בבנימין מלמד: „מה יעשה אמלל זה לחג הפסח? הוא ינוע חס־ושלום ברעב״!

מה יכול לעשות אדם כשר כמוהו?

רבונו של עולם! הוא מתמרמר, בלי הכרה ברורה בדבר על מי הוא מתמרמר: כלום מה אשם עני זה במה שאני חייב לו כסף? וכי בשביל זה מקפה זכותו?

כשיצא המלמד נכנס אחריו השאב...

הוא נסתר ממנו, ונהנה מן הדבר; אבל התפלא על אותו שפטיל, מה ראה להתבזבז כל־כך ?... ויותר התפלא על הפנים של חמלה, שהעמיד הלז, כאלו הוא משתתף בצער העולם! ולא עוד אלא שבקש ממנו „סליחה“, והוסיף ואמר: „לפי מצב העניינים צריך הייתי לתת יותר, אלא — שאיני יכול“!.

הוא הלך וסבב מבית לבית כפי הפרוגרמה הקבועה אצלו, והיה שקוע בחידותיו של שפטיל — „מה סח אדם זה“ ?

וכשהרגיש, ששפטיל, קרוב הדבר שטעה טעות מרה ומנוחכת — דבריו שדבר ופני חמלה שהראה היו אולי מכוונים אליו — נתמלא עברה וחפץ לשוב להתקוטט בו ולזרוק לו נדבתו בפניו, אלא שספקפק בדבר, אם יש לו רשות לעשות כך — משום „גזלת עניים“.

ואז הצטער על שאין לו בכיסונו כלום, ואינו יכול לשלם לעניים את החסר מכיסו ולזרוק בפני שפטיל את נדבתו שלו.

וכשחזר לביתו ומנה את כסף הנדבות, ומצא בו פי שלשה מאשר בשנה שעברה — התפלא על הדבר; ורעיון מר, שנפשה סלדה בו — התחיל מצערו עד לכדי דפיקת לב.

„האמנם“ ?

„בדותא! פשוט: אדם מישראל — כל זמן שמזקין הוא מתכבד יותר על הבריות“!

ולמחר, כששכב בחדרו על מטתו ונמנם לשם שינת צהרים (שינה זו לא בטלה בבית ר׳ מרדכי־ניסן, אף על פי שסעודותיו לא היו כל כך שמנות, עד כדי להפיל שנה) שמע שבחדר השני נכנס המלמד לתבוע על השבון שכר למוד. הלז התנצל לפני ה„פלונית“ של ר׳ מרדכי־ניסן, ונשבע ביהדותו שכל תקותו ובטחונו הוא רק על חמשה הרובלים, שהוא מקוה לגבות לפחות פה: מצות, תפוחי אדמה, תרנגולת... ביצים... גורא הדבר“.

יודע ר׳ מרדכי־ניסן, שמלמד זה, אף על פי שאינו אומן למלאכתו, הוא יהודי כשר וכשהוא נשבע, לא יוציא דבר שקר מפיהו.

הוא שומע, שאשתו מבטיחה לו לאחר שלשה ימים — כמנהגו שלו. אבל בפעם ההיא נתמלא לבו חמלה על המלמד התמים וקצף, על אשתו ועל עצמו: הוא יודע בברור, שגם אחר ששה ימים לא יוכל לתת לו כלום ?

„רמאות זו היא עושק כפולי“!

ובאותו רגע הוא ממשמש בכיסו, בלי שום כונה לדבר, ומוצא שם את כסף הנדבות... והוא מתחיל מחלק במוחו את הכסף ומחפש אחרי עניים; ומונה על אצבעותיו: „ר׳ שמריהו סני נהור, ר׳ יחזקאל הפרוש“.

אגב נסתבכה במוחו שאלה, שאין לה לכאורה, נגיעה קרובה אל הענין:

ימי הפסח על זכרונו, הרי נפשו סולדת, והוא מתאמץ להשכיחם מלבו, מפני שבין כך וכך אינו יכול להושיע לעצמו.

ואז הוא מתחיל מיצר ומתרעם על עצמו, על שהיא מתעקש כל־כך בדבר... סמוי עינים זה למה? והלא מוטב היה, שידעו העילם בעניו, והיה מרויח לפחות במה שחדלו התובעים לבא אליו והוא לא היה אנוס לברות בכל פעם אמתלאות חדישות!

וגם הם היו מרויחין במה שלא היו מרומים בתוחלת ממושכה, ולא סמכו את עצמם על מה שיש להם לגבות אצלו.

והוא בא לידי החלטה, שמוטב היה לו, אילו התגלה מראש; אבל עכשיו הוא איננו אשם ככר בדבר: הסמוי הולך ומאריך מאליו. הוא כבר אינו עושה כלום!

וכמו בכל שנה ושנה הוא יוצא עכשיו לאסוף נדבות בשביל עניי העיר; אלא שבכל שנה הוא פושט אחר הסעודה את בגדי החג ולובש בגדי חול, ובשנה זו לא חכה עד אחר הסעודה, מפני שלא היה לו מה לסעוד בביתו; ולא פשט את בגדי החג, מפני שיותר מבגדי חול מגוהצים ונקיים לא היו לו.

ובכל שנה הכבודים שבבתי המנדבים קשים עליו, ועכשיו בדיעבד הוא מוצא בהם סעד לב.

והוא עובר על בית שפטיל — איש ריבו משכבר הימים. לביתו של „קמצן" זה הוא אוהב תמיד להכנס; מפני ששם הוא יושב להנפש קצת, ותיכף מתחיל ביניהם ויכוח (דבר חביב על כל אדם מישראל, וביחוד — על ר' מרדכי־ניסן): הלז מלגלג עליו ועל לבישתו הזרה, ומעיר לו, שהעולם מרננים אחריו, שהוא עושה כל זאת רק כדי שלא יבלה בגדי חג שלו ביינות ושמנים של סעודת פורים בבתי ישראל; ור' מרדכי־ניסן מלגלג בו, שהוא עכברא דשכיב אדינרי, ושבשביל עולם הבא אינו דואג כלל, ושסופו רמה, ולא עוד אלא שלא יקום לתחית־המתים, מפני שהוא עוסק בריבית קציצה; והמה מתוכחים ומתוכחים ונהנים שניהם עד שזה קם והלז נותן לו את נדבתו.

ר' מרדכי־ניסן ושפטיל אינם שונאים זה לזה יותר, משששני נבירים בעיר אחת נוהגים להיות שונאים, הם רק אוהבים להקניט איש את רעהו בדברים, בחדודים, בעוקצים מחוכמים, שכל עיקרם נאמרים יותר לשם חכמתם, מאשר לשם הקנטה; וכשהם נפרדים, הם נפרדים נוחים וטובים זה אל זה.

אבל עכשיו, כשנכנס אליו, עמד על הפתח מבחוץ — קצת מפקפק בדבר, ולא ידע לברר לעצמו — פקפוק זה בשל מה הוא? וכשנכנס חרד הלז לנגדו, ונתן לו פי שנים מכפי שהוא רגיל לתת לו בכל שנה.

החתן הוא גם עכשיו אותו שהיה: אשתקד. השנוי הוא רק בר׳ מרדכי־ניסן עצמו — בה־בה דברים שבצינעא; והתחלת השנוי חלה אמנם עוד מקודם הפורים של אשתקד.

הוא אמנם פתח לו אז אכסרה *) לסוקר ותה; והעולם התחילו משיחים בעשרו, והם לא ידעו שזה רק בתקותו לסתום באותה אכסרה את הפ־ץ, שנגלה לו בחנותו.

וכשהתחילו אחר־כך מרננים אחריו... ובא שדיר מאיזה בית מסחר ורמז לו על הישואה ופרוצנטים, והוא בא לכלל כעס, וקפץ ושלם „קרן־ועיסקא׳ ולא עוד אלא שזרק לו בפניו איזה רובלים ית־ים על חשבון ההוצאות — לא ידע איש, שזה היה מן הנדוניא, שסלק בשביל בתו הבכירה.

האמנם לא ידע איש?

לפחות נדמה לו, שאין איש יודע.

וכשעמד פתאום ר׳ מ־דכי־ניסן והחזיר את התנאים למחותנו, מפני שיצא הקול, שהחתן התחמץ ויצא לת־בות רעה — לא ידע איש, שר׳ מ־דכי־ניסן רק מקדים ומחזירם, כדי שלא יקדמנו מחותנו בדבר זה.

וכשחגר אח־־כך שא־ית כחו ולקח בחכי־ה את הטחנה שעל הנהר, שהיתה אמנם רחוקה מהפסד באותה מדה שהיתה רחוקה משכר; והוא עשה את הדבר רק על דבר „זבין וזבן׳ כדי להביא קצת „תנועה׳, קצת „־עננות׳ בעסקיו — מה עשה הקב־ה? הביא עליו מים רבים ונסתפחה טחנתו וכל מה שהיה בה.

רק הוא יודע (והדבר אצלו בסוד) שנשאר עירום! על נחליו! כל זה הוא בצינעא; בפרהס־א הרי הוא ר׳ „מ־דכי־ניסן׳. בכל פעם שהוציא איזה כלי יקר מביתו, ומסרה למכירה — בדה לו אמתלא, „שהוא חפץ לקנות לעצמו ממין זה חדש, על פי טעם המדה׳; והוא האמין, שאין איש חושדהו בשקר.

חבל שכבר אפסו כל הכלים והבגדים היתרים. הרבה מן הנחוצים כבו נראו לו מיות־ים והלכו להם.

והוא מאמין בתמתו, שכשבאים אליו בעלי חובות קטנים לתבוע את חובם, והוא מתנצל במה שמתנצל, וקובע להם זמן — הרי הם בוראי מאמינים, שיסלק להם בזמנו, והא־ראיה: הם קמים והולכים להם. מבעלי החובות הגדולים גם לא יבאו לתבעו: „הם בטוחים שאשתכר ואשלם להם!׳.

ועל דב־ זה הוא מצטער לפעמים, שהוא מסמא עיני אנשים טובים ותמימים: הלא בשעה שהוא מבטיח להם למחר או לאחר שלשה ימים בדיוק, יודע ההוא ברור, שגם אז לא יוכל לשלם! אין לפניו אף צל של תקוה למצא כסף באותם הימים אפילו במה שצ־יך לו לעצמו! כשעולים

*) לאגער.

בֵּין הַמְּצָרִים.

לכאורה אין פורים שבשנה זו שונה אצל ר׳ מרדכי־ניסן „ברבי משל אשתקד במה־שהוא, הכל כמו שהיה: אותם הכיסונים שחוה אשתו זהירה בהם להנביהם מבחוץ על חשבון הריקות שבפנים; אותם השלוחי־מנות לרב. לשו״ב, לבלן, ולשמש הקלויז, שלכל אחד מהם מצורף פתקא קטנה לאחת החנויות על איזה מלבוש חדש, שבוודאי יתנו באותן החנויות מה שנכתב שם בלי עכוב, כמו שנתנו אשתקד. הכל כמו שהיה, ואפילו ה„מנהגים׳ לא נשתנו; ובין כל המנהגים משתמר גם מנהג זה, שתיכף אחר סעודת שחרית פושט ר׳ מרדכי־ניסן בגדי החג ולובש בגדי חול ויוצא להחזיר על הפתחים ולבקש נדבות בשביל עניים מהוגנים, שזילא להם מילתא לקבל תמיכה בפרהסיא.

והרבה טעמים יש לו למנהג זה: ראשית, מנהג אבותיו בידו — גם אביו היה נוהג כך; שנית, היה לפי דעתו הגון לכל עשיר מישראל, שילבש פעם בשנה בגדים קרועים ובלוים ויבוא כך בין אנשים וישהה שעה אחת בקור, ועל צד היותר טוב היה, שיהי גם רעב באותה שעה, שיקנה לו ידיעה אמתית באותה המלה „ע ו נ י״, שהכל מסיחין בה כל־כך.

אבל הנכבד שבכל הטעמים היה פשוט: שלא לבייש את אלה מהעניים, שאעפ״י שזילא להם מילתא, מוכרחים הם להחזיר על הפתחים בימי הפורים:

„הרואה יכול לטעות בהם ולאמור, שגם הם הולכים לאסוף נדבות בשביל אחרים; וכי תאמר — „המלבושים׳!? ולמאי ר׳ מרדכי־ניסן׳!

וגם עם הנותנים הוא מתנהג ביום זה בחסד: כל ימות השנה מתלוננים עליו, שהוא מכריח לדברים שבצדקה, כמה שנותנים לו, הוא מתרעם ותובע הוספה; אבל בפורים — „אין אונס׳ כתיב! כמה שנותנים לו הוא מקבל בסבר פנים יפות, ומברך את הנותן.

ולא עוד אלא שכבוד גדול הוא נוהג אז בנותנים, שהוא מסב על שלחן כל אחד הסבת ארעי, וטועם טעימה כל שהיא, משבח את מעשי ידיה של בעלת־הבית בפני הבעל ומברך ברכה אחרונה והולך לו.

המלים יצאו מלב נרתע, ועפעפיים נהדרות... דומה, שהמצבות נבהלו ודחפו אותן מעליהן... חשכת הלילה ילעתן יחד עם אנחתה המרוססת. דומה, שיחד עם אלו התרוממה איזו נשמה וישבה על כנפי כרוב, שירד משמים !... היא לא ראתה אמנם כל זאת, אבל באזניה שמעה איזה זעזוע... אין כל ספק בלבה, שזה היה משק כנפי הכרוב!

— — — — — — — —

ואח"כ כששבו משם, והיא הוציאה את הסכום שהבטיחה, ונתנה לרב— העמיד עליה עיני זעם, וגער בה: „הדיוטית! שכר נפשות את נותנת לי? כלום בשבילך ובשביל כספך הסתכנתי?"

והיא נכלמה, ומצאה את טענתו צודקת. הכסף שב אליה והיא חוזרה לביתה — אמללה: פצע לבבה לא נרפא ולא כלום. צריכה היתה לעשות בשבילו דבר גדול וקשה, אבל היא לא עשתה. הרב עשה את הדבר הגדול! בהייו הוא היה כלו שלה; ובמותו עשה עמו חסד — זה שלא נהנה ממנו מעולם.

היכת היא לו בכולה!

— — — — — — — —

ולמחר, כששמעה, שהרב ושמשו הובאו לבית האסירים מפני שהעידו בם שהתגנבו לשדה הקברות לפשוט תכריכי מתים — השתקעה במחשבה, והתעוררה בשמחה: היא מצאה עכשו דבר גדול וקשה לעשות בשבילו: צריכה היא ללכת ולהודות על הכל! הרב והשמש יצאו זכאים, והיא... בודאי — יש קצת בושה בדבר, ואולי גם עונש קשה יושת עליה... בשל רמאות, בשל כפירה, בשל חלול קדש... היא תסבול מה שתסבול... ולסבול צריך לה עכשו מאד!

והיא הלכה למקום שצריך ללכת... וכשעמדה כבר על המפתן, החזירה את פניה לנכח שמש האביב היפה, לשמים הבהירים; ריחות הגנים המלבלבים הגיעו לאפה... באותו רגע עבר עליה צעיר אחד ממכריה... שניהם התברכו כמנהג... הוא קרב אליה, ושלב את ידו בזרועה ויצאו לטיל.

מה נעים בקר האביב!

הערב היה עוד יותר נעים.

נעימים הם החיים, כל זמן שאתה חי!

אגב היא נזכרת, שזה מקרוב קרה הדבר — וישניהם עברו על בית אחד שבתוך הגיטו, שהספידו שם למת. זה היה לה הפעם הראשונה בימי חייה לראות, איך מספידין אצל בני־שם את המת: היא לא שמעה עוד מעולם צעקות, מרירות ואנחות משברות כאלה. דומה, שכל בני הגטו עזבו את אבותיהם ואת אמותיהם, והתקבצו לפני הבית ההוא למ־יוד באלהים!

היא העירה אז את אזנו, שכל ההתמרמרות הזאת היא, לפי דעתה, מפני שאין הללו מאמינים בחיי עולם־הבא; ולפיכך קשה עליהם כל כך הפרידה עם זה הנפטר והולך לעולמו. והוא לא ענה כלום, ורק חיך והחריש.

„הוי, היוכיו! יש שעולם ומלואו היית מוצא בהם! פשוט—השפיע בך שמחה והרחבת הדעת, שלא ל־צונך! אבל יש שמקרירותו של ים־הקרח נרתע מהם! אם יש גיהנום של מערות קרח והרי שלג, הרי קרירותו צריכת בודאי כאותה שנודפת מחיוכיו הללו.

וכשהיא מעריכה את הצעקות וההטחות, ששמעה שם, נגד הדומיה הקשה המעיקה פה על הלב — יראה היא להביט בפניו, שמא תראה את החיוך הנורא הלז.

היא עכשו „בעלת נסיון". רואה היא עכשו, שאינה יכולה להתנחם במה שצפון לו לעולם הבא: כל אותו היחס, שהיה לה אל נשמתו, לא היה אלא באמצעות גוף זה וגוף זה ירקב באדמה! היא אמנם שותקת, מפני שאינה יכולה לבכות; אבל גם בשתיקתה לבה מלא מחאות ומרידה נגד אלהי החיים והמות!

— — — — — — — —

ואחרי קבורתו, כשנכנסה בלילה לבית הרב, והגידה לו את בקשתה נבעת הלז מפני דבריה, ונער בה בנזיפה.

והיא טענה: כלום מה אני מבקשת? הלא רק תפלה אחת על קברו! וכלום אני המבקשת? הלא הוא בקש על הדבר.

והרב הביט עליה—משתולל... והיא הבטיחה סכום הגון של כסף; והרב שותק, והיא מוסיפה על הסכום; והרב חוקר בדבר וחוקר, עד שעמד והסכים; והיא יצאה קצת מנוחמת. וכשנזכרה בעקשנותו והסכמתו של הרב, לא יכלה לעצור מצחוק קל של לגלוג ונסות לבב.

ולמחר בלילה שמעו המצבות שבשדה הקברות, החרותות בכתבות רומניות ושאינן יודעות כלל, אם יש יהודים ושאלת היהודים בא"י — שמעו פתאם:

„אל מלא רחמים... המציא מנוחה לנפש עבדך... ותהי צרורה בצרור החיים"...

ולא נאות מתחלה לדבר, אע״פ שהיא הפצירה בו: ״כלום מה אתה חסר בדבר? עמדה עליו בטענה, חפצים הרומנים, שתהיה בידך תעודה כזו — מלא רצונם, כדי שימלאו גם הם את רצונך!״.

אבל הוא התעקש והוכיח, שזהו גנבת דעת, פוליטיק של עברים, והרבה מזלזול כבוד עצמו יש בזה.

והיא טענה, שאין בין אותה החברה ״יוניטריין״ ובין ״יהדות הפשית״ אלא שנוי השם בלבד... והוא התמרמר על דבריה, וזרק בה מרה: שבידיעתה איש יהודי אחד עוד לא ירדה אל תוך תוכה של ידיעת היהדות, ואין לה כל צדקה להוציא עליה משפט.

והיא לא ענתה עוד דבר, אלא ישבה שקועה בצער, ולא השתדלה להסתיר את צערה מעיניו.

ונגד תכסיס זה לא יכול עוד לעמוד, וקם ועשה רצון אחרים...

במדה שהיתה מצטערת לפעמים מצד אחד על כי לא הננה אלהים בפרי בטן, כן היתה שמחה בדבר מצד אחר; מפני שאילו היתה יולדת בנים, היו שניהם באים במבוכה, כי הוא התנה עמה למפרע, שהבנים יהיו שלו.

והיא אמנם קותה עוד בחייו, שישתנו פני הדברים, וישובו לאמריקא; ושם לא יהיה להם כל מעצור בחנוך הבנים, ואז תתפלל לאלהים על פרי בטן.

אבל אחרי שנתבצר להם מקום נכבד בארץ רומניא — בין ביחוסם אל המצב החמרי ובין ביחוסם אל הסביבה — ובפרט אחרי שזכה שם למשרת מורה שפת אנגליא בגמנזיון — החליטו בדעתם להשתקע במקומם לכל הימים, ואז היו פרי בטן באמת נחשבים כטפה מרה בכוס חייהם.

שמחה היתה במקצת, על שלא ילדה כל הימים - אבל עכשו היא מצטערת קצת על הדבר, מפני שאילו זכתה עד עכשו לטפח בן, היה לה עתה שותף לינונה ולעבודה הקשה המוטלת עליה. בשבילה אמנם אין שום עבודה קשה למעני; אדרבה, יותר שהיתה העבודה קשה, יותר היתה נוחה לה! מרגישה היא בנפשה, שבאופן אחר לא ירפא מחזן לבבה, אלא אם תעשה בשבילו דבר גדול, קשה, נשגב! צר לה שלא דרש ממנה פשוט לקברו בקברות ישראל. אז היתה יודעת, שהיא מסתכנת בשבילו במותו.

כל זה אמת — אבל מי יודע, אם יעלה בידה לעשות אפילו הבקשה הדלה שהוא בקש? שמא ידרשו ממנה בעד הדבר סכום כסף כזה, שאין בידה לתת? הלא מסיחים הבריות בתשוקתם הנפרזה של היהודים - לממון: ובפרט — בדבר שצריך לעשות בחשאי!

הוא רמז לה בעיניו.

הוא רמז לה בעיניו, שתקרב אל מטתו ולחש לאוניה את הצואה האחרונה. כל קטוע של כל מלה מרוססת שנסתרכה מעל לשונו — דקר בבשרה כקרה, וצרב בלבה כגחלים.

היא הבינה את הכל. אחרי כן העמיד עליה את עיניו וגוע. הבקשה האחרונה, שבקש ממנה, קפאה על עיניו ועל רשמי פניו. הבקשה הזאת מרחפת לנגדה, אפילו ברגע, שהיא מעלימה ממנו את עיניה. זו היא בקשה תבענית שדוקרת ומנקרת, ואינה נותנת לך מנוחה, עד שתקום ותמלא אותה בלב שלם.

צריכה היא לשבת אצלו כל הלילה. לאסונה — הלילה ליל אביב, ליל קצר. השעות קצרות עליה מרגעי רגעים: כל רגע מקרב את הקץ הנורא; את השעה, שישלשלו בה את הגוף היקר לה מכל חמדות תבל אל תוך הקבר, והיא תשוב בודדה הביתה.

,למחר, קרוב לשער, שיגלה הסוד... ואז יאשימו אותו במעל ובכחש. . . יאמרו, שהיה סוחר באלהות! אבל היא יודעת את האמת שכל מה שעשה לא עשה אלא בשבילה. הרבה עוני, הרבה צער ורעב כמשמעו, סבל בחייו, וכשרמזו לו חבריו על אותו ,הצעדי שיכול לפתוח לפניו ארמנות והיכלות... חשב את דבר ההצעה לעלבון לנפשו, ופרש מהם למספר ימים.

הוא לא סבב גם אותה בכחש, אעפ"י שבנקל היה הדבר עולה לו. הוא כבש את אהבתו הבוערה אליה באותו הכח, שרק בני־שם מסוגלים לו, והקדים והודיע לה, שהוא יהודי; ורק אז פתח לפניה את לבבו, אחרי שהבטיחה לו שהיא נכונה להנשא לו ולהשאיר אותו ביהדותו.

מעולם לא יכלה לשער, שבלב חתום כזה בוערת אהבה כל כך עזה וכל כך כבושה!

וכשהיו אחיכ באמריקה, ולא יכלו להסתגל אל תנאי המקום, ונתנו לב לשוב לאירופא ולהתישב ברומניא — יעצוהו שיקח לו שם תעודה של יוניטרין..

הצעיר מצא חן בעיני אותו הפבריקאַנט, והבטיח לו, שמשום אדם לא יקנה את צמר המקוֹם רק ממנו.

והכל כמנהגו נוהג: החנוני על חנותו, הסרסר בסרסרותו — כלם מרויחים כסף רב, ומוציאים גם עתה יותר ממה שהם מרויחים, והכל בזכות איזה מקרה, בזכות איזו נשיאות־חן בעיני איזה בן־אדם, שהיום חי ומחר מת!

„אין ספק בדבר, שימות גם הפבריקאַנט, כמו שמת הגרף, וגם הנסיך לא יאריך ימים! הכל אומרים שהוא שטוף בזמה, רחמנא־ליצלן, ומצחק נבהל בקוביא...‟

ואברהם־מאיר ישב שם כמה שישב, ואחר־כך שב אל ביתו, ומרוב התרגשות בשעת הפרידה לא שם לב למה שתקע לו אחיו הצעיר בידו.

בדרך הוציא את הצרור ומצא שם עשרים־וחמשה רובל.

ואז גדלה השתוממותו עוד יותר: „איך זה יכולים בני אדם הללו להשתקע לכל ימי חייהם בפרנסות אריעיות, שיסודתן רק מקרה, ועוד מוצאים עז בלבבם לבזבז סכומים גדולים?! והמה תמיד שמחים, בטוחים... כאילו סמוכים הם על דבר של קבע!‟.

וגם בפעם הזאת לא יכול לבאר לעצמו את בטחונם ומנוחת נפשם של בני אדם הללו, בלתי אם באשר שקועים הם יותר מדי במסחרם, ולפיכך אין להם פנאי לחשב בדבר.

— אבל בא וראה כמה גדולים חסדיו של הקב״ה — אמר אל לבו לעת ערב, כשירד מן העגלה וקרב אל הבאר ליטול ידיו ולהתפלל מנחה — כמה מרובים חסדיו עם בני אדם הללו, שהוא מכין להם בכל פעם ספק אריעי חדש, בטרם פסק הראשון!

אשה, שיכול הוא למשוך ידו לגמרי מן המלמדות, מפני שחנותו נותנת בה פרנסה בריוח, אלא שאינו מוצא כל סבה צודקת לזה: „וכי מה איכפת לי, אם ארויח עוד קין רובל לשנה? סוף כל סוף אלה הקין רובל טובים הם בזה, שהם קבועים ואינם תלוים במקרה!“.

כה עברו שנים מספר. חנותה של אסתר־רבקה היא עתה כמעט כאחת החנויות הגדולות. בתה נתארסה לאיש ולא למלמד. שמפני זה היתה יראה ופוחדת תמיד. מעמדו של אברהם־מאיר במלמדות הוא גם כן טוב. אברהם־מאיר הוא שמח ומאושר בחלקו. אך על דבר אחד יש שהוא עצב: הוא איננו מקבל מכתבים מקרוביו!

„סמן לא טוב הוא!“

וכשהוא מתעמק בדבר, הוא איננו מתפלא כלל: הלא הוא ידע מראש שכך תהיה אחרית הדבר. כל הצלחתם היתה ארעית, דבר שתלוי במקרה!

„המקרה לא יתמידי — זהו כלל גדול.

אך באחת לבו נוקפו: „כשהייתי צריך להם הייתי כותב להם וגם נסעתי למקומם פעם אחת; עכשיו שהם אולי צריכים לי — אני מתעלם מהם, מעצמי ובשרי?!“.

והיא גמר בדעתו, לכשירחיב ה׳ את גבולו, „יעשה נסיעה“ אליהם.

והרחבת הגבול באה: אחד מאבות תלמידיו, שמטה ידו ולא יכול לשלם לו שכר למוה, הבטיח לו להבא לשלם בבת אחת. ואברהם מאיר לא הוציא את התלמיד מחדרו, משום שעל כל פנים טוב „ספק חוב“ מודאי של „לא כלום“: „אם אחזיק בו עוד, אולי סוף סוף ישלם כמה שישלם, ואם אוציאהו, יחזיק בו אחר, ולי בודאי לא ישלם עוד“. וכה עברו שלשה זמנים ובסוף הזמן השלישי קרה מקרה לא־רגיל בין האבות: הלז שלם לאברהם־מאיר בבת אחת ארבעים וחמשה רובל!

אסתר־רבקה לא ידעה על אדות ה„מטמון“ ההוא שבא לידי בעלה בהסח הדעת, ולפיכך לא מחאה בידו, כשהגיד לה שהוא חפץ לנסוע לקרוביו: „יסע לו — החליטה בדעתה — בכל אופן לא יאבד בביתו כלום! ושם — מי יודע? אפשר שירויח בנסיעתו!“.

ואברהם־מאיר נסע ובא לעיר קרוביו, וכמעט פג לבו מהשתוממות:

הגרף כבר מת, כמו שנבא על זה מראש. אבל הדוד הזקן עזב אותו עוד לפני מותו. בנו של הדוד הזקן הוא עתה „כל־וכלי“ אצל נסיך אחר, שקנה כפרים סמוך לעיר — כמו שהיה הדוד הזקן אצל הגרף. אחיו אינם מחזיקים עוד לא את הטחנה ולא את היערות ובית־משפות היין־שרף — אך ממציאים הם צמר אל אחד מבעלי בתי־החרשת הגדולים. והמה בטוחים גם עתה, כמו אז, שלא יקנה פה אדם אחר את הצמר שבכפרים, מפני שאחיו

ושבכל אלו הדברים, שהוא דואג ומצטער עליהם, הם ענינים טפלים, שאין כדאי גם לחשוב בהם... העקר הוא, שידע, כי ארבעים רובל לחדש שלא מן המלמדות היא משכורת הגונה...

ואחר כך כתב הוא, שעתה רואים גם אחיו, שהוא אינו מוכשר למלאכתו, ובמקצת הם מודים, שהמלמדות היתה יותר טובה ויותר בטוחה למענו.

וסוף כל סוף לא יכול להוציא את שנתו. ובאחד הימים זכתה אסתר־רבקה לקבל אורח חשוב בביתה.

אברהם־מאיר שב הביתה: הוא הודרז וכון את שיבתו לימי „בין־הזמנים".

אסתר־רבקה הכינה את עצמה לקטטות לשעבר, וחכתה רק שיעבור היום הראשון לביאתו, ואח"כ כשלא יהיה עוד אורח, תתנפל על „מלמד בן־בני של מלמדי" זה, שלא ידע לשמור פרנסה של ארבעים רובל להדש. אבל בערב לחש לה באזניה, שהוא הביא עמו שליש מאות רובל, שקבל אצלם קצת על חשבון פיוס וקצת על חשבון הוצאות הדרך.

ואז שככה חמתה ונתפיסה לו.

ומפני אותו הטעם בעצמו מצא לו אברהם־מאיר תלמידים חדשים בנקל, מפני שיצא עליו הקול, שהביא „ממון" בידו, והאבות מבעלי־החנויות קוו לקנות את לבו ולקחת אצלו כסף בהלואה.

אבל תקותם לא באה. אסתר־רבקה לקחה את הכסף תחת ידה. היא גמרה בדעתה לפתוח חנות בביתה, רואה אסתר־רבקה, שאין לה עוד לבטוח בבעלה ה„מלמד"; צריכה היא בעצמה לדאג על הדבר ולחלץ אותו מן המלמדות, אם לא בשבילו — אבל בשביל הריאה שלו, ההולכת ומתמסמסת, ובשביל כבוד בתה שהגיעה לפרקה!

ואברהם־מאיר אמנם לא מצא כל סבה למחות בדבר: הלא חנות זו, שהיא חפצה לפתוח, לא תעכב בידו מלהיות מלמד. אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך — על כל כעין זה כבר הסכים גם החכם מכל אדם!

ועל כל השאלות, שהקיפוהו בהן מכירין בקלויז על אדות קרוביו ועל הסבה, אשר בעבורה עזב את מקומו ושב אל המלמדות — היה עונה תשובה אחת קצרה:

— זוהי כל הצלחתם של קרובי, שהם עשירים, ברוך השם, ושקועים תמיד במסחרם, ואין להם פנאי לחשב הרבה! אבל אילו היה להם פנאי לחשב, כמו שיש, למשל, למלמד — מיד היו עוזבים גם הם את מקומם הארעי והלכו להם לבקש פרנסות קבועות, שאינן תלויות במקרה...

והשנים היו כתקונן, גם אסתר־רבקה גם אברהם־מאיר — זו בחנותה זה במלמדות — הצליחו ויעשו חיל. עתה גם אברהם־מאיר מסכים לדעת

גם כתב לה, שלכאורה ועל פי „מושכל ראשון" הוא מטעה, שטוב מאד היה לו לעשות פה מעמד של „מלמדות", אחרי שלכל אחד מן הקרובים יש, בלי עין־הרע, בנים מכל „המינים". המה בודאי לא יתנו את בניהם לאחר, אם יהיה להם מלמד משלהם. והרי אין לך מעמד יותר בטוח! אבל אחיו הם עקשנים גדולים: „הם אומרים, שזילא להם מילתא להיות להם אח מלמד". הם חפצים דוקא, שאהיה „רואה חשבון" במחנה. היודע אני, אם אצלה למלאכה הזאת? אעפ"י שבנעורי הייתי בעל חשבון גדול! אפילו „ערך מחומש" ו„שרש מעוקב" ידעתי, וזהו דבר שהוא למעלה מבינת נשים. אבל בכל זה לבי נוקפני, שמא יש אצלם בזמן הזה כללים אחרים, שאינני יודע אותם".

„אבל מה אעשה — גמר את מכתבו — ואני אחד והם הרבים, וכלם עקשנים, וחוץ לזה הם אינם בעלי נסיון, מפני שהם תמיד שקועים במסחרם, ולפיכך אינם יודעים להבדיל בין פרנסה לפרנסה".

ובפעם השניה כתב, שעד שעבר החדש הראשון לא האמין בעצמו, שהוא מרויח באמת ממון שלא מן המלמדות; אבל כשעבר החדש וקבל ארבעים רובל — הרי הוא רואה בעליל, שהוא מרויח ושירויח בכל חדש וחדש סכום מלא כזה. אך יחד עם זה התאונן במכתבו, שלפעמים מצערתו דאגה באופן נורא: הוא רואה עתה, שכל הקרובים העשירים תלוים רק בדוד הזקן, והדוד תלוי בנרקו, והנרק אמנם הוא בעל מליונים, וכמה שהוא מבזבז ומפזר לרוח, עוד יתרים בכל זאת הרוחים שלו על ההוצאות — אבל בכל זאת... מי יודע?...

וכי מי לקח ערבון לחייו של הנרק? הכי המות הוא דבר בלתי מצוי?

ומי יודע אם לא יצחק לפעמים בקוביא באותם המקומות, שאומרים עליו, שהוא רגיל לצחק, ויפסיד בבת אחת את כל מיליוניו! ואז... יפול חיו הדוד, ויפלו אחריו בניו וחתניו, ויפלו אחריהם כל הקרובים ובתוכם גם הוא אברהם מאיר — מי שהיה מלמד!

ואחר כך כתב, שלבו נוקפו, מפני שהוא רואה, שאינו מוצלח כל כך לעבודתו. פעמים תכופות הוא מוצא „חסר" בקאסה, ופעמים — „יתר"; אבל אחיו הצעיר מכסה על הדברים, שלא יתפרסמו, וממלא בכל פעם את החסר משלו.

והוא מתיעץ עם אשתו, אם לא טוב יותר, שיסע הביתה, וגם הוא מבקשה בין כך ובין כך, שתודיע לו, אצל מי לומדים עכשיו כל תלמידיו?

ואז הגיע לו מכתב מזוגתו, והיא מזהירה אותו, שלא ישוב לביתו; וגם מנחמת אותו, שסוף כל סוף ירגיל את עצמו לדבר ויהיה הכל „כשר וישר".

והוא נסע ובא לשם.

ובימים הראשונים לא יכול לכתב לאשתו שום ידיעה מרוב התפעלות, ורק אחרי שעברו מספר שבועות, והוא שלח לה כסף מרוחיו הראשונים—כתב לה בפרוטרוט מכל אשר מצא שם.

והוא כתב לה, שהדוד הזקן — פה אין מכירים אותו בשם דודיל חנצים, כמו שהיה נקרא אצלנו (כך הוא מעיר לאשתו במכתבו), אך בשם דוד רומברג — שהדוד הזקן הוא חשוב גדול אצל הגרף, וכל חמשה עשר כפריו של הגרף עם כל הנחלאות שבתוכם נשכרים על ידו. הוא „המוציא והמביא", הוא „כל־וכלי" אצל הגרף; ואומרים עליו, שהוא הרויח ומרויח אצלו „ממון קרח"; אבל כמה שאומרים — הוא מרויח עוד יותר, בלי עין־הרע. שני בניו של ה„דוד" חוכרים את השדות שבכפרים, והם בעצמם אינם חורשים וזורעים את השדות על חשבונם, רק משכירים אותם לשלשה חתניו של הדוד, והם לפעמים — עובדים, לפעמים — משכירים את האדמה לאחרים, בתנאי, שלא ידחו משם את קרוביהם, היושבים בכפרים ההם ומפקחים על עבודת האכרים או מנהלים ספרי־החשבון.

„שלמה אחי—הוא כותב לה—הוא כעין רואה־חשבון אצל הגרף, שחייב תמיד כסף להדוד הזקן, והוא כמעט כפוף תחתיו, מפני שתמיד צריך הוא לכסף, ותמיד ממציא לו הדוד הזקן את צרכו".

„ברקי וזנביל, שני גיסי — הזוכרת את אותם? הם קונים תמיד את תבואות השדות הללו, אף־על־פי שאין להם כסף מזומן; אבל קונים הם בהקפה ומוכרים ומחלקים ביניהם את הריוח, ואין להם כל דאגה ופחד משום „שמא יקדמנו", שיודעים הם ברי, שלאחר לא ימכרו את התבואות, מפני שהחכרנים יראים את הדוד הזקן ואת בניו, שמא ידיחו אותם מן החכירה לשנה הבאה".

„בנימין גנס, בלי ספק זוכרת את ה„שלומיאלי" הזה — הוא סרסור קבוע בין ברקי וזנביל, קוני התבואות, ובין החכרנים; וגם הוא בטוח, שלא יתנו סרסרותו לאחר, והרי הוא טרוד קצת רק באותם הימים, שהתבואות נמכרות, וכל השנה הוא יושב לו בבית־המדרש ואומר „חק".

„אפילו „נדילי" בן־בנו של שלמה־ברוך אחי הדוד הזקן — אפילו „נדילי" זה מוצא פרנסתו בריוח במה שפתח לו חנות. הוא לוקח סחורה בהקפה על־פי בטחונו של הדוד, שנענע עליו בראשו לפני החנונים הסיטונים וכל בני המשפחה קונים אצלו ואינם מדקדקים עמו כל־כך על המקח, וכלום צריך הוא יותר?".

„ואחי מנדיל — הלא ידעת מכבר, שהוא מחזיק שם בית־מש־פות ייש, ששייך להגרף, ושני בניו — אחד חוכר יערות של הגרף ואחד יושב בטחנה שלו". —

מההדיוטים שבאבות ואותם החס־ונות שהאם מונה בך ומתנה עסך תנאים; אבל הן צער עיבר הוא! על־כל־פנים שוה הצער במנוחת הנפש, שבאה לך אחר כך ל.זמן' של ששה ירחים מלאים! ובפרט כשאתה יודע, שבעלי־הבתים באים בטענות ומתאוננים רק מפני שכן נוהג הדבר, כדי שלא תעלה המלמדות כל כך בנקל למלמד, או כדי שלא יחשב המלמד, שהוא, האב, הדיוט גמור ואינו יודע להבחין ולמצוא חס־ונות!..

.וכי מה איכפת לי באמת אם הלז יכול להתראות כלמדן וידען גדול ולרכוש לעצמו קצת כבוד על ידי, אחרי שבעקר הדבר אינו נוגע כלל לפרנסה?!'

הוא נתן אל לבו להחזיק במלמדות, ולא בנקל עלה לו הדבר; המלמדים קמו עליו לשרפו בהבל פיהם.

—משיג גבול—צוחו עליו—המעטים הם המלמדים הגועים ברעב, ואתה בא להוסיף עליהם!

אבל הוא נלהם ויצא מנצח: מקום נכבד נתבצר לו במלמדות. תלמידים הוא מוצא תמיד בנקל! ואף אמנם יקרה לפעמים, ששנים או שלשה מן האבות יקפחו לו את שכרו או יפחתו ממה שקצבו; אבל הן בשביל זה הוא לוקח לו תמיד שנים או שלשה תלמידים יתרים.

בגדי־מלכות אינו לובש; מ־ודפי תענוגים לא היה מעולם. אבל לחם לאכל ובגד לכסות את בש־ו יש לו, ברוך השם! ליותר מזה אין שעור קצוב, וכלום מת אדם וחצי תאותו בידו?

ועכשו, כשעלתה בידו לבצר לו מעמד איתן כזה, הם מפתים אותו, שיעזב פתאם את הכל, וילך לבקש ספק של הצלחה! .אם יש אולי מסחרים יותר מוצלחים—הוא טוען — אבל יותר בטוחים ויותר מצויים ממלמדות—הרי אינם על־כל־פנים!'

והוא יודע אמנם, שכל מה שמספרים לו על אדות קרוביו העשירים הוא אמת, והא ראיה: הוא מקבל מהם לפעמים תמיכה הגונה של עשרה, של עשרים רו״כ ולפעמים עוד יותר! ונמירא שאין אדם נזכר בקרוביו אלא או מתוך רוב עוני או מתוך רוב עושר. ,ואפשר הדבר, שיעשו עמו חסד ויתנו לו איזו פ־נסה, אבל סוף־כל־סוף הוא רק אפשרות'.

ואולם בימים האחרונים התחילו הם בעצמם לצעדו במכתביו, ביחוד סוכיחהו אחיו, ממש מתקוטט בו על שהשתקע במלמדות הבזויה ואינו רוצה בשום אופן להחלץ ממנה!

—יכול אתה למצא אצל כל אחד מאתנו פרנסה בריוח—כתב לו ניסו במכתבו האח־ון.

ואז לא יכל עוד לעמוד בפני טענות אשתו ולגלוני מכיריו, והחליט בדעתו לנס־ע.

— מקור ודאי של צרות שפלות וימי רעב; חפץ הוא לאמר! — מלגלג עליו אחד המלמדים.

—אל תפרסם את הדבר — לוחש לו מלמד אחר באזניו—שמא יודע ל,בעלי־הבתים' שלך, שהמלמדות היא מקור ודאי, וישליכו חס־ושלום את הנויותיהם וסחורתם ויבאו כלם להחזיק במלמדות!

אבל הוא לא ישים לבו כלל ללגלוניהם והתוליהם. הוא זוכר עוד, כמה יגע ועמל עד שמצא לו את המקור הזה. הוא יודע, שמאותו הרגע, שיעזב את המלמדות ועד שימצא ,שמ' פ־נסה בריוח — יהיה בין־כך מחוסר פרנסה לגמרי.

מחוס־ פרנסה! הלא נורא הוא הדבר למי שיש לו אשה ובנים!

הוא זוכר עוד את הימים, שהיה בהם ,מחוסר פרנסה'. ואף על פי שכבר עברו שנים רבות מן העת ההיא, מרגיש הוא עוד גם עתה את צער הימים ההם.

זה היה בעת שהודיע לו חותנו פתאם, שאינו יכול לתת לו עוד מזונות על שלחנו. הוא היה אז אמלל ואובד, כמי שקרהו אסון פתאומי. ואמנם האסון לא היה פתאומי: באמת היה כל ימיו דואג ומצטער על הדבר הזה. הוא זוכר עוד את יום־החופה שלו, אז בכה מאד בשעת אמירת ,על חטא', מפני שלבו נבא לו דבר רע, מפני שירא את החיים.

,איכה יוכל אדם כמוני לשאת עליו עול אשה ובנים?'—היה לבו נוקפו. הוא הלך אל תחת החופה עצב, כמעט שלא לרצונו. החיים העליזים שתכף אחר החתונה, הפנים המאירות, שהראו לו אז הכל בבית חותנו, באו והמתיקו מעט את המרירות. הוא הסיח את דעתו במתכון מדאגתו. לפי שעה פסק לו החותן מזונות, ולא התנה מראש על זמן קצוב; אולי יתן לו תמיד מזונות על שלחנו!... על־כל־פנים לא ימנע את עצמו ממנו, עד שימציא לו איזה מעשה ומשלח יד.

אבל הנה פתאם הודיע לו חותנו דבר מר, וכאילו התכון לדבר, הודיע לו זאת בו ביום שנודע לו, שאשת־רבקה הרתה שנית: ,עוד מעט ואני אב אמלל לשני בנים!'

ומעט כסף נדוניא אמנם היה עוד בידו, אבל מה יועיל לו הכסף? במספר ירחים יכלהו עד גמירא—ואחרי כן מה יעשה?

ואז עלה על לבבו לאחז במלמדות, מפני שהיא מין פרנסה שכולה ריוח. על־כל־פנים היזק לא יהיה לך בה לעולם...

הוא קנא אז מאד בבנימין מלמד — אחד ממכיריו, שבא בברית נשואים בעונה אחת עמו, וזה כבר קנה לו מקום נכבד במלמדות. לחמו בטוח, פרנסתו נאמנה. צריך הוא רק אחת לשיטה הדשים להתנגות קצת, להראות הכנעה... לטפל בבעלי־הבתים שלו... נניח, שלא נעים כל כך הדבר לשמוע טענות

אברהם־מאיר מלמד.

את כל חלקה ב„תשעת־הקבין" של דברים היתה אסתר־רבקה מוציאה יום־יום על בעלה אברהם־מאיר מלמד — עד שעלתה בידה לפתותו, שיעזב את „העיר הנדחת", שהוא שקוע בה, ויסע אל העיר שכל קרוביו העשירים יושבים שם, למצא לו שם פרנסה בכבוד. עוברים ושבים מספרים לה, שדודה מצד בעלה כבר עבר את הגבול של גביר־עצום, ושגיסה, אחי בעלה, מחזיק בית משרפות יי"ש; ובני גיסה—אחד חוכר יערות, ואחד מחזיק מחנה; וכן גם שאר הקרובים חיים ורואים את עולמם בחייהם. וכשהיתה שומעת את הבשורות הטובות האלה, היתה קמה עליו בטענות: „ראה, מלמד, בן בנו של מלמד! תולעת, ששקעה בשרש מרורים! אנשים היודעים עול אשה ובנים — עושים ומצליחים! ורק אתה — הפסולת של המשפחה כלה! אתה השתקעת במלמדות! ומה איכפת לך אם בני־ביתך לבושים סחבות בחול ובשבת, ובתך כבר הגיעה לפרקה, ולמי תנשא—אם לא ל„ביהילפר" קבצן שכמותך".

וכדברים האלה דברו אליו גם שכניו וגם כל מכיריו בין המלמדים; ואפילו אלו שלא היה יכול לחשדם כנוגעים בדבר, שעומדים הם ומצפים עד שיצא מן העיר, כדי שיבנו מחרבנו ויאספו את תלמידיו אל תוך חדריהם.

— חומה נשנבה לאיש הזה — היו מתמיהים ואומרים עליו — דודים אדירים, אחים נבירים, קרובים עסקנים גדולים, שרבים הם המוצאים את פרנסתם על ידיהם, — והוא יושב בחדר של ד' על ד', ושופך מררתו על תלמידיו!

אבל על כל אלו הטענות היה אברהם־מאיר עונה תשובה קצרה ומכרעת:

— איך עוזבים מקור ודאי בשביל דבר שבספק?!

והשומעים היו ממלאים את פיהם צחוק:

—כלום ראית מימיך מקור ודאי כזה?! המלמדות היא מקור ודאי אצלת ודאי הוא הדבר, שמלמד היית, ומלמד תהיה כל ימיך.

ולהתירה ?! כלום יש לך נגיעה יותר מוחשית מזו ? כלום לעולם הוא מתירה ? לעצמו הוא מתירה !

והרבה הרבה בכה ; והרבה הרבה חשב בדבר, וסוף־כל־סוף מצא לו דרך :

„עולם־הבא שלי כבר אבדתי ! כבר שקעתי בטומאה מתוך הרהורים ! כשאין לי עוה״ב — עולם זה למה לי ? כלום צריך לאדם פרוזדור כשאין לו טרקלין ?״

בהחלטה זו האיר עליו הבקר, והוא יצא בכי טוב אל הכפר. ההשגחה הצילה אותו מדרך זה, שהיה אולי לא לפי כחו התש בתורה: הוא נפגש בחצי דרכו עם דודו שנסע העירה.

הוא קם ואסר על עצמו ב„קונם״ את בת דודו דמתקריא „שפרה״ ; ואחר־כך הוציא את ההתרה מכיסונו ומסרה ליד דודו...

* * *

הוא שב ושקע בחטאיו ובהרהוריו ; חבב את אלילו, שישב לו בצד שמאל שבחזהו, ועבד גם את בוראו מאהבה...

וכשהגיע ליל פסח, והוא ישב וסדר את „סדרו״, והגיע עד לאכילת מצה שמורה משמורתו של ר׳ דויד שלמה, נזכר בכל אותו הענין מתחלתו ועד סופו והשתקע במחשבות, ואח״כ התאנח מתוך נחת רוח ואמר :

„כמה חביבה צריכה להיות מצות מצה שאני אוכל—על הרבש״ע! תינח אחרים שעושים על־מנת לקבל פרס, אבל אני ! כבר התיאשתי מחלקי בגן־עדן ! יודע אני, שסופי יורש ניהנום ! ואף־על־פי־כן אני עובד מאהבה...״

ולאחר שנה סדר הרב את קדושיה השניים של שפרה בבית דודו עם זוונה השני ואז הביט הרב על ה„כלה״ והשתומם מאד: הוא מצא, ששפרה זו אינה דומה כלל לאותה שהוא מהרהר בה ! שזוהי כפרנית... גסה יותר מדי ! אסור „אשת איש״ בולט מעליה! והוא מגולה באופן גס ומוחשי! ושפרה המפשטה היא כל־כך עדינה! רוחניה! ממש „נצוץ קדוש״!

הוא מצא שם „נצוץ״ זה די אור ודי חום בשבילו לכל משך ימי ה„פרוזדור״ שלו! חבל שבני עדתו מצערים ומשדלים אותו: „היתכן? רב צעיר ופנוי ? ! רב צעיר ופנוי ? !״.

אצל האילן העשירי שבשורה סמוך לבאר. רחל מצוה, שישוב אליה עם תלמידים הרבה הרבה... היא קוראה אחריו, שאין הלוק והבדל אצלה מתי ישוב... בין אם יאריך הזמן בין לא—ורק שישוב אליה... ופתאום... אבי עומד על גביו! נותן בו עיניו! מצוה שילבש מלבושי שבת שלו... ויעלה על העגלה!...״

הוי, כמה קשה היה עליו הדבר אז!

„והם נסעו על ההר... מההר אל תוך העמק... בשביל צר ומתפתל במורד ימינה... מן העמק הר שני... יער לצד שמאל... הלאה באר... דרך ישרה ורחבה... עמק ונחל... דרך חלולה... עמודים עמודים וחוטי ברזל מתוחים עליהם... גנות... בתים... רחוב... בית הרב...״

הוא זוכר היטב את הדרך. המחשבה התבכרה בלבו ועבירה לידי החלטה. הוא קם ורחץ ידיו ולבש מלבושיו והעלה את הנר. לבו דופק, מצחו מזיע... כאילו עמל בעבודה קשה . . . הנר הפיין אור כהה. על השלחן היו מונחים מפוזרים: „טור אבן העזר״, כרך אחד „יד החזקה״, „שאלתות דרב אחאי״, סדורו של ר״י עמדן, סכין שרבב דם קרוש על הלהב, שנשאר עליו מאתמול, כשחתך בו זפק של שאלה. הספרים היו מכורכים — רובם בכריכות עוד ישנות ומנומרות מחמת הרקב, שהתחיל שולט בהם. כל זה ירושת הזקן, הרב המנוח. דומה שהם מביטים עליו מתוך קפדנות כבושה, שהם מונחים וממתינים רק עד שיעשה את הצעד הראשון, ותכף יבאו ויטפחו על פניו...

הוא עמד על מקומו ולעיניו נגלתה תמונה: „תורה מתפלשת באפר וחוגרת שק.. עשרה הרוגי מלכות נהרגים, נסחבים, נסרקים, נשרפים על קדוש השם. אלף „שלמה״ אובדים על אות שבתורה. ר׳ עקיבא מאריך באחד ומוציא את נשמתו בנשימתו... וכל בני „פפא״ עומדים עליו וקוראים באזניו: „בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך!״...

ומעבר מזה הוא רואה: בנות ישראל עשויות כאבלות... מגוללות כשפחות... אלמנות.. גרושות... עגונות... יבמות... חליצות... קטלניות... אנוסות... ממאנות... מזבח מוריד עליהן דמעות!...

כמתיאש ואובד עצות הוא קרב אל השלחן, פותח את „יד החזקה״ לעין בו באיזה מקום שיהיה, ובלבד שיגרש מתוך לבו את רעיוניו הקשים. עפ״י מקרה נזדמן לו בספר „דין נוגע בערות״.—

„הורני ה׳ דרכך ונחני באורח מישור!״ התחיל בוכה ומתיפח. הוא היה באמת כאיש תועה בדרך, ולא ידע מה לעשות. מה שיעשה, ובאיזה דרך שיבחר הוא חושד א״ע בין כך ובין כך כנוגע בדבר! אפילו אם יתאכזר דיו במדת אכזריות, ויאסר את שפרה עולמית מפני פחד העונש לעתיד לבא—כלום אין זו נגיעה בדבר?

הוא לא יכול לעבור על דבר זה בהסח־הדעת, מפני שהוא הביט על זה כעל ענין נכבד בחייו: אף־על־פי שתמה על ר׳ דוד־שלמה, שהפיץ לשלם לו בכסף מלא בעד ההתרה—בכל־זאת סלסל בעצמו בשל התרה זו: זו היתה לו נחמה אחת בכל מקרי חייו, בכל עת שנזכר בה: „לפחות דבר אחד גדול והגון עשיתי בחיי! התרתי בת ישראל לכל העולם!״. עכשו צר היה לו לראות, שהת־ה זו יכולה להיות פסולה.

ואז נתמלא חמלה על הנשים בכלל.

„כמה גרוע חלקן של הבריות הללו: הן בונות בתים בישראל — ובונות בצער גדול־בנים ובעצב הריון! הן מאכילות ומבריאות אותנו, כדי שנוכל ללמוד תורה ולעבוד את השם יתברך! הן מצילות אותנו מן החטא! חלק יותר גדול מן היורה דעה מסור בידן — ואחר כל אלה אדם כזמרי בן סלוא יכול להעיד על יוכבד ומרים ודבורה וחולדה וברוריה בבת־אחת, שהן נשואות, גרושות או ענונות, ויוכבד ומרים ודבורה וחולדה וברוריה ביחד אינן נאמנות לפסול את זמרי בעדותן על מעשה המדינית.

„רבש״ע! וכי לא נירה שרה נשים, כמו שניר אברהם אנשים?״.

„אך פעולה קטנה אחת חסרה פה — והכל אתי שפיר: מסירת ההתירה לשפרה! אז . . . אין צורך לאמר שהעד משוגע. הוא באמת אדם חלים! הוא אוהב לשקר? כלום אדם אינו אוהב את חטאו שלו רחמנא לצלן? אלמלא שהיה אוהב אותו, לא היה חוטא! הוא אינו משוגע, הוא חוטא, עובר על לאו שבתורה „לא תשקרו!״. כלום פסול אדם שקרן לגרש את אשתו?״.

„וכלום פסולה שפרה לי בשביל שרק אני יכול לתת לה אותה ההתרה?״—עולה מחאה במחשבתו, אבל הוא סולד ברעיון זה, ומסיח את דעתו בעל־כרחו ממנו... הוא כמו ירא לחשוב בנקודה זאת שבענינו. הפיץ הוא להאמין שהוא אינו נוגע כלל בדבר... שלפניו נתונה רק שאלה המורה, כאותה של בת ר׳ דוד־שלמה...

והרעיון, שהתחיל בו קודם זה, הולך ומבליט את צורתו:

„ומה אם אקום עכשו . . . בהשכת הליל . . . איש לא יראני . . . ואצא אל הכפר . . . ואמסור את ההתרה? השאלה לא התעוררה עוד, אין עוד לדבריו של הלז דין גבית עדות! . . . ומה שעשוי עשוי! . . . כמדומה לי, שאזכור את הדרך!... לא רחוקה היא על־כל־פנים... אז נסענו כשתי שעות...״

והוא מתחיל מעורר במוחו זכרונות אותו היום שיצא מן הכפר, כדי שיזכר היטב בסמני הדרך ולפניו קמה תמונה:

הוא ושפרה משתעשעים אחורי החצר... בין אילני הסיק... הוא „עקיבא בן יוסף״... שפרה – „רחל בת כלבא שבוע״... הוא יוצא וגולה למקום תורה—

מומחה להכיר בו. לכאורה, סמני שגעון; ושעל הפצע הם מטילים ספק מי יודע בשל מה הוא — נתקררה קצת דעתו; אבל כשעלה על מטתו בלילה, והתעמק בדבר — הרגיש, שהנחמה נחמת שוא: „כלום סומכין בענינים כאלה על השערתם של בני אדם?".

הלילה ההוא התחלק עליו להרבה יותר מן ד' משמרות — אם נמוד אותם במספר חליפות החלטותיו ומסקנותיו, שהעלה באותו הזמן. יש אשר התמרמר וטען כמעט בהתרסה: „רבש"ע! כלום מה היה חסר כאן? הלא רק מסירת ההתרה לידה! וכי אין זכין לאדם שלא בפניו? יהי רצון כאילו מסרתיה! אני מקנה לה למפרע ארבע אמות בביתי! את כל ביתי! ביתה שלה קנה לה את כל מה שבתוכו! ואז הרי השאלה אינה כל־כך חמורה, יש צד התר!"

ואחרי כן הרחיק עוד יותר ללכת: „מריה דאברהם! טען והקשה: ספרו ספדיא, וקברו קברניא, והכל יודעין — אך אני לא ראיתי בעיני; אנשים מספרים! ואף־על־פי שנם הם לא ראו בעיני בשר, אבל יודעים הם ידיעה ברורה שמת! מפני מה הורע כחה של ידיעה זו, מראות עיני בשר? הלא גם את מציאות הבורא ב"ה־הוא, שאין בה שום ספק צל של ספק ספיקא — אנו יודעים בידיעה ולא בראות עינים!"

„ואם כל בני העיר יודעים ברי, שזהו איש משוגע — בדיקה זו, שאני צריך לבדקה, למה? כלום חכם אני, או אפילו הרופא, מכל בני העיר?! יחיד ורבים — הלכה כמי?"

אבל כל אלה היו רק טענות והתמרמרות. בעיקר הדבר ידע, שאין מקנין דבר למפרע, ושעל קושיות כאלה כבר התחבט שמעון בן שטח בשעה שראה רוצח רודף אחר הנרצח לחורבה אחת, ורץ אחריהם, ומצא הרוג שמפרפר וחרב הרוצח שמטפטף דם, ועמד וקרא: „מה אעשה — ואין דמך מסור בידי!".

„אסור אשת איש כל־כך חמור, כל־כך עיקרי, והוא מסור לעד אחד, הדיוט מן השוק, מאה רבנים כמשה רבנו עליו השלום לא יוכלו לבטל את דברי אדם אחד כ„מנוח".

וכשהרהר בשגעונו של העד נזכר בבתו של ר' דוד־שלמה:

„אם יתברר הדבר, שהוא מספר כל מה שהוא מספר מתוך שגעון, נופל חשש פסול על נטה של זו!". הוא יודע ש„עתים שוטה ועתים חלים" הוא בכלל שאלה חמורה! שאין רבני הזמן מתירים אותה בנקל, ושהיסוד היחידי, שהוא נשען עליו בהתרו — היתה הבדיקה החושית, שבדק אותו ומצאו „חלים", שואל כהוגן ומשיב כהלכה, כאדם בריא! אבל הן גם עכשיו הוא מסיח ועונה על הכל, כאדם בריא! ואעפ"כ הוא „משוגע"! הרי אין הדבר ראיה מוכרחת לרעה צלולה... ואם כן הורע כחו של הגט למפרע!"

לאמריקה, ושם נמנה בין חבר מתנדבים, שיצאו טרנסבלה לעזרת הבורים. בתוך דבריו שספר הרבה לספר נפלאות גבורתו במלחמה, דומות לאגדות ובדיות, עד שנתעלה למעלת סגן אלף, ואחר־כך נפצע במלחמה ונשבה בידי האנגלים, והובא לונדונה ושם קראו לו דרור בגלל אמץ לבו, שהראה במלחמה.

רוב בני העיר שמעו את ספוריו בחשדות ומתוך לגלוג כבוש, מפני שידעו שזהו אחד מסמני לקויתו המובהקים בתקופת הלקוי: לספר בדויות מבהילות הרעיון, ותוכן הספורים היו תמיד או אסונות נפרזים או תשועות, גדולה ואושר קיצוני. נושא האסונות והתשועות היה תמיד הוא׳ בעצמו. אבל היא היה מספר את הדברים בתמימות שוקטה, בעזות של תמימים, באפן, שקשה היה להטיל צל של ספק בדבריו.

ולפיכך התחכם אחד השומעים, ואמר: אם נפצע כבוד הוד הסגן במלחמה, הלא צריך להיות נכר עוד מקום הפצע! רצונו שיראה לנו?!

והוא הסיר את שרול ימינו וגלה את שכמו. הכל ראו סמן נכר של פצע שנרפא.

וכשעבר על בית הרב, נראה שנזכר בו, ונכנס להתראות עמו, והרצה גם לפניו את ספוריו.

— בטרנסבל — אמרת? — שאל הרב התמים — אולי ראית שם את המנוח נדליה הרצבין?

— נדליה הרצבין היה שם נושא כלי; שנינו נשבינו ובאנו ללונדון וכשקראו לי דרור, לא רציתי לצאת, עד שיצא הוא עמי. הוא היה עתה למורה־צדק בעיר קטנה, בשבת העבר שבתי בביתו.

—מה אתה סח?!—שאל הרב, כאלו לא שמע היטב את דברי המסית, ולא ירד לעמקם.

המסית חזר על הדברים.

הרב נזדעזע בכל אבריו: במעוף דמיונו ובכשרונו לספוג כרגע את שמועתו מכל צדדיה — הרגיש כרגע בכל עמקו של חמר הענין. גבית העדות של הרב מלונדון היא כעין ״קברתיו״, ולא ״קברתיו״ ממש. התרה לשפרה אמנם כבר כתובה אצלו, אבל עוד לא נמסרה לידו. לדעת קצת מהפוסקים הראשונים— אפילו אם ניסת תצא... שפרה נתעננה.

והוא נזכר, שהיו מרננים על אדם זה, שהוא חסר דעה; וכרגע תחב בו את מבטי עיניו והתחיל בודק אותו בתנועותיו ובאפן דבורו. הוא קם עליו באותו ההום ובאותה מדת האכזריות, שרוצח קם על רעהו להרגו בשדה. חפץ היה מאד למצא בו סמן של לקוי ושגעון. אבל הלז ישב בנימוס ודבר בהשכל ודעת ובדרך הגיון ישר. אין בו שום סמן, שום צל חשד של לקותא.

כששמע אחר־כך את דעתם של בני עדתו בדבר זה, שהוא בודאי משוגע; משוגע לדבר אחד, ושכך דרך שגעונו תמיד, עד שקשה לפעמים אפילו לרופא

בידו, חטמו נזדעזע, לחייו התכווצו, ושפתיו פשקו — כמו מעצמן, ועל פניו השתפכה בת־צחוק, שרק אוילים מאושרים נהנים ממנה לפעמים.

הדוד — אב לבת צעירה ענוגה, שהשתחררה בבת אחת משתי שלשלאות כבדות של נשואי אונס ושל כבלי ענונות — רין בשמחה הביתה להביא שלש בשורות בבת אחת: שגדליהו מת, ששפרה אינה ענונה ויכולה לקבל התרה מידי שאר־בשרם — הר"ב דמתא, ולבשורה השלישית לא מצא די כח בנפשו להשמיעה באזני בתו. זה היה למעלה מכחו להשמיע, ועוד יותר למעלה מכחה — לשמוע. צריך היה לסאסא מעט את אופן ההשמעה; והוא מצא תחבולה לזאת: הוא ספר את הדברים, שדבר עם הרב — לאשתו; ואשתו ספרה לשפרה באופן כזה של „איש מפי איש", בנוסח של: „שמעתי מפיו, שהוא שמע מפיהו, שהוא אמר". נתקרר מעט חום הבשורה והוקטה ודאותה הבולטת יותר מדי, ונתטשטש הרושם במקצת, עד שהאמללה הנושעה יכלה לשמוע לבלי התעלף מההשפעה הפתאומית.

מעל לב האמלל התגוללה אבן מעמסה, שהיתה מכבידה עליו כל הימים: הוא ראה את חיי בתו המרים במשך הימים, שהיתה זקוקה לבעלה, והאישים רק נפשו בזה; את התבטלותו ושפלות נפשו בפני מי שהוא גדול ממנו — מצד אחד; ואת גאותו האוילית — שהוא חשב אותו לקטן ממנו, מצד השני. כן, רק הוא האשם: צריך היה אז, כשבא לקרובו ר' העניך, כשהיה עוד פנוי ויתום נעזב — צריך היה לבלי לגמגם! להגיד ברור, שהוא חפץ ושפרה הפצה להנשא אליו! והרי נגלה הדבר למפרע, שגם הוא היה מסכים על הדבר — אבל גאותו לא נתנתהו להגיד ברור את הפצו, שמא מאן!

צריך היה לפחות אחרי כן, כשהטיל עליו הר' דוד־שלמה את הכבוד של „עומד מצד החתן" להשתמט מן הדבר, לעכב ולדחות, ובין כך מי יודע? אולי היתה דרך קצרה להשגחה! אבל שפלותו והתבטלותו בפני אותו הגביר המשעבד במאמר וברוח שפתיו גרמה לדבר, ששתק והסכים! איך מת־ריסין, באמת, בפני אדם כר' דוד־שלמה, בר אורין, עשיר ומלוה?!

הוא ראה את עצמו רוצח של נפש בתו גם בזה, שעמד עליה אחר־כך בכפיה להנשא לגדליהו; והצטער בחשאי כל אותם הימים. עתה הוא נושע יחד עם בתו תשועת עילמים. הימים הראשונים יפלו! לא יבואו בחשבון! הרי הם כאלו לא היו! חלום קשה! עתה מתחיל הכל מחדש!

והכל התחיל מחדש — אך על יסודו של הישן...

* * *

למחרת יום בא אורח ממבר וידוע העירה: הגרוש של ר' דוד־שלמה, שתכף אחר הגט נעלם ולא נודע אנה בא. שב היום לשמחת הנערים הישיבים שהיו אוהבים להתעולל בו בשעת קלקלתו. על־פי דבריו שספר, נסע מה־ילה

רוסיא, בן כפר נקוב בשמו ובשם מחוזו ופלכו, נפל חלל במלחמה. הערות היתה מעין „קברתיו".

זאת היתה הפעם הראשונה בימי חיי הרב, שהתעלף, ושבקושי גדול העירוהו מעלפותו. הוא חפץ אחר־כך לזכור ולנתח את כל אשר בא עליו במשך הרגעים הללו, והוא זוכר רק, שמתחלה לא הבין את הדברים, ולא ירד לעמקם... הוא ראה והכיר בהכרות בודדות, שבשם כזה נקרא גם בעלה „שלה"... ושמות הכפר והמחוז והפלך גם־כן דומים... ואחר־כך עלה על לבו ששליחת ההודעה על שמו מוציאה את הרב" מחשש של „שני יוסף בן שמעון"... ואחר־כך בא בלבו רעיון אחד, שקשר את כל ההכ־רות הבודדות לידי הכרה אחת שלימה... והרעיון היה: נראה הדבר", שבעלה יצא לשם, ואני לא ידעתי... ואחר־כך בא איזה רעיון מטושטש במוחו... והתחיל לבו דופק... וכמו עשן עלה בראשו... וכותלות החדר התחילו מתמוטטים... והשלחן התחיל מתהפך... ופתאום הגיע לאזניו קול רעש גדול, כקול נפילת איזה גשם גדול... חלום נורא: ים... חיות קטנות עם גדולות... הים מתהפך לניר נאה... שבלים כפופות וישרות... החיות לא חיות הן... בני אדם! קלסתר פניהם דומה לשל גברילקא!... השבלים הן חרבות... חניתות!... קשתות... ארונות ספ־ים... מצבות... גברילקא מניף ח־ב על מצבה... המצבה נופלת... מת קם לתחיה!... לא מת! שני מתים!... אחד היא „שפ־ה" ואחד — הוא בעצמו... אבל הוא אינו „הוא": הוא „אדם אחר"... הוא „גדליהו ה־צבין"... ומי שהיה „גדליהו הרצבין" קרב אליו, עטוף בתכריכים והניע בשכמיו לעוררו...

והוא התעורר והתחיל בוכה ובוכה, ולא ידע לתת חשבון ב־ור לנפשו, בשל מה הוא בוכה. הוא לא יכול לרמות את נפשו התמימה, שהוא מבכה את המת, אחרי שהיה יודע אותו ידיעה רחוקה וק־ירה. הוא הכיר רק זאת, שהדמעות מקילות מעל לבבו, ודומה שהן יורדות בנחת...

ובלילה, כשעלה על משכבו נזרק כמו פסוק מתוך פיהו, בלי כל כונה והכרה ברורה בדבר:

„שפרה מותרת עכשיו לכל העולם"!

ולמחר, כשבא דודו אל ביתו וקבל את הבשורה המעציבה בשמחת גלויה, ספר לו ענינים מקוטעים מחיי שפרה עם המת... והענינ־ם ההם העידו, שהיא שנאתו תכלית שנאה מיום הראשון לחתונתם, ושכל עצמה של החתונה היתה בכפיה מצדו הוא, ובתוך שיחתו העיר לו ברמזים קלים, אבל מרגשים, שהיא אז... בימי בתוליה... נתנה עינה בו... ועכשיו... אוי לו למי שנבנה מחרבנות... אבל אחר שכבר קרה מה שקרה... בודאי צריך להצטער, אלא, שברור הדבר... שזהו אצבע ההשנחה...

בפעם הזאת הבין הרב את דבריו המקוטעין של דודו העלו לאותו דבר, הוא חפץ להסתיר מפני הנמוס את ששונו מעיני דודו, אבל לא עלתה

יש שפרה... והוא התחיל משתקע בהרהוריו, כלי כל התעוררות של „מלחמה" מצדו. הוא ידע והכיר בנפשו, שהוא חוטא, שהוא שקוע, והולך ומשתקע בחט"א... כאילו התיאש ונכנע מלפני יצרו... וכשבדק את סתרי נפשו, מצא, שאם הוא חוטא רק במחשבה ולא במעשה, הוא רק מפני שהוא נתון בתוך מצב כזה, שאפשרות המעשה אינה בידו...

הוא הבּיט על עצמו מתוך יאוש — דומה באיזו מדה ל„הפקרות", הוא הולך וחוטא במחשבה, ואינו מתעורר בשום מהאה והתמרמרות.

ולא עוד, אלא שההכרה הזאת לא הגיאה אותו מתוך תורתו ותפלתו: הוא עמד להתפלל בכל יום בדבקות ואהבת הבורא, ולמד תורה לשמה ובכונה עצומה, ואך כשנגמר את חובותיו עם רבש"ע שב להשתקע בתוך הרהוריו ולחטא במהשבה — כאדם, שהולך מחדר לחדר...

והמקום היותר מסוגל, שהיה לו לזה, היה „השדה", שהתחיל לבקרו כמעט יום יום. השדה היה אצלו בימים האחרונים למין „בית הכנסת שני", הראשון היה לו מקום לדבקות הבורא, והשני — לשטן. שם היה מדבר עם שפרה במחשבה, ברוח, ואיש לא הפריעהו, ובני עדתו, שהיו מחבבים אותו והשים לו כבוד „איש אלהים קדוש" — ראו ביציאותיו התדירות אל השדה דרך מיוחד בעבודת הבורא... מעין „ויצא יצחק לשוח בשדה", וידוע הדבר, שהרבה מן הצדיקים היו מהדרים להתפלל תפלת מנחה בשדה.

הוא השתקע כל־כך ב„שפרה על דרך ההפשטה", עד שלא ידע כלום משפרה הקימת במציאות הנסה, שפרה שבתוך הכלים — ומכל אשר הגיע לה במשך ימי הקיץ ההוא. הוא לא חזר כלל להפגש עם דודו או לראות „אותה", הוא הסתפק ב„אלילו", ב„צלם" שלה, שהעמיד השטן בבית מקדשו.

ומקרים קרו לשפרה הרבה — רגילים ובלתי רגילים.

בעלה גדליה הרצבין עמד ויצא למדינת הים — יש אומרים בשביל חוסר פרנסה, ויש דעות, שזהו בשל עניני סתר בינו ובינה... מתחלה יצא ללכת אמריקאה, כדרך כל העולם; אבל, כנראה, חזר מדעתו, והשתקע בלונדון, מכתבים לאשתו לא שלח כלל; והיא הנותנת, שצדקו הדעות האחרונות, שנסע בשל טינא שהיתה בלבו עליה.

ואחר־כך יצא עליו הקול, שהוא נשכר לצבא אנגליה, שיצאו למלחמה על טרנסבל. בקלויז אמנם לא האמינו בדבר, ובאו לידי הסכמה, שהיא בדותא, מפני שהדבר מופרך מעיקרא: כמה טרחות טרח הצעיר, עד שמצא לו זכות להפטר מעבודת הצבא בארצו! הדבר עלה לו כמעט במסירת נפש! ועכשיו ילך וימסר את עצמו לצבא בארץ נכריה מרצון־טוב?! כלום משונע הוא?! ואחר כך הגיעה לידי הרב ר' העניך „גבית עדות" מאת רב אחד שבאנגליה מחיל אחר, ששב מן מלחמת טרנסבל, והעיד שהחיל „גדליה ה־צבין", יליד

בלשון, שבנות „חוה" משתמשות בה, ושבני אדם נזקקין אליה... היא דברה, כמו שהיא מדברת פעמים עם בעלה: „היתכן?! גזלנים! רצחנים! נדן חדש!? העולם הפקר?! כלום בהמה וחיה היא?! כלום נשמה אין בקרבה?!" ודבריה נכנסו לאזני הרב, כמו שנכנסים תמיד לאזני ר' דוד־שלמה; והוא התחלחל וקרא: „כלום חולה היא?!"

ותכף נכנס אליה, והתחיל מהפך במטתה, וכמעט שלא זז ממנה. הוא ראה בזה עונש מלמעלה על הרהוריו הרעים, שקשים לאדם מישׂ־אל יותר מן העבירה בעצמה, והתחזק יותר בתשובה. תשובה זו היתה לא מאהבה ולא מיראה, אלא תשובה מתוך בושה וכלימה: „אדם חולה מוטל לפניו, ואדם זה מוטל עליו! זו אשתו, שנשא אותה כדת משה וישראל, ושהכריזו לו עליה מ' יום קודם יצירה — והוא כל־כך הסיח דעת ממנה עד שלא ידע במחלתה!". תשובתו יכלה להקל מעט את מוסר לבבו. אבל לא את מחלת אשתו. המחלה הלכה וקשה; הרופא הודיע באחד הימים, שמחלתה טובעת ממבע של „טיפוס" מתעקש, „טיפוס הבטן".

ביום שלאחר זה הודיע, שאינו אחראי בעד סופו של דבר.

ואחרי ימים מספר הודיע, שהיא מסוכנת.

וכשעברו עוד ימים מספר השיבה הרבנית את „הנצוץ" הדק שלה אל שרש כל הנצוצים... אל מקום, שאין הגבלות ופרודים, דקות ורבוי, ושהכל שם רק יופי ואהבה, ושמאותו השרש שבתה שפרה חלק יותר גדול של „נצוצים".

הוא בכה הרבה בכה כל ימי השבעה ואחרי ימי השבעה, ויותר ממה שהספיד למתה, הספיד לעצמו: הוא הכיר בנפשו פתאום, שהוא זר, יחיד, בודד, ערער! כל מה שהיה קשור אליו באיזו זיקה של קורבה מוחשית, עבר ובטל מן העולם: אין אב ואם! הרב הזקן, שהיה לו לאב רוחני — מת! אפילו אשתו הצנועה והכשרה, שלא הספיקו לו שנותיה הקצרות להכיר בצניעותה כרבעי — עזבתהו! החמות? אבל עמה לא היה לו מעולם שום יחס וקשר של קורבה! גם הזקן לא התיחס אליה כל־כך בקורבה גלויה! ואלמלא התבשילין, שהיתה מבשלת פעמים ביום והקטטות, שהיתה משמיעה לפעמים בבית—לא היו יודעין אם ישנה בעולם „רבנית"! בני עדתו אמנם חולקים לו כבוד, אבל יחס של קורבת דעת אין לו אף עם אחד מהם. לא הוא שמח בשמחתם, ולא הם משתתפים בצערו, כיוצא מן הכלל הוא ר' דוד שלמה, אבל הלז מ־זר הנהג יות־ מדי, והוץ לזה גם קורבתו אינה קורבה אמתית, שיכולה לגרש את ה„מות־ות" שבלב... ולמלאות את ריקניותו, ערירי הוא בכל רחבו והקפו!

ושם... בכפר... יש מקום, שהוא אינו ערירי בו... שם יש דבר, שיכול למלאות את מוחו ולבו ונפשו, לבלי השאר גם נקודה בנויה... שם

כל כָך שורף, וכל כך מאיר... הוא התחיל להביט על עצמו לא כעל חוטא שקוע בחטא, שאינו כדאי ושוה את הטפול בעצמו, ושכל עיקרו במלחמה זאת הוא ב„שב ואל תעשה", אלא כעל אדם נזר הבריאה בעל קנינים רוחניים, ושבעיקר הדבר לא הוא שנשקע ונכשל, אלא שני נצוצים קדושים נשקעים, כביכול, והוא, אדרבה, ה„פודה ומציל"; הוא „בקום ועשה!"

מתוך מחשבות כאלה התפיס על קונו והתחיל חוזר, לכאורה, בתשובה שלמה, תשובה מתוך אהבה.

אבל כל זה היה רק לכאורה. באחרונה מצא את עצמו על גנבתו: הוא השתקע בכל יום בהרהורי תשובה מאהבה כדי שיוכל להרהר בנצ־ציה של שפרה בהתר.

בדרך תשובה זה הוא הרויח אמנם רק זאת: שנצל ממרה שחורה ויאוש ומהתמרמרות נגד הבורא ברוך־הוא; והמקום שיחד להרהורי תשובתו, הועיל הרבה לדבר. בכל ערב וערב קודם תפלת מנחה, ולפעמים אחר ב־כו של מעריב, היה יוצא פעם, כתלמיד־חכם, בלוית השמש, ופעם יחידי, אל השדה שמחוץ לעיר, שהתחבב עליו בכלל, מיום שקצר את השמורה. שם ראה הרבה נצוצים של יפי ערבים ושל הוד הליל, שנשתברו ונשבו בתוך הכלים, ושבתוכם גם יפי שפרה. שם סרג על סדר זמנים, הגביה את עצמו למעלה מן הזמן, והתערבו לפניו העבר והנוכח, ימי ילדותו והמציאות הקימת לפניו, ושם בא לידי דבקות הבורא מתוך אהבה בלי גבול. זאת היתה בחינה אחת של „עלית נשמה" לעולם נעלה ונשגב, עולם שאין בו גבולין של „טוב ורע", של נבריאל ונברילקא, של „אסור והתר", של „איש ואשה" — שהכל מתאחד שם לשרש אחד! עולם שאין בו רק „אהבת היופי" והיא גם „יפי האהבה"... וכשירד מאותו העולם ובא אל תוך ד' אמותיו הסבוכות ומסורגות כל־כך בגבולין והפרדות, בכלים ושברי כלים—התאנח והצטער על שפרה, שהיא כל־כך יפה: ולואי שהיתה מכוערת, מנולת ומגונה בכל מיני כעור גשמי, ואז היה יכול לאהוב אותה בפרהסיה באותה אהבה, שמצוה אדם מישראל לאהוב את חברו!

* * *

והוא השתקע כל־כך בה־הורי תשובה שלו, עד שלא הרגיש בדבר, שזה כמה ימים, שהרבנית אינה עורכת לו שלחן, ואינה מציעה לו מטה: היא חלתה ונפלה למשכב, והוא לא ידע. ההמות, כמובן, התרגזה, מתחלה — בסתר, ואחר־כך בגלוי, בקול רם ובלשון של „תחנות" בכל עת, שהגישה לו את ארוחתו; והוא שמע את טענותיה וזלזוליה, ולא ידע כלפי מי מכונים הדברים.

והגיע הדבר לידי כך, שבאה הגברת, אשת ר' דוד־שלמה'ה לבקר את החולה, והיא גלתה את אזן הרב למוסר, לא בלשון תחנות, אלא פשוט,

האו־ט הן רק „בהמיות״, סעדות טבעיות, שאין שוה לנזר הבריאה להטפל עליהן — השכיחו לזמן מועט את הרהוריו; אבל כשהרגיל בהם, לא לבד שלא הועילו לו, אלא לפעמים עוד הרעו לו: חשבונו עם סופו של אדם, שהוא רמה ותולעה, הביא אותו לידי יאוש, ואז היו מתגנבים אל תוך לבו דברי אותו החכם, שברק את החיים מכל צדדיהם ובא לידי מסקנא: „חטוף ואכול, חטף וההנה״, „אם לא עכשו — אימתי? כשתהי רמה ותולעה?״ — התקומם רעיון בלבו.

„ענשו של ניהנום״? ידע, שכל מה שנאמר בשל הגיהנום הוא רק להסביר את האזן, ושבאמת אין הנשמה הרוחנית סולדת ברותחין ולא נכוה באש! ובכלל אין שליטה לכל אותם המכאובים הידועים לנו עליה. הנשמה מצטערת רק בצער רוחני, למשל: בצער גענועים, יגון, תשוקה, לדבר שאינה יכולה למצוא... וכדומה... אבל מכאובים גשמיים זרים לה! אמת שכל מה שנאמר הוא להסברת אזן, ושבאמת יסורי הנפש שם בעולם־הבא הם רבבות פעמים רעים וקשים מיסורי הגוף! אבל יסורים כאלה „ידע״, „האמין״, „ושער״; וצער ההרהורים חש בלי כל „השערות ואמונה״ ובלי כל התחכמות של „ידיעה״.

וההכרה, שכל אותן התאוות הן „בהמיות״ השפילה את ערכו בעיני עצמו וקרבה אותו יותר אל ערכה ומדתה של שפרה: „ומה אם אני רב מו״ץ בעדת ישראל, והיא כפרנית, בת עם הארץ? הלא גם לבי סוער בתאוות בהמיות, כאדם פשוט!״

יותר פעלו עליו לטובה ספרי החסידים ומאמרי קדושיהם בנדון זה.

על פי שיטתם נודע לו, שכל מיני יופי שיש בעולם, בין של שדות וכרמים ובין של נשים, הוא רק נצוץ אחד של מקור היופי של ה„אין סוף״ ברוך הוא וברוך שמו, עד שגם יפיה של שפ־ה הוא לכאורה יופי של נשים, אבל באמת הוא „הנצוץ הקדוש״ שהתלבש ונשבה ונשתלשל כלי בתוך כלי... וכל אותן התאוות למאכלים אסורים, רחמנא־ליצלן, וההתמדות של אישות בר־מינן אינן אלא נצוצי של נצוץ מאותו כח אהבה שנתן לאדם לעבוד בו את הבורא ברוך־הוא; וכשמשעבד האדם את אותו נצוץ האהבה לאותו נצוץ היופי שלא בהתר חס־ושלום הרי הוא בבחינת „מקריב קדשים חוץ למקומם והוץ לזמנם״... הרי הוא מפגל את נצוץ היופי ומחלל את אהבה בתאוה רחמנא־ליצלן... משקיע נצוצים קדושים בשערי הטומאה, וגורם גלות לשכינה...

כשהתעמק בדברים אלה נתמלא חמלה על הנצוץ הקדוש של יופי שפרה, שמתפגל על־ידי הרהוריו; ונתמלא רחמים על השכינה, כביכול, שהוא, לא די שאינו עובד באותו כח אהבה שזכהו בה הבורא, אלא עוד מצערה וגורם לה גלות.

והתחיל חש רגש הכבוד ועריך נכבד לעצמו ולנפשו, שהיא בודאי נפש נבוהה, אם יש לו כח רב כזה לאהבה, עד שנצוץ אחד משלה כל־כך מתלקח,

בביהמ״ד — מקום, שלא ראה ולא יראה לעולם משהו של חמץ. אין עליה כל חשש חמץ, חס ושלום. אך לבו של הרב נתחמץ במקצת: הרהורים שבו להט־ידו... הוא אינו מוכשר להתעמק באיזו סוגיא כדבעי! אפילו להתפלל כראוי אינו יכול. כשהוא סוגר את עיניו בקריאת־שמע ומכון ב,אחד׳ להמליך את הקב״ה על הארץ וח׳ רקיעים וארבע רוחות, עומדים לפניו ערמות ועמרים נפוצים על מרחב שדה לארבע הרוחות.

וכשהגיע פעם לפרשת ציצית נצנצה פתאום במחו שאלה אפיקורסית, שהוא בעצמו נבעת מפניה, וסלד בה:

,ציצית של תכלת... תכלת דומה — לים, וים — לרקיע... אמרה תורה ,וראיתם אותו׳, כדי שנזכר את השמים! והלא מוטב היה שנבים אל הרקיע של הקב״ה בעצמו, ונפנה בודאי את לבנו לאבינו שבשמים׳.

,ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים!׳ — הוא מתפלל במחשבה על עצמו מפני ההרהורים הרעים, וכובש את רעיוניו ומכריחם להתעמק בעין תפלה.

,משפיל גאים עדי ארץ... מגביה שפלים עדי מרום׳...

נדמה לו שהוא רואה שבלי הש״ם מלאות כורעות לארץ, ושבלי דגן משתרעות קוממיות ומביטות השמימה.

,מוציא אסירים ופודה ענוים׳.

והוא רואה את ,ארץ מצרים׳ כחדר אחד צר... מלא שלחנות... ספסלים... וארונות ספרים... וששים רבוא מישראל עומדים שם צפופים... ארץ ישראל היא שדה... שדה אחד גדול, ארוך, רחב — עד אין קץ, שמגדל רק פאה... עוללות... שכחה... עומר... בכורים וספיח׳...

וכשגמר את תפלתו ונכנס לביתו ונתקל בהרבנית — נזכר פתאום בשפרה.

הוא מתחיל מעביר ידו על מצחו, מתגועע, מקמט ומישר את מצחו, כאילו חפץ להבריח יתושים וזבובים מעליו, אבל לשוא! מלחמת היצר התחדשה בקרבו בעצם תקפה. כאילו לא עמד כלל תחת החופה! כאילו ,ברכה׳ אינה שלו, ואינה כלל בבית! כל אותן השנים שעברו והמציאות הגסה הסובבת אותו -- הן רק חלום! והלימות הילדות עומדים בולטים לפניו, עד כדי מציאות מוחשת!

,רבש״ע! הוא מתחנן ומתחטא: מה חפץ היצר ממני, מאדם עפר ואפר?!׳

הוא התחיל ממעט בשעורי למודיו, ומשתקע יותר ב,ספרי חרדים׳, כדי שיהיה תמיד עד ומזון נגד השונא האורב לו בלבבו פנימה. בימים הראשונים אמנם הביאו הספרים פעולה רצויה עליו, זכירה תמידית, שסופו של אדם רמה ותולעה; ענשו של החוטא בגיהנם, והידיעה, שכל תאות לב

הרב הצטחק בצחוק ילדים, כמצטחק מתוך שנה... עכשיו אין לפניו כל שנוי! הכל בהיר, סמוך... ידוע... „שלוי"!...

הוא חלם בהקיץ, בעינים פקוחות... הדברים הממשים שהיו לנגד עיניו: מרכבתו של דוד־שלמה, דוד־שלמה, ארגז האוכל, ההר, העמק — לא היתה להם כבר שום ממשות בשבילו! הרי הם כאלו אינם!... הוא גם לא ראה אותם; הוא ראה תמונה אחרת יותר בהירה, יותר בולטת ויותר משמחת; אבל הוא גם לא חש ב„עצמו" באותו הרב „ר' העניך", „סיני ועוקר הרים", שקולר הרבים תלוי על צואריו... הוא חש והכיר בעצמו את „העניקי" הקטן, המשכים לאור בקר וקופץ דרך החלונות ובורח עם גבריאלקא אל השדה; את העניקי — עקיבא הרועה, שיש לו שמונים אלף תלמידים...

„הצרי והצפורן החלבונה"... „שירי הדם היה שופך"...

הכל, שאדם גם זה מבלבלו בחשבונותיו על ה„קטרת" ועל „שירי הדם"! והוא קם בלי חמדה, מתעטף בטליתו, מניח תפיליו ומתרחק בין הקמה ומתפלל; ותפלתו ארכה בפעם הזאת יותר מדי. „עלית נשמה" היתה לו! נשמתו עלתה והשתקעה בעולם הילדות...

וכשנעור מהשתקעותו, באה פתאם תאוה בלבו לחבק בזרועותיו את השבלים העליזות, המביטות עליו כעל מודע ומכיר, ולנשקן, לנשק את כל אחת ואחת מהן...

ואחר כך עלה על לבו רעיון לעלות על ראש ההר ולהתגולל משם אל העמק מוכתר בטליתו ותפיליו ולהתגולל... ולהתגולל... לבלי קץ.

„אבינו אב הרחמן!" —

הוא חזר הרבה פעמים על המלות האלה, המלה „אבינו" צלצלה לאזניו בנועם מיוחד. נעים היה לו לראות את עצמו — ילד כרוך אחרי אביו, בן מתחטא לפני „אב הרחמן". הוא היה סופג בחפץ לב את כל המכות, שהיה אביו מכהו אז... ולא היה מתלונן עליו אפילו במשהו, מפני שהוא יודע עכשו, שזהו דבר נחוץ ומוטע מדברי קבלה: „יסר בנך!" „אתה בשבט תכנו!", ויש בה מעין „הזית הדם על הפרכת"...

אבל באותה העת לא היה נמנע מלהתגנב אחרי המכות ולקפוץ דרך החלון ולברוח אל השדה...

וכשגמר את תפלתו ואמר „עלינו... שהם משתחוים ומודים לְהבל"... נתן עיניו בקוצרים העומדים כפופים ומאלמים אלומות, ותמה ואמר: „כלום להבל הם משתחוים?! הלא לדבר טוב ונחוץ! לאסף עמרים וערמות!"

וחזר ונער בעצמו: „שגגא! וכי להשתחויה זו מכונים הדברים?! השתחויה זו בודאי כשרה ומועלת!"

שמורתו של ר' דוד־שלמה נעשתה על טהרת הקדש, ותלאוה בעליתו

הלאה — הלאה... מעבר לשדה... זה היה סמל ילדות שובבה, תמימה ועליזה... נכר, שהבו־ואים הצעירים האלה אינם מכירים עוד בהעודתם, ואינם חשים כדבר הנשנב המתחולל והולך בחבם, ושעתידים בני אדם להעמיד עליהם זועות, לאסף... להוביל... להרויח... להפסיד... לשבע... ולרעב. המה שמחים ומתנאים בנאות ילדים בשל הזקן הלבן המתחיל מנצנץ ויוצא להם, בלי דעת, שזקן זה הוא סמן לזקנה קופצת . . . המה חיים ועליזים בלי חשבונות.

הרב הנלבב פתח פיהו ושאף אל קרבו רוח צח ורך במלא ריאתו. יציאתו הפתאומית בבת אחת מתוך שלשה משמרות — משמר בתוך משמר — אחר עשר שנות מאסר, נסכה עליו רוח שכרון... שמים מלמעלה... שדה מתחת... ומסביב אויר — אויר — אויר בלי קץ וגבול! אין שלחן אין ספסל, אין ספר, אין כתם על הרקיע, אין תערובות בשדה, אין תחומין ורשיות! הכל כשר בלי כל שאלה... דומה, שהוא חולם חלום נעים מימי הילדות.

ובין כה הגיעו אל שדות ר' דוד־שלמה, קול הקוצרים, שהגיע לאזני הרב מאחורי שכמיו — פתאום, אחרי שעה של נסיעה שוקטת בין יצירים אלמים ושדות שתקנים לבלי פגוש אף איש אחד — עורר את עצביו, והשלים את המצב לתמונת חלום.

הקוצרים עמדו וקצרו ניר של שעורים. ר' דוד־שלמה העיר את אזני הרב, שטוב יותר, לפי דעתו, להמתין בקצירת השמורה עד חצות היום, בכדי שתהי יותר יבשה, ולא תשאר בה שום לחלוחית. הרב הניע תנועה קלה בראשו... נראה, ששמע והבין את דברי רעהו, והסכים על הדבר.

ר' דוד־שלמה מצא את שכר זהירותו בצדו: שלא היה צריך להפריע את הקוצרים מעבודתם על הניר שהתחילו, אף על פי שהוא באמת לא התכוון לתועלת חמרית וקטנה כזאת. הוא חפץ לעשות את הדבר על שלמותו והכשרו היותר נעלה.

ר' דוד־שלמה השתמש בשעה היתרה, והתחיל לסדר את ה„ברכות" ולתקן את עצמו לתפלת שחרית; והרב התרחק קצת וישב לו על אחת הערמות... והחלום מוסיף להתרקם בצביון נפלא... צריך הוא רק לוַתר על איזה שנוים, להעלים עין מאיזו קטנות: להניח, למשל, שהקוצר הזקן הלז העומד שחות על עבודתו — אינו זקן, אלא נער, ששמו „גבריאלקה", ואינו עומד כל כך רחוק מאתו, אלא — סמוך אצלו... והר זה אינו מצד מזרח, אלא מצד צפון כל הוין מזה — כמו שישנו...

ומעבר להר — כפר... נחל... אבנים חלקות מרפרפות על המים... יער... רחל בת כלבא שבוע...

א! לידו ?' — כשהיה עולה רעיון כזה על לבבו, מיד היה מתרכך ומכניע את יצרו שתקפהו — לעשות עול לאחד מלויו, או לשעבד את אנשיו אליו יותר מדי.

ו„אנשים" היו לו הרבה, חוץ מלויו, שגם הם היו נחשבים כעין „אנשיו", וחוץ מעוזריו בעסק ההלואה — היה חוכר שדות, שסביב לעיר, ובדבר זה היה נזהר תמיד להחזיק ב„אנשים" רק מבני־ברית; הוא הביט על עוזרים ומשרתים, בכלל, לא כעל בני אדם, שיש למוסד בית־מסחר צורך בהם, אלא כעל עניים שיש להם צורך בעבודה ומשרת פרנסה; כל עצם „המשרה" היה איפא בעיניו מין נדבה ו„החזקת מך"; ומכיון שהדבר כך, הרי עניי עמך קודמין.

* * *

ובשנה שאחרי זאת, כשעברו ימי האביב, ובטרם שהתחילו ימי הקציר עלה בלבו רעיון הגון: לבקש את הרב, שיצא עמו אל השדה לקצור בעמרים הראשונים ל„מצה שמורה" — גם בשבילו וגם בשביל הרב. בדבר זה לא היתה כל פניה „להנאות" את הרב, אלא פשוט: השמירה תהיה בודאי יותר מעולה ויותר כשרה, כשאיש קדוש כזה יטפל בה.

ומפני אותו הטעם, אולי, שהוא לא הרצה את דבריו לפני הרב בתור „נדיבות" והענקת ת"ח, אלא בנוסח של בקשה, והזכיר לו את חומר הענין של זהירות במצה שמורה — נאות הרב לבקשתו, ולא נמנע מלקבל ממנו את המתנה החשובה — „מצה שמורה" לפסח.

והוחלט הדבר למחר לצאת אל השדה מזויינים בשקים, כשרים ועשוים לדבר — לאור השחר. הרב מצא, שדבר מצוה כזה דוחה „תפלה בצבור", ולקחו עמם טלית ותפילין אל השדה. על אדות טעימה קלה לאחר התפלה דאג ר' דוד־שלמה בעצמו, ולקח עמו ארגז מלא די צרכם.

הנסיעה ארכה שעה קצרה בין שורות ישרות של הקמה. שבלי דגן עמדו בקומה זקופה; ורויות עוד מטל השמים, אשר השפיע עליהן ליל קיץ נעים, השתרעו עליזות וכמו מביטות על הנוסעים בכסופים ומתוך סקרנות, ויהי דמיונן כעולי ימים, מלאי כח עלומים, צמאון תענוגים ותשוקת החיים.

ומעבר מזה — שבלי חטה עמוסות, כפויות ארצה, כורעות תחת סבל ה„מלאה", ומתבקשות אל תחת החרמש. גם טל הלילה לא יכול עוד לישר קומתן... הנה היו סמל זקנה כורעת תחת מעמס החיים, והולכת ונומרת את מספר ימיה. — שורות הקמה כלו פתאום, וכמו מתוך אמצעיתן, בטרם ששבעה בהן העין; ומשם התחילו שדות תירוס, הנבעולים המלאים, הענפים הירוקים התלכדו והסתבכו וכמו התחבקו בעליהם... ובנשוב עליהם רוח הבקר נטו כלם בבת אחת לעבר אחד — איש על שכם רעהו, ויעמידו רעש קל, כאילו איש מרעהו שואל, ואיש לרעהו מספר איזה סוד, שקרה שם...

אבל המבטים האלה שר׳ העניך התם הקים עליו — הרסו באחת את כל השערתו. הוא ראה, שיש לו דבר עם אדם תם וישר ובטלן גדול, שאין לו בעולמו אלא ד׳ אמות מרווחות של הלכה, ושאילו היה יודע את הפניות הזרות שבלבו, היה קם עליו במקלו ומגרשו מתוך ביתו. —

מתחלה עלה בדעתו לעזוב את הבטלן הזה ולהטפל אל הרבנית, והיא בודאי תקבל את הכסף, מפני שלה יש, בלי ספק, השגה יותר בהידה בכסף: כעקרת הבית יודעת היא, שבכסף יכולים לקנות הכל, ובלי כסף אין נותנים כלום.

אך באחרונה התחיל לבו נוקפו לסוב אדם כזה בכחש ולפגום את ישרו ותמימתו בלא יודעים, והתיאש מן הדבר.

וכשבא הביתה ונזכר בדבר, לא יכול אמנם לעצור משחוק של לעג על אדם בטלן כזה, שאין לו שום מושג בהויות העצל, אבל מצד השני חש התבטלות גמורה מפניו: הוא נזכר במנהג עסקיו עם הבריות ועסקי הבריות עמו... מה לא יעשו בני אדם במקום שיש דררא דממונא? הוא יודע ומכיר בעצמו ובהרבה אנשים השובים, שהם מוחזקים לעשירים, יקירי קרתא, כשרים ונדיבים — אבל במה שנוגע לעסקי ממונות אין בני אדם אלה מעמידים את דבריהם על היושר! יושר ויראת אלהים—לחוד, ודיני ממונות—לחוד. הוא יודע גם הרבה רבנים רבנים גדולים, ומומחים ויראים, שאינם נזהרים כל כך בקבלת טובה והשש הטית דעת.—

כן, הוא הכיר בבטלן הלז, הסגור בחדר תורתו, שהוא גדול! אדם הפשי עשיר הרבה ממנו! שיש לו הכל, מפני שאינו צריך לכלום.

„האמנם אינו צריך לכלום? וכי אין יצה״ר שולט בתלמידי־הכמים?!"

„לא! לא־ם זה יש ענין יותר נבוה ויתר נשגב מכל הצרכים החמרים, שבני אדם מתקוטטים עליהם!". הוא אינו מכיר בהכרה ברורה מה הוא הדבר; אבל גם ההכרה הקלושה הזאת הרימה אותו בעיניו מאד. הוא התחיל מכבדו בלבו בכבוד „איש־קדוש". באחרונה התגלה רגש הכבוד במין יראה ואהבה, „יראת הרוממות" ו„אהבה הסידית", שיש בה מעין בטול היש, בטול הנר בפני האבוקה.

הרבה הרבה פעל עליו הרגש הזה לטובה; הוא הכניע את עריצותו ותקפנותו — לא לבד בעניני הקהל, אלא גם בנונע לבעלי ברית מסחרו ומשרתי ביתו. כמו נגד רצונו, על פי איזה כח פנימי, שהוא בעצמו לא הכיר בו הכרה ברורה - היה מודד ומעריך את העול, שעלה בדעתו לעשות לאיזה מאנשיו — נגד מדותיו של הרב!

„מה היה הוא אומר על מעשה כזה? ואיך היה מתנהג, אילו בא דבר

למה ?! הלא מקבלת הפלונית שלי מעות־שבוע! וצד התר יש בין כך ובין כך !" והבטיח על הדבר.

וכשפנה בשאלה אל הרבנים הקרובים, שהיו יודעים אותו פנים אל פנים, ולבם גם בו — השתמטו מן הדבר בלי כל אמתלאות; ורב אחד, שהיה נודע לקצת הצוף, העיר לו במכתבו שצריך הוא בעצמו להשתמט מן השאלה, כדי שלא יהיה הלול השם בדבר: „עמא דבר יאמרו, שוהו מצדו „שלמונים" וגמול תודה מצרו לאבי המעוננת, שהטריח עליו להטריד את העולם להעמידו לרב בעירו". ר' העניך לא ידע מה זה סח: „איזו טרחה ואיזו טרדה היה בדבר?! כלום שושבין הוא לי? וכי משום שאני פוסק לו שאלות, פסילנא לו לדינא?!" ויפן ב„תשובה" אל הרבנים ה„מאה־גים" הרחוקים וה„מופלגים", והללו הכירו מתוך ה„תשובה", שיש להם דבר עם גדול, בקי והריף, והבינו, שהוא אחד מהגאונים, שלא טבעו עוד מטבעם בעולמם; ולא לבד שכתבו עליו „סיני ועוקר הרים", אלא שהסכימו לדעתו, והשתתפו ב„ההתרה". בתו של ר' דוד־שלמה נתגרשה והותרה לכל העולם.

ור' דוד־שלמה החליט, שלא לקפח את שכר הרב, אף על פי שהדבר כבר נעשה; ובלי כל אמתלות נכנס אצלו, והושיט לו שטר בן מאה רובל: „זהו הכרת תודה בעד טרחתך, רבי!" אמר לו בנדיבות השמחים בחלקם.

אבל ר' העניך תחב בו את מבטי עיניו: כסף? בשביל מה? „מה אני בהנם אף אתה בחנם" — התנה הקב"ה עם מרע"ה! כלום מותר לי לקבל?! דייני, שזוגתי מקבלת שכר בטלה!

ר' דוד־שלמה עמד נרעש וקצת נכלם. הוא הכיר מתוך דבריו של התם הזה, שלהנם ישהית את דבריו, אם יפציר בו לקבל; ולא עוד, אלא שהכיר עכשו, עד כמה טעה בחשבונו והשערתו בכל משך העת, שהענין נמשך ונעשה: הוא כעשיר „חצי הדיוט" והצי „בר־אוריץ". אעפ"י שהיתה לו השגה בחמר השאלה ובאפסור „אשת איש", בכל זאת שער, שהדבר תלוי הרבה בעקשותם של הרבנים, שלא בדקו כל כך את הגרוש מתוך המציאות כמו שהוא, אם הוא ראוי לגרש — אלא מתוך הכתב... מתוך מה שכתבו על כעין זה לפני מאות שנים... הוא לא יכול לכחד את הדבר מהכרתו, שכל מה שטרח ועשה בשביל התמנותו של ר' העניך — היתה לו פניה בדבר: לקנות את נטית דעתו... לעשותו קצת „כפוף" אליו; גם בהשתדלותו שישא ר' העניך את יתומת הרב היתה כונה מיוחדת ודקה: כדי להניע את הרב מקבלת נדוניא, שהיה אולי מקבל אצל „אבי־הכלה" אחר: „יותר שיהיה הרב עני, יותר אני יכול לקיח, שאקנה אצלו נטית דעת בעניני!" — החליט בדעתו. וכשעשה הרב מה שעשה, לא היה אצלו כל ספק, שהוא אוכל את פרי תחבולתו.

כלבא שבוע... עם תלתלי שערותיה הצהובות, ועיניה המעפעפות... ואחרי כן – תמונת „שפרה הנערה" המבטת אליו בהסתר פנים... כמתבוששת ומתוך מחשבות... מלחמת היצר התלקחה בקרבו. הוא חשב, שכבר נצח אותו, והכריעהו בהחלט! „אל תאמין בעצמך עד יום מותך! – הוא קורא על עצמו: אין אפטרופוס לאותו דבר!"

וכשנזכר אחר כן במה שהודיע לו ר' דוד־שלמה — היה לבו חרד קצת במה שהוא צריך לקבל על עצמו קולר הרבים: „תינח עד עכשו הגיע על חלקו רק „שובא מכשורא", מפני שסוף כל סוף — אחריות היתה על הזקן; אבל עכשו הוא יהיה הרב היחידי בעיר! אך בענין הנשואים היה שמח קצת, מפני שזה יהיה כסגולה טובה ושמירה מעולה בפני ההרהורים רעים.

והיא אמנם לא טעה בחשבונו: אחר החתונה שב אל תורתו ואל תפלתו מתוך לב טהור, עד שאלמלא הכנוי „רבי", שהתחילו לקראו בו, היה יכול לשכוח ולחשב, שהוא עודנו תלמיד היושב לפני רבו המוי"ן הזקן ואוכל לחם חסד על שלחנו. וההרהורים לא הוסיפו לצערו גם אחר כך, כעבור שנה, והוא סדר קדושיהם של שפרה וחתנה תחת החופה, שחננו בעיר.

ההרהורים לא צערו אותו עוד. אבל צער מצד אחר גרמה לו, כשספר לו דודו כפעם בפעם, שהיא ממאנת באישה, ממש — שונאה אותו!

הוא נתמלא רחמים עליה: „היא ממאנת — מסתמא יש לה סבות לדבר! כלום חשודה בת ישראל לשנוא את בעלה בלי שום סבה?!"

תיתי לו, שהיה עסוק בימים האחרונים בשאלה אחת סבוכה, ולא היה לבו פנוי כל כך לחוש בצערו של דודו.

והשאלה לא היתה כל כך סבוכה, כמה שהיתה קשה וחמורה, שאסור אשת איש נוגע בה!

לר' דוד־שלמה היתה בת צעירה, שנשאה לפני שנים לצעיר אחד מ„מרחקים", כמנהג הגבירים להרחיק התחתנותם, ובאהרונה נגלה, שצעיר זה יש לו „לקותא" במוחו לפי־קים ריל ור' דוד־שלמה חפץ לגרשה. אבל הרב הזקן, וכמו כן הרבנים שמסביב, הטילו ספק בכשרונו של הלקוי לגרש. ובין כך התעגנה בתו של ר' דוד־שלמה, ועוד באביב ימיה צריכה היתה להתיאש מן החיים.

ר' העניך ידע להתחכם בשאלה זו מכבר, עוד בחיי הזקן. הוא מצא אז „בהא דהתיראי" בדבר, אבל לא חפץ להיות מורה הוראה בפני רבו ו„חולק על ישיבתו" — והחריש.

ועכשו כשבא לפניו ר' דוד־שלמה ובתו והתחילו בוכים ומתחננים לפניו לבקש איזה „התר", והבטיחו לו שכר הגון בעד טרחתו, התפלא ואמר: שכר זה —

למהרת היום קבל העניך אורח יקר בחדרו שבבית אלמנת הר"ב: דוד, אבי שפרה בא מן הכפר וסר אליו. הוא התחיל מדבר עמו על ענינים שונים ובודדים, שאין זיקה וקשר הגיוני ביניהם. דומה היה דבורו של אבי שפרה בעיני העניך, כדרוש נאה של דרשן חריף, שהוא מציע מאמרי תלמוד ומדרשים — רחוקים לכאורה איש מרעהו, ואין כל שיכות ביניהם; אך קצת דיוק, קצת חדוש, גלוי דברים, קשיות, תרוצים—המאמרים מסתבכים, מתקשרים ומתגלגלים לדרוש יפה אחד. עוקר הרים וטוחן סברות, ומסים ב„השתא אתי שפיר". —

ובכח פלפולו הוא מתחיל קולט דברים וסברות מן האויר ומחפש ובודה קשר הגיוני לחצאי דבוריו של דודו...

והלז מספר וקוטע, מתחיל ואינו גומר... ובתוך כך הוא מספר לו, ששפרה שלו היא, בלי עין רעה, בתולה נאה, שכבר הגיעה לפרקה... ושהוא חפץ לתת לה נדוניא הגונה... ושרבים קופצים עליה, אך היא ממאנת... ממאנת ובוכה... בוכה וממאנת...

ופתאום הפסיק בתוך שיחתו ושאל אותו: מה בדעתו לעשות להבא?... והזכיר לו, שעל פי השבנו, הברור אצלו כיום, הוא גדול משפרה שנה וחצי... ואם כן כבר מלאו לו שמנה עשרה שנה...

שיחתם הופסקה על ידי ר' דוד־שלמה, שנכנס באותו רגע אל הבית ובלי כל אמתלאות והקדמות למפרע הציע לפניו את העניך, שנגמר היום בהשתדלותו ובעצתו. העניך שמע את הדברים — קצת נרעש וקצת מתבושש, ולא ענה דבר; אבל תשיבתו לא היתה דרושה כלל, מפני שר' דוד־שלמה לא שאל מפיהו כלום. הוא רק הודיע אותו, שכן החלט ונגמר.

ור' דוד־שלמה הוא אדם חכם, רגיל ומנוסה, הוא לא שכח, שמפני הנימוס צריך יהיה איזה „צד העומד", איזה מחותן, וישתמש בשעת הכשר, לכבד את דודו של החתן בכבוד זה.

והלז התחיל מגמגם וכמשתמט מן הדבר, והבין ר' דוד־שלמה, שזהו הערה דקה על הוצאות החתונה; ונחך במחשבה, מפני שהרגיש בדבר שזהו רק „לפנים", כי גם דוד העניך היה אחד מלויה. וזהו מנמוס הלוים להתיראות כקמצנים לעיני המלוה שלהם, כי זה סגולה לאותו דבר שקוראים „קרדיט"— ורמז לו, שההוצאות הן על השבון הקהל, מקופת התכסא; ואמר לו שהוא חושב את דבר כהונתו ב„מחותנות" — למחלט ונגמר. מובן הדבר, שהלז לא התרים כנגדו, ונסע לביתו.

אותו הלילה שאחרי היום ההוא גרם להעניך צער הרבה: שיחתו היום עם דודו, שהזכיר לו פעמים הרבה את שם שפרה, גרמה בדבר. ההרהורים הישנים חזרו ונעורו, לנגד עיניו מרחפת תמונת „שפרה הקטנה"... יחל בת

וכשהם מתים הם מתים עניים, ואין האלמנה יכולה גם לסלק את חובותיו, שנשארו אחריו.

יפה עשתה האלמנה, שלא הוציאה שנת אלמנותה, והצילה את הקהל מהוצאה מרובה לפרנס נפש אחת יתרה מקופת הצדקה.

והרב אמנם לא עזב חסדו מעם העניך, והחזיק אותו בביתו, בתהלה—בחזקת יתום נעזב, ואחר כך — בחזקת צעיר ת״ח.

ולא התחרט אמנם הרב על הדבר; מפני שראה ונוכח, שיש לו צרך בצעיר זה. הוא כבר זקן חלש, ואינו יכול לעמוד בטורח הקהל. בימים האחרונים הסיר מעל עצמו את כל עולן של שאלות בהוראה. הוא סמך את ידו על העניך, וזה קבל את הדבר על עצמו ברצון, ונטפל ל„ריאות״ שבבית המטבחים, ל„כפות וקדרות״, ל„תנורי פסח״ ולכל סעיפי ההוראה — לא מפני שקשה היה לו לאכול לחם חסד בבית הרב! לדבר זה כבר הרגל, אלא פשוט, מפני שמצא בזה סוף כל סוף איזו תכלית לכל אותם הספרים העבים, שספגם אל תוכו, ושהתלבט עליהם כל ימי נעוריו. אז מלאו לו שמנה עשרה שנה.

וכשמת הרב, ואחד מתקיפי העיר חפץ לתת את עטרת הרבנות לאחד מקרוביו, שהיה עני, ופרנסתו מוטלת עליו — עמדו מתנגדים לדבר, ונתנו עיניהם ב„העניך העלוי״.

והתחילו מריצים מכתבי פלסתר, ומעמידים זועות: „רב—רוק?!״... אבל זה היה עכוב קל: החסר בנות־ישראל?! אדרבה, זהו סגולה ל צ ד! ובדקו ומצאו בתולה שנתבגרה אצל אחד מהעניים החשובים, שהוא בעל משפחה מרובה באוכלסין ונתרבה בזה הצד של העניך. אבל באותה מדה נתרבה גם הצד שכנגדו — מאלה, שלא יכלו להביט במנוחה על הדבר, איך עני זה נושע פתאום תשועת עולמים, ונפטר מבוגרת שלו, אפילו בלי נדוניא, ולא עוד אלא שמשיאה לרב ומו״ץ בישראל!

והתלבטו הדברים, והתרבה המחלקת, עד שהתערב בדבר ר׳ דוד־שלמה—הגביר שבעיר, שכל בני עירו היו לויה, וכפופים וציתים לו, ועמד בבית־המדרש וקרוא מתוך צחוק: „שוטים, העינים מחפשות אחרי החוטם בקצוי ארץ — והוא כל כך קרוב אליהן! הלא נשארה בת הרב יתומה עזובה! חפצים אתם שתפול על הקהל?! העניך צריך לשאת אותה, וחזקה תהיה במקום נכון!״

והדברים נתקבלו על הלב מכל הצדדים, קצת—על פי שטת „גם לי גם לך לא יהיה״, וקצת—מפני שלא יכלו להתנגד לדברי ה„מלוה״ שלהם. נשאר רק להודיע את הדבר לאלמנה של הרב ולהעניך, שלא ידע עד כה בכל ההצעות והמחלקיות שהעמידו בעיר על חשבונו; וגם את הדבר הזה קבל על עצמו ר׳ דוד־שלמה.

* * *

לגמר. אלמלא שהיתה מזכירתו עליה „ברכה׳ בת הרב, נערה בת שתים עשרה שנה, ושהיתה דומה לשפרה השובבה רק בזה, שגם היא אינה לובשת — לא כובע על ראשה ולא טלית־קטן על לבה כשפרה, וגם היא אינה לומדת „גמרא ופוסקים׳ כשפרה; ובכל עת שנכנס ונתקל ב„ברכה׳ זו, נזכר בשפרה השובבת ובמצחקיה המשעשעים. הוא אמנם כבר בוש ונכלם בפני עצמו, מהתנענעו על המשחקים, אחרי שזהו רק מעשה ילדות והוא כבר אינו ילד! הוא כבר עברי קטן, ממית את עצמו באהלה של תורה, שהצחוק בכלל כבר נאסר עליו מיום שחרב בית המקדש; אבל על שפרה העליזה התגעגע מאד. —

וכשהתלבט בתלמודו על דיני מיאונין וקדושי קטנה, וכל מה שנוגע עפ״י הדין ל„קטנה׳ — היתה שפרה עולה על זכרונו: „כל כעין שפרה — בין שיש לה תלתלי קוצות צהובות תלויות מאחרי ערפה, כאותן של שפרה, ובין שאין לה; בין שבבות עיניה רצות וזזות תמיד, ובין שהן נהות ושקטות - הרי היא קטנה!׳

וכעבור שנתים ימים מעת שבא אל בית הרב, ושפרה באה עם הוריה על „ימים נוראים׳ העירה, והתאכסנו בשכונת הרב — אז לא עמד הענק על נפשו ונכנס לראות את שפרה וכמעט שלא הכיר בה את שפרה שלו! היא גדלה והשתנשנה כל כך, עד שהתבושש להביט ישר אל פניה. קשה היה עליו לשמוע את עליצותה הגלויה, שהיא קדמה בה את פניו בפרהסיה, לעיני כל העומדים.

ואז אמנם התלקחה בו תאוה לאחוז בידה ולצאת עמה החוצה אל השדה, לערמות החציר, ולחדש שם את משחקיה העליזים — אבל הגדולים עומדים ומביטים עליו...

ימים רבים אחרי נסיעת שפרה לביתה היה מוחו מבולבל ולבו דופק — שלא כרגיל. אפילו „ויש לישב׳ קל שבמהרש״א לא היה מכשר לישב.

וכשעברה עוד שנה, והוא התחיל מעיין לפעמים ב„ספרי יראים׳, הרגיש בדבר, שההרהורים הרעים פוגמים בנפש... והתחיל לוחם ברנשותיו שהם, בלשון הספרים הקדושים — „תאוות׳ ר״ל; והיה מבריח את עצמו מלהסתכל בבריכה בת הרב, בכדי שלא יבוא לידי הרהורים בשפרה. —

הוא נלחם וכבש. דומה שהמית את היצר בקרבו.

ובין כך הוסיף אמץ בתורה ויצא לו שם „עלוי׳.

ובין כך בא עליו האסון היותר גדול: אביו ואמו מתו עליו במשך שנה אחת. הוא נשאר יתום לכל הקיו, יתום בלי כל משען חמרי. אביו מת כרב יהודי הכפרים, ה„מוצצים׳ לשד האכרים, ומוצצים־ומוצצים, ומקמצים־ומקמצים. —

הרב דמתא; שילמד שם תורה מפיו. והתנה עמו על השכ־: חמאה וגבינה לכל השנה כדי צרכו, ביצים — לפסח; כפרות — לעיו״כ; התחיבות, שיקנה מידו את־יוג לסוכות ושיארח בביתו לעשרת ימי תשובה — ועוד איזה סכום קטן של מעות מזומנים.

העניך השובב התחיל לומד תורה מפי הרב.

בתחלה היתה קשה עליו הישיבה בבית הרב: נענועים להוריו, ליער, לשדה, לשפרה השובבה, לגבריאלקע בן השכן, לדגי הנהר, לצפרי היער ויותר מכל — לחפש הכפרי... נדמה לו, שהעיר כלה היא מין בית־אסורים גדול, כאותו ששמו בו את יוסף במצרים, ובית הרב הוא בית־אסירים קטן בתוך בית האסירים הגדול, שהוקצה ביחוד בשביל הרב ובני ביתו, והשלחן והספסלים שבין החלונות ובין ארון־הספרים המעפש הוא משמר שבתוך משמר, שהוקצה מששת ימי בראשית בשבילו ובשביל הרב, ושעל פי מדת החסד הותר להם לצאת פעמים ביום בשביל לבא לביהמ״ד שחרית ומנחה; ואם תאמר „מפני מה?" הא לא קשיא! הרי הרב, שהוא בודאי לא חטא: לא השתובב עם גבריאלקע; לא ברח לערמות החציר שבשדה, ולא בלה עת עם שפרה—ואף על פי כן גם הוא יושב כל היום צמוד אל שלחנו ואל ספריו! הוא האשים בתחלה את אביו בדבר, מפני שהוא היה מתקוטט בו תמיד בביתו, והוא לקחהו והושיבהו על העגלה, והביאהו לכאן; והתחיל חושדהו, שזהו רק עניש אשר בדה בשבילו אביו על חטא השתובבותו. אבל כשראה אחר כך שאביו סר אל בית הרב בכל פעם בואו העירה, ומחבבו, ולפעמים — מנשקו, ומשאיר לו מטבעות בכיסו, אז עלה על לבבו, שמא עת רצון היא להתחנן לפניו, שיסלח לו על הכל ויקחהו הכפרה; וכשהרים אליו את עיניו, נדמה לו, שעיני אביו דומעות... ואז הבין, שאין הדבר תלוי באביו, מפני שגם הוא חש צער נענועים. גזר דין הוא שיצא עליו, וצריך להכנע! — ולאט־לאט התחיל שוכח את גבריאלקע, את החרמש ואת הערמות ואת היער. לו היו עכשיו ענינים אחרים להתענין בם: „בוקא דאטמא", „אונות של ריאה", שיעור ס' ומשהו. הוא חשב אז, בהיותו עוד בכפר, שכל עצמם של הנהרות נבראו רק לצוד בהם דגים, לרחץ בהם, לזרק אבנים שטיחות על גליו, להתלוצץ בנערים רעים ולהראות להם פנים משונים ומגוחכים, כשהם קרבים לשפתו — עכשו הוא יודע, שכל אלו הם דברי שטות! שהנהר בעצם אינו „נהר" אלא—„כרמלית"... ושיש לו תעודה אחרת לגמרי: שיש נהר פוסק מימיו, ויש נהר שאין מימיו פוסקים, והבדל גדול יש בדבר בנוגע לדיני ענונה; ושהשדה אינו תמיד שדה, אלא פעמים שהוא „בית הפ־ס" .. וביער יש — לאו דוקא צפרים וענבונים, אלא לצים, רוחין, ושדין—בלילה, וגזלנים וחיות רעות — ביום (דבר זה נודע לו מפי נערי העיר, שהיה נפגש בם בשבת בקלויז בשעת התפלה). הוא שכח את הכל, ונהפך לאיש אחר, לילד זקן, כמדומה, שאפילו בשפ־ה היה שוכח

ויותר מאשר ג־מו נערי האכרים לבטיליו — הפנתה את לבו שפ־רה בת דודו אפרים־מאיר, אחד מהיהודים החשובים שבנרי הכפר. היא היתה בת שנותיו, אך כשרונותיה טובים מכשרונותיו. בה־בה דברים העבירה אותו: היא כבר ידעה לקרא „עברי דײַטש", וגם — לכתב כתיבה כל שהיא; וכבר הספיקה לקרא את „הצאינה וראינה" והרבה דברים יפים „ממנורת המאור" ויתר הספרים ממין זה, שהיו שייכים בעצם וראשונה לאמה, אך לפרקים היה משתמש בם גם אביה בדרך ארעי. — וגם בשובבותה העבירה אותו: היא היתה באה ולוקחתו לחצרם, ושם היתה ממציאה מיני משחקים ושעשועים, שהיה העניך נהנה מהם מאד: הֱיָה אתה „ר' עקיבא"... אבל המתן! עוד לא „רבי" אתה! היה עקיבא הרועה! נער עני!.. ואני — רחל בת כלבא שבוע... וכלבא שבוע... העץ הזה יהי כלבא שבוע! ואתה תהיה „הדיוט" ותחפץ לשאת אותי לאשה, בכאילו! התבין? ואני אשלח אותך שתלמד ותשכיל. ואבי ינרשני מביתו.. ואהיה רעבה.. ואתה תבא בשמונים אלף תלמידים, ותהיה „רבי" גדול, ואני אלך אליך, והתלמידים... החתולים הקטנים האלה יהיו תלמידיך... והם יחפצו לגרשני, אבל אתה תכירני ותקרא: „רחל שלי! רחל שלי!" החפץ אתה?!

ופעם המציאה משחק כזה: „אתה תהיה „ר' מאיר", ואני אהיה „ברוריה" אשתך; ואתה תאמר: „נשים דעתן קלות!" התבין? כך צריך אתה לאמר: „נשים דעתן קלות" – ולא יותר; ואז אני אכעס עליך, כמו שאמא כועסת לפעמים על אבא.. ואקרא: „שקר הדבר!" ואז תתלחש עם תלמידך... נבעול פשתים זה יהיה תלמידך... והוא תלמידך, יפתה אתי לחטוא.. מתחלה לא אחפוץ ואחר כך אחטא... כשאקרא לך: חטאתי, תדע, שכבר חטאתי, ואז אני אחנק, בכאילו, ואתה תצא בגולה!"

ומשחק זה נדבר וסדר ביניהם בתמימות הילדות, בלי כל קרטוב של בושה, כי כלום יעלה על הדעת, שצריך להתבושש במה שכתוב בספרים הקדושים?

והמשחקים האלה ענינו את העניך, ויאהב מאד את חב־תה של שפרה, ולא היה אצלם פסיכולוג מומחה, שינתח את רגשות הנפש הרכה לדעת, אם בשל המשחקים היפים אהב את חברת שפרה היפה, או אם בשל שפ־ה היפה אהב ויחבב כל כך את המשחקים. —

„חבל, ששפ־ה אינה אוהבת את השדה ואת הערמות שבשדה, היה מצטער בימי הקציר: לולא זאת, הייתי מושכה אל השדה בין הע־מות, והייתי מ־אה לה משם את אמצע השמים!"

אבל השובבה הזאת מתקשת ואומרת, שאמצע הרקיע הוא בחצרה, במקום שהיא ממציאה את משחקיה.

ראה אביו שהנע־ מבלה עתים לבטלה — ויביאהו העירה אל בית

„נצוץ קדוש".

בימי נערותו לא עלה על דעת ר' העניך, שיעשה את תורתו קרדום לחפר. הוא היה לומד תורה לשמה, כלומר: כדי שיהיה „למדן"; ובימי ילדותו, כשלא ידע עוד להבחין בין מעלת ה„למדן" על ה„הדיוט" — היה לומר, מפני שלא ידע, אם יש בעיר ילדים שאינם לומדים; ואם יש בכלל אפשרות בדבר, שנער עברי לא יעסק בתורה. מה היו באמת עושים ילדים עברים כל היום, אלמלא התורה והלמוד, שהם ממיתים את עצמם עליה? אביו ר' מנדיל, אדם בן כפר, בעל זקן מגדל, רחב ולבן, פנים מלאים ואצילים, ומצח מקומט ורחב — הרגיל אצל נקיי הדעת ובעלי מחין, שנחשב בר־אורין אצל כל בני־ברית שבין נרי הכפר, ושטעם טעם גלות רק בוה, שהוא אינו עולה לתורה ואינו מתפלל בצבור אלא משנה לשנה בימים נוראים—התטפל בו בביתו, עד שמלאו לו עשר שנים, והחזיק בשבילו מלמדים בביתו. „עברי", „פרשה רש"י", ואפילו „חתיכת גמרא"—היה יכול עוד למצא אצל הני ארחי פרחי, שאינם ראוים ומכשרים לשום עבודה ושרות בעיר, ולפיכך הם צריכים לבא בכפרים ולהיות שם למלמדים—אבל ש"ס ופוסקים, למוד כדבעי לנער בן תשע—כלום יכול היה למצא בכפר?

והנער — נער שובב: הוא התחיל מפנה לבו לבטלה, להתחבר עם הנערים הנוצרים, לשבת כל היום על שפת הנהר ולדוג דגים, לטפס על עצי היער ולצוד צפרים. בימי הקציר היה משכים ויצא עם נערי האכרים אל השדה, והתגלגל שם כל היום בין הערמות הרעננות. לעתות אלו היתה לו „חלשה" — לנער השובב הזה: לא הועילו כל מכות וכל עונשים ואזהרות, ושום שמירה לא הועילה לו! הוא היה מתגנב וקופץ דרך החלונות, ויצא לראות בקציר, לשכב על הערמות פרקדן והביט בתוך גבה השמים.

אביו אמנם לא דאג מפני ההשפעה הרעה, שהנערים הגסים יכולים להשפיע עליו, מפני שסוף כל סוף מלא וריקן — כלום סופג המלא מתוך הריקן? דים שאין הריקן סופג מתוך המלא... אבל הבטלה, כשהיא לעצמה — כלום דבר קל היא? נער הולך כל היום בטל ואינו מוסיף על למודיו כלום! ומכיון שאינו מוסיף — הרי הוא מאבד!"

אבל זאת זוכר הוא היטב, שהיה שמח למעלה מן הגבול שיצא מתוך „הכלים". זוכר הוא שרקד ורקד, נדמה לו שגופו עוד מכביד עליו ואינו רוקד כחפצו. חפץ היה לרקד הלאה מתוך נשמיותו, מתוך כל החולניות שבעולם! חפץ היה לרקוד ולהרקיד עמו גם את כל יהודיו למעלה מעשרה! ולהתאחד עמם לעצם אחד, נבדל ומפורש מכל מה שלמטה... מכל הקושיות והאבעיות, הפירכות והתיובתות, הגוזלות את מנוחת הנפשית, ואינן נותנות לו לאדם לאהוב את חבריו ואת אלהיו באותה מדה שהנפש הושקת לזאת.

וכשנזכר בדבר בבקר יום השני כעס על עצמו, וכמעט שחרק שניו: „מה לי ולהם? איזה שתוף יש בינינו!"

„בעזרת החשמל כבר התחילו מראים לבני עירות — נערות חצין עירומות, רוקדות על הבימה בפאריז!"

„לא! בני העתיד יהיו בני דת! אבל הדת תהיה כולה רק מחובות מוסריות ומחגים ומועדים".

„החגים ישמשו לאדם, שיתפשט בהם מחולניותו ויתלבש באצילות".

„ובאותם החגים יהאספו לבתי־כנסיות, לא לשם תפלה, אלא — לנגן נגונים יפים! תהלים לא יאמרו אלא — יזמרו".

„ואז לא יהיה כל צרך בדבר להפחיד את הילדים ב„מטות של מחטים מלובנים" ב„יורות רותחות".

„וכתות בבני אדם לא יהיו עוד. כל היהודים יהיו חסידים של צדיק אחד, וגם אותו הצדיק יהיה בכלל החסידים".

„וימי החגים יהיו אלה שהם עכשיו. כלם ישארו! אפילו „תשעה באב" לא יבטל".

„זה יהיה יום של אבל על כל האסונות שבעולם, על כל הצער שיש בחיים".

„ואז לא יהיו בני אדם צריכים לשתות יין כדי לשמוח. השמחה תבא מאליה, השמחה תבא יחד עם הימים".

„ולא יהיו צריכים להתפלש בשקים ולאכול „ביצה בעפר", כדי להעמיד פנים של בכיה, גם הבכיה תבא מעצמה... מתוך הלב! יחד עם יום „התשעי באב".

„וגם לאותו האבל ואותה הבכיה יהיה טעם מיוחד, מעין זה שהוא חש לפעמים".

„ובני אדם של דורו, שהוא שייך אליהם, יהיו נוחים ורצויים, ואהובים זה לזה".

„וכלם יהיו — דוקא בארץ ישראל! מקום הזיתים והשקדים... ואז, כשיסובבו ויאמרו „אדמה מארר", „בהמה ממשכלת", „יקב מילק", „עדרים מדלות" — יהיה זה מעין שיר תהלה לחכמת הטבע, שהמציאה כלים מתוקנים לעבודה מתוקנת בשדה; שהמציאה רפואות למחלות וטרנריות, תחבולות לפלקסריא, ולמסלות־הברזל העוברות בירכתי היערים — שגרשו את החיה הרחק מעל הישוב והעדרים".

„ואז יהיו באמת בני אדם נוחים ומרוצים, כבני משפחה אחת... וכשיתחבקו וירקדו במעגלה".

— —

הוא אינו זוכר גם עכשיו, איך קרה אתמול הדבר, שנסתבך פתאום בין השכורים הרוקדים! איך זה נחו ידיו על שכמי שכניו, וידיהם על שכמיו, והתחילו רוקדים — ורוקדים, ששים ושמחים, כמעט כל אותו הלילה!

„שהחיינו“ ו„על נטילת לולב“, ואף על פי שהוא מברך בחטיפה, בשפה רפה— אבל הוא מברך.

והוא כועס... ומברך — ונהנה, ומכיר בהנאתו — וכועס.

והוא קורא ב„הלל“, ומסלסל ב„אודך“, ומנעים ב„זה היום“ — מתוך קצת התלהבות — ומתעורר על עצמו וכועס.

והוא מסדר את ההושענות: „הושענא אדמה מארר!“ ונשקע בדמיונות ורואה כמו בחלום: עדרים גולשים מן הגלעד... עמקים עוטפים בר... גרנות... זיתים... תרומה... מעשר... לקט... פאה... בכורים... שבעים פרים... שמחת בית השאבה...

והוא נהנה מדמיונותיו, כמי שנהנה בחלומו... עד שמתעורר מתוך אנחה וכעס על עצמו.

ומתוך כעס שב לביתו, בטרם שגמר החזן את התפלה, והתפקר באותו יום ולא אכל בסוכה. דומה לו שהוא מתנקם בזה... אף על פי שאין לו הכרה ברורה בדבר: „במי הוא מתנקם? ובשל מה הוא מתנקם?“

ובליל שמחת־תורה ישב מכווץ בפנה אחת והסתכל מרחוק על השמחים בשמחת־התורה, דומה היה, כמי שפגעה בו הצנה, והוא מתחמם לאורם של אלה! אבל הוא מתחמם בגנבה, כאילו אין לו חלק באור זה...

„מה לו ולהם? הוא אינו שלהם! הוא בן עולם הבא! הוא שיך בכלו לדור העתיד“.

„ודור העתיד לא יהיו „בני דת“.

„לא יהיו „בני דת?“ — וממה, איפוא, יתפרנסו הלבבות?“

„כל הלבבות יתפרנסו מן להלוחיתה של החכמה!“

„של פלוסופיא?“

„לא, לפלוסופיא לא יהיה כל זכר! כל ספרי הפלוסופיא יהיו רק כעין מיתולוגיא של אלילי החכמים. הלבבות יתפרנסו מן החכמה הטבעית!“

„אבל החכמה היא כל כך יבשה! מסתחטת בעל־כרחה, ומן המח, ולא מן הלב!“

„החכמה היא בחינת „מעין רותח“... כאלו של טבריה... שעל כל פנים אינו משיב נפש עיפה“.

„החכמה היא בחינת „שפחה“ אצל „גברתה“, הוא באה לשמש!

„התלגרפים, המסלות, התלפונים וכל אותן ההמצאות החדשות באות רק לשמש את האדם, להרהיב את תאוותיו! ויש גם להאשיר את שגיאותיו, להאפיל על טעיותיו“.

„על אותו התלגרף, שמודיע חכם לחברו על אדות ככב חדש שנראה ברקיע — מודיע גם חסיד אחד ל„רבי“ שלו, שאשתו מקשה ללדת, ושבנו נכנם לבדיקת הצבא, והוא מבקש שיעשה לו נס“.

הוא כועס.

כמדומה הוא, שכבר גמר את חשבונותיו עם כל „אלהי" ועם היהדות שלהם; הוא כבר נעשה „אחרי" לגמרי... אפילו שפינוזה מוחזק אצלו למשוחד בדעת; על הום הוא מלגלג, שהוא מאמין יותר מדי בספקותיו; קנט הוא בעל הזיה גמור. שפנהויר עובד לאליל „רצון", שברא לו — הכל הבל ורעות רוח! כל החכמים הללו אמרו מה שאמרו, מפני שחשבו את עצמם מחויבים לאמר איזה דבר, איזה דבר ישן, שנראה אצלם חדש; לברא „שטה" בתוך תהו־ובהו... לסדר את אי־ידיעתם בסדר אלף־בית. וכשמגיעים למקום שאין לבינתם שליטה, הם עומדים ובודים שם לאותו דבר, ומנחילים „שמות" לדור — והדור מתפאר, שהוא רכש לו הרבה ידיעה... ידיעה ב„שמות".

על אחיו הוא מביט כעל הדיוטים לדעת, ילדים זקנים! כלום מה לו ולהם? איזה שתוף יש בינם ובינו?

הוא כבר גמר את חשבונותיו עמם.

ובכל זאת הוא מבקר בקלויז בכל שבת ויומי מועד. כשהוא חפץ לעמוד על דעתו, שלא ללכת בשבת שחרית לקלויז — אינו יכול. ביחוד קשה עליו הדבר ב„יום־טוב": מרגיש הוא בנפשו, שכשהוא יושב בשעות אלו בביתו, חסר לו איזה דבר, שאין להושים אחיזה בו. בדידות! בדידות עגומה, דומה ליראה ופחד.

„היראה" אינה יראת העונש: זוהי יראה של בדידות! צריך הוא להם — ולמה שיש בהם...

ובכל פעם שהוא שב מ„שם", לבו מלא כעס ומכאובים: בשל העליות הנמכרות בפומבי, כבשר במקולין; בשל ה„מזרחי" ובשל ה„מערבי"; בשל „הצביעות" הגסה.

והוא מקלל, מתקצף ובוזה את צלמו — אבל הוא הולך גם למחר.

ביחוד קשה עליו חג הסכות: כועס הוא על ה„חיצוניות", שאין בהן לפי דעתו שום „תוך"; אבל אינו יכול לכחד מעצמו את ההכרה, שהיא נהנה במששו באתרוג ובלולב הירוק! ולא עוד אלא שהוא מברך עליהם

בכסף הוא ממציא לו, הוא לוה לפעמים גם ממנו מספר מאות רובל למען אציל יהיר אחד, שזילא לו מילתא לקחת מלוה שניה אצל המלוים הגדולים, בעוד שלא שלם את הראשונה... כמה הוא מרויח בזה — הלא סכום קטן !.. המאות הם שלי — והוא חי חיי הרחבה ועונג, ואני ?... הבית שלי, אני בניתיו בכחי ואוני... אבל אני יושב בבית הקטן... באיזו פנה שבחצר, והוא — בדביר ! בארמון רצוף !"...

אני מקבץ, והוא מפזר... אני מצטער והי ברוחק, והוא נהנה ומהנה את אחרים... אני חי בחשבון ודעת... אני מקפה את „היום" שלי בשביל דאגת „שמא" של מחר, והוא חי ושמח יום ביומו... אני חי בחשבון ודעת ובפחד ודאגה... והוא חי בלא חשבון ובלי פחד...

„נתן העולם לשוטים ההוללים הללו, שאינם מסוגלים לחשוב הרבה, והחכמים בעלי החשבון היים בצער, כביכול, בתורת חסד ונדבה"...

„מדוע כל זה ? משום דאגת יום מחר ? ... אבל הכי יום מחר יותר ארוך, יותר בהיר מיומי של עתה ? וכי מחר אחיה חיים מרווחים משל היום ?"

והוא מתעמק במחשבותיו אלה, ומי יודע לאיזו תוצאות ומסקנות היה מגיע — אך פתאום נשא את עינו אל מנורתו שהוא קורא או חושב לאורה... הוא הסתכל בנפט ושיעה, שכלה הלילה על קופיקה שלמה נפט יותר מאשר בכל הלילות. ויקם חרד ונחפז ויכבה את המנורה וישב לשכב ולישן את עצמו בעל כרחו.

בשיחה ובצחוק קלפים; והיה מתפלא לראות לפעמים, איך איצקזון זה מביא הביתה „חצי אלפי ריוח, ותיכף לבואו, הוא שולח לחנות אחת שתי מאות, לשניה מאה, גמילות חסדים מאה, הלואה מאה! — היא אמנם ידעה, כי גם אחר התשלומים האלה עוד נשאר איצקזון חיב גם לבעלי החניות וגם להמלוים; אבל בכל זאת לא יכול להבין, איך יעמד בו לבבו באדם הלז לפזר סכום גדול כזה במשך מספר מינוטים, גם לבלי השתעשע בכספו למצער לילה אחד? למנותו בידיו פעמים מספר? או איך לא ידאג להשאיר לו ליום מחר מספר רובלים. לבל יצטרך תכף אחר ריוח גדול כזה ללות ממני גמילות חסדים של חמשה רובלים. „אני מצרפם אחר־כך ווקסם עליו בשטר על־פי התר עיסקא?"

ואמנם לא דאג איצקזון מעולם ליום מחר, וגם לא הספיקה לו העת לדאוג. בביתו היה עסוק תמיד באורחים ורעים, שהיו מתאספים לצחוק הקלפים ולבלות עת בנעימים ולא לדאוג, וברחוב היה תמיד נחפז ומתעסק להרויח, להמציא כסף בריוח או בהלואה לו ולאחרים. ולבד זה לא מצא לעצמו כל סבה לדאג. הוא אמנם לא טעם מעולם איתה הנחת והרחבת הדעת שמרגישים בה בעלי ההון, במנותם את כספם, או בצרפם מספרים רבים קטנים למספר אחד גדול, כי מעולם לא היה לו גם סכום קטן של כסף אצור לעת הצורך; אבל גם בצערם של מי שאין להם לא ידע מעולם: „אם אין לי — הלא יש לחברי! צריך אני לטרוח ולמצוא!" הוא היה רואה בכל צרך הכרחי: „אני צריך להתעסק, היה אומר תמיד, וההנונים והמלוים צריכים להקיף, וביתי צריך להיות ולראות בטובה!" וכל הצרכים האלה היו מתמלאים אמנם אצלו יום ביומו, וחשבון מדויק וברור בינו ובין ההנונים והמלוים היה דוחה כנראה עד יום אחד לפני מיתתו. נראה שגם ההנונים והמלוים הכירו בדבר, והודו לו על צרכיו, שנחוצים המה בביתו, ולא ערב עוד אחד את לבו להפסיק עמו את חשבונו ולגלות לו עוד בהקפה. —

* * *

ובלילה על משכבו שוכב היקיה ומעיין בספר לאור מניה כהה, אך לבו אינו הולך למה שכתוב שם בספר. משם, מן הבית הגדול מגיעים לאזניו קולות של הוללות ושמחה, הוא מביט ורואה בעד חלונו, שהמשרת שב זה הפעם השלישית מן המרתף — ובקבוקי יין ישן בידו. השפחה הביאה זה הפעם השניה מן החנות דגי סרדיניא ונקניקים... כזה היה גם תמול גם שלשום. כמעט בכל לילה מלילות החורף. שם יודעים את החיים בתענוגיהם. בניו לומדים בגימנזיא... בנותיו פורטות על הפסנתר. שתי שפחות ומינקת אחת ומשרת אחד... אשתו — מטרוניתא ממש... לובשת משי כחול... וכל זה על יסוד מה?... על יסודות רעועים ואריים... אם יש נחיצות לאיזה אציל

מיסף, ויקבל שם שכר כפול, ובריינה ארגה פוזמקאות למכירה. ושניהם כאחד החלו לקמץ עוד יותר בהוצאות הבית. בריינה היתה מריבה בו, על שהוא מרבה לעישן, ותגנב ממנו את קופסת הטבק לצמיתות. הזקיהו היה בודק יום יום את הקדרה וגוער בה, על שהיא מבשלת יותר מן הצורך, ואיננה יודעת חק „בעלת בית"; ולאט לאט — והבית הגדול והבית הקטן שאחורי הגדול נגמרו.

ואת הבית הגדול יפה ויעש בו רצפות, ויטע גם תרביץ נאה סביבו. אף שהוא מצא את הדברים הללו טפלים ומיותרים לגמרי. הוא יושב זה שלש שנים בביתו הקטן וכתליו גם לא כוסו בטיח ולא נמשחו בסיד מבחוץ — אבל מה יעשה? הדיירים היהירים אחרת אינם רוצים. הם רוצים דוקא ברצפה מישהה ודוקא בתרביץ נאה. ואולם בדיעבד הוא שמח על הדבר, כיון שהוא מקבל בעד זה עשרה רובל יותר מכפי המדובר — מאת דיריו; וכי דבר קטן היא עשרה רובל לשנה, חמש שנים — חמשים רובל — והתרביץ עודנו כשהיה! התרביץ הוא קרן קימת, שמוציאה בפירותיה בכל שנה עשרה רובל יתרים מתוך כיסו של דירו „מיכל איצקזון". —

* * *

מיכל איצקזון הוא אחד הסרסורים בישראל, המליץ בין האצילים בעלי האחוזות מבני הארץ ובין המלוים ברבית, ולפעמים — גם בין קוני תבואותיהם. שכרו לשנה איננו קצוב: יש שהוא רב ויש שהוא מעט — הכל לפי השנים. אך בכלל מרובות הוצאותיו על הכנסותיו. תמיד הוא מרויח ותמיד הוא חיב בכל החנויות ואצל כל מלוי ברבית. נושיו אינם יכולים להיות לו כנוגשים, אחרי שהם יודעים מראש את התשובה שהוא משיב להם, בעת שאין לו לשלם להם: „מן האדונים שלי מגיע לכם יותר ואתם מתחסדים וממתינים להם"!

והכל יודעים, שהטענה היא טענה צודקת, מאחר שמקור פרנסתו רק מן הסרסרות שאצל האדונים, ואם האדונים אינם משלמים, זהו אות שהעתים רעות; אין מה למכור, ומאין יקח הוא?!

אבל אם העתים השביחו ואיצקזון הרויח — הכל ידעו שלא הלין עוד כסף בביתו; אך הלך ושלם וחלק את רווחו בין החנויות ובעלי חוביו. „מה לי דכא, מה לי התם?" — היה לועג ואומר; — ילין כספי אצלך! אם כספי שלך — סחורתך שלי!".

הזקיה היה אוהב לסור לפעמים לבית דיירו בערבית, כשהיה פנוי מעבודה, אעפ"י שהסתכן יש להיות אנוס לשתות תה בגלוי הראש, (דבר, שיכול להזיק לו לבעל תפלה ותוקע ב„קלייזיל" של החיטים), כי בית איציקזון היה מתנהג אירופית, ושמה היו מתאספים לפרקים צעירים וצעירות הדור לבלות עת

חזקיה לא אסף לו „הון", כאשר קוה, כי מצא ליותר טוב לפניו למכור את תורתו לשעות ולחצאי שעות ולחצאי חצאים — בבתי האבות. באופן כזה לא העמיד את כספו בסכנה לשכור לו בית מרווח ועוזרים; ובלכתו מבית לבית להפיץ את תורתו בין ילדי ישורון, היה מוצא לו עת לחשש אחרי לוה לימים ולשבועות — בין אבות ישורון, והיה שמח לבלי הלין אצלו כסף.

אם קרה מקרה ואיזה יום לא הביא להם כל שבר ורוח מן הצד — היו שניהם משתדלים להרויח אצל עצמם: הוא היה מחביא או את קופסת הטבק שלו ולא העלה עשן ביום שלאחריו; והיא היתה אורגת פוזמקאותיה בלילה לאור הנר של בית השכנה, ולא היתה מעלה נר בביתה בלילה ההוא.

— ימים רעים! — היו מעוררים איש לרעהו — צריכים לקמץ בהוצאה.

ושמרי ברײנה קלטו לתוכם מים רבים, וישעותיו של חזקיה הלכו והתחלקו לחלקים רבים ותפלתו ותקיעותיו נמכרו במחיר ב„קלײזילי" של החיטים. הפרוטות הצטרפו והרובלים הזדוגו והולידו בצלמם ובדמותם לימים ולשבועות, לירחים ולשנים. הסכום הקים של הזקיהו כבר עבר את האלף הראשון והוא הולך ומזדוג ופרה ורבה על חשבון האלף השני.

לבנות לו בית לא חשב הזקיה מעולם, עד שהיה מעשה ודרשו ממנו שכר דירה ארבעים רובל לשנה תחת העשרים שהיה משלם עד כה. „ארבעים רובל! — השתומם חזקיה ויהי כואב ומצטער כל היום ההוא — חמשים חסר עשרה! בעד מה?! בעד מעט אויר?! בעד דבר שלא יחסר אם אשב בו, ולא יוסיף אם לא אשב בו?!" אז עלה על לבבו לבנות לו בית, כדי שיקמץ בכל שנה המשים חסר עשרה; וכשהתבונן יותר בדבר, מצא ליותר טוב לפניו, שיבנה לו בית גדול, ועל החצר — בית קטן. בעד הגדול יקח שכר דירה שנה בשנה ובקטן ישב בעצמו.

על ההצעה הטובה הזאת לא יכלה ברײנה לבלי הסכם: לא לבד שלא תשלם שכר דירה, אלא עוד תקבל שנה בשנה חמשים, ששים, ולכשתרצה תתבע מאה, כדרך שעושים עמה, שמגביהים את השכר משנה לשנה. אך חסרון אחד קטן היה בהצעה הזאת: לבנות או לקנות בית — צריך להוציא מספר מאות רובל מידי לוים שמשלמים שני אחוזים לירחים, ולקנות עצים וחמר — עד שיבנה הבית, ועד שישכירוהו לדיירים, לא יביא הכסף כל ריוח.

חזקיה דחה את הצעתו לעת מצוא; והעת ההיא באה, כשקרה מקרה ונפלה שרפה בעיר; אז קנה חזקיה מאת אחד הנשרפים — את חצרו במחיר מצער, מאת יתר הנשרפים קנה את המפלות ואת האודים המוצלים, ויחל לבנות לו בית. בשנה ההיא התפלל ב„קלײזילי" של החייטים גם תפלת

על־כל־פנים לא יבא לעולם נזבר לגנבות ממך מכס בעד יראת שמים. גם זו טובה רבה, שהחרדות ויראת־שמים אינה מדקדקת עם בריותיה על הידור המלבושים והגהוץ".

כשמלאו לו עשרים וחמש שנים, נתן אל לבו לבא בברית נשואים; אבל לא נשא אשה כדי לבנות בית בישראל, אך — מפני שראה, כי מלמד רוק לא ימצא לו תלמידים בנקל, כי ערכו פחות ומזולזל בעיני האבות מישראל — והוא החליט לאסוף לו חדר לעצמו. על פרנסה אחרת, חוץ מן המלמדות, לא חשב מעולם: „בשלמא מלמדות, היה טוען לנפשו, אינך מעמיד הונך בסכנה; יכול אתה להרויח יותר או פחות, אבל לעולם לא תפסיד — אבל בפרנסה אחרת – איך זה אלך ואשקיע את כל הוני באיזה ענין של ספק, ומי זה יערבני שארויח או שלא אפסיד למצער ?!".

ואשה בקש לו בתנאים רבים: שלא תהי יפה יותר מדי, כדי שלא תתנענע לקשוטים, שלא תהי מן המלומדות הקוראות ספורי־מעשיות — כדי שלא תתרשל בעניני הבית; והעקר - שתהיה מאלה שהסכינו לחיי עוני. „מחיי עוני יש על־כל־פנים יותר תקוה להבנות"...

והוא מצא לו אלמנה צעירה, שהיתה משרתת בנעוריה בבתי עשירים, וקבצה נדוניה חמש מאות רובל, ונשאה לאחד מן המשרתים בחנויות, והלז מת בשנה הראשונה לחתונתם בלא בנים. וחמש המאות היו עוד בשלמותן.

אושר כזה לא ראה חזקיהו גם בחלום: „אשה שיש בה כל התנאים הללו, ונוסף על אלה — גם חמש מאות כסף! וכי תימא — אלמנה? ומה בכך ?! יהי רצון כאלו נשאתיה שנה אחת קודם! וכי זהו העקר ?! לא עדיפה אשה מבגד". ובכל־זאת לא סמך עוד חזקיה לא על מאותיו ההולכות ומתרבות ולא על מאותיה של בריינה (שם האלמנה) העתידות להתגלגל אל תוך כיסו. כשישא אותה לאשה; הוא הלך והתלמד קודם חתונתו לקרוא בתורה, לתקוע בשופר וגם סגל לעצמו נוסח של שחרית בימים נוראים. כשתרבינה הוצאות ביתי, נחם את נפשו, אמצא לי איזה מנין להתפלל בימים נוראים, לתקוע בשופר, וארבה את שכרי".

חזקיה נשא את בריינה; ואמנם אם על כל זווג מכריזין בשמים ארבעים יום קודם ליצירה — על הזווג הזה הכריזו בודאי מששת ימי בראשית, וקדושיה הראשונים של בריינה היו כנראה קדושי טעות. חזקיה מצא את „אבדתו", את „צלעו", את „העזר כנגדו". שניהם כאחד היו מתנענעים על הימים הטובים, שהיו אוכלים משלחן אחרים, ושכרם היה קצוב וידוע; שניהם היו על־פי־רוב בעצה אחת והסכמה רצויה לטמון את תבשיל הבקר — לסעודת הערב; שניהם השתדלו להרבות ברוחים ולהמעיט בהוצאות.

בריינה היתה מוזגת שכרים ונושאה לבתי בעלים, והרויחה בזה מעט כסף.

חזקיהו קוזניר.

שנים רבות עמל חזקיהו קוזניר או, כאשר ידעו אתו בני עירו—„חזקיהו מלמדי“, עד שעלתה בידו לבנות ולשכלל את דירתו הנאה ואת התיבה הקטנה הזאת... ממקום שם ישב איש מן השורה שמצבו איננו מאפשר לו סבילות מרובות... אבל מצא לו סבך הכנה הנותנת לו אפשרות ללמד... ואבותיו לא השאירו לו כל נחלה. במסחר לא עסק מעולם, ולא נבנה מחרבנו של רעהו. הוא עשה לו רכוש, כשממית הלזו שמֻזָּה ואורגת את קוריה מעצמה — ומתוך פיה: קמץ במלבושים, קמץ בארוחותיו ויהי קובץ על־יד, על־יד. עוד בהיותו משרת בתור „עוזר“ לאחד ממלמדי דרדקי וקבל בשכרו חמשים רובל ל„זמן“ חשב ומצא, שטוב מאד לאיש שזכה לרכוש לו מעט ממון, שהממון מרחיב דעת בעליו ומנחיל לו כבוד... ואעפ״י שלא ראה מעולם את הספר היקר „תחבולה להתעשר“, בכל־זאת מצא לו תחבולה פשוטה ונאמנה: מחמשים רובלי שכרו לא הוציא אף פרוטה, ובעד הארוחות, שהיה לו לאכול בבתי האבות, כמנהג העוזרים בחדרים — קבל כסף תמורתן (והאבות הסכימו על התמורה הזאת בחפץ לב, מפני שלא היה חזקיה מקפיד כל־כך על הנקיון, ונקיי־הדעת לא יכלו לשבת בחברתו בלי גועל נפש) והוא היה אוכל ארוחות ירק בחצי המחיר, ומותר הכסף טמן בצרורו.

מלבושים היה קונה לו תמיד בחנות של בגדים ישנים: „אם אני לובש בגד חדש, היה מתנצל תמיד באזני חבריו, אז הכל מביטים אלי, ואני אינני אוהב שיביטו בי רבים... אבל כשאני לובש בגד ישן, אז הריני כתמול וכשלשום, ואין איש מביט אלי“.

וכשעברו עליו חמש שנים מיום שבא לשרת כעוזר למלמדים, היה מתענג מאד לחשב חשבונותיו בכל לילה, אחרי קראו קריאת־שמע על מטתו, ולמצוא שיש לו ארבע מאות רובל, ושהוא מקבל עליהם מדי חודש בחדשו שמונה רובל רבית. שהיה נזהר מאד לבלי הלינם אצלו, אך למצוא למענם איזה לוה לימים אי לשבועות.

בעניני אמונות ודעות היה ממעט לחקור, אך בכלל היה נוטה יותר להיות חרד, מפני שבקש ומצא, שיראת שמים נקנית בלא כסף, יראת שמים נקנית בתפלה, במעשה ולפעמים— „בשב ואל תעשה“, ולפעמים במחשבה לבד...

ישר וג׳אסן... היא חשבה ומצאה, שכל מבוערי הפנים הם חרוצים נאמנים ובני מזל... והפרנסה באמת טובה היא... ובחשבה בדברים האלה, היא חשה איזו נחת־רוח מוזרה, איזה עונג נפרז. אבל מפני אותו העונג ואותה הנחת בעצמה היא נפחדת ונרעשת, היא מרגישה בעצמה, שחפצה היא ומתאוה שיקום הדבר.

היא שקעה ברעיונותיה, ופתאום קמה על רגליה. נכר היה, שהיא מתכוננת לדבר גדול, ובמצב כזה עמדה על רגליה, עד ששב גרשון מן הרחוב.

— גרשון! — קדמה את פניו — ,הפרנסה, שאמרת, לא לנו היא, אמור לחכרן שלך, כי... כי אינני חפצה... כי אינך חפץ!׳.

— מדוע זה? — שאל נבעת.

— אינך ראוי!... אני לא אוכל לשבת בודדה בכפר... אינני חפצה — נמרה בהחלטה, שגרשון נבעת מפניה. הוא היה מהאנשים שאינם מזלזלים ברעת נשותיהם ובעצותיהן, הוא היה אוהב תמיד להועץ עמה ולשמע בעצתה, אבל בנוגע לפרנסה — היתכן שישמע בקולה?

הן למי כל עמלו אם לא למענה ולמען הילדים אשר ילדה? ,היא איננה חפצה עתה, אבל תתרצה למחר! תראה ותדע ותתבושש מפני עצמה בהזכירי אותה, כי לא האמינה בי, שאהיה ראוי למשרתי ההדשה.

ובכל־זאת, ביום השני, כשנסע אל הכפר, והאדון דבר עמו על אדות העתקת מושבו — מצא לנחוץ לספר לו חציו בלגלוג והציו לשם דבור בעלמא, שהפלונית שלו יראה לשבת בכפר מפני הבדידות.

— פתיה, ענה האדון בחסד נדיבים — וכי בכפר אין במה לבלות עת? אבל יש לי במה לפתותה, מחר אסור אל ביתכם׳.

והאדון אמנם לא שכח הבטחתו, וביום מחר עמדה מרכבה רתומה לארבעה ,נשרים׳ לפני בית גרשון, והאדון בכבודו ובעצמו ירד ונכנס, והתודע אל שרה־לאה... ,הוא התנהג כאדם פשוט, ספר גרשון אח״כ בשבחו, אכן זוהי נדיבות׳. ואחרי שבתו עמם כשעה, קם על רגליו והביט על שעונו, והודיע שהגיעה העת לנסוע, הוא קרב ויאחז ביד שרה לאה להושיבה במרכבה.

שרה לאה הרימה את עיניה לגרשון.

,הצילה!׳ היה פרושו של המבט הזה: ,הצילה, בעוד עת!׳!

אבל גרשון לא ראה את המבט הזה, ולו גם ראה, כי גם אז לא היה מבין: הוא לא ידע שפת עינים.

וכשנסעו ובאו אל הכפר — — — — — — —

— הודי לאלהים, ישרה לאה! — איננו יכול לכבויש את בשורתו — באתי על מעמד פרנסה.

— ,החנות נפתחה? — היא שואלת מתענינת.

— איזה חנות? — הוא עונה בנערה שיש בה קרטוב של גאות — אני בא לשרת כתור איקונום אצל אחד מבעלי־אחוזות בכפר!.

לב שרה לאה, שלא שקט עוד לגמרי, החל לדפוק בקרבה, בלי דעת בעצמה כל סבה נכונה לדבר.

— וכי ראוי אתה לאותה המשרה? — היא מנסה לשאל מן הצד, בתקוה לשמוע תשובה על דבר, שאיננה שואלת.

— שטיא! הוא עונה לה בנערה של חבה – כלום ראית מימיך יהודי בעל אשה ובנים, שלא יהיה ראוי לאיזו משרה? וכי לעמוד בחנות כל היום ולמוד עשר אמות קמוצות מתשע אמות מדויקות — דבר נקל הוא בעיניך? צריך הייתי להרויח עשרים רובל לחודש, והייתי ראוי לכך; ופה קצבו לי ארבע מאות לשנה ובית לדור בכפר ועצים לתנור ומים כדי צרכי ושלשה קילו קמח — ולא אהיה ראוי למשרה?.

ומי הוא זה בעל האחוזה? — שאלה בקצר רוח.

,איש צעיר לימים בורים גרינורוויטץ ממשפחת הקויפמנים הגדולים. בלי ספק שמעת על אדות הקויפמנים! אומרים שהוא נסע לכרכי הים, והביא משם תעודת מומרים... אבל לנו אחת היא: הוא ערב בדבר, בנוגע לישיבתנו בכפר... הוא חכר בסביבות העיר עוד כפר אחר.

שרה לאה אחזה בידות המטה, שעמדה אצלה. היא חשה שהאדמה תתמוטט תחתיה.

גרשון התפלא על קור־רוחה של אשתו למשמע הבשורה, שהוא קוה כי תשיש עליה. ,אשה היא אשה' הוא מחליט ודן אותה לכף חוב: ,מה לה — ולראגת פרנסה? לפרנסה יראג הבעל! לה תן מן המוכן!' אעפ"י שידע בה, כי לוקחת היא תמיד חלק בדאגותיו, ואיננה כלל מן הנשים האוהבות לקחת רק מן המוכן, אך נפגע מקרירותה, לא נמנע מהוציא עליה משפט מעוקל. הוא לא דבר עוד עמה מאום בענין הזה, ויצא את הבית מעט נזוף.

שרה־לאה נשארה בדד, והיתה שמחה בדבר. בפניו לא מצאה את לבבה גם לחשוב על אדות הענין הזה. עתה תוכל לחשוב דיה, ואיש לא יפריענה; בלבה התעוררה שאלה: מה יש לה לעשות עתה? היא הרגישה בחוש־קדום המסוגל לפעמים לנשים, ותקיף את כל ה,פוליטיק' של קויפמן... וגם הכירה חוב בנפשה לעשות דבר מה. היא חשבה הרבה על הדבר, גם נסתה להרגיע את רוחה: אולי באמת צריך הוא לאיקונום נאמן וחרוץ? וגרשון שלה הוא באמת איש להבה! כל יכול ויודע את הכל! ועל הכל הוא איש

בעלה. היא החלה גם לאהב את גרשון, כמו שצריכה אשה עבריה לאהב את הבעל, את אבי ילדיה.

כמדומה לה, שכבר שכחה כליל את הכל. אבל יום אתמול! למה זה עלה על לבה פתאום ללכת אל המקולין בעצמה? מדוע לא שלחה את נחמיקה?

והיא מתנודדת על משכבה מצד אל צד, מתאמצת להסיח את דעתה מכל הענין ההוא, ומעלה על מחשבתה את גרשון. היא מכירה חטא בנפשה שענתה אותו היום על חנם ומתמלאה עליו חמלה: „הן גם בלא זה אמלל הנהו! זה שלשה ירחים מעת שנשבר מטה לחמס. אדון החנות שמט כספים והחנות נסגרה. עד ימי הפורים התפרנסו עוד במעט הכסף, שנשאר בידם מן הימים הטובים. מן ימי הפורים ועד אחר הפסח התפרנסו בהקפה. אלהים יודע מה יעשו ליום מחר... והיא חפצה לקחת חלק ביסוריו ודאגותיו של גרשון, אבל לשוא! אותה התמונה איננה זזה מנגד עיניה.

היא קמה בבקר ממטתה ותקו כי דאגת היום וצרכיו יהרישו בקרבה את הרעיונות, שהיא אינה חפצה בם... נדמה לה, שהיא צריכה ללכת לאיזה מקום. היא נחפזת וממהרת... היא מוצאה לה דרכים רבים ונחוצים... אבל כל הדרכים הללו מובילים על פני בית־המלון ההוא.

ראשה יכאב עליה מאד. היא חשה חום מרובה בפניה; כעין רטט עובר על כל גופה. „עוד זאת חסרה לי, נדונה היא בנפשה. לפול למשכב... ולדבר מתוך חומי... ואז יודע לו הכל"...

פעמים מספר החליפה את בגדיה, וכמו בלי כונה עברה על יד הראי... ותבט בו בחפזון... ותכון לצאת... ובאחרונה העיפה עין על הערש ועל הפנים הקטנים והיפים המציצים משם... הילד צחק צחוק משונה מתוך חלום נעים.

„אלהים עמך! יהי רצון שיהי לטובה!" מהרה ותלחש עליו, ותלק את מצחו לסגולה; ואחרי רגע של מחשבה, פשטה מעליה את בגדי עדיה, ותשב — אם על ערש פרי בטנה.

היא נלחמה ותנצחה... היא הרגישה, שהיקל מעט מעל לבבה. על־כל־פנים יכולה היא עתה לחשב על צרכי ביתה; וגם נזכרה, שצריכה היא לתקן כתונת בנה הקטן, ותקח מחט ומספרים בידה, ותשב על עבודתה אצל הערש.

היא ישבה כשתי שעות עסוקה בעבודתה, ופתאום נפתחה הדלת, וגרשון נכנס נחפז ומתעסק. איזה צחוק ששון נראה על פניו... נכר היה הדבר, שיש בפיו בשורה להגיד לשרה־לאה. הוא מחכה רק, שתשאל אותו על הדבר. שרה־לאה כוננה אליו את שתי עיניה, כאומרת: „כלה דבריך, ותן לי מנוח!"

והדבר כבר חדל להיות סוד בבית גיסה, אעפ"י שהיא לא ספרה להם מאום על אדות הענין הזה: הוא חפץ, שישאר הדבר לעת-עתה בסוד.

„אוי, ימים נעימים! הוי חלומות!"...

והוא הרחיק ללכת... ופעם אחת בטילם ביער, הרשה לעצמו בקלות ראש יחוס קרוב יותר מדי. היא הזכירה אותו, כי עוד יש עליהם לחוג חג-ערב תחת החופה.

עד כמה צחק אז עליה, עד כמה לעג לתמימותה: „וכי עודך מאמינה שמלאך הזווגים לא יפרש כנפיו עלינו, בלתי אם נשבור צנצנת תחת סמרטוט מתוח על ארבעה כלונסאות?".

אבל אז נעור בה איזה כח מתנגד. אעפ"י שבלבבה מצאה את דבריו צודקים. החופה, הטבעת וכל סדר הנשואים הוא צרמוניה כיתר הצרמוניות, שהיא כבר למדה ממנו ללגלג עליהן ולמאס בהן. אך יותר שנתנה לדבריו צדק בלבה, יותר חזק בה כח ההתנגדות. היא לא ידעה אחרי כן, איך עמד בה רוחה להתנגד לאיש, שהורגלה בכל העת ההיא לראות בו את הטוב שבאדם, את החכם שבאנשים ואת היקר לה מנפשה? איך יכלה היא, החשכה, הכפרנית, לנצח אותו?

היא גם לא שמעה עוד את קטועי דבריו, שנזרקו מפיו — הצים ברגז, והצים בהתול... המה נפרדו...

ואחרי כן... הוי, רעיונות! זכרונות מרים ומתוקים!...

הוא פיסה... והיא התפיסה... ומאז החלו חיים של תענונים — תענונים באין גבול וקץ. היא אמנם סבלה והתענתה מאד בליל הפרוד! כמעט שיצאה מדעתה עד בקר! אבל שכר הימים שאחרי כן היה מרובה מאד: היא שקעה בהיי עונג; חכוי לרגע בואו, טיול, שיוט על הנהר, ערבים ביער, צער הפ-ידה הנעים למספר שעות לילה הקצרות... לא, לא הספיקו לה כמעט עשרים וארבע שעות במעת-לעת — לכל אלה.

ואחרי כן אותו הליל של נדודי שנה, וראיון שלו בבוקר אח-י הליל ההוא. ופתאום הפסיק את בקוריו... ופתאום שלח לה שלש מאות רובל בלי כל מכתב... ופתאם נסע בלי ראות פניה... ופתאם הלתה במחלה עזה, וכששבה לאיתנה ספרו לה, שכבר עברו חמשה שבועות מעת שנפלה למשכב, ושהרופא כבר התיאש מחייה.

ואז יעצה אחותה לבקש אחר איזה שדוך הגון... והיא לא מאנה וגם לא הסכימה. ואחותה בקשה ומצאה את גרשון — צעיר בן שלשים משרת באחת החנויות הגדולות ומקבל שכרו עשרים רובל לחדש.

שרה-לאה נשאה לגרשון. בתחלה לא יכלה לשכוח את ב-ים קויפמן, אעפ"י שנשואיה עם גרשון היו תחת החופה ובשבי-ת צנצנת. אבל מכיון שילדה לו את הילדה הבכורה, החלה לשכוח את כל „הענין". ותקשר אל

אך לאט לאט עלה ביד הצעיר „הנפלא" הזה להרגיעם ולקנות את לבבם. „אין בו אף קורטוב מאותה העריצות והגאוה, שיש באביו" — היתה אחותה מספרת בשבחו; „אתה יושב עמו, כעם אנוש־כערכך" — היה ניסח משבחו; כמי שאיננו מלומד כלל.

בקוריו התחילו להיות רצוים בבית אברהם. בכל ערב עמדו וחכו לקראת באו; ואם קרה מקרה, שאחר לבא, היו הכל עגומים ובודדים. הוא היה מעסיק את האנשים הפשוטים בספורים ועניינים רמים. ספר באזניהם על דבר „שויון זכיות" ו„חפש", על „העריצות והעבדות", „ההון והעבודה". הוא ידע איך להטעים להם את הדברים.

„מי יתן, והיו כמהו כל אדוני האחוזות!" היה אברהם נאנח ואומר שלא בפניו „אשרי לעבדים, שישרתו אצלה, כשתבא אחוזת אביו בידו".

בקוריו בימי השבת היו עוד בלתי רצויים בבית אברהם, מפני שהוא היה, כמובן, חפשי קיצוני בעניני דת, ולפעמים היו באים על־ידו לידי חלול שבת. היא זוכרת עוד, כמה קשה היה עליה בפעם הראשונה לצתת צתה ביום השבת להבעיר את סיגרו... אבל אחרי כן היתה עושה את הדבר ברצון טוב. גם היא בעצמה היתה מעשנת, כשדרש ממנה את הדבר.

וכי רק היא בעצמה הקלה אז בעניני הדת? כמה פעמים לא ברכה אחותה על הנרות בע"ש בין השמשות, מפני שהוא סר אל ביתם מבעוד יום, וישב עד לילה, ובפניו היא בושה להדליק נר שבת.

גם אברהם בעצמו נהפך לקל גמור. הוא נסע עמו פעם אחת בשבת מבעוד יום לצוד ציד.

ואחרי כן?... ואחרי כן הגיד לה פתאום באזניה, שהיא יפה מאד כשושנת הכפר. והדברים האלה, היא זוכרת, היו קשים לה לשמוע בפעם הראשונה.

ואחרי כן החל פתאום לספר באזניה את מסקנתו והחלטתו, שהוא החליט בנפשו לשאת אשה דוקא מבנות העניים ומשאינן מלומדות, כי רק בין בנות העניים הוא מקוה למצא לב תמים ואהבה טהורה; כי כל בנות העשירים והמלומדות — מדותיהן מקלקלות, אהבתן מזויפת ויפין מלאכותי.

והדברים האלה — היא זוכרת — היו ערבים לאזניה.

ואחרי כן שיח ביער... בגן תחת התפוח המצל... שחיה על הנהר באני שיט...

ועוד הפעם לקוט ענבונים ביער...

הוי, הערב ההוא!... ביער הלז!... נגדה נא לפני העצים האלמים. לנוגה הירח החדש נפל על ברכיו ויבטא את המלה הנפלאה... והיא שמעה... שמעה את פתרון הלומותיה, אשר לא הרהיבה בנפשה בכל העת ההיא לחשוב על זה בהקיץ ובמחשבה ברורה...

מה התנודדה כל היום, ובערב עשתה את עבודת ביתה בחפזון וכמו מאונס; הציעה שלחן ומטה לפני בעלה, הבריאה ותשכב את הילדים, ותשכב גם היא במטתה — אבל היא איננה יכולה לישון, התמונה ההיא עומדת ומרחפת נגד עיניה...

שבע שנים עברו מן העת ההיא... היא חשבה, כי כבר נרפאה מן המכה הקשה ההיא; אבל המכה הישנה ההיא חזרה ונעורה, היא מרגישה את עצמה היום צעירה לשבע שנים תמימות... כאלו לא נשאה עוד לגרשון ולא ילדה לו את נחמ׳קה ואת עזריאליק.

והיום ההוא עומד לפניה כמו חי.

היא היתה אז נערה בת שבע עשרה שנה יתומה מאב ואם; כל נחלה לא נשארה לה מהוריה, בלתי אם יופי נפלא ומיוחד, שנערות ישראל מצטינות בו לפעמים, מאותו היופי, שאם תסתכל בו ותנתח את שרטוטי הפנים, אינך מוצא בהם כל יופי; אך בעל כרחך צריך אתה להודות, שאינך יכול להסיח דעת ממנו, שאיזה קסם של סוד ממלא את כל לבך, ומושך את עצמך אליו. אתה מוצא בפנים האלה כעין הוד מתגרה, כאלו הם אומרים לך: „על אפך ועל חמתך יפים אנחנו!... מלבבים אותך!... ואתה — גם גא לגנותנו!“.

ובעלת הפנים האלה לא ידעה בעצמה את יפיה עד שלחשו לה על אודותיו באזניה. היא גדלה בבית אחותה הבכירה בכפר. גיסה אברהם ריכטר שרת אז במשרת „איקונום“ באחוזתו של היהודי העשיר הירש קויפמן בכפר ההוא. בנו בורים גריגורוויטש קויפמן היה אז סטודנט בפקולטט לפלוסופיא, ובימים ההם, ימי הפגרה, שב אל הכפר לבלות עתות החפש בבית הוריו.

היא זוכרת עוד גם עתה בזכרון בהיר ומפורט, איך נפגשו שניהם בפעם הראשונה על יד הנהר... הוא נגש אליה בלי כל אמתלא, והתודע אליה, והיא, אעפ״י שאדמה אז מבשת וחשה חום גדול בכל פניה מחטמה ועד תנוכי אזניה — והשקיעה את עיניה באדמה — בכל זאת מצאה לה העת להביט בו ולראות שיש בו תפארת בחורים.

ומאז התחיל לבקר יום יום בבית גיסה. בימים הראשונים לא היו בקוריו נעימים, לא עליה ולא על אחותה ועל גיסה, המה היו נמצאים תמיד במצב מאונס ומשועבד מפניו. המה הרגישו, כי בנו של האדון נותן לחמם יושב בביתם. גיסה היה עומד על רגליו בכל העת, שהוא היה יושב בביתו. אחותה לא ידעה למצא את דרכה ומנהגה עמו: אם לא תכבדהו בכבודים והגשת מטעמים לפניו, כמו שהנמוס דורש — יהיה אולי הדבר כעין זלזול בכבודו; ואם תכבדהו, צריכה היא לכבדהו לפי ערכו, והדבר הזה יכול להזיק לפרנסתה לכשיגיעו הדברים לאזני האדון ואמר: „בלי ספק גנב הוא אברהם זה, אם יש יכולת בידו לפזר ממון על כבודים“.

שרה־לאה.

שרה־לאה ש־ויה היום ברגז. היא מכה את ילדיה, מקללת את גרשון בעלה, אעפ״י שאין זה מטבעה. גרשון בעצמו מודה תמיד על הדבר ומתפאר בה, שהיא אשה ״בלא מרה״. אדרבה, יש אשר הוא כועס עליה ושופך על ראשה קיתון של בוז ונאצה, והיא שומעת את עלבונה ושותקת. היא מלמדת עליו זכות במקרים כאלה: ״פרנסה שמידי בשר ודם, אל אחטא בשפתי!... בלי ספק המרה את רוחו אדון החנות, שהוא משרת בה, ומה יעשה בעניו? הילך ויבקש לו אשה מן השוק לשפוך עליה את כעשו העצור?!״

אבל היום היא יודעת בעצמה, שהיא איננה מתנהגת כאשה עבריה... והכל — ע״י מה שעלה פתאום היום בלבה ללכת בעצמה לקנות בשר במקולין! וכי לא יכלה לשלוח את ילדתה נחמ׳קה?״

״ולא המקולין אשם בדבר, אך בית המלון שעל הדרך... ולא בית המלון — כי אם האורח, שישב שם על יד החלון והביט החוצה״.

היא הכירה אותו תיכף, הכירה אותו בכתפיו, בטרם ראתה את פניו, בקווצות ראשו הנוצצות, בצוארו הקצר, בערפו...

ופתאום באה תאוה בלבה להשתעל... השעול הזה למה היה לה?... הוא שמע את קול השיעול הזה והפנה את פניו אליה... ודקרה במבטיו החדים... הוי, יודעת היא מכבר, עד כמה מכאיבים המבטים הללו... ״נראה שגם הוא הכירני״.

היא היתה שמחה שיצא גרשון את הבית, וגם ילדתה נחמ׳קה בת חמש שנים נלאתה לשמוע את קללותיה, ותצא להשתעשע עם ילדות השכנים; גם עזריאליק הקטן ילד בן ש:ה נבעת מפני נערת אמו, שלא הרגיל בה, והוא שכב בערשו — מתחבא תחת מכסהו ומצחק עם שביב שמש האביב, שהתגנב אליו מבעד להלון. שרה לאה חפצה להשאר בודדה. כפעם בפעם היא מחלפת את מקום שבתה מפנה לפנה; יושבת וקמה — יושבת וקמה... היא חפצה לקום וללכת, בלי דעת אנה ללכת, ואך לבלי לעמוד על מקום אחד.

במשאֹרתו. אין כל פלא בדבר, הוא ידע זאת מראש... אבל מתאוה הוא מאד לדעת, מה הוא מנגן?

הוא מבקש את פתרון שאלתו על רשמי פני השומעים... דומה לו שעוד מעט וימצא... הוא מצרף רשמים לרשמים, מעורר את ציורי זכרונו... הוא מצא איזה ציור כמושטש בלתי בהיר דיו, חסר עוד דבר מה.

עפ״י מקרה נפשו עיניו במחזור, שהיה מונח על השלחן - פתוח לפני אחד האורחים בלי כל כונה לדבר. הוא הביט — ולעיניו נוצצו המלות „ונתנה תוקף״. בבית עיניו התרחבו פתאם... הרשמים הצטרפו בתמונה יותר בהירה... הוא מצא את החידה, הוא רואה עתה ברור בתנועות שפתי דן, בנדנודי לשונו - בכל... כן הוא מנגן „ונתנה תקף!״.

והוא מותח עוד יותר את עיניו כאלו מתאמץ לשמוע בעינים... ולפניו עומד „חמדת הזקן״ על העמוד... ומעין השירה נובע מתוך פיהו... ולשונו הותכת: „מי בחרבות ומי בחית״ והוא מפיח חיים במלות המתות... והוא, קלמן, שומע... כן, הוא שומע בהיר היטב.

הוי, תגיעה עברית!... רכה!... שוקעת!... הודרת!... הוי, מעברים! פרורים! דכדוכי נפש!..

דמעות—דמעות התחילו מתגלגלות מעיני הנעוצות בפני דן.

האורחים התחילו להסיח דעת מן הנגינה, ויביטו אל קלמן. עקומי פני הזקן ודמעותיו ענינו אתם. בתחלה לענו להחרש בלבבם; אבל בראותם את עיניו התהוכות בדן, את דמעותיו הנוזלות תכופות ואת הרוך הנפלא השפוך על פניו—הביטו משתוממים זה אל זה.

„האמנם שומע החרש האמלל את מנגינת בנו?״.

הקנסירוואטוריום, שהיה תמיד מנגנם. מיום שמת „חמדתי" שלו, הוא מתאנח ופוסק, נסתמה הנגינה הנובעת מתוך הלב; ורק בין הקנטורים מן הקנסירוואטוריום יש עוד מעט נגינה, אעפ"י שהיא מתוך הכתב; אבל גם ביניהם יש מדרגות: יש למשל חמירים מלומדים כברמברג, ויש מנגנים אמתים, כבנו למשל. הוי, מה מאושר היה הזקן, לו יכול לראות עתה את „דנצי שלו"! ולא רק לראותו, אך גם להראותו! יראה הקצב הגס ויתבושש ויכרע על ברכיו לבקש סליחה ממני! והחמור הגוהם הלז—ברמברג ישים בעפר פיהו, ויודה בעצמו שהוא — ולא כלום!"

„בא יבא, ויראו!".

וסוף כל סוף הנה הוא בא.

היא בא — אבל באחור זמן מעט. לא זכה האמלל לשמוע מנגינית בנו „דנצי", חמדת השני". קצת מזקנה וקצת ממחלת הטיפוס, שחלה בעת האחרונה — נתחרש האמלל מספר שבועות לפני בוא דן. הרופא מצא, שתופי אזניו נתקלקלו לגמרי. הוא לא ישמע עוד לעולם לא את קולו שלו ולא את קול אחרים. חלק אחד מחמשה בחיים—מת עליו, והחלק הזה היה לו הטוב שבחלקים.

אבל הוא איננו מצטער עוד כ"כ על כל זאת. הוא איננו מצטער עוד בראותו ברק מעור עינים ואיננו שומע אחריו את קול הרעם... הוא גם לא הצטער, עת נפל בנו על צואריו ולא שמע את קול בכיו. אך בדבר אחד עמוק צערו מני ים: הוא לא יוכל לשמוע מנגינותיו של „חמדת השני"—משאת כל תקותו, חלומותיו בכל השנים האחרונות.

ובערב ההוא נאספו אל ביתו כל נכבדי העיר. גם זוסיא בעל תכסא גם חתנו של השויב — לא יכלו לעצור בנפשם לבלי לבוא ולשמוע במנגינית „דן", שהוא ינגן היום בתורת „נדבה"—חנם לבני עירו. זוסיא בעל תכסא כבר עשה קנוניא להדיח את ברמברג מעל מקומו ולקבל את דן שלהם— תמורתו.

קלמן הבין את הדברים, אף שלא הודיעו לו דבר מכל זה. קנאתו התקררה אל מתנגדיו, בראותו אותם בביתו. הוא, לא לבד שמחל להם בלבו על עלבונו, אך נכון היה להחבקם בזרועותיו בעד הכבוד הגדול, אשר הלקו לדן שלו: „סוף כל סוף, המה מנגנים מצוינים! בעלי הוש וטעם... כח הנגינה לא דבר קטן הוא . . . המה אנשים נכבדים, בעלי מדות טובות . . ."

והוא יושב הרחק מעט מן המסיבים ומשקיע את מבטי עיניו בפני דן... הוא חפץ להבין מתנועות פניו מה שהוא מנגן. אבל הדבר איננו עולה בידו. הוא ראה מעל רשמי פני השומעים, מעל שפתותיהם הפשוקות, מעל עיניהם הרטובות, והגינת פניהם — שדנצי התיבם כדוגג, שהוא מעסה בם, כאדם שמעסה

ולשנה הבאה הביא השטן את בר־פלונתיה, את הגזלן שלו, את הקנטור ברומברג; והצעירים, שאינם יודעים מה היא נגינה, דבקו בו, וכי נגינתו מצאה חן? בלוריתו! כובעו! הכפות של המשוררים! הקמ־טון — הכל ממש כעכוים נמור— וזו שעמדה לו למצא חן.

הקנטור הלזה קפח את פרנסתו. בראשונה גזל ממנו את ה,עמוד', ואחרי כן–גם את חלק הרח״ש.

הוא ירד מעל הבמה. ח״ש שכחו את ה,ווליך' של ,יעלות' שלו, את ה,לירה' של ,קרוין מחומר', המו״ש של ,ויאתיו כל' — את הכל, את הכל שכחו, כאלו קלמן ודנצי היו רק חלום ליל.

אבל הוא יודע, שקלמן איננו חלום; קלמן לא היה חלום; לבבות רבים הניע קלמן עד לבכיה; לבבות רבים היו דופקים במנגינותיו. הוא מאמין בעצמו גם עתה, וכשנכנס אלול גם עתה, אף שאין לו עוד כל עמוד, הוא מוסיף שמירה על צואריו, וחוזר על הסליחות, ומעביר על המחזור, ומסדר בפיהו את ה,נתנה תקף'. הוא מאמין בעצמו, שגם עתה קלמן הוא — קלמן, אך הקנטורים הללו בכפותיהם היפות אשמים בכל.

ואז היה מתחיל להיות בריעבד שבע רצון, שבנו דן עשה מה שעשה.

הוא התחיל להתנחם, כי יעברו הימים ו,דנצי' ישוב אליו מוכתר בכבוד ואז ידעו הקנטורים העברינים האלה, ההומים כדבים בלי כל מתיקות–ידעו מהו קנטור, ואיך מזמרים מתוך הכתב!

ואחרי כן היה מודה בפני זוגתו, שהוא מוצא תענוג גדול לקרא את מכתביו של דן: ,הוא מודיע, שכבר עזב את הקנטור הזיבנבורגי, ויבא לאחר... הוא מודיע, שהוא מנגן כבר מתוך הכתב. לכשיבא הביתה, ואז בלי כל ספק הכל ישונה לטובה–אז אפקיר למען הדבר הזה לילות שלשה או ארבעה ואלמד גם אני את המלאכה הזאת לנגן מתוך הכתב. יודע אני כי שיותר מלארבעה לילות אינני נזקק'.

,דנצי מודיע, כי הוא הולך ועושה חיל'.— חדושים הוא מגלה לי, מלגלג קלמן באזני אשתו: הלא אני נבאתי עליו מראש'.

דנצי החל לשלוח לפעמים תכופות משען כסף; והכסף באמת נחוץ לו בעתים הרעות הללו, אחרי שכל אוהביו ומעריציו בגדו בו.

,אבל מה זה? דנצי מודיע, כי נגמר בדעתו להכנס אל הקנסירוואטוריום, להשתלם בחכמת הנגינה! הדבר הזה למה?! וכי ,פסטרנק', ה,בעל בית־לי' או ,חמדת הנודדי' למדו בקנסירוואטוריום?! כמה זרים מעשי ילדים! עושים מה שלבם חפץ, ואינם נמלכים באיש!' אבל הדבר כבר נעשה וצריך להחל ולהכות מחדש.

והוא מתחיל ומחכה. בשיחותיו עם הבריות על אדות מקור הנגינה, הוא שנה את דעתו מעקרה. הוא דורש עתה בשבח הקנטורים המלומדים תלמידי

אל כרך גדול להתפלל עם „דנצי" שלו אפילו בטמפיל — כי אז היו כל ה„דייטשונים" הללו נמסים בדמעות, והיו מואסים בכל הקנטורים הזיפנים; ולפעמים לא היו נמנעים מלספר את שבחו בפניו, והיו מכתירים אתו בשם „חמדת שני", אף שהם לא ראו מעולם את „חמדת" ולא שמעו בקולו, אבל כבר ידעו אותו למדי מפי קלמן, שהיה מעריצו תמיד באזניהם ומספר להם את נפלאותיו.

אבל בעתים כאלה היה קלמן צוחק בצחוק של התבטלות ומניע ראשו ביאוש: לא, אחים, לא־אני! זה יהיה „חמדת שני"—היה מראה באצבע על „דנצי"—ולא אני.

ואפילו כשספר אל עירו הקנטור המשונה מזיבנברג עם „טרליו" שלו ושר את ה„יחרשהו" החדש, שהיתה בו באמת מעין נגינה מתוך הלב—הכל הודו אז, שהיחרשהו הלז היה כל כך נפלא רק מפני ש„דנצי" שלו הצטרף אז עם ה„פרלים" המשוררים ועזר לו.

כמה ימים הצטער אחרי כן על שנפתה אז לבקשת הקנטור, והרשה ל„דנצי" לעשות את הדבר!

ומאז החלו לו ימים של צער ודכדוכי נפש... „דנצי" ברח בלילה. הוא נלוה אל הקנטור, ה„גזלן" ה„זבנברגי", ואחרי ימים מספר קבל ממנו מכתב. בו התנצל על בריחתו.

„חשקה נפשי לשאוב ממקור הנגינה", כתב הפתי הקטן, שעוד לא מלאו לו אז שבעה־עשרה שנה. הוא מצא מקור נגינה! כמה מגוחך מעשה ילדות! „שמע—דאָ... סי... רע... רע, דאָ, פאַ" וחושב שזהו מקור הנגינה!

„זה כבר לא אדע מנוח בנפשי—כותב הפתי הקטן—חש אני איזו תביעה בלבי, איזו משיכה, שאיני יכול לעמוד בפניה... אומלל הייתי, לו הייתי נשאר בעירי; ואתה אבי, בודאי אינך רוצה, שאהיה אמלל. בודאי תסלח לי את הדבר. לכשאבאל מטרתי, אשוב אליך אבי".

את מקור אביו עזב, וילך לבקש לו מקורים!

הוא כעס אז מאד על בנו, ולא יכול סלח לו. הוא חש, כי הורע מזלו. באותה שנה החלה לנגדו המחלקת הגדולה. „זוסיא קצבי", שהיה תמיד ממעריציו ואוהביו, יצא מקצבותו ויהי לבעל־טכסא; והוא עתה מבעלי דעה הראשונים והתקיפים בקלויז; וזוסיא זה החל ללעג לו, מתחלה — בחשאי, ואח"כ — בפי־הסיא. פעם אחת בראש השנה נדמה לו, שהוא שומע מתחת טליתו את צחקם של בעלי המזרח, ונתבלבל בנוסח, ואחרי כן כשעמד בתפלת „הנני העני" וקרא: „שדי" הפריז על יבבה שלו ונפסק קולו.

„אין דנצי לימיני!" כאב אז והצטער. הוא ידע בברור, כי אלו היה עתה דן עומד על ימינו ומסלסל ביבבתו—אז לא לענו לו האנשים הללו.

וכמה מן הכבוד רכש הוא היום בגלל דן שלו! אפילו חתן השוחט, החצוף שבמתנגדיו, סר היום אל ביתו לראות פני דן.

גדול אשרו מהכיל את כלו בבת אחת, והוא מתרחק בקרן זוית, ויושב לספוג את התענוג בהדרגה וברחוק־מקום מעט. הוא החל לחשב ולנתח בזכרונו, איך קרו והצטרפו כל ההרפתקאות, עד שבא בנו לידי־כך.

עוד מימי ילדותו נכר בו, כי הוא נולד אל העמוד. הוא זוכר, שכשהיה רץ ברחובות ונתקל באבן, היה בוכה שלא „כדרך הילדים". אנשי הרחוב לא יכלו לעבור עליו בהסח־הדעת, והיו מתיצבים לשמוע את בכיתו, ושואלים: „למי הילד הזה?".

כשיצאה אמו לשוק, ושהתה יותר מכפי הרגיל, והוא התגעגע פתאם עליה, ויישב לבכות: „איה אמא?" — היה נשמע מרחוק, כאלו הוא שר איזה שיר־תוגה...

כשמלאו לו תשע שנים לקחהו בפעם הראשונה אל העמוד. הוא שר אז ביום הראשון לראש השנה את ה„היום תאמצנו" של „חמדת הנודד"; ומיד באותו מעמד, הוסיפו לו פרנסי הקלויז המשה זהובים לשבוע וקצבו לו חלק הגון ברח"ש...

אכן ימים טובים החלו לו ולביתו מאז. לכל חופה ולכל ברית מילה שבבתי הגבירים היו משתדלים להזמין אותו, ובתנאי — עם „דנ'צי" שלו. השנים ההן היו יום חג אחד ארוך עם סעודות של אכילה ושתיה ורוָחים הגונים.

וכשהגיע חדש אלול, היה חש איזו התרוממות ועֵרך עצמו; הוא ידע והכיר כי בימים ההם הוא ה„שאור שבעיסה"; הכל נזכרים בו, הכל צריכים אליו.

וכשקרב לעמוד וידע כי „דנצי" עומד על יד ימינו—כבר ידע מראש שר' אברהם'קה „בעל בכי" ישלח היום יין ישן לסעודתו, ושכל נשי הגבירים לא תפסקנה היום מלשיח בו.

כל החזנים והקנטורים, המזמרים „מתוך הכתב", היו בעיני קלמן כקלפת־השום: „איך יכולים הם לזמר זמירה אמתית ממקור הנגינה — היה תמה ומבטל אתם — אם נגינתם אינה נובעת ישר מתוך הלב? מן הפה, רק מאותיות מתות אלמות שחורות, שעל גבי הניר העב? המה מזמרים רק בעינים. והא ראיה: הם עומדים מוצקים כפסילים אלמים, אין תנועה עברית בגופם ולא בנגינתם המזויפת... ולא עוד אלא שגם לא ידעו השחצנים ההם— מהו נגינה אמתית. איך הם יכולים לדעת נגינה אמתית, אם לא שמעו מעולם את נגינתו של „חמדת הנודד"? אותו ה„חמדת", שהוא קלמן, היה עוזר לו ושאב ממנו שתים עשרה שנה.

ועל הדעה הזאת הסכימו רבים מבעי"ב שלו, שהוחזקו בפי קלמן ל„מנגנים", והודו, שאלו היה קלמן לובש „קיטל שהור" וכפה מהוקצעת ובא

קלמן חזן.

כל המביט היום בפני הזקן — קלמן חזן, הוא מכיר בו כי מאושר הנהו. קומתו זקופה היום. קמטי לחייו דומה שהתישבו מעט; בת־צחוק של שובע רצון מרקדת על שפתיו; עיניו התמתחו, וכמו ממתינות לאיזה דבר נשגב, שעוד מעט ויחל...

הוא יצא היום פעמים ההוצה בצואר עירום, בלתי חבוש במפה האדומה; אף על פי שימים נוראים ממשמשים ובאים, — ובסכנה כזאת לא היה מעמיד את צווארו אפילו בשאר ימות השנה. נכר הדבר, שמרב שמחה והתפעלות הוא שוכח את חשבון הימים, את עצמו, את הכל.

ובעיני האורחים, אשר התאספו בעירב הזה אל ביתו — לא יפלא הדבר: „הזקן הוא בשמי השמים" — המה מתלחשים על אדותיו: כל אב שמח לראות את בנו אחרי פרוד של חמש שנים, ואף כי בן נחמד כזה.

היום בבקר הופיע בביתו אורח יקר: הן בנו שב מן הקנסיוּוטריום. זה שנה תמימה, מעת שהוא סופר את הימים לבואו, ועד אז היה סופר את השנים ליהיהן ולשבועותיהן. „עוד שלש שנים... עוד שתים... עוד אחת הסר חדש... עוד מעט, עוד מעט"— היה משדל את נפשו הנהלאה בימים האחרונים— והנה הוא בא.

והוא בא, כאשר חזה לו מראש בחלומותיו ובחזיוני רוחו — הבוש לראשו כובע גבוה ונוצץ... מתחת לכובעו—בלורית עבה ושחורה... גם אותה האיצטלא הרהבה יש לו בין בגדיו יחד עם הכפה המהוקצעת... ממש כקנטור גדול ומפורסם.

עוד אחת, אשר חסרה לו מכל חלומותיו עליו: „שתעגב עליו בת אחד הגבירים הגדולים, שבאר־צות ההן, ושתגנוב מספר אלפים מתוך הכספים שלאביה ותברח עמו"...

אבל מי יודע? הן הוא עוד לא שח עמו דיהו! מאז הבקר לא חדלו עוד אורחים מנכבדי העיר מביתו. אולי באמת כבר יש לו איזה ספור מעשה!

ואני נפחז וישב... ונכנס בחישאי... נדחק בין המתפללים, ומשתדל להראות לעיני אבי בהסח דעת מדומה... אבי כמו לא יראני. אות לטובה!

ואנחנו שבים הביתה... וסועדים הסעודה השלישית. אבי מזמר „אל מסתתר בשפריר חביון".. ובלבבי מתעוררים הגעגועים לאל המסתתר.

ואחר ההבדלה אבי שב וקורא לי: „בא הנה, בחור שלי! איה היית כל היום? הגידה לי, שאהבה נפשי!"...

לבי מת בקרבי: סמן לא טוב לכל השבוע!...

ובשבת הבאה — ואסיח את לבי מן הנהר... ואנחנו יושבים על שלחן הרבי וסדורינו לפנינו; אך הרבי התיר לעצמו לנום על ידו „תנומת הסוס" קודם אמירת הפרק.

ואני מעלעל את סדורי וחפץ למד מראש את ארכו של הפרק שלשבת זו — ולעיני הופיע „פרק שירה".

גם זה — „פרק"... אבל זהו „פרק שירה"... מדוע לא יקרא עמנו הרבי פרק זה?

„צפרדע אומרת: „ברוך שם כבוד מלכותו!"

הוי — לבי! עתה ידעתי את שיחתן אז!

„צפור מה אומרת: „גם צפור מצאה בית ודרור קן להי!"

„אשר שם צפרים יקננו... מבין עפאים יתנו קול"..

מה מאד אהבתי את הרבי, לו חפץ לקרא עמנו אז „ברכי נפשי", ועל דבר „פרקי־אבות" הייתי מבטיח לו בהן צדקי לקרא אותם לשבתות החרף.

הרבי גמר את הפרק ושולח אותנו חפשי. ואני מתעלם מעין אבי ורץ הרש אל העמק... אני חש תחת רגלי ירק רך... ואני מתחיל לרקד ולפזז כנדי, בלי כל קרטוב של בושה מלפני עצמי... מלפני נער בן שלש עשרה, קרקפתא דמנח תפילין, שמצרפין אותו למנין כאיש גמור, כבעל בעמיו...

ואני מתנפל על יד הנחל ומביט בו... וצפ־דעים מפסיקות בשיחתן, מגביהות ראש ומביטות אלי, כמדומה, שהכירו בי, כי אני „בעל סוד" ויכולות הן לדבר בפני כהעולה על רוחן... והנה משיחות, מקרקרות ביניהן לבין עצמן... והנחל שומע ומתפלא... ומקמט את פניו מתוך התפעלות.

„בר־כור! כרהרד!" אבל אני אינני מבין מאומה, מה הן מספרות?! את כל מה שיש לי, שהיה לי, הייתי נותן אז, לו למדני איש להבין את שיחתן.

אבל הס! שם מעבר לנחל, בתוך היער, שעל שפתו — תקעה צפור אחת „תקיעה"...

ואח־ת ענתה ב„שברים ותרועה"... אחת שואלת ואחת עונה... הכל שותק... הכל שומע ומקשיב... וכעבור רגע — ויזועו ענפי העצים... והתנבים יוצאים במחולות... ומשברי הנחל צוחקים — צוחקים... וגם אני חפץ לצחק, לרקד, לשיר — אך אבוש לפתוח פה... פה בין המשוררים האלה!...

„אשר שם צפרים יקננו... מבין עפאים יתנו קולי".

ואני מבקש את האל הגדול והטוב, „הפותח יד ומשביע לכל חי רצון"; ואני מביט בתוך הרקיע הרחב, הארוך, העמוק... ואני יודע ששם—האל, ואני אוהב אותו מאד מאד.

ופתאם תבא בלבי תאוה לבא ביער הקדוש הלז, ששם הצפ־ים של „ברכי נפשי" יקננו; וכבר חלצתי נעלי ופשטתי את בנדי ואהי נכון לבא אל תוך הנחל.

„וכל מעשיך בספר נכתבים" — נזכרתי שלא־לרצוני.

הכי מותר לרחץ בנהר בשבת? שמא יסחט?... הוצאה מכרמלית לרשות?...

ופתאם נדמה לי, שראשי הצפ־דעים המציצים מתוך המים אינם ראשי צפ־דעים, אך גלגלות צפות על פני המים, והצפרים אינן שרות, אך קוראות: „על דאטפת אטפוך!"

ואני ירא ומפחד את האל... ושב ללבש בנדי... ויראתי את האלהים גרשה את אהבתי לאלהים, „הפותח יד ומשביע לכל חי רצון".

וחיש אני נזכר, ששם בביהמ־ד הישן יבקשני אבי לתפלת המנחה, ואם לא ימצאני, הוי, הלא ייסר קשה!

ויראתי את מוסר אבי גרשה מלבי את יראת האלהים... ואני מלמד את לשוני מראש לשקר לאבי, ולאמר לו, כי הייתי עד כה בחדר.

ואני רואה את עצמי בין הרים גבוהים... ועליהם — ארזי אל מרכינים לי מגבה בראשיהם... וצפרי שמים מתלהשות... צוחקות לי מבין העלים... ומבין ההרים יניח נחל טהור כעין הכסף, משתובב ומתפתל ימינה ושמאלה על העמק הירוק... ועל שפתו ידלגו, יקפצו שפנים וחיות קטנות עם גדולות... ואני קופץ ומדלג עמהם, עולה ורוכב על חיה אחת גדולה... מושך באזני השניה... לוחץ זנב השלישית... ואולם לא ת־ענה ולא תשהתנה: היכולות הן להרע עמדי — ואלהים גדול ורם עומד עליהם, פותח יד ומשביע לכלן רצון ?!

ושם... השמים מה טהורים הם! והשמים אינם שמים... אך שלמה! שלמת־אור! והאדמה מתחת איננה אדמה — כי אם יריעה ירוקה: והעננים על השמים הם סוסים בעלי כנפים, אסורים למרכבה ושטים באויר...

קול הרבי מעירני מתמוגתי. אני מתעורר ושומע את קול אחד הנערים אומר:

„מצמיח חציר לבהמה", ואני מביט אל החלונות ורואה כפור וקרח...

„הוי!" מתאנח אני ומתגעגע לשדות ירקרקים, לצפרי שמים, לרקיע טהור, לנחלי כסף, „הוי, מתי יביא הקץ לחרף הזה?!".

אבל סוף־כל־סוף עבר החרף, והאויר הטוב הגיע. הדרורים החפשיות שבו אל קניהן, ואנחנו — ואנחנו, עבדי אלהים הקטנים, שבנו החדרה.

ובכל שבת ושבת אחרי חצות היום יאספנו הרבי לביתו לאמור „פרק".

ובית הרבי אמנם איננו דומה אז „לחדר". הכתלות מסוידים, הרצפה מרבצת, על השלחן הארוך פרושה מפה; הכל נקי, הכל טהור, ריח ממוזג משום ובצלים ודיסא ו„קוגל" קידח וחום מרובה — נוסף עלינו רוח עצלה. גם הרבי איננו כלו „רבי" היום: מצחו נוצץ, לחייו לוהטות, עיניו כמו הצטמקו היום... וכמדומה לנו שהוא שוהק... לא, הבית הזה איננו „חדר" היום... אבל בכל זאת גם לא „שדה ויער" הנוהג.

„הסתכל בשלשה דברים" — קורא לפנינו הרבי ואנחנו עונים אחריו — „ואי אתה בא לידי עברה: דע מה למעלה ממך"...

ואני יודע שלמעלה ממני יש שמים גבוהים, שמש צדקה, כוכבים עליזים, ירח תמים...

ולמטה! הוי, שם בעמק — מה נחמד! מה נעים לשכב פרקדן על יד הנחל... להביט ברקיע התחתון, אשר שם בתוך הנחל...

אבל הפרק אומר, כי מלמעלה יש „עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים".

אבל כלום עשיתי דבר שאינו הגון ?! או מה חפץ אני לעשות ?! הלא רק לשכב פרקדן אצל הנחל...!

II.

ואני נער בן שלש עשרה, משכים והולך החדרה, ומאחר לשבת שם בנשף, ולומד בתורת אלהים ושב הביתה רק לסעודת היום ולינת לילה. אורח ארעי אני בבית הורי בכל ימות השבוע וישיבת קבע אני יושב בבית רק בערב שבת מחצות היום ואילך. אז קרָא לנו — העבדים, עבדי ה' הקטנים, דרור עד מחר אחר חצות היום.

וביום השבת אחר הצות אסף הרבי את תלמידיו; בימות החרף קראנו „ברכי נפשי", ובימות החמה אמרנו „פרק".

ובשבתות החרף לא היה אוספנו רבנו אל ביתו — אך אל בית־המדרש הישן, אשר בין כל יתר הדברים, שהצטין בם הביהמ״ד הלז על יתר בתי־התפלה, היה גם זה, שהשַמָש בו היה רַוָק, ולא היה לו כל צרך לגנב עצים מעצי הקדש, ועל כן היה שם יותר חם מאשר בכל בתי התפלה.

הקסם היחידי, אשר היה מושך את רבנו מביתו אל ביהמ״ד — היה הספסל שאצל התנור. אבל לא תמיד זכינו למקום המובחר הזה: על פי הרוב היה מקדים אותנו השמש, וישתרע על הספסל, כאדון על אחוזתו ויישן „שינה בשבת". הנערים הגדולים שבחדר שלנו היו מתאמרים, כי מכירים הם בקול נחרתו של השמש את הסעודה שאכל: אם נתארח אצל אחד הגבירים, אז היתה נחרתו גסה, הסרת כל טעם וענין... אך ממלאה את כל חללו של ביהמ״ד... ואם נתארח אצל עני, היתה נחרתו דקה, ארוכה, כעין אנחה... והיה נראה, כאלו הוא מספר לך מתוך שנה ספור מחיי העניים.

אבל יש אשר עלה הספסל בגורלנו, ואז ישב הרבי עמנו יחד בשורה אחת, כי רבנו היה אוהב מאד את התנור החם, אשר בכל פעם שאתה ממשמש בו, אתה מוצא בו טעם מיוחד וקסם משַכֵּר.

ואנחנו קוראים: „ברכי נפשי... עוטה אור כשלמה... יעלו הרים ירדו בקעות... המשלח מעינים בנחלים... עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול... ארזי לבנון אשר נטע... שם צפרים יקננו"...

ובחוץ יהמה הרוח בקפדנות זקנים; „שלמת האור" מלמעלה מלאה רבב וכתמים... החלונות מכוסים כפור וקרח; עליהם מצוירים עצים וארזים קטנים, אך עוף השמים לא ישכון בתוכם... יש אשר תציץ השמש רגע אחד דרך החלונות והיה דמיונה, כאלו מבקשת לאספה אל תוך ביהמ״ד ולתת לה מקום אצל התנור להתחמם מעט...

והתנור משפיע חום ונוסך עלינו תרדמה נעימה. הנערים יפהקו... הרבי נופל נפילת אפים, כמו בתחנון של חול... „אִמרו, אמרו! הוא קורא כמו מתוך שנה: אמרו אחד אחרי רעהו!"

ואני עובר במצב שבין יקיצה ותנומה...

ויותר שלמדתי בקהלת, יותר התגברו בי נענועים אל „הבל ההבלים",
ובכח הנענועים הללו התנחמתי כל ימות החורף, והכיתי עד אשר יחדש ה„הבל"
את פני האדמה, ואקבל את פני הצפרים הטובים.

* * *

וגם עכשו כששורה עלי לפעמים רוח עצבות רחמנא לצלן, מטה
שקוראים „קצתי בחיים", ובלשונם — פסמיזם — אני מתחיל־מעין בספר הקהלת,
ומיד תשוב אלי השמחה:

מסכים אני גם עכשו לדעת החכם, שהכל הבל, ושיש רעה חולה וכו'...
אבל מכיון שאני שומע „וזרח השמש ובא השמש" וש„כל הנחלים ההולכים
אל הים" ישובו אלינו — אני עומד ומתריס בעצמי: „אבל הן זה כל־כך
יפה! כל־כך נחמד!"

וחושב אני את הפסמיסט ההכם הלז, שהיה בטבעו אופטמיסט גמור;
שחכמתו התאמצה להשתיק בו את קול לבבו — ולא עלתה בידה.

„... ובטלו הטוחנות... וחשכו הרואות... והדלתים בשוק סגרו..."

זהו באמת ענין רע, אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו!

אבל כל זמן שה„טוחנות" הן „שנים" וה„רואות הן „עינים", הרואות
זריחת השמש וביאתה וכל הדר הבריאה — הרי זה ענין יפה ומלבב, שנתן
אלהים לבניו לענות בו!

כל אותן הראיות, שמביא פסמיסט זה, אינן אלא מתוך אופטמיות:

„הבל הבלים" פוסק קהלת החכם.

ו„זרח השמש ובא השמש" מוחים רגשי לבבו.

וטוחנות... ורואות... ודלתים...

„כי לאדם שטוב לפניו נתן אלהים"...

„הבל ורעות רוח"

„שמח בחור בילדותך".

בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרים זה את זה; אלא
שמצאו בו ברכה והניחוהו.

ודברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב;

ולפיכך נכנסת אל לבי מחאת־לב קהלת יותר מחכמתו ונורתו הקשה.

הבל הבלים...

וזרח השמש...

גדיל העמים על עגלתו, והושיבני בין האלומות, אשר העמידו בכל ארך הדרך שאון מיוחד ומלא רזים... נדמה לי, שהן לוחשות לי באזני: „הבל הבלים הכל הבל".

* * *

באותו החג לא קשה היה על אבי לעכבני אצלו בשעת התפלה בקלויז, שנוא נעשה עלי החוץ. בחלה נפשי בשמים המרובבים ובאדמה הכמושה, שגדיל הזקן הצדיק עליה את הדין ונזר עליה „הבל הבלים".

ובשבת־בראשית, שחל באותה שנה ב„איפרכם יוצא ומלך נכנס" — ישב אבא אחרי הסעודה בביתו, ולא הצטרף עם חבורות „איס־י חג" — מפני רבוי הגשמים שבחוץ. הסוכה עמדה עלובה, קצת נטויה על צדה, ומבטת אלי דרך החלון, ציציות הסכך זלנו דמעות.

יודעת עלובה זו, כי מחר תהרס, או — מה ש־ע עוד יותר — תרד למדרגת רפת. כשתדקדק בדבר — כלום צריכה סוכה זו להריסה בידים? מכיון שעברו עליה ימיה, הרי פקעו ממנה דיני „לבוד, גוד אחית וגוד אסיק", הרי „צורת הפתח" אינה אלא „פ־צה", וטפח של כותל אינו אלא בקיע של קרש תקוע באדמה, ופ־צותיה מרובות בה על העומד. עומדת היתה עד עכשו על פי „הלכה למשה מסיני". מעכשו הרי היא ה־וסה למפרע.

אבא ישב אצל החלון והביט פעם בפעם אל רפת העצים הריקה. דאי, שדאגת עצים לחורף התחילה מנקרת במחו. אמא ישבה מנגד כפופה ומבטת אל התנור, שבחדר השני. יודעת היא שכל מה שהיה שם כבר נאכל; החלות תמו, לול העופות ריק, הקדרות הפוכות על פיהן — לאורתא אין צריך לבשל כלום: הכל עודם שבעים מתענוג יום־טוב, אבל למחר...

אמא התאנחה, אבא פהק, ופתאם ראני וחס על אבוד זמני, וישב ללמד עמי מגלת קהלת.

„הבל הבלים אמר קהלת, הכל הבל"...

מסכים הייתי לדעת החכם: כלום לא הבל הבלים הוא, אם יער נחמד, יערו של ל־נ בעומה, כל־כך מתנול!?

הכל הבל! ולפי דעתי — הכל עול! כלום יש לך עול יות־ מזה?! שמים כאלו?! סוכה זו?! טיט?! בצה?! השך?!

קהלת וגדיל חפצים להשניא עלי את עולמי.

„וזרח השמש... ובא השמש... כל הנחלים הולכים אל הים"...

הוי! נחלים הם חותים על לבבי!

כלום הבל הבלים היא זריחת השמש?! וביאתה?! ביאת השמש מתוך ים גדול של ארגמן?!

כלום הבלים הם הנחלים ההולכים אל הים? הנחלים העליזים?! ומה אם הם שבים ללכת?! ולואי שישובו במהרה יחד עם הצפרים!

וכשנסע גדיל שמש היער להביא „שטיהה" לקלויז ליום כפור — הבטחתי לו ב„נאמנות", שלא אגנב שעוה מנרות יום כפור, ובלבד שיקחני עמו בשכר זה היערה.

אכזר, רע, איש צר ואויב — היה רוק זקן זה! מאן לקחתני!

ואחר יום כפור, כשנסע אותו הזקן להביא סכך בשביל סכות בעליו מן סוף הנחל שאצל היער — הפצרתי בו שיקחני עמו, והבטחתי לו, שבליל פורים הבא לא אכה את המן יותר מדי, ולא אבלבל דעת השומעים — ועל זה היה גדיל מקפיד ככל השמשים — והפעם נעתר לי ולקחני.

אדם הגון, בעל לב טוב, מאין כמהו היה גדיל! חבל שכבר מת!

* * *

ואני האמנתי עד אז, שכל ימות השנה הוא ל"ג בעומר ביער!

לא האמנתי, שעלים כל־כך ירוקים, ציצים ופרחים כל־כך עליזים — יכולים לבול ולרקב — משלכים על האדמה כזבל!

לא האמנתי, שמתוך היער יצא רוח כל־כך מחוב, עפוש! כאילו כבוש היה עד עכשו במרתף או ב„חדרי" של מלמד!

לא האמנתי, שהנחל, אותו נחל של ל"ג בעומר, העליז, השובב ישתנה פ"אם, ויעמיד לי פני זקן מתפלל „שמנה־עשרה" בלחש.

נ־רדם הוא מתוך תפלתו... ויש שמתאנח מתוך חלום קשה...

יתכן היא עכשו שמש זו עם כל קויה, שהיא מבוזבזת לכאורה!

— היכן הם הצפרים? ר' גדיל!

גדיל הסיט בעלים הכמושים, יורק מתוך הזדעזעות, מניע בידו ואומר:

— חרף מוקדם בשנה זו! כלום אינך רואה!? השמים מלאים כתמים... הכל הבל! הלא לפיכך נסעו הצפרים!

— לא, — אני מתעקש — בשביל שנסעו הצפרים, לפיכך נבלו הפרחים, יבשו העלים והנחל מקמט פנים!

— שוטה! הכל נובל! גם ע"בה זו תבול, אלא שלפי שעה היא צריכה עוד לתת הושענות להכיתה. כלום אינך מכיר בעצבונה?! וסכך זה — הרבה שמחה אתה מוצא בתנועות כפופי ראש אלו?! זוז, שררת, הטיה לכאן, הטיה להלן — סוף־סוף אין זה אלא נסיסה!

גדיל קוצר ומעמר, קוצר ומאלם ומשיח כלעצמו:

— בל"ג בעומר כל אלו הם יפים לכאורה. אבל... הכל הבלים!

יפים הם גם בקיץ! ריח נעים יש להם לכאורה; כשהצפרים מצפצפות עליהם הם נראים לך יותר יפים! אבל בעיקרו של דבר הכל הבל!

גדיל קוצר ומאלם, ומפסיק כפעם בפעם מתוך שתיקתו.

— וזרח השמש ובא השמש, הרוקב ירקב, יעבר החרף, יבא האביב, פריחה חדשה — הבל הבלים!

בפניהם דברים שבצנעא... את רבו של המזרח היה „מאתת". אבל ילדים היה אוהב, וילדים היו אוהבים אותו. הוא היה מדבר גם עם ילדים מתוך הקפדה גלויה, אבל מתוך עיניו היה נשקף אז איזה רוח מעורר ומושך... מחבב ומתחבב. מרצון טוב היית נכנע ושומע בקולו. וכשהלך ללות אותנו בל"ג בעומר, היה שופע עלינו אזהרות ופקודות באותה הקפדנות המסוגלת לו.

— הי, תישים שובבים! לרקד אתם חפצים? הבל הבלים! הזהרו שלא תכשלו!

כך היה גוער בנו, כשראה אותנו הולכים על כרי דשא שקטים ונחים כנערי „החדר".

ואזהרה זו היתה מעוררת אותנו באמת להשתובב ולרקד כתישים.

— כשתטפסו על אילן זה, תזהרו מהעמיד רגל על ענף יבש זה, שמא ישבר, ונפלתם א־צה! זה יהיה הבל ורעות רוח!

די היה לנו לשמע אזהרה זו — וכבר נראו מבין עפאי העץ פני ילדים מאירים באור נצחון; דומה היה, ששם צצו, גדלו, שם גמלו.

ואת צפרי היער ידע לקרא בשמות ולמדנו להכירם בקול נגינתם.

וכששפך עלינו הזמיר פתאם את שבריריו המכריעים, ואנהנו נפעמנו ונאלמנו — השתתק גם הוא עמנו, והשתקע במחשבות. לאחרונה התעורר מתוך אנחה, וקרא „הבל הבלים".

ומעשיות ספר לנו; וכל מעשיה ומעשיה מתחלת ב„הבל הבלים", וגומרת ב„הבל הבלים". אבל בתוכן — „צפרים, פרחים, ילדים עליזים, גבורים מנצחים" — יפות היו המעשיות מאד.

ופעם...

זה היה בסוף הקיץ. אני ישבתי כפוף לפני רבי, שהתקשה עלי בשירת־האזינו; נוסחו של הרבי, שהיה מהול בעצב וינון עורר בי לכתחלה רגשי תמהון: וכי משום ש„יערף כמטר לקחי" צריכים לבכות?! אבל מכיון שהרגלנו לדבר, התחיל הנוסח משפיע עלינו ת־דמה נעימה. שמש אלול התבזבז ושלח קוי אור יתרים מבעד לחלון, המה נתקלו במשקפי הרבי והציגו לעיני מחזה יפה, כעין עומר קטן של נצוצים... לבי נמשך אחרי המחזה, ובעינים סקוחות־לחצאין, התחלתי שוקע בתרדמה וראיתי את הים, את הירדן, את בן עמרם, הר נבו, הר העברים — הכל בערבוביה נעימה.

אבל מכיון שהרגיש הרבי:

„יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו"...

התעוררתי ונזכרתי בכנפי הדרור, באברת חסידה והתפללתי בלבבי: „יהי רצון, שיעשה לי נס, ויסע לו רבי מהר לביתו, בבדי שאוכל ללכת היערה ולראות במסע הצפרים, בשעה שהם עוזבים את קניהם".

ותפלתי נתקבלה. רבי עזבני תכף אחר ראש השנה.

זכרונות.

I.

ואני — בימי ילדותי הייתי אוהב להביט אחרי מסע הצפרים.
אוהב הייתי לראות שורות־שורות של צפרים נגלות פתאם לעיניך, כאילו יצאו מתוך האויר, הולכות ונמשכות בשורות ארוכות ומתוחות, כיתדות המשכן... ופתאם הן נדחקות ומתחלקות למחנות ודגלים.
מחנות־מחנות שטות באויר... תלויות בין ארץ ורקיע על פי נס... מצפצפות, משיחות, מתלחשות — שולחות הן אל ראשינו מגבה ברכות או קללות.
שיחה אחרת לא ידעתי עדין בימים ההם רק — או „ברכות" או „קללות".
חפץ הייתי לרדף אחריהם, לרקד כנגדם, ללותם, לשלח אחריהם את אנחתי האחרונה — אנחת געגועים למה שמרום ונשגב ממני.
ולא היה אצלי שום ספק בדבר, שהם נוסעים לארץ ישראל, יבנו להם קנים בין לולבין ירוקים, ויתפרנסו מן האתרוגים.
— לכתכם לשלום, צפרים טובים! שאו שלום להר העברים, להר נבו, ליפ, לירדן! פקדו את קבר רחל, ואמרו לה, שאני בנה מתגעגע לה.
אשרי לבריות, כשהם יכולים להתרומם מעל למקומם!
ואוהב הייתי את היער הנחמד, משכן הצפרים החביבים עלי; את היער הלז, שרק פעם אחת בשנה ביום ל"ג בעומר זכיתי לראותו.
יחד עם אלו חביב עלי גם זכר „גדיל שמשי", רוק זקן וקפדן, שהיה משמש בקלויז, שאבא היה מתפלל בו; והוא היה מלוה אותנו בל"ג בעומר אל היער מדאנה, שלא יקרנו שם אסון, אעפ"י שאיש מן ההורים והמלמדים לא בקש זאת ממנו, ועל אחת כמה וכמה, שאנחנו הילדים לא הרגשנו שום נחיצות בהשגחת איזה אדם עלינו; אלא מפני שהשגחתו לא היתה קשה כאותה של ההורים והמורים — התחבבה עלינו.
רוק זקן זה היה קפדן עד למדרגת לקוי, שנוא על הבריות. רוב מתפללי הקלויז היו נוהגים בו כבוד מפני היראה: עלול היה להלבין פני „מכובדים" ולהגיד

שאלה שאין עליה תשובה: „ומה אם השפחות אינן יודעות לקרא קריאת־שמע על מטותיהן, ואינן אומרות: „הריני מוחל לכל מי שהכעים אותי!"?

הוא ראה את אביו בחנותו מניע בחריצות את כף המאזנים — והוא יודע מכבר סוד זה של תנועת המאזנים מהו; הוא רואה שאביו נותן בהקפה ומקבל משכון, ואינו נזהר להשיבו לא ביום ולא בלילה; הוא יודע, שאביו נכשל לפרקים בעון של רבית, יש שהוא נותן, ויש שהוא לוקח... בין כך ובין כך יש אסור לאו בדבר; הוא רואה לפרקים בלילות החורף מתאספים רעים ומכירים בבית הוריו ומשחקים בקוביה...

„האנשים הללו פסולין לעדות ולשבועה!... הגם אביו בכלל?"

ופעם אחת בחשבו הרבה על הדבר, וכשנתמלא לבו שאלות ומחאות, נזרקה מחאה אחת מתוך פיו בפני אביו... האב נעלב במקצת וכפר את עלבונו בסטירת לחי ובתוכחה גלויה לאם: „זהו בשלך! את הרעשת עולמות להכניסו לגמנזיון! הנה לך תורת הגמנזיון! מלמדים אותו שם לבזות אב ואם!"

והדברים האחרונים הרעישו את לב הנער מאד: „נראה, שגם אביו מודה לדברי הנער השובב הלז, שכל זה הוא תורתם... תורת הגמנזיון!... והלל הוא — גלל... וברוריה לא שלנו!"

הוא החליט בדעתו לשאל פשר דבר מפי מלמדו אהרן־שלמה. הוא יברר לו את כל זאת! צריך הוא לברר לו! הלא מלמדו הוא!

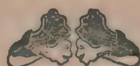
והוא מגלה את כל לבו לפני מלמדו, ובקול רועד ונפסק לרגעים הוא מגביה את ראשו מול אהרן־שלמה, תוחב בו שתי עיניו הבוערות ומחכה לתשובה.

אהרן־שלמה לא עמד בפני תלמידו. מראש חפץ לדחות אתו בקש, אבל המבטים החדים והתמימים המכוונים אליו והמכריחים להשיב — הגידו לו ברור, שלא יצלח בידו להרגיעהו בדחיה בעלמא.

הוא הוציא את משקפיו מתוך תיקם, והתחיל מצחצחם: כאילו חפץ הוא לדבר אליו מתוכם.

והוא מצחצח ומצחצח, ובתוך כך מחפש במחו איזו תשובה לתלמידו. הוא לא הסכין להניח את תלמידו בספק.

והמבטים דוקרים וצועקים: „תשובה!"... והוא מצחצח ומצחצח... ושותק.

.זשידינק, ריזשינק, פרסינק׳— התחיל אחד הנערים משורר בהעוית פנים משונה וברקוד על רגל אחת, והצחוק הולך וגדל. חייםקה נכלם ויכנס אל תוך בית־הספר.

מאז והלאה נמנע מבא עמם בסכסוכים ואונאת־דברים; הוא ראה שהם בזים לו ושונאים אותו, וילמד גם הוא לשנאם ולבוז להם. ואך מרחוק, בהיותו בדד ונבדל מהם, בכל עת שהיה רואה אחד התלמידים עושה הסם לשני— נזכר בלקה ששמע או מפי הכהן, והחליט בלבו: .לא, הם רק לומדים את התורה ההיא בבית־הספר, אבל בחוץ ישכחוה, כאלו לא שלהם היא... המה רעים וחטאים, המה בני בליעל!׳

ובהיותו הושב ככה, חש איזו הנאה משונה ומעוררת... דומה לרגשי נקם...

יש אמנם אשר עלה פתאם על לבבו זכר ברוריה ותורתה: .יתמו חטאים כתיב!׳ ואז היה ערכו נופל בעיני עצמו: הוא הכיר בנפשו, שאינו חומל ומרחם על החוטאים כדביתהו דר׳ מאיר!... אדרבה, הוא שמח במקצת, שהם רעים, בני־בליעל, ואינם שומרים את תורתם!

אבל במקרים כאלה היה די לו להזכר באחד מעלבוניו, אשר הסבו לו השובבים הללו—וכבר היה צדיק בעיניו: .תינח שכניו של ר׳ מאיר... הם דבר אחר לגמרי!... והא ראיה: שהם עשו תשובה! אבל הללו — אסור לרחם עליהם!׳

לפעמים היה מבקש קרבת התלמידים העברים שבמחלקתו. חפץ היה לשפך לפניהם שיחו, להגיד להם, כי הנערים הללו רעים וחטאים; אבל התלמידים העברים מתרחקים ממנו ומתרועעים עם השובבים הללו. אמנם יש אשר גם בהם ילעיבו הנערים הרעים ויכנום בשם .זשידים׳ — אבל התלמידים ההם, כנראה, סלחנים הם יותר ממנו, מעבירים על מדותיהם, שומעים את עלבונם ושותקים... .הם זוכרים היטב תורת הלל וברוריה׳...

כה הסבין חיימקה אל מצבו, להיות נלמיד בין ההמון העלז — תלמידי הגמנזיון; הוא התנחם רק בבהגו מרחוק את תעלוליהם, והתנקם בהם במצאו שכולם רעים וחטאים.

אבל נקמתו זאת לא היתה שלמה: הוא ראה בבית הוריו מעשים בכל יום, שהסכין אליהם מכבר, ושלא עוררו בקרבו מחאות מפני תדירותם; אבל עכשו, בעת שהוא מוציא את גזר־דינו על הנערים ההם, הוא נזכר במעשים שבבית הוריו, והוא מוכרח להודות, שהם אינם מתנהגים עפ״י תורת הלל וברוריה. ככה הוא שומע לפעמים את אמו מקללת ומבזה את השפחות, לפרקים סוטרת את לחייהן באופן מגונה... ולבבו יתחמץ בו: כלום מותר לעשות כן? הוא ראה דמעות נושרות מעיני השפחות הנעלבות, ובלבו תולד

— לא כאלהינו, אתם אומרים?! — קרא חיימקה נעלב — אבל הן אלהינו סלחן ומחלן!

— שקר הדבר — עונה לו אחד התלמידים — אלהיכם אל קנא, גם היהודים קנאים! לא יסלחו, לא יותרו! אפילו כשאתה קונה אצלם פנקסים ועטים לא יותרו על פרוטה אחת!

— היהודים לא יסלחו!? הלא בכל לילה, כשאנו עולים על משכבנו לישן, אנו אומרים: הריני מוחל לכל מי שהכעים אותי!

— אולי אתם אומרים כן בלילות על משכבותיכם, אבל ביום ברחוב אינכם כן, גם כל קדושיכם היו קנאים. שאל את פי הכהן ויגד לך.

פגוע מקנאה ועלבון, הוא מספר לחבריו על אדות ברוריה דביתהו דר' מאיר ומטעים להם את הדברים, איך האשה הזאת בקשה רחמים על שונאיה שיחזרו בתשובה... הנערים מקשיבים לספורו, אף על פי שהוא מגמגם כפעם בפעם ומחפש אחרי מלים להביע את רעיוניו; וכאשר גמר את ספורו, קרא אחד הנערים: בלי ספק ברוריה זאת נוצרית היתה.

— ברוריה נוצרית?! אבל הן הלל...

— נֶלֶל?! — מפסיק הלז את דבריו — גלל הוא בודאי נוצרי, הלא שמעתי את הכהן מספר דברים טובים בשמו.

— אך הלל הוא יהודי, באמונתי, שהוא יהודי!

— יהודה הנוכל שלכם, גלל הוא שלנו!

חיימקה התעבר מאד בשובבים הללו, ההסצים לגזל את הלל שלו ממנו, אך יותר שהתקצף, יותר עמדו על דעתם, שגם גלל וגם האשה הלזו, שלא יוכלו לקרא בשמה בלי גמגום — נוצרים הם ורק היהודים מיחסים להם כל קדוש וכל קודש, כי זה דרכם לגנב, לרמות, לקחת מן המוכן בידי אחרים.

חיימקה ראה לטוב לפניו לחדל מריב, אשר לא יצא ממנו מנצח, כי הטה הרבים; אך שמר עברתו בלבו.

באחד הימים בשעת ההפסקה, ראה חיימקה, והנה חבר נערים קמים על נער נוצרי אחד ומכים אותו, על אשר התאונן עליהם באזני המפקח. לבו התחמץ בקרבו, ויקרב אליהם ויקרא:

— נוצרים! איך זה שכחתם תורת הסליחה והותור?! הן אם חטא הנער או לא — אתם בודאי תחטאו, כי תחת לסלח תרימו יד על רעכם!

רבים מן הנערים נכלמו והתחילו מתפרדים; הנער המכה הרים את עיניו אל חיימקה בתודה גלויה; אך בו ברגע קרא אחד מן החבורה:

— זשיד — והוא כהן מטיף מוסר!

צחוק פרוע התפרץ מפי הנערים: „זשיד!" התחילו קצתם לקרא, ואחריפ מלאו אחריהם.

„חיים זשידי" — לא נמנע גם הנער המוכה מקרוא.

הוא אינו יכול לעצור משחוק, בזכרו, איך יתעללו הנערים בפטרא זה, בהבטיחם לו פת לחם־חלה בתנאי שיוציא מפיו „ילמלישינים״.

כמה מגוחך הדבר, כשהוא מתחיל „ושלמלני״ „ולנמישל״... לא, הוא לא יבטא! מעולם לא הרויח עוד את פת־החלה!

„וכן צריך הדבר להיות גם במלת ושיד״: יהוד... „זשיד״ הוא מנסה לבטא, לחקות ולהשמיע לאזניו את אשר הוא מוציא מפיהו, ומוצא את הדבר באמת מגוחך ומעורר צחוק.

אבל אם כן, הוא מוסיף להשתומם, הלא מלה זו היא גנאי למי שאומרה, למי שקשה עליו לבטא מלה קלה כזאת ולא — ליהודים... והעלגים הללו עוד ילעגו לנו!

ובתוך כך הוא נזכר, שגם פטרא, כשהוא עמל ומתקשה לבטא „ולמשנילל״, יצחק יחד עם הנערים, ודומה שהוא נהנה מאד מצחקו.

מי יודע, חקר חיימקה, אולי גם פט־א לעג למלה זו, שהוא אינו יכול לבטאה!

ואולם לאט לאט הסכין אל הדבר לדרוש את הכנוי זשיד לגנאי, אחרי שסוף כל סוף הכל הולך אחרי כונת הלב; והוא כבר ידע והרגיש בדבר, שהנערים יכנוהו בשם זה — שלא לכבודו.

ובבית־הספר פנימה הולך חיימקה ומוסיף חיל.

דבר אחד היה, אשר משך שם את לב חיימקה: בהגיע שעת לקח „אמונה ודת״, יצאו כל התלמידים העברים, והוא בתוכם. אמנם יש לו כבר מושג ידוע ב„אמונה ודת״: יודע הוא שאמונת הנוצרים לחוד ואמונת היהודים לחוד. התלמידים היהודים יצאו, מפני ששם ישפו עכשו לאמונה, שאינה להם; אבל בכל זאת הוא נכסף מאד לדעת, מה לומדים שם בפרטרוט בשעה זו? הן רק לדעת! לשמוע!...

בשובבות־נערים הוא מוצא לו תחבולה: הוא נדחק בין התלמידים הנוצרים ונשאר פנימה, כמו — לאנסו; ואז בחר לו איזו פנה, שלא ימשך על עצמו עיני רואים. והוא שומע... ואמנם לא כל הדברים, שהוא שומע, ברורים לו ומובנים דים; אך עפ״י סגולתם של נערי „החדר״ — להבין דבר מתוך חצי דבר — הוא משיג את שמועתו באיזו השנה שמחית: סליחה... מחילה... אל פורה ומציל... מעביר על מדותיו...

ממש, כאותם הדברים, שהוא יודע מכבר, שהוא לומד שם מתוך האגדה! צר לו שלקח זה לא ארך יותר.

ומאז התחיל נכנס בדברים עם חבריו מן התלמידים הנוצרים על מה ששמע, והם מבארים לו את הענינים ביתר באור.

— אלהינו סלחן — יאמרו לו אלה — לא כאלהיכם!

יהודה שטינברג.

יש אשר התלמידים משטים בו, מכנים אותו בחשאי: „ושידי"... או יש אשר בשעת ההפסקה, הוא וחבריו עומדים בחצר „בית־הספר, ופתאם הוא שומע קול לוחש באזניו: „חיים ושידאק!" כל הנערים צוחקים בפה מלא... אבל גם הוא צוחק עמהם... הוא צוחק ומתפלא על חריצותו של הלוחש, שעלתה בידו ללחש ולהחבא בין המצחקים בתוך כדי לחישה, עד שלא תדע, מי הוא זה... אבל בעיקרו של דבר, הוא לא ידע, מה זה בא להשמיעהו? „כלום אינני יודע שאני יהודי?!"

אחד מן התלמידים, אשר התהלך עמו ברעות ואחוה, גלה את אזניו, כי „ושידי" הוא כנוי לגנאי לבן ישראל; וגם הוסיף משלו, שאין רוחו נוחה מן הגיאיונים האלה המגנים את היהודים: „אני, חותם הוא את דבריו בנדיבות גלויה, אינני קוראם — „ושידים", אך — „עבריים"!"

— אבל מה הוא מושגה של המלה „ושידי" — שואל חיימקה את חברו.

— ושיד הוא... הוא שם לגנאי.

— לגנאי?! מדוע?

— כי כן הוא — עונה חברו בקצר רוח ובלעג כבוש לתמימותו של הפתי הקטן הזה.

חיימקה לא יכול להסתפק בתשובת חברו; וכשובו הביתה, נכנס עם אמו בדברים ושאל את פיה מהו ושיד.

— ראה זה — השיבה האם — גימנזיסט, בעל כפתורים נוצצים, ואינו יודע ומבין עוד מלה קלה כזאת, שאפילו השפחות יודעות! אך לשוא נפזר עליך כסף! לחנם כל הטרח! מי זה לא ידע?! ושיד הוא יהודי!

חיימקה נכלם מדברי אמו. הוא בדק במחו את דבריה, ומצאם צודקים במקצת, אבל לא בכלם: „כלום אינני יודע שושיד הוא יהודי? המליץ על נפשו בלבבו. אך חפץ אני לדעת מה הוא מושג המלה? איזה גנאי יש במלה זו?"

הוא הושב לפעמים בדבר, בשכבו על משכבו בלילות, ומבקש פתרון לשאלתו.

„ושיד ויהודי קרובים במבטא — הוא הולך ומפלפל — הסלוים קוראים ליהודי — ושיד, מפני שקשה עליהם מבטא זה"... וכמך מצא להשערתו בבית־הספר: כמעט כל הנערים שאינם יהודים מתקשים במבטא ואין מוחם הולם את הדבר שה„יד" האשכנזית תתחשב כאות מרגשת...

ואותה האות בעצמה נקראת בשפת צרפת באמת כמו זש'.

פשוט, קשה להם לבטא את המלה כתקונה, כמו ש„פטרא" המסיק את התנורים בשבתות החרף, קורא את אביו בשם „לחמן", ובשום אופן אינו יכול לבטא „נחמן".

ביתו ללמדו מעט משנה ומעט אגדה: „רב לא יהיה עוד. הטעים האב את הדבר באנחה, שקשה היה להכיר אם היא מאונסת או מתוך הלב — אל יהי לפחות בור מכל וכל! ידע לפחות פ״ק משניות בשבילי ובשביל אמו״!

ובלמוד האגדה חשק ה״ימקה בעצמו: הוא היה מחבב מאד את האגדות עוד בהיותו תלמיד בחדרו של אהרן־שלמה.

חיימקה ידע כבר את „הלל הענו״, את ר׳ „חנינא בן דוסא״, את „נחום איש גם זו״ — ועוד כאלה, אשר היה הוגה בהם תמיד, וכמעט שידע אותם בצורתם ובתמונתם: את הלל ראה תמיד בתמונת זקן קצר־קומה, צוחק תמיד, הולך בצדי רשות־הרבים, לבל יהי למכשול לעוברים, או יושב בין לתמידיו הגבוהים ממנו ולומד עמם ביחד.

את ר׳ חנינא בן דוסא היה רואה תמיד עטוף בטלית, על לחייו הקמוטית שני קוים כהים ועמוקים יורדים מעיניו מפני רבוי הדמעות, שהוא שופך על צרות הבריה.

את ר׳ שמעון בן יוחאי לא אהב כל כך: הוא היה ירא מפניו; הוא היה רואה אותו בחלומותיו כזקן קפדן, צנום־לחיים, ריסים ארוכות וסבוכות יורדות ומכסות את עיניו; וכשהוא מגביה את ריסיו — כל מה שהוא נותן עיניו בו הריהו נעשה גל של עצמות.

גם את ר׳ מאיר לא אהב אהבה רבה: אותו ראה בחזון לבו כרבי גדול וארכן, יושב על כסא רם, והתלמידים — על הארץ... וכשהוא מגביה את עיניו, נופלת אימה על כל התלמידים... טרפה! אסור! טמא! — נזרק תמיד מתוך פיו.

אבל את ברוריה דביתהו דר׳ מאיר אהב מאד: זאת היא אשה צנועה וטובה — היה לבו של חיימקה דורש בשבחה — לבעלה היו שכנים רעים, שצערוהו לפעמים כדרך השכן הרע, והוא קפץ והתעטף בטליתו, והתחיל מתפלל שימותו!... אלמלא „היא״ — היו השכנים מתים, ובניהם היו נשארים יתומים. — ועצתה היא באמת עצה מחוכמת, מעין „זה נהנה וזה לא חסר״: בקש רחמים עליהם, שיחזרו בתשובה ולא יצערו אותך שוב! אילו היה ר׳ מאיר שומע תמיד בקול אשתו, אז היו כל הרשעים נהפכים לצדיקים גמורים!

חיימקה אהב מאד את ספרי האגדה, אבל גם את למודי הגמנזיון היה אוהב, הלמודים — קלים, והשעורים — קטנים; על רגל אחת הוא משנגם יודע אותם על בורים... והעיקר הוא, שאין פירושים על הספרים חללו... לא פירוש רש״י ולא „אור החיים״; ומכיון שאין שם פירש״י, אין גם „שפתי חכמים״, ואין שם חדודים של „כלומר״, „ודו״ק״, וכדומה, הכל כתוב ומבואר, ואת הכל אתה צריך להבין כמו שכתוב.

חיימקה זוכה לציונים טובים, כל מוריו אוהבים אותו.

תשובה.

יום טוב׳ היה היום ההוא לחיימקה הנער: הוא הפיק הסכמה מאביו להכניסו אל הגמנזיון, אמו כבר הסכימה על הדבר; העכוב היה רק מצד אביו, אשר היה מוחה בדבר, וטעמו ונמוקו עמו: „תשוקתו של חיימקה אינה תשוקה כשרה, תשוקת הדעת, אלא מין תאוה גרידא, מין קליפה, ר״ל! אלמלא שהיתה זאת קליפה, לא היה משתוקק ומפציר במדה מרובה כל כך; הלא דבר ידוע, שהקטנים אינם תאבים לדברים טובים ומועילים; יצר לב האדם רע מנעוריו — מעידה התורה״!

על חיימקה היה איפא להפציר בשתיקה, לבקש בלי תשוקה; וכן גם עשה, הוא רק התנענע והתענם; ואמו, בראותה, כי חיימקה ממעט בשיחה, אוכל שלא לתיאבון, ויושב לו תמיד בדד בפנה — התחילה לחקר אחרי הדבר; ולפניה גלה הנער את לבבו: „אל הגמנזיון... חפץ אני ללמד בגמנזיון״ — ענה בדמע.

ותחמל עליו האם, ותמליץ עליו באזני אביו.

ובין כה נגלה לאביו הסוד, שאהרן־שלמה שקלניק — מלמד, שמרננים אחריו בעיר, והושדים אתו ב„מינות״, ושחיימקה היה אחד מתלמידיו — שאהרן־שלמה זה למד את חיימקה בהשאי שפת רוסיה ו„אריתמטיקה״ וכל אותם „השטותים״, שלומדים בגמנזיון — עד כדי להכנס אל המחלקה השניה.

בדיעבד נהנה קצת מן הדבר, ולא כעס על אהרן־שלמה, אף על פי שלא היה נמנע מהתלונן עליו בשבתות בשעת קריאת התורה באזני שכניו שבקלויז, שאהרן־שלמה מלמד עושה מלאכת ה׳ רמיה, שהוא מפטם את תלמידיו „בשבע חכמות״ ולא ב„תורה״; אבל התלונות זו לא באה לגנותו של המלמד, אלא לשבחו של התלמיד: הבין היה האב, שידעו גם שכניו, כי חיימקה שלו בקי גם ב„שבע חכמות״.

ובשמאל דוחה וימין מקרבת — הסכים האב על הדבר. חיימקה עמד על המבחן, ויכנס בשעה טובה אל המחלקה השניה בגמנזיון.

אבל גם את הלמודים העבריים לא עזב הנער לגמרי. אביו שכר לו מלמד — ודוקא אותו „אהרן־שלמה״, העושה מלאכת ה׳ רמיה — שיבא אל

אוי! מסופק הוא אם שוה כל העינג ההוא בצער אותו היום המר ובצער השנים שאחריו!

בשנה הראשונה הוא זוכר, שהיה כמוכה בשגעון: הביט בשתי בנותיו הבתולות שנשארו לו — ובכה; הביט בילדה הקטנה — ובכה; יישב אל השלחן — ובכה; עבר על בית־הבישול והציץ בו — ובכה; חפש איזה ספר בארון־הספרים ונתקל בתחתונותיה של צירל — ובכה. הוא בכה כל השנה.

ואחרי כן התחילו העולם מרננים אחריו: „היתכן?! שו"ב בישראל — והוא שרוי בלא אשה?!"

ואז היה הדבר בחזקת סכנה... הוא היה זקוק להכנע מפני ההכרח: בעה"ב לגבי שו"ב — הכי מילתא זוטרתא היא?!

אבל בכל פעם, שהגיע לידי מעשה, היה חש איזה גועל־נפש לדבר... לבו התקומם לזה בכל תוקף... והתחיל להשתמט באמתלא: „אשיא מראש את בתי הבכירה!"

וכשהשיא את בתו הבכירה, התחיל להתנצל בנשואי הבת השניה.

ובין כך גדלה הילדה, והיה מתחיל להתאונן באזני בעה"ב, והראה באצבע על אותה הילדה, שכבר הגיעה לפירקה.

וכשהשיא את „בת זקונים" הבטיח לחתנו מזונו על שלחנו לכל ימי חייו בכונה, שתהא לו אמתלא חדשה וכסות־עינים למרננים על פניותו.

ובין כך נשתקע הדבר, והוא הלך והזקין, והגיע לשנות שיבה, ונצל מן הנסיון המר.

על כל פנים הוא אינו חושש עתה למה שבעה"ב ירנני אחריו מפני שהוא כבר אינו עוסק בשחיטה. הוא נתן את חזקתו לחתנו האוהב על עולהגו והלז — שו"ב כשר, ירא וחרד ומרוצה לקהל!

„אבל מה הם חפצים השוטים הללו עכשיו?!"

„הכי יכולים הם לחדש את הימים?! הכי יכולים הם להשיב לו אותה? את צירל?!"

והוא אמנם יודע שלא היו כופין אותו לזה; שהוא בעצמו הגיד לבניו, שההליט בדעתו ללכת לארץ־ישראל, ובעצמו הודה, שלתכלית זו צריך היא לשאת אשה: כי באמת הדבר, איך ילך אדם מישראל וזקן בשנים לארץ־ישראל בלא אשה?

יודע הוא וזוכר את כל זאת, ואינו יכול להטיל אשמה על איש אחד. אבל כשהוא מביט על החגיגה האוילית הזאת, וכשהוא רואה את השדכן, את החזן, את השמש עם אותה „חופה בעצמה, שעמד תחתיה אז... זה ארבעים שנה — יבא בלבו רעיון נמרץ לקום על רגליו... לכבות את הנרות הללו, לגרש מביתו את כל האורחים המקושטים הללו, ביחד... עמה... ולצעק אחריהם: „בוגדים! מה אתם חפצים ילדים כסילים?!"...

„אבל „ארץ־ישראל" מה תהא עליה?"

ויש אשר עבר לתומו על בית השמש, שישב אצל הקלויז, והביט אל תוך ההדר ונכשל בסקיר עין... וראה את בת השמש, כשהיא עומדת חשופת זרוע וכובסת כתנות באמבטי... ואז היה משער שציריל שלו כבת השמש ליופי... ואחרי כן, כשהיה יוצא ונכנס בבית „אפרים שו״ב" הזקן — שהיתה לו אשה צעירה ובתולה בוגרת מאשתו הראשונה — ולמד שם מלאכת השחיטה... והיה נתקל בהן לפרקים תכופים — היה מציר לנפשו את ציריל פעם בתמונת הבתולה הבוגרת ופעם בצורתה של אותה השובבית הצעירה...

וכך היה נלהם תמיד בהרהורים שלו, ונצח את היצה״ר; אבל זאת החליט בנפשו, שכאשר ישא אותה, את ציריל לאשה, יאהבנה, ועפ״י התורה הרי מותר לאדם לאהוב את אשתו!

והוא זוכר, שפעם אחת, בבאו בלילה הביתה, הגיד לו אביו, שהחתונה שלו תהיה אי״ה ב„שבת־נחמו" הבע״ל.

והוא שמח מאד על הדבר; אבל התבושש מפני עצמו, והשתדל להעלות על זכרונו איזה דבר עצב, בשביל שלא יכירו בו, כי שמח הוא על הבשורה— אבל לא עלתה בידו, כל אשר עלה אז על זכרונו, היה מבדח ומשמח.

ואחרי כן „שבת הכלה"... ואחריה אותה הנסיעה, שלעולם לא ישכחנה... כמה עונג נפרז וגם כמה צער ופחד היה חש בדרך ההוא! הוא היה מצטער ומפחד, שמא... שמא יקרה איזה דבר בדרך, שיקלקל את הכל... שמא יתנפלו עליהם גזלנים... שמא ירדו גשמים רבים, עד שיצטרכו לשוב... ושמא... מי יודע? אולי יתחרט פתאם אחד מן המחותנים?...

ואחרי כן, כשהביט בה קודם החופה, כדין, וראה באמת שהיא יפה מאד...

ואחרי כן — תחת החופה. הוא היה פתאם לנקודה שהכל מסתכלים בה... זקנים קמים מפניו... עשירי העיר נוהגים בו כבוד!...

לא, זהו היה באמת אושר יותר מדאי.

ואחרי כן התחיל לחיות עמה... והוא קים את נדרו, ואהב אותה... היא היתה אשה כשרה... בשלה זכה להעמיד בנים יראים ושלמים ובנות נשואות לתלמידי חכמים... לבו היה נוקפו לפעמים, שמא ינכו לו משכרו לעתיד־לבוא... הוא ידע והרגיש בעצמו, שהוא נהנה מעולמו יותר מדאי...

העולם היו מרננים אחריו, שהוא „קמצן", מפני שלא היה „מכנים אורח" כמו שצריך שו״ב כשר להיות... אבל ה„יודע תעלומות" יודע את האמת, שלא מתוך קמצנות מנע אורחים משלחנו, רק מפני — שהיה מתבייש מפניהם לאכול עמה ביחד אצל השלחן; ולגרשה מעל השלחן לכבוד האורחים ג״כ לא יכול: איך יחלל את שבתו ויאכל לבדו עם האורחים על השלחן?! והיא תאכל בבית־הבישול?!...

אבל... יום המיתה!...

שמשון הזקן.

לא חודש ולא שבת היום — ובכל זאת בבית שמשון הזקן דולקים בלילה הזה נרות־סטיא־ין במנורות של כסף, שלא הוצאו מן הא־ון מיום שמתה עליו צירל אשתו. על השלחן פרושה מפה נקיה. על הכל פרוש איזה צל של חנינה. גם בניו הנשואים גם בנותיו הנשואות ונכדיו וקצת מכיריו ואנשי שלומו — נאספו אל ביתו.

אך הוא בעצמו מסב בראש השלחן לבוש בגדי־שבת, ומביט על סביביו כמו בתמהון:

„הצחוק הם עושים להם האנשים האלה?"

הוא חפץ להביט בפני הנאספים, אבל הוא מרגיש בנפשו, שהוא מתבייש ונכלם. זה ימים רבים, שלא חש רגש „ילדותי" זה! זקן מתבייש! מפני צעירים!... מפני ילדים!...

הוא מסב את עיניו מהם ועוצמן לפרקים, כדי שלא יסתכלו בו...

וכשהוא עוצם את עיניו, עולה על זכרונו לילה כעין זה, שהל לו בשכבר הימים... אז הדבר היה אחר לגמרי... אז „צירילי" שלו היתה חיה עוד.

הוא היה אז נער, יושב ישיבת קבע בקלויז, ושב אל בית הוריו רק לארוחת היום ולינת לילה.

והוא ידע, שיש לו „מחותן ומחותנת" שהיו באים לפרקים אל עיר מגורי הוריו, ומביאים לו מתנות... והבין, שמסתמא יש לו שם בבית המחותן והמחותנת גם „כלה", שכנראה „צירילי" שמה.

והוא זוכר, שהיתה לו כמה פעמים מלחמת היצר בגללה; מפני שההרהורים על אדותיה, היו מבלבלים אותו בלמודיו ובתפלותיו. הוא יושב, למשל, בערב־שבת אחר חצות בבית אביו וקורא „שיר־השירים": „אתי מלבנון כלה" — ומיד הוא נזכר בה, ורואה אותה בכל אותם הסמנים, שנתן בהכלה של „שיר השירים".

הוא יושב עד בליל ששי בשבוע בקלויז, כמנהג בחורי הקלויז, ומעביר על הרש"י של הסדרה ועוסק בהערכת יפיה של שרה אמנו — „בת ק, — כבת כ' ליופי..." ומיד זו שנקראת צירל התיצבה לנגד עיניו בכל יפיה של שרה אמנו...

השפחה רצה לקרוא לשרה לאה, ואברהם יוסי מוכיח את ההורים הפעוטים, על שאינם יודעים עוד לשמור את טפם: „וכי בחורף מצטננים? הלא הצנה שבאביב ובאסיף מסכנת יותר לילדים מצנת החורף!“

— פעוטים! הוא נוער בם, אתם ההוטאים בנפשות הילדים!

בין כה וכה ושרה לאה באה... החמות נפלה על צוארי הכלה, האב— על צוארי הבן — וצפצוף נשיקות מלא את הבית.

ולעת ערב, כשברכה שרה לאה על הנרות ותשתפך בדמעות, ותתפלל: „תן, רבונו של עולם, כח לכלתי לצום את צום היום הקדוש, ושלא יקרה חס ושלום אסון לולדה שבבטנה!“

— ולי נדמה ששמעתי קול איש זר — פותר הוא לאשתו את דבר שאלתו.

והוא מוציא מצלחתו את מורה־השעות שלו כפעם בפעם ומביט עליו:

„השעה מאוחרת... העת לא תעמוד דום" — והוא נא.ח. הוא נזכר שיש לו להתראות עם אחד מבעלי־חובותיו. הלז הבטיח לשלם את חובו — איננו זוכר בדיוק, אם במוצאי יום כפור או בערב יום כפור — על־כל־פנים אלך ואתראה אתו; אם יתן — יתן, ואם לא, אין בכך כלום...

„אבל הדרך, אשר עלי ללכת עתה, עובר על פני הבית שהשקצים שלי יושבים בו!...

„עד כמה פחזנים הם הצעירים היהודים של דורנו!... חיש באותו יום לקחו את מטלטליהם ועתיקו מושבם אל בית־דירה של איש זר!... כאלו מעטים החדרים בביתי!

„אבל אין בכך כלום! אני אלך בצד הרחוב... אלך מנגד!"

ואולם אברהם יוסי בלכתו שכח והלך באותו צד שבית בנו עומד שם.

והפתח פתוח... והנכדים רצים ומשתעשעים לפני הבית.

אברהם־יוסי עמד מלכת. הוא השיב את פניו צפונה, ונדמה לו שרוח קרה נושבת...

„והילדים רצים עתה עירומים ויחפים בחוץ?!" קורא הוא בנזיפה:

„האינם יראים גם מפני סכנה צופיה?! הלא הצנה תוכל חס־ושלום לפגוע בם! הנה לך אב ואם! ובעצמם עוד ילדים הם! כן, עלי מוטלת החובה לנעור בם!... הלא הדבר בחזקת סכנה!"

והוא לוקח את נכדיו על זרועותיו, מאמצם אל לבו, ונכנס הביתה בקומה זקופה ובקצף גלוי.

— איך זה, פעוטים, לא תחוסו על הטף? — צועק הוא בנזיפה — רוח צפונית מנשבת בחוץ, והילדים חצים ערומים ויחפים!

הבן עמד נפעם ויכוף קומתו.

„מלא חרטה" — אומר אברהם יוסי בלבו ומתמלא עליו רחמים.

— אבל טוב לבלתי חטא, מחטא ועשה תשובה, גוער הוא בו במעט נזיפה של קרבת דעת.

— אבל, אבי! עונה הלז ומרים את ראשו.

— הרף, הרף! הראשונות לא תזכרנה! מחול לך!...

— אבל הן — — —

— הלא אמרתי: מחול לך!

— מחול לך — מהקה כלתו את דבריו בתערומות — וכבודי אני?

— גם שרה לאה תמחל לך! בודאי! אין לך להצטער על זה! איה השפחה? רוצי נא כרגע, וקראי לשרה לאה, אמרי לה כי... כי אני פה!"

בנו השם־יתברך כח לצים את הצום הקדוש, והנשים המעוברות... והיא הפסיקה ולא גמרה את דבריה.

אברהם יוסי ידע כי כלתו אשת בנו יחידו, הרה ללדת —

והוא טועם את תופיני הממתקים, אשר הגישה לו אשתו, ובתוך כדי לעיסה הוא שואל כעין שאלת אגב ובדרך אגב:

— לא היה בזה כל איש?

— לא — עונה שרה לאה, כאלו אינה יודעת אל מי הדברים מכוונים.

„היתכן? מדבר הוא אל נפשו: ההיא לא יבוא?... גם היום?... וכבוד אב?... ומורא שמים?... והפחד מפני יום הדין?... אמנם אני לא אמחל לו, אפילו כשיבוא ויתרפס... הוא התרים כנגדי... וכנגד אמו... באופן גס... לא! אינני יכול למחול לו! אבל מאין יודע הוא כי לא אמחל לו?... הלא על־כל־פנים יכול היה לנסות!... ומה אם ירגיש מעט צער של בושה, בהיותו מוכרח לצאת מאת פני בעלבונו?... אולי בצער זה ימרק את עונו ויסלח לו הקדוש־ברוך־הוא! בודאי יסלח לו!

„שקצים גדולים הם, בני הדור הצעיר! בעיקר הדבר אנשים כשרים הם, ורק עקשנים גדולים, סרבנים הם... בודאי ישלח אלי את אחד מן הקרובים, שישתדל לפני בדבר הרצוי... אבל לשוא! לא אמחל! ידע הנער, כנגד מי התרים!...

„לכבוד אשתו קנא?! ואשתו מי היא!? הלא עוד ילדה שלא מלאו שנותיה! דרך ארץ! יראת כבוד מפני הַמֵּת!...

„וכי מה רוצה שרה לאה ממנה? הלא הכל היא לטובתה? הלא באמת עון פלילי הוא לבת ישראל לצאת בשערותיה! איך זה באמת לא תבקר אשה צעירה בבית־הכנסת אפילו בשבת שמברכין?... איך זה לא תדע אשה עבריה את דיניה בתור אשה?! וגם איך זה לא תלמד אשה צעירה את ידיה למלאכות הבית, אם לא לעזור להמותה, הלא לכל־הפחות בכדי להנצל משעמום ובטלה?!

„ועד כמה הגיע כעסו של האויל המתרגז הזה! „עם־הארץ" קרא אלי! בן קורא לאביו עם־הארץ!

„הן אמנם יש לשער כי לא אותי כנה בשם זה! הוא הביט באותו רגע... לא בפני. מתוך כעס לא ידע בעצמו מה הוא צועק... אבל בכל זאת חוצפא היא!"

ואברהם־יוסי עושה בביתו את עסקיו בעצלות ובפזור הנפש, מביט בכל רגע בעד החלונות... נדמה לו כפעם בפעם, ששם בחדר החיצון שואלים לו... והוא יוצא ושואל את אשתו: „מי היה פה?"

— לא היה פה איש, עונה האשה בתמימות ותמהון.

אברהם־יוסי קרמינסקי.

אברהם־יוסי קרמינסקי הוא אחד הגבירים בעיר, שמלאכתו נעשית על ידי אחרים. ומובן מאליו, שהוא ישן תמיד עד שלש שעות ביום. ואולם שני ימים בשנה הוא מַשכים לקום קודם הנץ החמה, וכמה שהוא משכים — הוא חרד בכל זאת ומתאונן שנתאחר. שני ימים אלו הם „ערב פסח" ו„ערב יום כפור". בערב יום כפור הוא מזדרז עוד יותר מב„ערב פסח". ביום ההוא הוא מעיר את השחר.

ובאמת רבה העבודה עליו ביום ההוא, גם אם לא יחשוב בין עבודות היום את סדר הכפרות ואמירת הסליחות, שהם בעיקרם עוד שייכים לעבודות הלילה. היום הזה הוא יום חג במקצת ויום חול במקצת. איך שיהיה, כלאחר יד אנוס אתה לעסוק גם בעניני חול: גביית חובות שהזמן גרמא, משא ומתן עם שאינם בני ברית, שהוא על פי דין כדבר האבוד, ריצוי ופיוסים עם אלה שהתקוטטו בך ושהתקוטטת בם, אכילה ושתיה לשם מצוה — ואת כל אלה עליך לעשות עד חצי היום. ומחצי היום ואילך הרי אתה מסור אל חשבון נפשך אתה, חשבון נמשך לכל ימות השנה שעברה — הקטן הדבר הזה בעיניך? כמה ימים בשנה וכמה פעמים ביום אדם דש חטאים ועונות ופשעים בעקביו!... ובאותה שעה שאתה צריך להכין את עצמך לקראת היום הגדול והנורא, יום הכפורים. והנה מחציתו של אותו היום כבר נחשבת ליום הקדוש עצמו.

רבו עבודות היום! אם לא תשכים קום לא יספיקו בידך!

והוא רץ לבית־המרחץ בזריזות, טובל את בשרו באמבטי ומטהרו אחרי כן במקוה, חש אל בית־המדרש, מקצר מעט בתפלה ושב הביתה.

בלכתו הוא חושב ומונה באצבעותיו את העבודות, שעליו עוד לעשות היום — ואצבעותיו לא הספיקו לו. עבודה אחת נשארה לו, שלמענו, לא הספיקה לו אצבע.

אבל לא. זאת לא יעשה... על־כל־פנים העבודה הזאת לא עבודתו היא !...

והוא בא הביתה ולבו בקרבו חוגג. „יומא טבא!" — הוא קורא לאשתו בקול עלז — „הבי לי ממתקים!"

— יומא טבא לנו! עונה שרה לאה אשתו, הציה בשמחה והציה בחנינת ומגישה לו ממתקים: „יתן השם־יתברך שנה מתוקה לנו ולכל ישראל! יתן

הניס אותנו הביתה, וגם אז לא יכולתי להפרד מעליה, וכמעט שבכיתי מצער, איככה זה אפרד — ואני אינני יכול?!

— לך־לך, תורי, וערבה לך שנתך, אמרה היא בנעימה, ותהלק את ראשי; ואז חשתי כמו חדודין עוברים על בשרי ונפרדתי בעל־כרחי והלכתי אל חדרי לשכב על מטתי. ואולם ישן לא ישנתי, ורק שכבתי ואקצוף על היום המקצר את הלילות הנעימים — וכן היה לילה בלילה.

הקבלן התעודד ויקרב אל מלתחתו ויפתח אותה.

— האין תחת ידך שכין, אדון צעיר?

— יש, ענה הלז ויפתח גם הוא את ילקוטו, ובין המון כתנות מנוהצות ובתי־צואר ואפודות חושן ומעילים מישש והוציא מתוך אחד הנרתיקים שכין קטן וימסרהו לשכנו.

— וכי לא נתנה לך כלתך דבר להיות לך לאכלה בדרך?

— נתנה מגדנות ותופינים, אבל... חפץ אני להביא את אלה הביתה בשלמותם; מעשה ידיה הם. גם במלאכת האפיה היא מצטיינת!

גרשון הוציא מבין הבגדים מטפחת־יד לבנה כשלג ועליה מרוקם באותיות ירוקות: „אהבני ואהבך". ריח בושם מֹשַּׂבֵּר נדף מן המטפחת וימלא את כל חללה של העגלה, הנוסעים הפנו את פניהם לאנסם אל המקום שמשם בא הריח,

הקבלן הוציא מילקוטו נקניקים מבושמים בשום ופלפל, ויחתוך מהם חתיכות חתיכות, ויפצלן ויבלען לתיאבון.

— אבל כל העונג ההוא לא נשא בצער הפרידה, מוסיף גרשון לספר ועיניו נשואות אל החלון... המרכבה עמדה לפני הפתח... אני מברך ומברך את הקרובים, את אנשי הבית, והיא עומדת בזוית, חובקת את ידיה ומבטת נכחה... כמה צער, כמה תוגה נשקפו מעיניה! ניכר היה שהיא חפצה לבכות, ורק עצרה בנפשה ותתאפק...

.... והלב דופק — דופק... ומושך אליה... והידים מתבקשות להבק... אנכי לא עצרתי ברוחי ואתפרץ בבכי, ותבך גם היא... ואז חשתי כי כל אשר בבית יקר לי מאד... צר היה לי להפרד גם מכלי הבית שהסכנתי אליהם במשך מספר הימים הטובים והמעטים האלה... ואוסף לחבק ולנשק את אנשי הבית ואת קרוביה ולברך אותם שנית, ואחפוץ לגשת אל כלתי, אבל לא מצאתי את לבבי ולא ידעתי בעצמי מדוע, והלב דופק — דופק, ודבר מה מוציץ שם בעלוקה, ואני, האמינה, אדוני...

* גרשון היה עסוק כל כך בהשתפכות רגשותיו עד שלא שם אל לב כי עמד המסע כרגעים אחדים בחצי־התחנה ולא ראה כי בן לויתו ירד שם. אז הרים את עיניו והוא רואה איש זר יושב על מקום הקבלן ומביט אליו משתאה,

גרשון נבלם, ויקח את ילקוטו, וילך להפש לו מקום בעגלה אחרת. —

— יפה היא בדברה, יפה בהחישותה, יפה בצהקה ועוד יותר יפה היתה בהתעצבה לנסיעתי. יש אשר תשא עליך עיניה המזהירות — ולא תמצא לך ידים. חש אתה עליך כח מכניע, כח משעבד, ואינך יכול להרים אליה עין או לנוע יד ורגל.

הלז מוציא את ספר־זכרונו ואת עט־העופרת שלו מכיסו, רושם איזו ציפרות, מחבר וגורע.

— כל כך יפה! — הוא פונה אל גרשון בקול כמתפלא, ונומר בלהישה את חשבונו: מאתים — נכה עשרים ושלש — מאה ושבעים ושבע.

— הכל בה כאלו נעשה בכונה: ממבנה קומתה, שבנ־אה לא נכפפה עוד מעולם, ועד רוחב החזה הבולט ואינו בולט; מנועם הליכתה, רדומה יותר לטיסה, ועד מתק מדברה, שפעם נראה לך משוררת ופעם מהאוננת; מקמטי מצחה ועד נומות לחייה, עיניה, חוטמה — הכל, הכל יפה במין יופי משונה.

— כן?! מבטא הלז ומפהק.

— התאמין לי, אדוני? במשך הימים ששהיתי שם, כמעט שלא ידעתי שנה.

— הבעירכם אוכל למצוא חוצבים לשכור אותם לעבודה על המסלה?

— בעירנו — אולי תמצא... ויכול היות גם כן כי לא תמצא... כן, אדוני, לא ישנתי כמעט בכל העת ההיא; ומתי, באמת, יכולתי לישן?! עד חצות הלילה היינו הולכים לשוח עם חבורת מכרים ומכרות. הודה בעצמך, שבהליכה זו לא יכולתי לצאת ידי חובתי לעצמי. זו היתה הליכה לשם יציאת חובה, לשם אורחים, שאתה חיב לשלם להם מס בעד הכבוד שיכבדוך; ומובן מאליו, שמחצות הלילה יצאתי לשוח לעצמי, לי ולכלתי — אני והיא. היא שואלת אותי, אם לא הגיעה העת לישב, ואני מחליט: לא! אחרי כן אני שואל אותה, אם לא עיפה היא ואם לא הגיעה העת לישב, והיא עונה בחטיפה: לא! ופה הלילות מה יפים! שמים כהים פרושים עלינו... הכוכבים נוצצים, כמו מבטיחים לנו איזה דבר... כן, יכול אני להשבע שהם הבטיחו לנו איזה דבר, ואנחנו שמענו... ואני מחריש והיא מחרישה... ושנינו מקבלים נחת מן השתיקה, כי באמת מה היה לי או לה להגיד את אשר איש ממנו לא ידע עוד?... אני לוחץ את כף ידה והיא עונה לי בלחיצה — ומה לנו עוד יותר?

— החוצב הנראף קזמיר בוטינסקי עתה אבנים מהרריו שסביבותיכם? שאל הקבלן ויעל אש בסיגרה.

— כמדומה לי שהוא חוצב.

— ובכמה ימכור את הסאז׳ין?

— אינני יודע בבירור... ואז שכחתי כי יש עולם עוד, חוץ ממני, וכלתי והכוכבים שעל ראשינו והעצים שעל ידינו; וכה עבר הלילה הקצר, והשחר

„ושם !.. הוי, מה טוב שם ומה עלז !... בלי ספק עודם מסיחים בו...
שם לא יענמו... במקום ש„הי א' נמצאת מי זה יכול לענום?"

דמעות נוצצו בעיניו.

ועל הספסל, אשר למולו, בחר לו את מקומו — איש עברי כבן שלשים וחמש, בעל כרס רחבה ובולטת, ולו כתפים רחבות וצואר עב ואדום המתקמט ממול ערפו וזקן צהוב ועב, ארוך ומעוגל סובב סובב לסנטרו. הוא בחר לו את הספסל הפנוי אשר למול גרשון, כי כפי מדת רחבו יספיק לו הספסל כמעט בצמצום לישיבה, ואת ילקוטו הניח ממולו אצל שכנו.

„סגולה בדוקה ומנוסה !" הוא חוטף ואומר חציו בצחוק וחציו בתמימות— „שלא יבואו עוד הנה אורחים לא קרואים..."

גרשון הרגיש בנפשו נטיה עזה לדבר — והוא בא בדברים עם השכן הזה.

— מאין אדוני נוסע ? — הוא פונה אליו.

— מקיוב — עונה הלז מתוך פיהוק-ברוחה המסוגל רק לקבלנים. ואדוני מאין ?

— אני נוסע מפיליפובקה.

— הקנית שם ? אם מכרת ?

— מכור ? לא מכרתי דבר... קניתי שם מעט רדידים לכלתי.

— כשבוע תמים ארחתי בבית הכלה שלי, מוסיף גרשון לספר — צייר בנפשך, אדוני, ששת ירחים עברו מעת באנו אני וכלתי בברית החתון — ולא ראיתיה מאז אף פעם אחת !

— הנה זה ...א ! — מעיר הלז חציו מפני הנימוס וחציו בלעג נסתר.

— אני חפצתי לנסוע אליה, כאשר אך עברו כשלשה ירחים, אבל אמי הניאתני מנסוע... היא אמרה, כי לא מן הנימוס הוא למהר ככה לנסוע, למהר ככה ! הן לה נקל לחכות...

— ואני חכיתי עוד כירח ימים, ואז גמרתי בדעתי לנסוע בלי איחור. אבל אבי אמר כי זמן סילוק הנדוניה קרוב, ועל כן תוכל נסיעתי להזיק לדבר ; אם אראה להם קרבת דעת מרובה, יוכלו להקל שם בסילוק הנדוניה, להשתמט או גם להחסיר מן הסכום...

— אבל יותר מששת הירחים לא חפצתי, וגם לא יכולתי עוד לחכות ואסע. —

— הכלה — יפה מאד בלי ספק ?

— אם יפה היא ? בדבר הזה אל תשאל אותי, אדוני, שאל את בני עירה ! גם אויבי אביה יודו, כי אין כמוה בכל העיר !

— וכסף גדוניה כמה יתנו לך ?

בין קדש לחול.

נישון ספיבק הוא עלם בעל לחיים מלאות, ומצח בולט ועינים שוקטות על מלואן; בישפמו כבר נצנין שער דק, ועל סנטרו הקצר לא נכר אם זהירות בעליו הוא לבלי שכח אף יום אחד מלבער אחר השער שנצנץ, או אם תקופת עלומים מאוחרת היא.

הכל חדש עליו: ממצנפתו הגבוהה השוכנת על ראשו כמו בכונה ובדעת עצמה ועד הענק לצוארו המקושר בדיוק נפלא באמצע הצואר, עד כדי משהו; גם על בתי־ידיו אין עוד אף קמט קל... על פניו נראים אותות נדודי ליל, מעורבים עם נחת רוח וחדוה נפרזה המבצבצת מתוך הלב ומסלסלת את שפתיו עד כדי היות עליהן צחוק קל. הוא אץ ונדחק אל תוך עגלה אחת מעגלות מסלת־הברזל, אחרי חקירה ובדיקה לבחר לו את היפה והמרוחה שבעגלות; זורק מגבוה מטבע של כסף לנער אשר הביא לו אל תוך העגלה את ילקוטו החדש בעל הכרס הרחבה; מרכין ראש בנימוס מדויק כלפי מלויו, אשר כבר לקחו ממנו פעמים את ברכת הפרידה, וקונה לו שביתה על הספסל שאצל החלון.

הפעמון השמיע את קול צלצולו השלישי. המכונה שריקה קצרה ותכופה. העגלה נתקה ממקומה.

עוד בפעם האחרונה הוא פותח את החלון, מניע במצנפתו לעומדים בחוץ. הם מנענעים במטפחותיהם ורוחשים בשפתיהם, וקולם נבלע בתוך השאון הגדול אשר יקים מסע העגלות.

הוא הכניס את ראשו מבעד לחלון ומושיט ידו כלפי האנשים האהובים לו עתה שבעתים...

עוד מעט ולא יראה אותם...

במקום האנשים החיים, הלבבות הדופקים לו, יראו עתה הרים גבנונים, שדות עזובים, עמודים אלמים... כפעם בפעם יראו הפנים העצובים של ההולכים רגלי לאורך המסלה, הנראים כישנים, והם מביטים אל תוך העגלה בעיני זכוכית, בלי כל רצון ובלי כל מטרה.

הכל ענום... הכל בדד... האנשים שבעגלה זרים לו.

— ואני מקבלת עלי את העבודה לפקח על התמחוי, ק״אה, דבו״ה, ורק בתנאי שיקבל עליו בעלי את העבודה, להמציא את הדרוש שם.

כל אנשי החבורה היו שמחים. ליבוש חש את עצמו מאושר. כאשר העיף את עינו על אברהם נדמה לו שהוא עצב ונתמלא עליו חמלה...

* * *

התמחוי נפתח. כמאה נע״רים מבני העניים מוצאים שם ארוחה טובה פעמים ביום. ליבוש הוא העסקן בדבר. הוא יודע שהמשכילים החלו לנהג בו כבוד יותר מאשר ידרוש הנמוס. על פי עצת המורים ממבקרי ביתו החל ליבוש להשתדל לפתוח בית תלמוד־תורה לנערים עניים. הוא החל להתעסק ולהשתתף בצ״רכי הצבור. הוא מצא לנחוץ גם כן להרבות את הספ״ים בביבליותיקה אשר לדבורה ולהמציאם למי שחפץ לקרוא בהם. הוא משתתף עתה בשיחתם של מבקרי ביתו ברצון ובשום לב. וכשמגיעה השיחה לאיזה ענין במדעים, הוא אומר בלי כל בשת פנים: בדבר הזה בור גמור אני, והוא מטעים ומרגיש את המלים „בדבר הזה" בטעם מיוחד.

ולפעמים רחוקות, בשבתו בדד בחדרו ומשתקע במחשבות, הוא משיח לעצמו את פתגמו הידוע: „נצח הניר את האסיננציה", אבל אינו חש כל צער בדבר; ואדרבה, הוא כמעט שמח בנצחון הזה.

דעה, שכבר שמע ליבוש אותה גם מפי המלמד: „לו היה בעי־כם תלמוד־תורה לנערים עניים, קרא אבי־הם כמוכיח, כי אז לא למדו נערים קטנים את ידיהם לגנבה באביב ימיהם! הבערות היא אם כל חטאת.״

עצבי ליבוש שנתגרו נמתחו לשמע הדברים יותר מן השעור. סבלנותו פקעה. הוא עצם את אגרופו, ויהי נכון להתנפל על איש חרמו זה ולהנקם ממנו באחת.

לאשרו היו המשיחים עסוקים כל כך בשיחתם עד שלא ראו אר התפעלותו.

ואולם לליבוש לא היה עוד כל צורך להתנפל על אברהם, כי קבל זה את ענשו ממקום אחר. הראשון אשר יצא כנגדו היה אחד המורים ממבקרי ביתו.

„אתם היהירים השבעים, דבר זה בחמתו, אחרי ארוחה שמנה ואולי— גם כוס יתר של יין, אתם יושבים ודנים את העולם, וסבה אחרת אינכם מוצאים לגנבה, שנתפס בה נער עני ורעב, בלתי אם בעי־ותו! אבל יודע אני בוערים בעם, שמדותיהם ישרות ומשובחות, וראיתי כמו כן גנבים מלומדים ומתוקנים בנמוסים!״

הדברים האלה עוררו וכוחים בין המשיחים, וכמו כלם היו היום בעצה אחת להמליץ על ה„בוערים״ וללמד חובה על ה„מלומדים״. ליבוש שמע בפעם הראשונה בימי חייו שבחם של עמי־ארצות בעלי מדות מפי משכילים ומלומדים. ברגע הזה היה נכון לחבק בזרועותיו את כל המשכילים, לכל הפחות את אלה אשר עתה בבית לסלוח להם את הכל ולקרוא באזניהם: „אחי! אחי!״

ובהיותו נלהב מן הוכיחים ההם עמד על רגליו וקרא: „חדלו מריב, אחים — ובמלה האחרונה „אחים״ עוד נצרבה לשונו במעט — למה זה נבקש את הסבה בשמים, והיא על הארץ! הנער היה רעב ללחם — בזאת הכל מודים בואו אפוא ונתקן דבר טוב: נפתח נא „בית אורחים״ או „בית תבשיל״, או איך שתקראו את הבית, ורק שימצאו בו נערים עניים את ארוחתם יום יום; ולא יצטרכו לגנוב״. ובלי משים נפגשו מבטי עיניו בעיני דבורה... הוא ראה שם את אשר לא ראה בהן עוד מעולם! כמה עליצות, כמה רצון, כמה הכרת אושר נשקף מתוך העינים ההן; הוא ראה שם את אשר הוא מחפש אחריו זה כמה! הוא ראה שם אש קדש, שאינה שורפת, כי אם מאירה ומחממת. ואת האש הזאת הבעיר הוא בעצמו! אין לאחר חלק בה!...

— הנני נותן את נדבתי לדבר הזה המשה עשר רובל לחדש, קרא ליבוש.

— ואני — חמשה, קרא אחד המשכילים והוא איש אמיד — הרי עשרים!

— ואני מבטיח להמציא עשרה! קרא אחד המורים מן המכובדים בעיר, אשר היה בידו לקים את הבטחתו ולאסוף סכום כזה בין מכיריו.

במה־ה — ונאספו בצירוף ההבטחות עד כדי חמשים רובל.

והכל כמנהגו נוהג: „אנשי הניר" מוסיפים לבקר בביתו בחוצפא של תמימות; דבורה מקבלת נחת; היא מושכת גם אותו בשיחות בטלות שלהם, בהקירות של מה שיהיה לאחר מאה יובלות שנים, בהשערות, בוכוחים: „איך צריכים כל הדברים להיות". כאלו הכל תלוי בבטלנים ההם ובהסכמותיהם... וליבוש מתמרמר בלבבו כמנהגו, וכובש כעסו כמנהגו.

„נצח הניר את האִסינגנציה" — הוא הולך ומנצח וליבוש איננו יכול לעצור. הוא רואה ומכיר: „עבד הייתי לעבדים" — הוא חורץ על עצמו ביאוש: „אני עמל וצובר הון בכדי שאוכל להכין בית חם מואר ומְרֻוָּח והרחבת־דעת לבטלנים ההם!"

הימים היו ימי הרעב בערי דרום רוסיה, אשר עיר מגורי ליבוש היתה אחת מהן. ליבוש שב לעת ערב מעסקיו, ובדרכו פגש בהמון עם רצים אחרי נער קטן. בקרבו אל ההמון נודע לו, כי הנער נסה לגנוב חלת לחם מתוך אחת החנויות. הנער נתפש בכף, והוא מובל להאָסר במשמר. נשים זקנות, אשר לוו את ההמון, הורידו קללות על ראש הורתו: „מסתמא גם היא לא טובה ממנו!" „היא בודאי שלחה אותו!"

ואחד המלמדים, אשר נדחק בתוך ההמון להכיר את הגנב הקטן, ובשומו עינו בו, העמיד פנים של צער ואמר: „הכי נפלא הדבר? הוא איננו מבקר כל חדר! הולך בטל! כל הנערים הולכי בטל — סופם להיות גנבים!"

„בודאי, הסכים איש אחר, נער יודע ספר לא ילך לגנוב!"

והדברים האלה נכנסו לאזני ליבוש ויהיו לו כמדקרות בלבו. „יודע ספר לא יגנוב, ומי שאינו יודע ספר הוא גנב?" — הלא שמע בזה למוד חובה על כל ה„בורים" והכיר גם את עצמו בתוכם. „הנער שאינו יודע ספר הוא גנב"... אבל הלא יותר קרוב לשמוע, שהנער גנב מפני שהיה רעב! הכי נסו היהירים ההם לתת לנער עני, שאינו מבקר בחדר, לחם לשובע, והוא בכל זה הלך וגנב? הכי נסו הגאיונים הללו להרעיב נפש תלמיד־חכם לפחות יום אחד ולהשאיר אותו אחרי כן יחידי בתוך חנות של נחתומין, והוא בכל זה לא שלח יד לגנוב?

בבואו הביתה מצא שם את חברי דבורה מסובים על השלחן, ופנים חדשות נוספו עליהם: אברהם בן חיים דוב — איש חרמו מימי ילדותו, אשר התגורר בעיר חותנו וסר אל עיר מולדתו לימים מספר וחשב לחוב לו לכבד את ההברה, שהיה בימים שעברו עצם מעצמיה, ולראות את פניה. אחרי התודעות קצרה ומנומסת בינו ובין ליבוש, ישב ליבוש על מקומו אשר אל השלחן. ליבוש חש נטיה עזה, לספר את הדבר אשר ראה ברחוב. דומה היה, כאלו חפץ להגיש לפני דינים את משפט הנעלבים ה„בורים" ולהמליץ עליהם. אז הרצה את ספור המעשה בדברים פשוטים, ואולם חמים היו הדברים, ובין אנשי החברה החלו הוכוחים. הראשון היה אברהם בן חיים דוב, אשר חוה

זאת. ויחשוב גם את המנהג הזה כאחד מחסדי דבורה עמו ונדבותיה, שהיא נותנת לו, לבלי קבל מאתו דבר תמורתם.

מעינו החדה והמנוסה בנסיונות לא נעלם שדבורה שלו, בשבתה במסבת מכריה המלומדים, יראה על פניה אור של חנינה, של עליצות נפש... היא מאושרת בחברתם.. בכל הדיוטותו הנסה לא היה יכול לחשוד את דבורה התמה ברעיון לא־הגון... אבל בכל זה היו מתעוררים בלבו רגשי קנאה. „את מהצית הוני נתתי, לו יכולתי אני, אני לעצמי, לעורר בקרבה עליצות וחדות נפש כזאת!"

בהיותו נפגע על ידי רעיונות כאלה היה בא לפעמים לידי כעס והיה שופך אותו כמנהגו תמיד על משרתי בית מסחרו. בלי כל סבה היה מתנפל עליהם פתאום, מבזם ומקללם; ויש אשר עבר עליו הרוח לגרש את אחד מהם או לגרוע פתאם משכרו. אבל המשרתים האלה התחילו להתאונן באזני דבורה, והיא ידעה לכלכל את דבריה — לא בתור פוקדת ומצוה, כדרך הנשים המושלות, כי אם בהשתדלות והמלצה, ולפעמים — בתחנונים ומעט הפצרה, כשהשעה היתה צריכה לכך — עמדה תמיד לימין הנעלבים, ותחזיר את המנורשים ותפיס את עשוקי השכר.

ליבוש התחיל להרגיש בדבר, שמנוצחיו הולכים ומנצחים אותו. הבטלנים ההם, אנשי הניה, הולכים ונעשים אצלו בני־בית ממש. אין מורה בעיר שלא יהיו לו מהלכים בביתו, אין פרחח בעיר שלא יבוא אחת בשבוע לקחת או להשיב ספרים מן הביבליותיקה אשר לדבורה.

הוא הכיר במבקרים האלה, שחסד גדול הם עושים עמו. אם יברכו אותו בברכת היום, אם דבורה איננה בבית, הם שבים כשבאו; גם לשקר מפני הכבוד אינם רוצים היהירים הללו! להתעסק עמו לכל־הפחות בשיחה קצ־רה, כדי שלא תהי בטלותו בולטת ומורגשת כל כך! הן אמנם שנא את הצביעות, את אשר קוראים הבטלנים ההם בשם „נמוס", ולו התנהגו עמו ככה והיו משתדלים לגנוב את לבבו ולהתיחס אליו בכבוד וחבה, כי אז בודאי היה מבזם יותר בלבו; אבל לפחות לא היתה אהבת־עצמו נפגעת כל כך.

ויש אשר תעבור עליו רוח קנאה והוא חפץ לרמוס את כלם ברגל, לצעוק בקול גדול: צאו, בטלנים, מביתי! הבית־שלי! גם דבורה־שלי! לי ולא לכם! סמ־טוטיה המכורכים — בכספי קניתי! בכסף! הידעתם כסף מה הוא? כסף הוא כסף! ולא — ספרים, מעשיות יפות ועולם הבא! כסף הוא זה שאני רכשתי בחריצות ובעמל, ולא בשיחות בטלות! השמעתם, מלמדים?!"

והוא מסדר את דבריו ברעיונו, וגם מוציאם בשפתיו בחשאי, ומשמיעם לאזניו, דומה, שהוא מתעורר גם לאיזו פעולות... ואולם איננו פועל מאומה. איזה כח אוסר את ידיו באזיקים. הוא נזכר בדבורה — וכל מסקנותיו עולות בתהו.

כבן שלשים אשר כבר נשקע בו חום הילדות, לא היה שכור אהבה בימים הראשונים אחרי החתונה! אבל הדבר הזה בעצמו היה לו לסבה כי גם פוג לא פגה מלבו אותה מדת האהבה שרחש לבו לדבורה, ואדרבה, האהבה הלכה הלוך ורבה. היא היתה מעין אותה האהבה אשר אין בה אף צל של רומנטיות ואשר נהנים ממנה לפעמים הרוקים הזקנים הבאים בברית נשואים אחרי בחלם בזרמים החזקים של חיי הפקר...

האשה הקטנה והחלשה הזאת לקחה מעט מעט את כל לבו; לקחתהו בחלשותה, ברכותה ובנועם דרכה. דבורה לא היתה מאושרת בבית בעלה ליבוש. ליבוש לא היה דומה אף במקצת לאחד מאלה שהיתה רואה בחלומות נעוריה, אבל כבת ישראל היודעת חובתה ידעה להנחיל אושר לבעלה גם בשעה, שהיא לא היתה מאושרת. ליבוש היה ערום למדי להבין את זאת, ואהבת עצמו היתה סולדת בו על ידי כך. הוא הרגיש בעצמו שהוא מקבל נדבה מאשתו ואינו נותן לה כלום תמורתה. אמנם שנאתו הישנה לדעת והשכלה היתה יכולה גם פה למצוא את פרנסתה, אבל אהבתו לאשתו טשטשה לגמרי את הרגש הזה ביחוסו אליה. הוא היה משתדל בכל מקרה להמציא לה עונג ונחת, לשמחנה, ולא יהיה בבחינת משרתיו „אנשי הניר" — מקבל ואינו נותן.

דבורה היתה חותמת על זורנלים ומכתבי־עתים עברים ורוסים. על פי רוב היה הטבלר מביא את הקוריספונדנציה אל ביתו בבקר, בשעה שדבורה היתה ישנה עוד. ליבוש היה מקבל אז גם את ה„ניירות" של דבורה; ונדמה לו אז שהטבלר פושק את שפתיו בצחוק־עצור, בעת מסרו לידו את מכתבי־העתים... „הוא לועג לי", היה אומר אז בלבו. „הוא יודע כי לניירות הללו אין לי כל שייכות". ובכל זה היה שש ושמח במקרים כאלה, להמציא בעצם ידו לדבורה אשתו את מכתבי־העתים תיכף לקומה ממטתה, והיה מחפש ומוצא על פניה אור של רצון בשכר טרחתו.

מכירי דבורה לא מצאו כל סבה נכונה להפסיק פתאום את יחוסם הכשר אליה; ואדרבה, הם יכלו עתה להתענג בחברתה בלי כל חשש מפני חשד של פניה בדבר... ויהיו מבקרים תמידים בבית דבורה בולגר, כאשר היו — בבית דבורה גאָלדמאַן. בית ליבוש נהפך מעט מעט לבית ועד ל„מלומדים ומשכילים". ליבוש היה מוכרח לפעמים לשבת בחברתם ולכבוש את פהוקיו וגהוקיו, אחרי ששיחותיהם לא העסיקו אותו. אמנם השכילה דבורה תמיד לטשטש את בילוטו של החזון הזה, ותשתדל לדבר בשפת־המון פשוטה ומובנת גם לאיש כליבוש. את הענינים המופשטים, שהיו משיחים בהם לפעמים, היתה מטעימה ומקרבת אל האזן, ומרוחה זה השפיעה גם על יתר החברה. היא היתה פונה בדבריה אל ליבוש ותעוררהו לשמועה, ותציל לפעמים מפיו גם איזו מענה והשתתפות בשיחה מפני ההכרת. אבל ליבוש היה מבין כל

מהלכד בקסמי הנערה הנפלאה הזאת „שושנת העיר", כי ידעו אשר עוקץ אחד יש בשושנה הזאת ו„עניות" שמו, ושומר נפשו ירחק ממנו.

דבורה בכל יפיה ומעלות רוחה הלכה ובגרה. וגם החלה להתיאש מעט מעט מהיות לאיש, ותחשוב מחשבה להקדיש את עתותיה לאחד המקצועות בהכמת הרפואה או ללמוד אחת המלאכות הנקיות, למען תוכל למצוא את לחמה ולא תהיה למעמסה על הוריה העניים.

אך פה נמצא לה זבולן השדכן, אשר הבטיח לאביה תקומה מהריסותו במסחרו ומשען כסף די צרכו — מצד ליבוש, אם רק תאות דבורה להנשא לו — לליבוש.

מובן מאליו, כי נפש דבורה סלדה בליבוש גם למשמע אוזן, ותגרש את זבולן מעל פניה. ואולם זבולן לא הקפיד על כבודו, ולא התיאש מתקותו. סרוב הנערה לא היה בעיניו יותר מן סרבנות חיצונית של כל בתולה שהצנית, אחר שבעיקר הדבר לא ראה שום סבה למיאון משני הצדדים. הן אמנם יפה דבורה, אבל עניה היא; וכן ליבוש גם הוא, אמת הוא, שהוא עם־הארץ ואדם גס במקצת, אבל נגיד אדיר הוא; שני הצדדים נושאים כמעט בד בבד. אין שדוך יותר נאה מזה!

והוא הוסיף לבקר בבית דבורה כפעם בפעם ולחדש את שיחתו בליבוש; וכפעם בפעם גרשה אותו מעל פניה. ואולם פעם אחת פגן את השעה: דחקו של אפרים גדל מאד, ימי רעב, כמשמעו, החלו לבוא עליו ועל ביתו. דבורה לא יכלה לראות בצרת בית אביה: נדמה לה, שהיא הגורמת לענים, אחרי שבידה לחלצם מן המצר.

זבולן בא כמנהגו אל ביתה ויחדש שיחתו; והיא לא גרשה אותו מעל פניה, ורק החרישה. ביום השני, כשבא זבולן לדבר על לבה, שאלה אותו במלים מקוטעות לאיזו דקדוקים שבדבר. ביום השלישי נכנסה לתוך חדרה וסגרה את הדלת אחריה ובכתה כל היום. ביום הרביעי שכבה על מטתה כל היום, וביום החמישי שלחה את זבולן לאביה: „מצדי אין כל עיכובי" — חטפה והוסיפה, ותסגר שנית בחדרה.

דבורה הקריבה את חייה על ספק הנאה של אביה ותנשא לליבוש.

ליבוש שמח מאד ביונה הצלויה שנפלה לתוך פיו כמעט בהיסח הדעת. הוא ידע את ערכה. וגם אמנם בהשכלתה לא היה לו כל צורך, ואדרבה הדבר הזה היה כמעט נגד רוחו — הקוץ שבאליה השמנה — ואולם יפי דבורה, קסם עיניה, נועם מדברה וחשיבותה בעיני הבריות — כל זה כפרו על חטא השכלתה. באחרונה מצא גם קורטוב של הנאה בזאת, כי ראה גם במקרה הזה נצחון אחד מנצחונותיו על המלומדים, על אנשי הניר: „בכסף אתה קונה גם את ההשכלה הנאה הלזו!"

אבל בפעם הזאת טעה ליבוש טעות שאינה תוזרת כל ימי חייו.

ואת דבריו אלה היה גומר בצחוק מלא. ופניו היו מאירים עונג נסתר שהיה חש בדבריו.

את העונג היותר גדול היה חש כשמלאו ימי החודש ומשרתיו המלומדים היו באים לקבל איש איש את משכרתו מידו. אז היה נכר שהוא פונה מכל עסקיו ומכון את לבו אליהם, והיה מעכבם כשתי שעות בביתו, שואל לזה, כמה ילדים נתן לו אלהים, לזה — כמה שכר למוד הוא משלם בעד בניו, כמה שלמו הוריו בעדו שכר למוד במשך ימי למודו בחדר — ופתאם הוא פונה אל השלישי ושואלו: מה היית עושה בכסף, אלו היית בן־לילה לעשיר כמוני ?... ואחרי להג הרבה ושיח תפל, שנאוה נסה היתה נודפת ממנו — פסק ואמר: „בשבוע הבא תקבלו את שכרכם".

והתענג מאד לראות עיקומי פני המבקשים וצל הצער והכרת ענים שעל פניהם.

אז חגג חג נצחון; נצחון הבערות על ההשכלה והדעת; אז שתה נקם תחת כל ימי החדר, תחת כל הימים שהיה בזוי ונעלב: נעלב בחדר, נעלב בקלויז, נעלב בבית־הורים; עתה הוא מודד למעליביו במדה גדושה והוא מתנקם בלמדנות.

במלאת לו שלשים שנה — וכבר יצא לו שם „גביר אדיר". אז המציא לו אחד השדכנים נערה יפה, ודוקא מעירו, מקום שבערותו לא היתה סוד כמוס, אבל יחד עם זה גם עשרו ומצבו האיתן היה ידוע למדי.

אפרים נאָלדמאן היה עשיר שירד מנכסיו. בתו דבורה היתה אחת מבנות העברים האמללות, אשר השכלתן הרחיקה אותן מן ההמון, ולא יכלה להנשא עוד לאיזה סוחר. אמנם יפה היתה ומנומסת למדי, באופן אשר תוכל לקחת לב דוקטור, או יוריסט או איזה עברי מוסמך. השכלה ודעת היו לה יותר מן השעור ההוא; ולו היו לה גם אלפים אחדים. כי אז היה נמצא לה גואל גם מקרב הפרופיסורים; ואולם האלפים כבר אזלו מכים אביה ורק ספרים רבים עוד נשארו לה...

משכילי העיר היו מבקרים תמידים בבית נאָלדמאן. דבורה היתה בבחינת „אלילי המשכילים. ולא רק במפעליהם היתה משתתפת, כי אם היתה תמיד גם הרוח החיה בכל מפעליהם, כלומר — בכל חפצם הטוב לעשות מפעלים כבירים, ליסד ביבליותיקאות, משען לעניים, בקור חולים ועוד כאלה — הכל כמנהג המשכילים בערים הקטנות. יחד עם דבורה דנו על שאלות היום, על החנוך העברי, על הלאומיות, על תקוות העתיד, על השפה העבריה, שדבורה היתה אוהבת אותה והיתה יודעת בה ידיעה הגונה. וגם אמנם היו בין מבקרי ביתה גם צעירים פנוים ובני מעלה, אשר יכלו לקחת את לב דבורה. ואולם כל הצעירים האלה ידעו את ערכה והביטו עליה בכבוד, וגם לא כחדו מנפשם את העונג והתרוממות הרוח שהם מרגישים בקרבתה. אבל בכל אלה היו נזהרים

ואז החלו שרכנים לדפק על דלתותיו. אמנם היה ליבויש זה כבר עושה בשלו. ואולם עוד ישב סמוך על שלחן אביו. על ליבויש נמצאו קופצים רבים כי כבר יצא לו שם סוחר אמיד; ואולם פעם בפעם חזרה ונעורה הצרה הישנה: המחותנים והסחורותיהם הזדמנו לפונדק אחד לראות ולהראות, וליבויש לא מצא חן בעיני הכלות. גבותו נודפת ממנו — הוציאה כל כלה את משפטה עליו.

„בור, עם־הארץ גמור הוא!" התלונן אז גם אבי המיועדת ויהי מתקצף על השרכן: „מדוע לא הגדת לי מראש כי עם הארץ גם הוא ?!"

כדברים האלה דבר גם המחותן האחרון, אבל השדכן פיס את המחותן, ותחת ליבוש הציע לפניו את אברהם בן חיים דוב. והדבר הזה עלה יפה. אברהם לקח את לב המחותן בהשכלתו ובחכמתו, ואת הכלה — ביפיו ובנמוסו.

אז הגיעה השנאה למלומדים בלב ליבוש עד קצה. הוא שנא לא רק את אברהם, כי אם את כל המלומדים. הוא שנא את הדעת והתורה; נראה היה לו כאלו כל התורה הלזו, הכתובה באותיות שחורות, לא באה אלא לאסונו ולהותו.

ומאז נלאה נשוא את מוסר אביו ואת הערותיו הדקות על ההבדל שבין הבנים המלומדים ובין החשוכים, ויעזוב את בית אביו ויחל להיות חיי רוק על חשבון עצמו, בבית אשר שכר לו.

ומאז החל לעסוק בחריצות יתירה במסחר. ההצלחה האירה לו פנים, ובכל מקום מוצלח שבמסחרו, ראה כעין נצחון על הלמדנים האלה, היודעים לכתוב ציפרות רבות, ואולם להרויח מאה אחת אינם יודעים.

מנהג אחד היה לו במסחרו, שהיה זר ומתמיה לכאורה: בקחתו לו עוזרים ומנהלים לבית מסחרו היה מחזר רק אחרי משכילים או הסידים מלומדים. הוא פתח בעירו בית בורסקי גדול, הממציא חומר לעדים קרובות ורחוקות. מלבד זה היו לו עוד עסקים לא־קבועים; ובין כל עוזריו ומנהלי עסקיו לא היה גם אחד שלא יהיה מלומד במדה מרובה או מעטה, אף אם פקודתו לא דרשה ממנו כל ידיעה מלבד פעולת ידים ועבודה פשוטה. אנשים אשר ידעו אותו מרחוק רק על פי נמוסו הרצוי ועסקי המתוקנים, היו יכולים לטעות ולחשוב, כי נטיה טובה יש בלבו לאהבה את המלומדים, אף על פי שהוא בור גמור; אבל המלומדים ההם, אשר שרתו בבית מסחרו, לא יכלו לטעות טעות כזאת. המה ידעו את אכזריותו שהוא מתנהג בה לפעמים קרובות עמהם, את תאותו הרבה להתלוצץ בהם, ודוקא בפניהם.

„שני מינים יש לי בין משרתי", היה רגיל לומר, והמלה „משרתי" היתה יוצאת אז מפיו מסולסלת ומודגשת בטעם מיוחד: „סרוחי פאה וקצוצי פאה. אלו יודעים את הדרך ל„גן עדן" ואלו — ל„הדי חשך", ורק תועלת וממשיות אין בשניהם".

לא החי־ישה אז; התחילה בתוכחה: „ראה, בער, מה בינך לישׂשכר הצעיר ממך!“ וגמרה בקללה לשעבר, השגורה בפי האמות: „הלואי שהיית נמח בבטן בטרם יצאת לאויר העולם!“

יששכר הוא הגורם תמיד לשבתות תוכחה ובכי — היה הנער חושב בלבו — בשל יששכר עליו לעזוב תמיד את השלחן באמצע הסעודה.

ואמנם הוא בעצמו ידע והכיר, כי יששכר טוב ממנו ונעלה עליו עשר מעלות; גם קולו של יששכר, כאשר רק יתחיל את הקידוש, כבר מוכיח למדי את היתרון הרב אשר לו ממנו: קול יששכר רך, נעים ובטוח, והוא לא יירא ולא יבוש; וקולו שלו — עבה, רתית וחטוף; כמעט שהתחיל וכבר הוא חרד לגמור. הוא יודע את יתרונם של הקולות הרכים, ועל כן הוא שונא אותם ואת בעליהם גם יחד. הם הגורמים לשבתות של תוכחה, הם הסבה למכות להיים גם בימות החול.

נוסף על אחיו הקטן קמה לו צרה חדשה מבית חיים־דוב שכנם. אברהם בן חיים־דוב היה צעיר ממנו לשנה אחת; ועל פי חשבון אמו — כביר ממנו למספר ירחים. בדבר הזה היתה תמיד מחלוקת בין שתי האמות השכנות, וכל אחת הוכיחה והעמידה את דבריה על חשבונות מדויקים: פטירתו של אחד הצדיקים, השתגעותה של בת הגביר שבעיר, בנין המרחץ החדש... ובכל אלה לא הוברר הדבר, וכל אחת עמדה על דעתה. מובן מאליו שליבוש היה נוטה יותר להאמין לדברי אמו; אבל גם בתפסו חשבון אמו — עלה עליו אברהם זה בלמודים יותר מכפי מספר ירחים. ופעמים רבות, בימי שבת בשעת הקריאה בקלויז, היה אביו קורא אליו את שניהם: אותו ואת אברהם, והיה שואלם ביאור איזה פסוק בחומש. ליבוש זוכר עוד גם עתה, איך התחילו יוצאים אז מעיניו ניצוצים ניצוצים; איך לבו התחיל דופק.. הוא ידע מראש, שהלז יודע יותר ממנו, שכל הנערים מביטים עתה עליו בקלסה ושעוד מעט — והרגיש את מלוא כף יד אביו הקשה על לחיו המלאה.

אברהם זה בעיברי — היה ליבוש מתאונן בלבבו. כל הנערים הידענים הם אסוני והותי. אז התחיל לשנוא את כל נערי החדר ואת נערי כל החדר והשנאה הזאת הגיעה למרום קצה, כאשר מלאו לו שנות הבחרות.

ליבוש כבר עזב או החדר. ראה אביו כי אין נשמת ליבוש מסוגלת ללמוד: רב לא יהיה עוד, הוציא עליו את גזר דינו, ילך וישא בעול דרך ארץ...

ליבוש עזב את החדר בידיעה קלושה של תינוק היושב לפני רבו, וגם את המעט הזה שכח מהר. ליבוש היה לסוחר, וגם אמנם הצליח במקצוע זה ויעש בו נפלאות; הוא הראה חריפות יתירה במקח וממכר, בעיני שלי־ושלך. „הכל שאינו מלומד“ — התאוננו ההורים בלבבם! במשך שנים מספר עלתה בידו להרויח הון הגון.

ליבוש בולגר.

ליבוש־בולגר לא היה מבחין בין חסידים למשכילים: את שניהם היה שונא תכלית שנאה. אעפ״י שבעסקו עם אנשים בינונים, שאינם לא חסידים ולא משכילים, היה נוח ורצוי לבריות במדה הגונה. ואולם המושגים „חסידים״ ו„משכילים״ נתרחבו אצלו מעט יותר מכפי הרגיל: בשם „חסיד״ היה קורא את כל אשר ידע לקרוא בספרים העבים והרחבים אשר בארון ביהמ״ד; ובשם „משכילי״ את כל מי שידע לקרוא בספרים הקטנים, הנלקחים ביד — שלשה בבת אחת ואשר לפעמים יקראו מימין לשמאל ולפעמים משמאל לימין; ולפעמים היה כוללם יחד — את החסידים ואת המשכילים — בשם אחד: „אנשי־הניר״.

אנשים אשר ידעו אותו ידיעה קרובה מספרים, שכשהיה רואה נערים באים מבית הספר, וספריהם תחת זרועות ידיהם, מיד היו פניו מתכרכמים וחטמו מתעקם, ושפתיו לוחשות קללה קצרה אחת על ראשי כל המלומדים. ומתפללי הקלויז הישן מגלים סוד, כי מעת שהשיא אברהם־שלמה, שכנו במזרח, את בתו לחתן תלמיד־חכם, ונתן לו במתנה את מקומו בקלויז — מאז החל ליבוש לחזור אחרי קונה בכדי שימכור לו את מקומו ויקנה לו מקום אחר.

השנאה הזאת התחילה מתפתחת ותלך ותגדל עוד מימי ילדותו: לליבוש זה היה אח צעיר ממנו לשתי שנים; יששכר הקטן היו הכל קוראים לו, מפני היותו חביב על כל בני בית הוריו. בהיות יששכר בן תשע שנים, כבר עלה על ליבוש אחיו בחדר, שהיו שניהם לומדים שם, ויצליח יותר ממנו בלמודים. במלאת ליששכר עשר שנים, הפרידו אביו מעל ליבוש, וימסור אותו ביד מורה גדול מן הראשון; וליבוש נשאר עוד כשנתים אצל המלמד הישן. ביד הוריו היה הדבר הזה תמיד לשבט מוסר ליסר בו את ליבוש ולהזכירהו את ערכו המעט לעומת ערך אחיו הצעיר. פעם בפעם בלילות השבת, כשקדש ליבוש על היין, והוא ידע כי אביו מתכון לשמוע ולדקדק עמו כחוט השערה, והיה נחפז לגמור ולהבליע במלים או טעה ב„אשר עשה״ הראשון ופסע עד ל„אשר עשה״ השני — אז התחיל אביו במוסר שפתים וגמר במכות לחי. גם אמו

החזן עמד נבהל. הקהל הביט איש אל רעהו. קצתם בלוית שלמה זלמן מהרו אל חדר הנוסס, וישובו משם ויניעו יד ביאוש של ודאי.

המילדת והנשים חשו אל חדר היולדת... הרב והשו״ב התלחשו מאזן לאזן: „עכ״ם אינני רואה כל צד אסור בזה מדינא״ — ענה הראשון בלחש, ואז נגש השו״ב אל החזן וילחש לו באזניו.

„ויקרא... שמו בישראל — אשר בן אשרי — גמר החזן את ברכת מי־שברך.

וכבר החלו להתפלל. אשר רואה בעד הפתח הפתוח מחדרו לחדר המתפללים את החזן, וקורא אותו ברמיזה אל מטתו.

„בבקשה ממך... אל תמהר... זמנה כל היום... בבקשה מכם!"

הוא שוכב ושומע: הצבור קורא שמע... הצבור מתפלל תפלת ש״ע בלחש... הוא מקשיב את דפיקות לבבו... את נשימותיו הצרודות... הנה השלימו והחלו את התפלה בקול רם... „מכלכל חיים... מחיה מתים"...

דמעות זולפות מעיניו.

„וכי מעטים הם, רבש״ע, כך הוא מטיח דברים כלפי מעלה בלבבו: וכי מעטים הם המאשרים, אשר היו מוצאים חפץ במספר הרגעים היתרים, שאתה נותן לי ללא חפץ?!"

הנה הם קרובים אל הענין... מתירא אני שיקדמוני הם, אויה!"

הוא חפץ, הוא מתאוה עתה למות כרגע, באותה התשוקה, שהיה חפץ לחיות, לו היה הדבר באפשריות. הוא ירא ומפחד מפני רגע אחד יותר —

„הוי, אני מאחר המועד! קול בכית הרך אני שומע!"...

הוא חש לחץ נורא בלבו... איזה שאון קם באזניו... איזו צבעים מזהרים נראו לעיניו... הוא ראה את אבי אביו לבוש בגדי שבת, והוא מכיר אותו, אעפ״י שלא ראה אותו מעולם... הוא מברכו במז״ט...

שלמה זלמן נכנס ויוצא... הוא נקרא אל כסא אליהו למול את הילד. הדמעות נדחקות ובאות לתוך עיניו. הוא איננו יכול לעצור בהן.

הרב קרב אליו ומעיר את אזנו: „לא עת בכי עתה! שמא לא תכון חיו האיזמל כדבעי!"

שלמה זלמן מתעורר, מוחה דמעותיו בקצה שרוולו, מתחזק, מכון את האיזמל, ומברך בקול: „ברוך... אשר קדשנו במצוותיו וצונו על המילה".

ותכף לברכה — קול נפש רכה, שאינה יודעת ואינה חשה עוד יותר ממכאוב האיזמל — מלא את כל החדר, וקטועי בכיו יצאו רהוקים ודחופים איש אחר רעהו, ולא חדלו עד אשר גמר המוצץ למוץ ממנו מלא פיות דם.

ונחמה מתנעעת, מתהפכת על מטתה — לא תדע מנוחה: איזה רגש של פחד מוזר מעיק על לבבה... היא חשה פתאם נטיה עזה להביט אל אָשר... היא מתחזקת וקמה על רגליה במטתה. האשנב הקטן מכון עתה בדיוק מול פניה... איזו העויה משונה היא רואָה על פניו... והוא התחלחלה... שברה את האשנב... לאזניה הגיעה האנחה האחרונה...

„מי שברך אבותינו... ויקרא שמו בישראל"...

„הוי!" נשמע פתאם קול מחדר היולדת.

„הוי, מה טובים החיים, מה מתוקות מרוריותיהם!“

אבל הוא לא שב לאיתנו. הוא שב למטתו. המחלה הולכת ומתגברת.

„הוי, יום נעים! יום אכזרי!“

בו ביום, שילדה נחמה בן — התיאש הרופא והתך לו חיים לחמשה ימים; ורופא אחר, בעל לב יותר רחב, הוסיף לו שלשה על החמישה.

עתה הוא בקר יום השמיני ללדת הבן.

הם ישנים עוד... שם, מעבר לכותל, שאצל מטתו, כך הוא יודע, שוכבת נחמה, ובחיקה — האוצר הנחמד. היא ישנה עוד... אבל האמנם יכולה היא לישון, בשעה שעל ידה ינשום וישאף האורח ההגון הלז? הנפש החיה אשר ילדה היא בעצמה?

הנה בכותל הזה עשוי אשנב קטן! מה מאושר היה, לו הגיעו לאזניו דרך האשנב נשימות הרך הנולד! גם קול בכיו מעורר את הלב לשמוח!

ואולם הבלים! הוא חש בנפשו, כי בא קצו. כלתה הריאה. היום ימות.

והוא זוכר והוגה בספורים אשר היתה אמו מספרת לו על דבר אבי אביו. „רבי אשר“ היו קוראים לו... תכשיט בישראל היה... בחכמה ובותיקות לא היה דומה לו...

מכל נכדיו נשארו רק שנים, אשר היו קרואים בשמו; הוא ושארו בן דודו.

ושארו בן דודו מת לפני שנה.

עתה נשאר רק הוא... היום ימות — ויכרת השם הזה מקרב כל המשפחה.

והוא החליט לבקש מאת המכובדים, שימולו את הרך בביתו...

וגם יבקש לבל יתמהמהו בתפלתם: הלא זמן מילה כל היום...

ונחמה איננה ישנה זה כבר. היא רק כובשת את אנחותיה, לבלתי תשמענה מעבר לקיר. היא כואבת ומתיפחת חרש ומפצרת במילדת שתשתדל לדחות את יום המילה, אולי יחוס אלהים עליה, וישוב אשר במעט לאיתנו.

אבל המילדת נדה לה ואומרת, כי כבר היתה אתמול אצל הרב ואצל הדיין, וגם אצל השויב בר פלונתא שלהם; וכלם פה אחד אמרו, כי אין... כי אין דברים כאלה סבה צודקת לדחות מצות עשה של מילה בזמנה.

הברית צריכה להיות. הברית תהיה בבית. המנין כבר התאסף. המוהל יהיה אחיו של אשר — „שלמה זלמן“. הוא אומן מהיר במלאכתו.

"ועיקר מעשים טובים של בני אדם — תולדות!" חפץ הלב לצעק.

אבל המה משתיקים את הלבבות, והם מתחילים באמת לעשות מעשים טובים: כותבים ספר תורה, עושים גדר לבית־הקברות; גם יתום אספו אל תוך ביתם.

והשנים עוברות ווזחלות, והחיים מה כבדים! ממש כעופרת! פשוטים, תמידים ושוממים עד לגועל נפש! ואפילו המחלה שנתדבקה בו אינה אלא עגומה ופשוטה! כמעט בימים הראשונים — וכבר היתה ישנה! יום יום — ורוק אדום אחד, כאב־ראש כאתמול, דקירות בחזה כשלשום, וגם צללי הפחד והדאגה, שעל פני נחמה, מתחילים להיות שוממים.

לסעודות של חתונה וברית מילה חדלו הוא ונחמה מבוא עוד מאותו היום שולטה הלעיבה בנחמה; ובאמת, מה לו ולעליזים המאושרים ההם? הם חיים בשאיפות ברורות, להביא את בניהם בין אנשים, לעשות בתים בישראל — והוא חי רק מפני שלא מת עוד!

ולא עוד, אלא שגם התנגשותו עם בעלי ברית מסחרו וגם כל עסקו במסחרו הוא כמו בעל כרחו, רק מפני ההרגל ובלי כל חפץ ותשוקה של התחרות. על כל פנים הוא יותר שבע רצון, אם ימעטו מבקרי ביתו, אם אינם מפריעים אותו מהשתקע בבדידותו.

אבל יותר מכל הוא זוכר יום אחד לפני מספר ירחים. כן, היום הגדול ההוא בולט בגדלו מתוך כל הימים.

נחמה השכימה אז לקום שלא כהרגלה, הוא הכיר בפניה איזו התרגשות מחרדת ומבשרת גם יחד; היא לא אמרה דבר, היא רק הביטה אליו במבט שהיתה מבטת אליו בשנים הראשונות אחרי חתונתם. כן, הוא הכיר את המבט ההוא; והוא הבין, כי רוצה היא להגיד לו דבר גדול...

והיא הגידה... והוא שמע... היא ספרה לו ברמזים וחצאי דבר, אבל הוא הבין... הוא זוכר, כי עשה אז דבר, שגם עתה הוא מתבייש בזכרו. הוא חבק ונשק אז את אשתו לעיני השמש.

ווזכר הוא, כי בו ביום נדמה לו, ששב לאיתנו ולכחו, והחיים התחילו להיות מלאים ענין ודאגות נעימות ופחדים מעוררים: בבקר בבקר הוא מבקר את נחמה, שואל את פיה איך ישנה את שנתה, חרד עליה שמא תרים משא כבד ממנה, שמא תרבה ללכת! כמדומה שכבר נכר בה הכרה דיה, שהיא הולכת ומתמלאה...

והוא מחליט בנפשו להתחיל — מבקר בסעודות מצוה ומרעים: "אם אני לא אבוא אליהם, מי זה יבוא אלי?" כך הוא טוען על נפשו טענה נשמעת.

והוא חפץ להתיעץ עם נחמה בדבר בחירת מילדת... אבל נחמה נכלמת ומתאדמת, גוערת בו בנעיצה: "הך, דברני! מה תחפוז?! עוד זמן!"

התנדב לקרוא קדיש אחר רעהו בתפלת המנחה. אבל שם נודע לו, כי שכר לקדיש את בנימין מלמד, „יתום העירירים" — כן היו קוראים את המלמדו הלז, כי היה מקבל על עצמו למוד משניות ואמירת קדיש בשכר קצוב — לכל העירירים.

אגב נזכר אז, כי רעו שלמה חריף בחייו היה בז וגם שונא במדת הגונה את היתום השכור הזה.

והוא אחר אז לשוב הביתה אחר חצות ליל, ומאז והלאה היה הולך סר וזעף. והוא זוכר, כי החליט אז לנסע לצדיק שלא בזמנו, אף על פי שבכל פעם שהיה נוסע, לא היה שוכח לכתוב בפתקא: „שיזכה לזרע של קימא", והצדיק היה מברך אותו, ופעמים כמעט שהבטיח לו — אבל הפעם לא נסע לברכה ורק להתיעץ.

והצדיק נאנח בפעם ההיא באנחה משונה מכל האנחות שעד כה. ושאל אותו פתאם: כמה שנים עברו מיום חתונתם. והוא ענה: „יותר מעשר". והתפלא אז על עצמו, מדוע תפס מספר „עשר", ולא ענה לו בדיוק: „אחת עשרה ותצי"?

והצדיק נאנח עוד הפעם, והזכיר לו איזה מאמר בגמ־א, ורמז לו על הגרושין...

ולפלא היה הדבר אז גם בעיניו: הוא נסע להתיעץ, ואם כן היה צריך להיות מוכן גם לעצה כזאת; ובכל זאת, בשמעו את העצה, התפלץ וכמעט שלא עצר כח לעמוד על רגליו.

וכבואו הביתה, ונחמה פגשה אותו בצחוק של רצון וחדוה פנימית — נדמה לו שהיא צוהקת מתוך בכיה, ונתמלא עליה חמלה.

בלילה ראה אז בחלומו מזבח טבול בדם וקרנותיו שופעות דמעות, דמעות...

ביום השני נודע לו, כי הומל הוא לא עליה, כי אם על עצמו; כי יקרה נחמה בעיניו כיום הראשון אחר החפה; כי יקר לו המות, יקרים לו גם חיי ערירות מחיי פרידה.

„בלא נחמה?! איככה זה?! למה לי הבנים, אשר אוליד, אם המה לא יהיו בני נחמה שלי?!"

ומאז והלאה חדל מנסוע להתם.

ומאז, כך הוא זוכר, כמו נהיתה חדשה בינו ובין נחמה, כמו התיעצו שניהם ויחליטו על הדבר: איש איש מהם התאמץ להסתיר את צער־ה, לשמוח למראות עין, לשמוח ולשמח.

„עיקר תולדותיהם של בני אדם — מעשים טובים" — היה אומר כפעם בפעם.

„כן הדבר", הסכימה נחמה לדבריו: „עיקר תולדותיהם של בני אדם — מעשים טובים".

רגשותיו, ותוצאות הדברים היו — דמעות נפש עלובה וצער של חרפת מצדו... אבל — הבלים! לכל־הפחות יודע הוא עתה, כי הבלים היו כל אלה.

מקץ חמש השנים הראשונות החל להרגיש לפעמים טפות מרות בכוס חייו: פרי בטן לא נתן לו אלהים.

והוא זוכר, כי שב פעם אחת בלילה הביתה, ומצא את נחמה יושבת ענומה בפנה, והוא התחלחל וקרב אליה ושאל על סבת צערה. אז נסתה לכהד ממנו את מבוכתה; אבל אחרי שבועות וקנתרות ופיוסים גלתה לפניו את לבבה, כי מתנענעה היא לפרי בטן. ביחוד התחיל להצק לה הרעיון הזה, מאז היותה בין הקרואות לסעודת ברית מילה בבית שאר־בשרה זלטה, כמדומה, ספרה אז נחמה בדמע, שזלטה מבטת אליה בלעג של נקמה. לזלטה זו היו חשבונות לנחמה עוד מימי ההתחתנות: נחמה היתה לכלה שנה אחת קודם זלטה הבכירה ממנה, איזה מקרה נתן בלב הפתיה ההיא סבה להאמין, כי לולא שקדמתה נחמה, היה הוא — אשר ברוינשטיין — נושא אותה.

זלטה זו לא נמנעה מלהזכירה אז בסעודת הברית, כי גם אחות נחמה הבכירה עקרה היא...

והוא זוכר, כי נחמה התיפחה אז בדברה, ולבו נתמלא חמלה עליה, וינחמה וידבר על לבה, כי טוב הוא לה משבעה בנים; כי טובה היא לו בצפורן קטנה מזלטה כלה, כי בעיקר הדבר אין להם להתיאש עוד; אך מאז והלאה, הוא זוכר, כי לאט לאט החלו להתגנב גם אל לבו דאגת פרי הבטן; ובלילות, כשהיה עולה על משכבו לישון, היה מתהפך על מטתו זמן רב ולא יכול לנום שנתו. הוא החל לחוש איזו שממות. חסר לו דבר־מה... ופעמים רבות אחר זה, בסורו הביתה ומצא את נחמה ענומה, לא היה שואל עוד לסבת צערה, ורק היה מתרחק לאחת הזויות. וישב ענום גם הוא, ולא דבר דבר. ואולם שתיקתם זו מרגשת היתה יותר מאלפי דברים. והוא זוכר, כי נחמה נסעה לרופאים מומחים ושבה, וכה עברה שנה אחר שנה והנענועים לא הציקו לו עוד, ורק התחיל להרגיש איזו ריקנות: „למה כל זאת? מה יהיה בסוף השאון הריק הזה?" כך היה מתמלט פעם בפעם דבר מתוך פיו.

ופעם אחת — כך הוא זוכר — שב מבית־המדרש סר וזעף: ביום ההוא מת אחד מידידיו האהובים לו — „שלמה־חריף". הלז היה גם כן חשוך בנים. והוא התעסק אז בקבורתו. לוהו לבית מועד לכל חי, הורידהו אל תוך הבור וכסהו בעפרו... ואז לא היה מי שיקרא את הקדיש על קברו... והוא קרב אז ויגמל לרעו העדירי חסד של אמת, ויקרא את הקדיש הראשון. בו ברגע חש כאב בלבו...

והוא שב אז הביתה בלי חפץ, ובבואו לפני פתחו, עמד ויבט על סביביו באיזו עצלות; ותחת לבוא הביתה, שב וילך אל בית־המדרש, א

אשר בן אשר.

אשר ברוינשטיין הוא חולה מסוכן, בעל שחפת, מתהפך על ע״ש דוי עוד מראשית ימי הסתיו. על פי דברי הרופאים היה עליו למות עוד שלשום; הוא בעצמו יודע בנפשו, כי היה נברא קטילא עוד לפני מספר ירחים. רק אחד מן הרופאים ותר למענו עוד שלשה ימים. היום הוא היום האחרון לשלשת הימים אשר הוסיף לו הרופא הרחמן ההוא. יום מחר איננו שלו אליבא דכל הדעות. הוא יודע ברור, כי היום יבוא הקץ...

והיום חג גדול בביתו; חג כזה לא היה לו במשך כל שנות חייו. „הוי! מה נעימים החיים, עת יראו לך פנים צוחקים!“

הוא מביט בלי חמדה בעד החלון אשר למולו, הפונה אל הגן שאחורי ביתו. לעיניו יראו ענפי העצים, אשר החלו להתלבלב והזכירו את חמדת האביב הרענן אשר בחוץ... „ילדי העתיד!“ כך הוא מסיח דעת מהם בבוז, ומסב פניו מן החלון כמעט באיזה קורטוב של קצר רוח — „לא לי הם!“

וכמו להכעיס את העתיד ההוא, שאינו שלו, הוא מפנה את לבו ממנו ומסתכל בעבר שלו ולפניו תעבורנה עשרים שנות חייו עם אשתו נחמה.

בכלל הוא איננו רואה לעצמו כל צדקה להתאונן על חייו: הוא זוכר, כי אהב את אשת נעוריו, וגם היא השיבה לו אהבה במובן הפשוט. הנהוג אצל בנות ישראל. כסף נדוניא שלו המעט ברך אלהים, וירב ויגדל להון רב. יחוסו אל אנשי עירו ומכיריו היה רצוי: הוא היה אהוב לכל ואוהב את הכל; גם היה בר־אורין במקצת, גם קורטוב של השכלה היה בו, אבל גם לכת אחת של חסידים התיחס בעירו, והיה נוסע שנה בשנה אל צדיקו, אם כי חסרה לו אותה ההתלהבות הקיצונית, אשר לחסידים נמורים.

חמש השנים הראשונות לנשואיו עברו עליו כיומא אריכתא של חג; הימים ההם לא השאירו בקרבו רק זכרון מטושטש של ימים נעימים, של ימי שכרון הילדות. אמנם היו איזו מאורעות ויסורים, אשר, בעיקרו של דבר, לא באו אלא להגדיל את הנחת שאחריהם: בכדי להזכיר את המאושר, כי איננו אמלל. ככה, למשל, היה מקנא לפעמים את אשתו, כי אוהבת היא את הוריה יותר מאשר היא אוהבת אותו; ויש אשר בקנאתו לא כחד ממנה את

„ומי יש לך פקוח נפש יותר מ... מהשתעבדות... מחטוא נגד רעות עצמיות, קבועות?!"

„אנא, קבל!"

„אנא, פרינציפ!"

שניהם נבעתו איש מפני רעהו, מפני ששניהם שמעו פתאם איש בקול רעהו רוך של תחנונים, שלא הסכינו לשמוע כל אותם חימים.

ושער החטים ירד מיום ליום; ועל הצמר המנופץ לא היה כל קונה.
עסקי מרדכי היו בסכנה.

ולמלאות הסאה — בתו הצעירה מתקשה ללדת זה שני ימים. הרופאים התחילו להתיאש מחייה.

מרדכי נזכר בהבטחתו של הצדיק. אצלו לא היה עתה כל ספק, שכל מה שהגיע אליו בימים האחרונים, הוא רק מפני שצואת הצדיק לא נשמרה בשנים האחרונות בדיוק.

„אם בער הייתי עד כה, ולא הבנתי מהו אצבע אלהים, שסכסכה את עסקי, הנה התקשותה של בתי ללדת, היא מופת חותך על הדבר!"

כל אנשיו הוקמו בלילה ההוא על רגליהם, ויחרדו אל בית אדונם הנפעם, והוא עמד נרעש ויחלק להם מתנות.

והוא מאמין, שהבטחת הצדיק תתקים גם עכשו; אבל יודע הוא שלא קים את דברי הצדיק בדיוק: עוד יש אחד שלא קבל מתנה.

גיסנט זה הוא המין בביתו! צר לו, שלא הרחיקו בעוד מועד! אבל עתה כבר „אישו" הוא! והוא לא קבל ממנו מאומה.

הוא גמר בדעתו להלחם עמו. הוא צריך לקבל ממנו מתנה! שלא לרצונו!

היספר באזניו את כל הענין?

אבל יודע הוא מראש, שהוא ילגלג עליו: פרא־מלומד זה אינו מאמין בכאלה!

„אם לא אוכל לאנסו לדבר, אנסה לבקש... להתחנן... סוף כל סוף הרי אינו חיה רעה!"

הוא מצא את התחבולה האחרונה יותר נאמנה.

והוא קים את החלטתו.

והוא עומד כפוף לפני גיסנט, כאדם המתחנן על נפשו.

„קבל ממני! מה ממך יחסר? יש לי ענין גדול בזה! אינני יכול לגלות לך את הסוד!.. אתה לא תאמין! קבל!"...

הלז מביט נפעם באדונו המתחנן לפניו ובדמעות הנוזלות. ואינו יכול לא להכנע ולא להתנגד. כאיש נאמן לפרינציפיו ומוסר לפעמים את נפשו עליהם — הוא איננו יכול לקבל מתנה מיום עמדו על דעתו: „מתנה היא מין מכירה, שאין המוכר יודע מה שקונים ממנו", הוא אומר תמיד.

„אינני יכול, אדוני, לחטא נגד פרינציפי!"

„קבל נא!"

„אבל פרינציפי!"

„פקוח נפש נוגע בדבר!"

מרדכי הסכין להבריח א"ע מהתנגשות „חסדיו" עם ניסנט. והדבר הזה הרים עוד יותר את ע"כו של האחרון בעיני ה„אנשים". מרדכי בעצמו לא הרגיש בדבר, שהוא הולך ומתבטל מיום ליום מפני „אישו" הלז... כמו פתאם היה הדבר, שהכיר בעצמו, שאיננו מוצא די עוז בלבבו להתנגד לדעת ניסנט בעניני מסחר! לפחות, לשם נגוד ומראית עין בעלמא!

ולא עוד אלא שאפילו בענינים רבים הנוגעים לביתו, ואין בם זיקת מסחר — הוא משתדל להעלים מניסנט, מפני שירא פן יתנגד לו, ויבטל את דעתו, כמנהגו בכל!

„האמנם ירא אני את האיש הפ"א הזה?" התפלא על עצמו.

אבל מה שקשה היה לו להודות על עצמו, הכיר בבני ביתו. „כשהלז מדבר דבריו המעטים, כלם מכיטים אליו... כמו סופרים ומונים את אמרי פיו!".

„דעתו מכריעה את כל הדעות!... אין איש מעיז לחלוק עליו!"

„אפילו בתו הקפדנית, העקשנית... ואפילו אשתו הרגזנית... נכנעות מפניו! מיד כשהן שומעות את הערתו, ששמלה זו נאה וזו אינה נאה — מיד הן נכנסות בחדר המלבושים ומחליפות שמלותיהן כפי טעמו!"

„כשרואות את ניסנט מבעד לחלון, מיד הן מתרגשות וחרדות להכין לו כסא ולפנות לו מקומו!"

„סמרטוטים! — היה כעס אז בלבבו עליהם — כאלו את המלך בכבודו ראו עיניהן".

אבל יש אשר יתן אז השבון לנפשו, והוא אנוס להודות בפני עצמו שאילו לא היו חרדות כ"כ להגיש לו כסא, היה אולי הוא בעצמו עושה את הדבר!"

„אך מכשף הוא האיש הלז! — הוא מחליט מתוך קנאה — הוא בא ושעבד את כל הבית לעצמו!"

אבל הגיע היום, ששני האיתנים התנגשו „עירומים".

עסקי מרדכי הסתבכו מעט בימים האחרונים. הוא קנה ואסף סכומים גדולים של חטים לטחינה; נוסף ע"ז, לא הסתפק בשכר שמביא לו בית המפיץ לצמר של זרים, והתחיל לקנות סכומים גדולים של צמר לנפצו ולמכרו מנופץ. ניסנט הביע את מחאתו על הזרות הללו, והראה בעליל ובחשבון ברור, שסכנה צופיה לעסקים האלה; אבל אז הזדין מרדכי נגד מתנגדו בחשאי.

„למצער אך בפעם הזאת אראה לו, שהוא „אישי", ואני האדון העושה בשלו!"

מרדכי התנענע זה מכבר לקורטוב של „מקוריות"; לפחות, להוכיח לעצמו, שהוא „אדון על הוני" וחפשי מהשפעתו של זה.

נחוצים במסחרו; ומרדכי ראה, כי הערותיו ותקוניו מביאים ברכה רבה; ולאט לאט התרגל לבלי עשות כל דבר ועסק, בטרם ישאל את פי ניסנט. הוא בדק ומצא, כי חכם וידען הוא הלז בכל מקצעות והויות העולם.

אך חסרון אחד מצא בו: „הוא „גדלן"... וגם „עקשן" במקצת... אבל אין דבר! יתרגל עם ביתו — וישנה את דרכו".

ואולם עוד מעט, וכבר תמלא שנה מיום בוא ניסנט לשרת בטחנה, והוא לא שנה את דרכו. כמקדם הוא מונע את רגליו מבית אדונו; כמקדם הוא נכנס בקומה זקופה... כמעט שמטיל אימה על אנשי הבית בבואו!

מרדכי החל לשנוא אותו בלבבו, והדבר לא היה סוד כמוס. כבר הרגישו בזה כל האנשים, וגם לא התפלאו על הדבר, כי שערו מראש ששני אלה לא יוכלו לדור בכפה אחת; והתפלאו רק, מדוע לא הרחיקהו מעל משרתו; אבל מרדכי לא הרחיקהו. מלבד מה שמצא, כי הפסד גדול, קרוב להריסה, יביא לעצמו אם ירחיקהו מביתו, אלא עוד שביחד עם השנאה היה חש רגש כבוד, דומה ליראה, אל האיש הלז.

הוא משער, כי הגא הלז מבטלהו בלבו... כמה פעמים נסה לקנות את דעתו... לצנן את גאותו במתנות „והטבות"... והוא משתמש בגאוה נפרזה... „שונא מתנות אני".

„כן, הוא מבטלני בלבו עם כל הוני ורכושי ועם כל... כל חסדי!"

והוא מביט על אנשיו ומעריכם כנגדו... והוא מוצא את אנשיו הללו טובים ונוחים ככבשים... „בני הם... בני המובים, שמזונותם עלי, שמצפים לחסדי... והוא — מין חיה! פרא מלומד!... הוא ואפסו עוד!.. הגאוה נודפת ממנו!... גם בדבורו, גם בשתיקתו, ואפילו — בשבתו על עבודתו, הוא יושב, כאדם העושה בשלו!.."

כשהגיעו ימי הפורים, קרה מקרה, שמרדכי הציע לפני ניסנט איזו דרך, שיש לו לנסוע... ושמפני שהוא חש א"ע מעט חולה, הוא מבקש אותו, שיסע בשבילו... ניסנט השתמט בתחלה באמתלה צודקת, שנחוץ הוא „למקומו" בטחנה, אבל מרדכי התחיל לבקש, כמעט — להתחנן על הדבר; וניסנט לא התעקש הפעם ומלא את בקשתו, במצאו שהיא באמת נחוצה; ואם לא יסע לא הוא ולא האדון, צריך יהיה להעמיד את הטחנה — מי יודע לכמה ימים!

ועל הנסיעה הזאת הצטערו כל האנשים: המה חכו לליל הפורים לראות את מנהגו של ניסנט: „היעמד בו לבבו וגאונו גם אז להשתמט ממתנות?"

לאט לאט נשתקע הדבר: האנשים, שהיו עוינים מראש את ניסנט, התחילו אח"כ לאהב אותו; כי ראו, שביחוסו אליהם, אין גם קרטוב של אותה הגאוה, שהוא מראה ביחוסו אל האדון, אדרבה, מין רגש של נדיבות היו חשים ביחוס הזה.

הדבר היה במוציצ'יק, בשעה, שמנהג ה„אנשים" היה לבא לבית מרדכי לברכו ב„שבוע־טוב", ולא היו יוצאים, עד ששתו תה וסעדו „סעודת ר' חידקא", וגמרו את כל הזמירות. גם ניסנט סר אל הבית להודיע להאדון איזה דבר הנוגע אל ה„ענין". המשרת שבבית הושיט לפניו כוס תה, ומרדכי רמז לו שישתה.

אבל ניסנט הודה בנמוס, והודיע, שהוא איננו שותה תה.

מרדכי רמז להביא כוס יין.

— כל יין לא יבא אל פי!

— הנזיר אתה? שאלו מרדכי חציו בלעג וחציו בתמהון.

— איני שותה כל משקה — חזר הלז על החלטתו.

— הא לך איפה סיגרה! — הגיש לפניו מרדכי את מתבקו.

— אינני מעלה עשן — ענה הלז קצרות ומהלטות.

מרדכי העיף עליו את עיניו:

— אבל חפץ אני שתהגה משהו בביתי!

— אבל חפץ אני להשאר נאמן ליסודותי ודעותי בחיים — הרים ניסנט את עיניו נגד מרדכי וענה.

שני המבטים נפגשו, נכר היה, ששני ענקים מתאבקים חרש.

ה„אנשים" חשו את הרגע ההוא, והביטו ברגשי פחד על המלחמה הנסתרה הזאת, המה כעסם בלבבם על ה„יהיר" הזה, שעלה פתאם בדעתו להרגיז את האדון בדברים של מה בכך: „וכי מה יפסיד, אם ישתה כוס תה או יעשן סיגרה?!"

אבל הסכנה עברה, על פני האדון הופיע צחוק קל, שקשה היה להכיר, אם הוא צחוק של ה„נפגע בכבודו" או צחוק של „התולי", הוא התחיל לדבר עמו מענינא דיומא. ניסנט הציע לפניו הצעה נכבדה:

הוא בדק עוד פעם את הטחנה ואת סביבותיה ומצא, שבהוצאה קלה יכול הוא לסנף לה בית מפץ לצמר; ובהיות שרבים הנוקדים ומגדלי צאן בסביבות העיר, ומסחר הצמר נפרץ פה במדה מרובה, על כן יש תקוה לבית מפץ כזה, — שיביא ברכה לבעליו.

ההצעה מצאה חן בעיני מרדכי והבטיח לו שיעין בדבר.

ניסנט קם ממקומו ונפרד בברכת הליל מאת כל היושבים ויצא.

האדון פהק פהוק משונה, שלא כדרכו ויקם ממקומו, ויכנס אל חדרו. הפהוק הזה פעל לרעה על כל המסובים, ולאחד אחד פהקו ויקומו ויעזבו את הבית.

הצעתו של ניסנט לא היתה אמנם דמיון כוזב. בית המפץ התחיל להביא ריוח הגון. ניסנט התודע במשך ימי משרתו גם אל יתר ענפי מסחרו של מרדכי, וכפעם בפעם העיר בדרך העברה על הסרוגות ותקונים ושנויים

ובבתי האבות, שאכל את ארוחותיו, היו שמחים בבואו, מפני שמצאו בו תועלת להעמים עליו איזו עבודה בבית או לשלחו באיזו שליחות, ומפני זה לא נמנעו לפעמים לתת לו גם לינת לילה בחדר המבשלות.

ומתוך שעמום ובדידות בקש לפעמים מאת הבנים הגדולים שבבית לינתו להראות לו כתיבת ה„אלף בית", והמה לא נמנעו מלהראות לו אולי— כדי להתנקם בו, כדרך שהתנקמו המורים והמלמדים באותם הבנים, בהעמיסם עליהם תורה וחכמה שלא לרצונם.

ושמואל-ליב ישב כפוף אצל מטתו בחדר המבשלות או כורע על ברכיו, אצל הספסל וסגל לעצמו את הכתיבה העברית.

ראו הבנים המורים, ויעמיסו עליו את ה„אזבוקי" הרוססי, ושמואל-ליב התקשה בו והתקישה בו, עד שסגל לעצמו גם את החכמה הזאת.

אז העמיסו עליו את סדר הקריאה, מעשה החשבון וכל אשר רק ידעו המורים הקטנים, ושמואל-ליב ממית עצמו על תורתו, אבל הוא הולך ומצליח.

הוא מכין שעורים ולקחים ומטיל קנאה בין מוריו הקטנים.

שמואל-ליב מבין, שמוריו אלה אינם יודעים עוד את הכל, והוא עוזבם ומתנפל בתחנונים לפני אותו המורה הגדול, שהם לומדים אצלו... והלז התנדב והרשה לו, שיבא בכל לילה אל ביתו, ויתן לו לקח.

כעבור שנתים, ראה שמואל-ליב, כי מש"ת עוזר למלמדים אינה משרה גבוהה, כאשר חשב מראש, ויתן לבו לבחור לו דרך אחר.

אז עזב את העיר ולא שב אליה עד לאחר שמונה שנים. שמונה שנים מימי חייו מכסות ונעלמות, ואין איש יודע מה עשה, במה עסק בכל אותן השנים, אבל הוא יודע.

וכששב לא שב בידים ריקניות: בידו יש תעודה.

והתעודה אינה תעודה של איזה אינסטיטוט, אך תעודה נתונה לו מאת בעל טחנה גדולה ומפורסמת, שהוא עבד שם כשנתים, וידיעתו במלאכה הזאת מעבירה גם את הטכנולוג המצוין ביותר.

שמואל-ליב שב אל עירו כדבר בעתו: הטחנה של מרדכי קיזלר צריכה היתה לתקונים, כבר נטפל אליה אינזינר מוסמך וקלקל במקום שחפץ לתקן.

שמואל-ליב נזקק אליה באחרונה, ובמשך ירחים שנים התחילה הטחנה להוציא קמח כחדשה, מרדכי הציע לפניו משרת מכונן ראשי בטחנה, והוא לא מצא כל סבה לבלי קבל את המשרה.

עוד „איש" אחד נוסף על ה„אנשים" של מרדכי.

וכבר בראשית ימי משרתו קרה מקרה — וכל האנשים דאגו אז וחשבו, שהאדון יחתוך את ה„אבר" החדש הזה מתוך „הגוף".

בכל מה שהוא שולח יד הוא מ־ויח! רבים מגבירי העיר התחילו להשתדל למשוך אותו בתור שותף לעסקיהם, בכדי שיתברכו בשבילו.

בשעת פטירתו של אותו הצדיק, בכה מ־דכי ממש כילד, שאבדה לו אבדה... ויהי נ־עש ונפחד כל אותה השנה, עד שנטפל אליו אחד ממקורבי הצדיק, וגלה את אזנו בסוד, שמי שממלא את רצון הצדיק בדיוק ובהתמדה מובטח לו, שתתקים ברכתו, אפילו לאחר פטירתו.

כנראה, ידעו מרדכי ובלומה למלאות את הבטחותיהם בדיוק ובהתמדה, כי עסקיו הלכו והתרחבו. ובנים ובנות כבר גדל לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

קרוב להיות, שחלק גדול מן הספור הוא אמת, אבל „לאנשיו" של מרדכי אין ענין רב לדעת את סבת גדיבותו. די להם, שהם הורגלו לבלי דאג לחג הפסח ולרבוי הבנים! האדון דואג להם, כאלו הם כלם אינם אלא אבריו ונידיו, והוא — ראשם ולבבם.

ואת מנהגו של מ־דכי עם „אנשיו" היו מודיעים האנשים ההם גם לכל „איש חדש", שנוסף עליהם כפעם בפעם, לרגלי הסתעפות מסחרו; ו„האנשים החדשים" היו מקבלים עליהם, כמובן, את המנהג הזה ברצון טוב.

אחד מן האנשים החדשים, שנוספו על הישנים לרגלי פרוץ מסחרו של מרדכי, היה „שמואל־ליב גיסנט".

שמואל ליב היה אחד מאלה, שההשגחה הצילה אותם מהשפעת מורים ומדריכים, ותתן להם להתפתח על פי נטית־לבבם וכשרונם הטבעי. אביו היה עני מרוכא וחולה שבלה רוב ימיו במטתו. אמו צריכה היתה לפרנס את הבית ולכלכל את בעלה החולה; ומובן מאליו, שלא הספיקו לה לא שעתה ולא מצבה החמרי לדאוג לחנוך בנה. לדבר הזה צריך היה לדאוג גבאי הת־ת שבעיר, אבל גבאי הת־ת אמר שהת־ת נוסד רק לנערים יתומים. ואביו של שמואל ליב הראה בנדון זה עקשנות יתרה, מאותה שאנו מוצאים על־פי רוב אצל עניים חולים: הוא חלה־חלה, אבל למות ולזכות את בנו בזכותם של יתומים — לא חפץ. גם מתוך לבות של אבות עניים מבצבצת לפעמים אניות גסה.

שמואל־ליב גדל חפשי לנפשו. נערים כאלה, כשיגדלו יהיו לחומר טוב לפאליציי וראשי השופטים, וכן למוסר שדי בפי ההורים ליסר את בניהם, להזהירם — בל יהיו „כפלוני"... אבל יש אשר יצאו מהם „גאונים", או לפחות „בעלי כשרונות נפלאים". שמואל־ליב היה מאלה האחרונים.

במלאות לו אחת עשרה שנה, עזב את בית הוריו, ויבא לש־ת בתור עוזר אצל אחד ממלמדי דרדקי, כלומר: להביא א־וחות מבתי האבות לילדיהם שבחדר, ובעתות של רפש — לשאת אותם על כתפיו הביתה; וארוחתו נתנה לו שבוע שבוע בבתי האבות.

שינלו את דעתם באיזה ענין, אם היא כנגד דעתו; מתעבר על העומד לפני בקלות ראש; ולא רחוק הדבר, שידיח את אחד ממשרתיו ממקומו בעד הסח הדעת וקלות ראש.

אבל אנשים, הקרובים אליו יותר והיודעים אותו מימים שעברו, מספרים בזה ספור מענין:

זה היה בשכבר הימים, מרדכי לא היה עוד אז „גביר עצום", בעל נכסים ועסקים, כמו שהוא עתה, הוא היה אז כבן עשרים וחמש; והיו אומרים עליו, שהוא בעל הבית מאומד, בשנה ההיא היו עסקיו הקטנים „מסובכים מעט"; ונוסף ע"ז היה מדוכא בצער גדול בנים; אשתו הפילה חמשה נפלים בזה אחר זה, ובכל פעם היתה מסוכנת, בן יחיד היה לו, ובשנה ההיא מלאו לו שמונה שנים; וחלה פתאם ומת, האסון ההוא דכא את נפשו עד לעפר, ולא יכול להתנחם.

בעת ההיא היה הצדיק הר' „שבתי'ל מרשקוב" נכון לסור אל העיר, וחסידיו בקשו למענו בית הגון להתא"ח שם; ומרדכי התנדב לפנות לו את ביתו.

מרדכי ורעיתו השתמשו בשעת הכושר, ושפכו את מרת נפשם לפני הצדיק; והצדיק שמע בשים לב והתאנח, ושאל פתאם על דרכה ומנהגה של בלומה עם האמות והשפחות... ובלומה נבהלה ולא מצאה מענה.

— „אם תקבלי על עצמך, — אמר לה הצדיק, — שתתנהגי עם אמותיך ושפחותיך בחמלה וברחמים, יחמל עליך גם השי"ת ויתן לך זרע של קימא לאריכות ימים!". —

ובלומה קבלה על עצמה את הדבר „כנדר", וקימה את נדרה; ומרדכי ראה בחוש את גדולתו של הצדיק, כי לשנה הבאה ילדה בלומה לירחים מלאים בן קימא בנקל! אפילו למילדת לא נזקקה!.

ועסקיו הסתבכו והסתבכו יותר ויותר, עד שהיה קרוב לשמטת כספים, כשהתארח אצלו הצדיק מרשקוב לשנה הבאה — נכנס אליו ותפס לו ממש בבגדו, ואמר לו: „רבי! איני מניחך, עד שתבטיחני „הצלחה בעסקים" — הבטחה וראית, כמו שהבטחת לאשתי!".

והצדיק ענה לו: „אם תקבל על עצמך להתנהג עם משרתיך ועוזרי מסחרך במדת החסד והנדיבות, ישלח השי"ת את הברכה בעסקיך!".

ומרדכי קבל על עצמו וקים את הבטחתו; וגם הבטחת הרבי נתקימה: במשך זמן קצר היה „לגביר אדיר", וכל עסק, אשר נטפל אליו, נתברך בידו.

ממון רב של סוחרים שונים הלך לטמיון בעסק חכירת היער הקרוב לעיר; לא היה גם אחד, אשר לא הפסיד שם כספו, שהשקיע בו; ומרדכי קבל את היער בחכירה לעשר שנים, והתחיל להשתכר משנה הראשונה!

עסק הטחנה, אשר בעיר, היה ידוע לעסק ביש; ובחצי שנה עמדה סגורה, מפני שלא נמצאו עליה קופצין — ומרדכי חכרה לזמן מרובה, והוא היה הולך ומשתכר, עד שקנה אותה לצמיתות.

ואז יגישו להאדון טס מכוסה, ומשם יוציא חפיסות סגורות ונרשמות בשמות „אנשיו", וימסר לכל אחד ואחד את הפיסתו עפ"י סדר ערוך מראש ואת החפיסה לא ינלה איש מהם, עד אם ישוב הביתה.

וגם ידעו, שאז יקום איש איש מן ה„מקבלים", עפ"י אותו הסדר, ששמר האדון בעת הנתינה — ויתפלל תפלה קצרה בקול רם: „יתן השי"ת, ונקבל לשנה הבאה מידך הרהבה פי שנים, מאשר בשנה זו!".

ותכף יקום האדון ויפרד מהם, ויבא אל חדרו עם בלומה אשתו ועם בניו, והם יהיו „צריכים" לאכול ולשמוח עד חצות ליל — וילכו לבתיהם.

אבל לא רק בימי הפורים היה מרדכי קיזלר משפיע את נדיבותו על „אנשיו"; ככה, למשל, אם נולד בן־זכר לאחד מאנשיו, היה צריך לבוא לר' מרדכי לבוש בגדי שבת ולברכו בברכת מז"ט, ור' מרדכי היה מקבל על עצמו את הוצאות הברית, והיה מחלק את הכבודים בין „אנשיו" ולעצמו לקח סנדקאות וחתוך ופריעה ומציצה ביחד, ולדבר הזה היה אמנם אומן מומחה, ולא קרה לו מעולם מכשול בדבר.

מספרים, שפעם אחת נפלה תגרה בין אבי הבן ואשתו היולדת: היא היתה בת שו"ב אחד מעיר אחרת, ואביה טרח ובא להג הברית, והפץ להתכבד בחתוך, מפני שבעירו היה הדבר בידו עפ"י חזקה משנים רבות; וכבר מהל בנים מישראל כמנין גימטריא של שמו — חסר אחד. עכשו היה חפץ להשלים את המנין בנכדו.

אבל אבי הבן — לא מלאו לבבו להוציא את הדבר מידי אדונו, אחרי שכן הדבר נוהג פה מימים ימימה, ר' מרדכי מקפיד על הסדר הנהוג — בכלל, ובענינים אלה — ביחוד.

ופעם אחרת, מספרים, הוא השיא ביחוד אחד מעוזרי מסחרו, וחפץ לקחת לעצמו את השושבינות; אבל המחותנים מצד הכלה הכינו לדבר אנשים אחרים מקרוביהם, ונפלה קטטה בין המחותנים: וסופו של דבר היה, שמרדכי לקח את החתן ונסע הביתה, והשדוך נתפרד.

אבל אותו הבחור לא הפסיד כלום: מרדכי הוסיף לו על הנדוניא, והשיא אותו לאחת הנערות, שהיו משרתות בשכבר הימים במטבחו.

רבים ממיודעיו ומכיריו היו מתפלאים, מאין באה למרדכי קיזלר אותה מדת הנדיבות המגיעה עד לכדי בזבוז, בעוד שכולם ידעו את אביו לקמצן גדול, ואותו בעצמו לעריץ וקצת אכזר בעסקיו עם הבריות! בעניני העיר הוא היה „תקיף", ולא המל על דל; עניי העיר היו פוסחים על ביתו, בדעתם מראש, ששם לא יתן להם מאומה.

בכלל היה „מרדכי הסוחר" אחר לגמרי, הפוך גמור — „ממרדכי הארון על אנשיו"; ולא עוד אלא, שגם רבים מ„אנשיו" התודו בסוד, שבכל דבר שאינו נוגע להסדרים של כסף, הוא מתנהג עמם בעריצות ואכזריות: אינו סובל,

מרדכי קיזלר.

בכל שנה ושנה, כשהיה מגיע ליל פורים לבית הר׳ „מרדכי קיזלר״ — היו צריכים כל מנהלי בית מסחרו ועוזריהם, מלמדי בניו ומורי בנותיו ומי שהיו מלמדיהם ומוריהן, או כפי שהיה רגיל הוא בעצמו לקראם — כל „אנשיו״ — היו צריכים להתאסף אל ביתו לשבת סביב לשלחנו שבאולם הגדול ולקבל מתנות — איש איש, כפי שזכה בעיני ה„חותך להם חיים״.

בנדון זה היו עולים במחשבת האדון מספר הבנים, שהיו לכל אחד מהם, אשר ידעם בשמות, כמו שידע איש את שמות בני ביתו, ולא ערך עבודתו של כל איש או ישרו ואמונתו. „בעד עבודה ואמונה הוא מקבל שכר, היה קיזלר אומר: מתנות אינן שכר שכיר; מתנות הן מין נדבה במקצת... ואצל נדבה אין בודקין ערכו של המקבל אלא — צרכיו ומחסוריו״.

והסדר של הלילה היה נשנה שנה בשנה על אופן אחד בדיוק רב, עד שכבר ידעו האנשים מראש את מקומם ואת משך שבתם סביב לשלחן עד הרגע שיפתח פתח בכותל מצד שמאל ויופיע האדון; ושבאותו הרגע יקומו כלם כאחד על רגליהם ויקראו באחת: „חגיגה טבא לר׳ מרדכי קיזלר, לאשתו ולבני ביתו, כן יזכו לחוג חג הפורים לשנה הבאה!״.

והוא יענה בחצי לחישה וחצי דבור ובתנועת ראש קלה: „גם אתם!״.

ואז ירמז להם לשבת על מקומם.

ואחרי כן יתחילו לזמר „שושנת יעקב״ במקהלות... ויזמרו וישובו ויזמרו עד שיתן להם אות להפסיק.

וגם ידעו מראש, שההפסקה תהיה, כשיגיעו בפעם השלישית ל„ברוך מרדכי״.

ואפילו את הנגון של „שושנת יעקב״ לא יחליפו, כמו שלא החליפו אותו גם בשנה שעברה וגם בכל השנים — הכל כמו שהיה.

ואחרי כן תסיב „בלומה״ הגברת — בכבודה ובעצמה על המסבים, וטס גדול וגלוי בידה; והטס מלא מעדני הלילה, ותחלק משם לאיש את חלקו בכיסנים *) ובמגדנות.

---

*) פלאדען, פת הבאה בכיסנין.

רוסיא היא אינה יודעת לדבר כן; כשהיא מדברת לפעמים רוסית, היא מעוררת צחוק, הם אינם צוחקים מפני שנוהגים בו כבוד, אבל בביתם — זרגון? לא מן הנמוס הוא לדבר, ובפרט שלא כל האורחים יודעים לדבר זרגון... היא יושבת ושותקת.

„כמה מגוחכת היא אז! ממש כחרשית או אלמת או שתיהן יחד!".

והיחס הזר הזה הולך ומורגש יותר ויותר מיום ליום.

„לו סר אל ביתו אחד ממכיריו שבעיר „ס.", אשר לא ידע את שרה, כי אז בלי ספק חשב שזאת היא שפחה או גרת בית".

ביחוד היה בולט מצבה של שרה בכל עת, שסרה אל ביתו רנינה יכימוונע בריק או מה שקוראים כעברית — „רבקה בת חיים בריק". תלמידת זאת לא נשארה על אותו המקום שהוא עזבה. בכל אותן השנים ששהה הוא בעיר „ס." כשהיה בא אל ביתו אחת לששה ירחים, היה מספר באזניה על אדות החיים הרועשים והשאיפות השונות שבערים הגדולות; וגם על אדות הספרים החדשים, אשר קרא, והרבה מהם היה משאיר לה, ומבאר לה את הענינים שלא הבינתם.

הנערה הזאת היתה כספוג שקולטת הכל; ואח"כ התחילה ללמוד מעצמה ולפעמים קרובות היה לה איזה ממשכילי העיר למורה דרך. הנערה שקדה ולמדה באותה האנרגיה, שהוא היה שוקד ולומד שם. הוא הביט עליה עתה בכ"ז כעל מעשה ידיו, פרי, שהוא טפחו וגדלו. והפרי אמנם היה פרי חשוב. היא סגלה לעצמה את הנהוג של בנות משכילות יותר ממנו: דברה בשפה צחה ומדוקדקת, התנהגה בנמוס המקובל בין בני הספירה הגבוהה, וידעה להתערב בכל שיחה, להתעסק ולעסיק את אחרים. ועל הכל היתה נערה יפה.

ובכל עת, כשישבו שתי אלה — שרה ורנינה — בביתו סמוכות, היה שלמה מביט על שתיהן ומשתקע במחשבות:

„שתיהן צמחי מדבר הן! שושני יער! ומה רב ההבדל ביניהן!

„זאת צנועה עקשנית, חסידה־שוטה, בודקת את המזוזות וכואבת על שהטלית ותפלין שלי בקרן זוית... ובבואה בין אנשים מנומסים הרי היא פראית".

„וזאת?..."

„ואם לא טעות היתה מידי הכרוז היוצא בשמים, שנתנו לי את זו ומנעו ממנו את זו?"

לו פה בעיר! ואני מה? ! אשה השוכה — ולא יותר. וכי נאה לי להטיף מוסר באזניו? להוכיח אותו?׳

כה עברו שלש שנים. שלמה הצליח במקצוע הפדגוגיה, וכבר יצאו לו מוניטין בעולמו כמורה מומחה ואומן לדבר. אז השתדלו משכילי עירו — ובתוכם גם חותנו וקרוביו — להמציא לו מעמד הגון במקומו, ולא יצטרך עוד להיות נע ונד.

אחר חג הסכות נשאר שלמה בביתו.

שרה היתה המאושרה בנשים. הוא כבר התיאשה מחיות עם בעלה יחד כל השנה, וכבר התחילה ללמד את נפשה להסכים עם ה,מוכרח להיות׳ ולקבל מן החיים חדש אחד של נחת רוח על חמשה חדשים של צער ונענועים.

ופתאם נהפכו הדברים הפוך גמור! לילה ליום! שלמה ישאר בביתו תמיד! ולא עוד אלא שירויח יותר משהיה מרויח בנכר!

היא הביטה על שלמה מעט תמהה ומעט כועסת, בעת שהציע לפני בעלי־הבתים שלו — אבות התלמידים — תנאים רבים בנונע לשעות הלמוד ושכר הלמוד וכאלה. התנאים הללו למה הם? ומה אם ימלא את דרישתם הם וילמוד שעה אחת יותר? ומה אם יקבל במשכרתו עשרים רובל פחות לזמן תמים? הלא בנכר לא היה מרויח גם סכום כזה! היא ידעה אמנם נחיצותם של עשרים רובל יותר וערכה של שעה יתרה לחופש, אבל פחדה פן יפריז על דרישותיו ויתקלקל כל הענין.

אבל הענין לא נתקלקל. שלמה הוא ,ביתי׳ מעתה! איננו עוד נודד!

והיא איננה עוד עזובה! קץ לנענועים, ללילות נדודים ולדמעות סתרים!

ואפילו כתלי ביתה, ואפילו הפתחים והדלתות יודעים עתה, ששלמה הוא אדון בביתו: בשעות החפש מתקבצים אל ביתו ידידים ומכירים ומבלים עת בשיחות נאות, בקריאת ספרים, בוכוחים נעימים, שאינם לשם הלכה למעשה. שרה השה ומרגשת את השנוי הגדול הזה, והיא מורידה בסתר דמעות מתוך שמחה.

ומכיריו וידידיו של שלמה הם עתה אחרים לגמרי, מאשר היו: כולם — משכילי העיר ונאוריה! יש בהם הצי־כריסטים ויהודים בלא כלום; יש בהם יהודים לכשירצו; יהודים בנגלה ויהודים בסתר... יש אשר ה,רבינר׳ בעצמו עם ,הרבנית׳ שלו יופיעו בביתו ב,ויזיט׳, ולפעמים — ה,דקטור והדקטורית׳, ה,אפתיקור והאפתיקורית׳ וכו׳ וכל אותו המנין הנאור שכל ק״ק וק״ק בישראל מזוינת בו.

הוא אמנם מאושר בהביתו ובסביבתו החדשה, אך יהוסה של שרה בכל עת, שיסירו אלה אל ביתה, הוא כל כך אנוס, כל כך מגוהך! שפת

שהיא היתה מקיפה אותו: „איה לן הלילה? אם רעב הנהו? אם לא עיף הוא מטרח הדרך?" וכדומה — אעפ"י שהיחס המאונס והמזויף הזה לא היה יכול להאריך זמן רב: סוף כל סוף באה האהבה ותשוקת החיים ומחתה את כל העלבונות המדומים.

שרה ראתה והרגישה בשלמה שלה שנוים גדולים בכל פעם שובו אל ביתו. פעם התפלאה עליו, בראותה, שאינו נזהר להתפלל בכל יום; וכשנסע מביתו שכח את התפלין דרבנו־תם. פעם שאחר־זה השאיר גם את הטלית ותפלין של רש"י. הוא משתמט מ„לקום" לסליחות באמתלא, שקרא כל הלילה באיזה ספור מלבב, וע"כ צריך הוא לישן שנה מאוחרת... כפרות לא „יכה" בלי כל טעם; פשוט, מפני שאינו חפץ להיות מאמין, שהתרנגול הלבן הלז, כשילך למיתה, יחתיך לו חיים... בבדיקת חמץ הוא מקל ולפעמים ילעג בקלות ראש: „אני מטמין דוקא עשר חתיכות לחם, ותכף להטמנה אני הולך מזוין בנוצות כנף וכף שבורה ומחפש ומחטט אחרי האבדה!"

והיא זוכרת, שהוא באר לה את כל הדברים האלה, ולא נראו אז מגוחכים. הוא באר לה אז את החשש של „ברכה לבטלה", והבינה, שהחתיכות האלה אינן צרמוניה גרידא, אך נחוצות במדה ידועה. הוא באר לה את הענש החמור של המיץ בפסח, את הענין הנשגב של סליחות באשמרת הבקר; הסודות שיש בסוכה ובאושפיזין שהוא מלגלג בם עתה. והדברים נתקבלו אז על לבה מבוררים וודאים, שלא יפול בם כל ספק. הרבה היתה מצטערת על שבנערותה בבית אביה לא היתה זהירה כל כך בענינים אלה, ונכשלה אולי פעמים רבות בעונות חמורים שלא מדעת. והרבה היתה מתנחמת ומודה להשם יתברך, שנפלה בגורלו של תלמיד־חכם, שפקח לה עינים ולב להבין ולדעת את מה שצריך לאשת חבר לדעת. אחר „מאה שנים" היא מקוה, שגם חלקה עמו לא יקופח.

אבל עתה מה היה לו פתאם?!

היא הכינה את־עצמה בכל פעם לדבורים קשים וגלוי דעת, למחאות, ואפילו לקצת מלחמה וקטטה, כשיהיה צורך בדבר. אבל עתות שבתו כאורח בביתו קצרות הן. מצד אחד צר לה לחלל את ימי חנה בריבות ודמעות; ומצד השני לא תספיק העת לזה: עוד לא עברו ימי החג — וכבר צריכה היא לדאג להכנות הדרך של שלמה. הנענועים מתחילים לצערה, עוד בטרם נסע שלמה לדרכו.

וכשנסע לדרכו היתה מתחילה להפך בזכותו, לחשב באיזה קטועי אמרים והצאי דברים, שהיה שלמה מסנן לה לפעמים מבין שפתיו בעתות שהתחילה לשאלו על הזרות שבמעשיו — ומצאה או התאמצה למצא, שסוף כל סוף אתו הצדק:

„הלא הוא למדן גדול, וחזקה לאדם כמהו, שיודע מה הוא עושה. בימים האחרונים הוא נעשה קצת נאור... קצת? הוא משכיל שלם! אין דומה

הוא סגל לעצמו את כל הדעות הקבועות ושאינן קבועות שבאירופא, ואת כל הספקות האוכלים כחלודה את לבות הצעירים בימינו אלה. מובן מאליו שלראש־לכל שנה את השקפתו בדת. הרבה ענינים, שהיו נחשבים אצלו לודאים, חשודים עתה אצלו ומוטלים בספק — קרוב לשלילה. הרבה נטיעות עמד וקצץ בלי מרך לב. הכפירה, שהיתה אצלו תמיד סמל של בור־שחת שכל באיה לא ישובון — קבלה עתה צורה חדשה בעיניו. הוא מביט עליה כעל תוצאות החקירה והחכמה, שמגמת פניה רק אל האמת. הוא חקר והוציא תוצאות — וכפר, ובא לידי יאוש, ואחרי כן התפיס עם החיים וקבל את העולם־הזה על חשבון העולם־הבא. —

ומתוך כפירה וחפש בדעות יצא לידי חפש המעשים.

הוא נהפך למה שקוראים בעירות הקטנות „בן־כרך“.

ואחת לששה חדשים היה שב אל ביתו לשמוח שמחת החנים עם שרה שלו. היא היתה שמחה, כמובן, לקראת בואו. היא היתה מתגעגעת אליו באותם הגעגועים שאשה עבריה יודעת היטב בצער־ם. לא התאוננה, במכתביה אליו היתה מכסה על הצער והבדידות, בכדי שלא להרך את לבו — ושלמה היה יכול לקבל את הדברים על חשבון נוסח של מכתבים; אף שהוא מצדו גם־כן היה מתגעגע מאד על שרה, והיה ממלא את מכתביו אליה בקינים ואנחות ונקודות רבות על מה שאין הפה עוד יכול לדבר ואין העט יכול לכתוב...

עד ראש חודש אלול בקיץ ועד ימי הפורים בחרף היתה מונה ימי התעכבותו בנכר לירחים, ומאז ואילך התחילה למנות את השבועות. השבוע האחרון היה אצלה יום שכלו „ערב יום־טוב“, הכנה לחג גדול: הנ ביאת שלמה הביתה. וכמו בפעם הראשונה, כן גם בכל פעם ששב שלמה אל ביתו היו יכולים להכיר בימים הראשונים לביאתו, שאהבתם, לא לבד שלא נתקררה, אלא אדרבה, גדלה עוד יותר. שתי הנפשות האלה היו מאושרות אשה בצל רעותה.

יש אשר חפץ שלמה לחבק את שרה ברגע שובו הביתה — לעיני כל השכנות שקדמו ונכנסו לבשר את שרה, כי „שלמה שלה“ בא. לפי מצבו ויחוסו „שם“ הוא אינו מוצא את הדבר לבלתי נאה לו. אדרבה, זר ומופרך היה הדבר, אילו ראה אחד ממכיריו, שיש לו שם, שהוא פוגש את אשתו בלי נשיקות שפתים.

אבל שרה הסירה פשוט את ידיו מעליה, והניאה אותו מלנהוג פריצות כזאת לעיני השמש:

— הרף נא! נא הרף! משוגע! מה היה לך?! — גערה בו בנעימה ובבשת פנים, ותשתמט מבין זרועותיו — הכלם!

אניותו היתה נפגעת מדחיות כאלה, והיה משלם לה כפלים בקרירות מדומה, בפהוקים מאונסים ותשובות קצרות ולא ברורות על השאלות הרבות

מטפלים בהן עד שיאכלו את מעט כספם ורוב מכסף זרים יחד עם הפרנסות עצמן.

אין עוד השלחן הבטוח עולמית... אין עוד הארוחות השמנות של קצב — בעל טכסא... ועל מקומם מחסור, רעב, דאגות היום ופחד מפני העתיד.

הכל נז ויעבר. אך האהבה בין איש לאשתו לא רפתה; וזאת היא נחמת שלמה בעניו. „אשה כזאת היא ענג בימי האשר ונחמה בימי צרה", מדבר שלמה כפעם בפעם אל נפשו.

אבל ממקור האהבה יתפרנסו רק הרוחות. פרנסה! פרנסה נשמית מאין תבא? כבר אזלה הפרוטה האחרונה מן הכים.

על לב שלמה עלה רעיון לאחוז במלמדות או בהוראת שפת רוסיא. ולכשיצטרך יאחז גם בשנים.

כשנה תמימה שמר את הרעיון בלבו ולא גלה לשרה. הוא לא האמין בעצמו, אם יצלח הדבר בידו, ואם יש לו כשרון פדגוגי. למען העמד את עצמו בנסיון התחיל לתת לקח שעה אחת ביום לקרובתו מצד אשתו רבקה בת דודו חיים בריק — נערה בת כשרונות טובים ומצוינים; אבל בהיות הוריה עניים גדלה ללא חכמה ולא דעת. הורי הנערה היו שמחים בדבר. וראו בזה נדיבות רוח של קרובם הצעיר. ושלמה עסק בדבר בשקידה וזריזות, והשקידה והזריזות מלאו את חסרון ידיעתו בפדגוגיה. ובמשך השנה ראה ברכה רבה בתלמידתו. היא התחילה מן ה„אַ־בוקי" ועתה היא קוראה בנקל ספורים לבני הנעורים, ויודעת חלק גדול מדקדוק השפה. הנסיון המוצלח הזה נתן אמץ בלבבו. והחליט בדעתו לעשות את ההוראה לקרדום לחפור בו.

ושרה צריכה היתה להסכים על הדבר, כי ברירה אחרת אין. „גם זוהי מחכמתה ובינתה היתרה: ידעה שברירה אחרת אין ונכנעה מפני ההכרח".

אבל פה בעיר זילא ליה מילתא לשלמה חריף — חתנו של הבעל טכסא להתהפך פתאם למורה — ויסע לבקש לו עיר שאין מכירין אותו להרביץ שם את תורתו. הוא בקש ומצא עיר ס. גדולה ומרובה באוכלסין, ויהי שם „לחצי מלמד והצי מורה".

בעיר ההיא נפגש שלמה בפעם הראשונה בימי חייו פנים אל פנים עם החיים ההומים ורועשים חוץ לארבע אמותיו. שם פקח את עיניו וירא, כי למרות הסכמתה של שרה על הכמתו וידיעותיו ההיצוניות הוא איננו יודע כלום, וכי עוד רבות יש לו ללמוד ולדעת את אשר איננו יודע עוד. ויהי מלמד ביום ומתלמד בלילה. —

לרגלי השתלמותו בחכמה ודעת הלך והשתנה שנוי גדול גם בדעותיו מיום ליום. הוא לא הרגיש כל כך בשנוי הזה, כי נעשה לאטו בלי פסיעות גסות. אבל מיום סורו אל העיר ועד שובו הביתה היה השנוי גדול ונכר,

היא חכמה וקצת מלומדת, היא בריה נפלאה! והעקר — שהשכין ה' ביניהם אהבה ושווי־דעות.

הן אמנם שווי־דעות לא נקנה להם תכף בימים הראשונים אחרי חתונתם. היו ימים שחלו ביניהם קטטות קלות ותגרות של סוד. ככה למשל מצא שלמה, שבבית חותנו מתנהגים בעניני דת בהדיוטות גמורה. „לא עם־הארץ חסיד" — זהו כלל גדול; והיה מצטער על שההדיוטות בנדון זה נכרה באופן גם גם בש"ה: אינה זהירה מלכת ד' אמות בלי נטילת ידים; אינה מכינה לו כלי־חרס שבור לטול בו מים אחרונים; ויש שהיא שופכת את המים האחרונים במקום שרגלי בני אדם מצויות. אינה מדקדקת לתת לו בלילי שבתות לקדוש כוס בלי פגימה, ועוד כאלה — ממש כבת עם־הארץ.

וכן גם ש"ה מצאה בו מגרעות: הוא איננו יודע כלום בעניני דעלמא; גם לחתום שמו בשפת המדינה אינו יודע. במדה ידועה היא יותר מלומדת ממנו. היא לא למדה הרבה עד כדי שתוכל לדבר בשפת־המדינה כאחת המלומדות, בכל־זאת יכולה היא, לפחות, לענות תשובה קצרה, כששואלים אותה דבר. גם קוראה היא לפעמים בספר בשפת המדינה, או למצער יודעת היא לקרא — והוא בור גמור בענינים אלה! ומלבד זאת הוא, בכלל, בלתי מהוקצע הוא כלו לאלהים ולא כלום לבריות.

אבל במשך הימים הלכו התגרות ביניהם הלך והשתקע. שרה ידעה בעצמה, שהיא באמת בת לאב־הדיוט ו„עם הארץ", ושבעניני דשמיא שלמה הוא מומחה ובר־סמכא, ותלמד את עצמה להיות חרדה על עניני דת ולדקדק על כל מה שבעלה מקפיד; ואחר־כך היתה שמחה על הדבר, מפני שסוף סוף גם גן עדן איננו דבר רע כלל, ולהיות בניהגום קלויה במחבות על האש — איננו דבר טוב אפילו לאחר מאה שנים.

וגם שלמה הסכים בדעתו, שבאיזו מענות לנגדו צדקה שרה: ידיעה ולמוד על־כל־פנים איננו דבר קשה. בכל אופן איננו קשה יותר מאיזו הערה שב„פני יהושע" או ודויק שב„מהר"ם שיף". תחלתו בצינעא וסופו בפרהסיא — התחיל ללמוד שפת המדינה ומעט השכלה, ובמשך שתי שנים כבר ידע שפת המדינה על בוריה, וקנה לו אחיזה הגונה במה שקוראים „השכלה".

ובין הצמד הנחמד שכנו אהבה תמימה והסכמה.

והגלגל הולך וסובב, ונפתלי ירד מנכסיו, וגם מעט הנדוניא של שלמה שהיה בידי חותנו בתור הלואה, לא שב אליו בשלמות.

שלמה היה אנוס לרדת מעל השלחן המוכן עולמית, וישכר לו בית, וישב לאכל משלו ולגמר את מספר הרובלים שנשאר לו מן הנדוניא, ולצפות לפרנסה, שתתגלגל לו על־פי השנחה פרטית.

אבל שום פרנסה לא התגלגלה לו, מפני שבימים אלה יש הטפנים שאינם נותנים לפרנסות להתגלגל; חוטפים אותן מיד בצאתן לאויר העולם.

שלמה חריף.

שלמה חריף היה שמח באשתו הצעירה, שעלתה בגורלו; הוא מצא בה יותר ממה שבקש לעצמו. תביעות גדולות אמנם לא היו לו מעולם: בן להורים עניים ובחור מתלמד בין בחורי הקלויז — לא קוה יותר רק שיבא מוקיר רבנן, שיתן לו את בתו ומזונות על שלחנו עולמית, כנהוג, או כמו שהיה נוהג, ומה יחסר אז עוד? „ש״ס ופוסקים״? בלי ספק יקנה לו הלז גם ש״ס ופוסקים! ואם לא יקנה, ימצאם שם בקלויז.

וחלומותיו נתקימו.

אדם מישראל ששמו נפתלי בריק, שגר באחת מהעירות הקרובות ועסק בעסק הקצבות, ומבין שעשה מעט עושר מן העסק הזה הלך וחכר את המכסא לשלש שנים, ונתעלה לגדולה.

אבל גדולתו באה לו באחור זמן מעט: מן העליות השמנות שבקלויז, מן ההקפות הנבחרות שבשמחת־תורה עוד לא חטפו את הכל; עוד נשאר גם למענו. גם מקום הגון במזרח קרוב לארון הקדש עוד מצא לקנות לו; דעה מכרעת בעסקי הקהל — אין צריך לומר שכבר היתה לו. אך בנים! בנים! זהו דבר שאינו נקנה בהסח־הדעת! מכל חמשת בניו שיש לו אין אף אחד בהם תלמיד חכם. כולם נולדו ונתחנכו בשנות קצבותו, הם גסים, מגושמים ואינם דומים אף במקצת לבנים של מכסן העיר.

לפיכך גמר בדעתו, להשיא לפחות את בתו שרה לתלמיד־חכם. שרה היא אחרת לגמרי. היא נולדה בעת שכבר היה מכסן, לה נאה בעל תלמיד־חכם.

והוא בקש ומצא את שלמה הבחור מבחורי הקלויז, ויתן לו את בתו לאשה, והבטיח לו מזונות על שלחנו בלא זמן קצוב — הכל כאשר קוה.

ושרה היא יפת תאר, וגם אומרים שהיא חכמה וצנועה ומעט כתבנית וקראנית בכל הספרים החדשים הנכתבים לנשים, ונוסף על כל אלה נתן לו חותנו גם מעט נדוניה.

שלמה התחיל לאכול מזונות על שלחן חותנו בלב שקט ובטוח; בדעתו, שכמה שיאכל לא יחסר מן המובטח לו. וישמח באשתו שתי שנים רצופות; ויותר שעבר יום, יותר נודעו לו הרבה מעלות אשתו. היא יפה,

האדם הרע, בה במדה הוא ממתיק את הדין על האדם בשעת „נפילתו". את כל רחמיו הוא שופך או על העלוב, ואינו פורש ממנו, עד שהוא מצדיק אותו וממרק את חטאו. („רבי יעקב", „בין המצרים").

X.

שטיינברג המשורר הוא רק למחצה בן־דורנו, אף־על־פי שהטינדנציות העיקריות שלו קרובות לנו כל־כך. למרות כל מעלותיו השיריות המצוינות לא נוכל בשום אופן להשלים עם החקרנות והפלפלנית, שני המלאכים הרעים המלווים אותו תמיד, ועם חוסר אותה הפשטות, שלא כל סופרי דורנו אמנם השיגו את מרום פסגתה, אך כלם צמאים לה ונכספים אליה. אפילו באגדותיו, שברובן דן יצירותיו השלמות ובנות־הקיימא ביותר, אנו נפגעים פה ושם באותם ה„פשט'לך" וה„דרושים", שנעשו כל־כך זרים לרוחנו זה כמה. כל עקמומית שירית כזו מוציאה אותנו תיכף מעולם החָזון, וגם יצירותיו היותר מצוינות מפסידות על ידי כך הרבה הרבה מחִנָן.

תמימות יתירה בצד זה ו„פקחות" יהודית בצד זה. ביצירה אחת אנו רואים את המשורר בעל העינים הטהורות, המיטיבות להבחין כל־כך גם בפנותיהם האפלות של החיים, ובאותה היצירה עצמה עיניו מתכסות פתאם בערפל והוא מגשש ונכשל בלא־דרך. דומה, כאילו שחקה אתו השירה במחבואים, כאילו לצון חמדה לה עמו, בנצנצה ובהעלמה לו חליפות... הברכה והקללה כאחת רבצו על הכשרון הטראגי הזה.

שטיינברג הוא אחד ממשוררינו האחרונים, שרגלם האחת היתה עומדת עדיין בתחומי הגיטו. האור רמז לו ממרחקים, אך שחרורו לא היה עדיין שחרור גמור. שירתו היא עדיין שירת האסיר, הרואה את המרחב בעד חלון כלאו, ולא שירת בן־חורין עליזה, היורדת אלינו מראשי ההרים...

אך כשאנו מסיחים את דעתנו מיצירות בודדות ואנו סוקרים בסקירה אחת את כל הירושה הספרותית, שהשאיר לנו שטיינברג, אנו נכנעים מפני עושר הרוח העצום, השקוע בה ומפני ברק הכשרון הנפלא, המעַור את העין לא רק באגדותיו ומשליו, שלפי־שעה הם כמעט היחידיים בספרותנו, אך גם בהרבה ספורים ושיחות חסידים שלו, המזהירים בכל נגיה של שירה אמתית ועמוקה.

זה היה בלא ספק כשרון לקוי, אך מזהיר. עם חסרונותיו, כאמור, לא נוכל להשלים לעולם, אך בָרָק מקוריותו יכניע אותנו תמיד, ואת כל עושר המחשבה והסגנון, שהכניס שטיינברג לתוך בית־גנזיה של הספרות העברית, ידעו עוד להעריך גם הדורות הבאים.

משפרות את חייו ומכניסות בהם ניצוצין מן האור העליון, — אפילו הוא חומד את החיים עצמם ודבק בהם ביותר. החיים עצמם עם כל פגעיהם טובים הם לו לעני מדוכא זה, מכל ההבטחות לעולם הבא. מאמין הוא ש„טוב מאד" זהו המות, ובכל זאת יפל עליו לבו בזכרו ביום המות, והוא שואל: למה זה „מאד"? וכי אין די „טוב" גם בלי „מאד"?...

כאחד מחסידיו, רואה גם שטיינברג בכל את ההשגחה הפרטית. הנהגת העולם היא שכלית, לא מקרית ועורת. לכל חזיון בחיים יש כונה ידועה, כונה טובה, שרק האדם מקוצר השגתו אינו תופס אותה לפעמים. החיים הם תמיד יפים, תמיד שלמים, ורק האדם בתפיסתו הפגומה רואה בהם פגמים...

שטיינברג עמד על סודה העמוק של מהות החיים. הוא יודע, כי ערכם של החיים מונח לא בעצמם, אלא באדם המקבל אותם. אין לך עונש גדול מן החיים, ואין לך שכר גדול מהם. אך גם שכרם וגם ענשם בידך הם תמיד: זכית, — הם נעשים לך לסם־עדן, לא זכית, — אותם החיים עצמם נעשים לך סם־גיהנם...

אך זכותו של האדם על החיים ועל האושר הפרטי — קודמת לכל. זוהי הנקודה המרכזית בהשקפת־עולמו של שטיינברג. לפיכך הוא כל־כך מגין על הפרט. הפרט וחייו — זה „אסור בנגיעה". רק פעם אחת חי האדם, „הפרט", ואין לך רשות להתנקש בחייו אלה. הפרט מחויב להיות מאושר, משום שהוא חולף; הכלל קיים תמיד, מה שלא עלה בידו של דור זה יעלה בידו של דור אחר, שני, שלישי או עשירי, ואבדן חיים פרטיים עד סוף כל הדורות יהיה נתבע עלבונם ולא ימצא כפרו... האדם הפרטי יצדק תמיד בריבו עם אלהיו... („הם").

אין מבין את חולשתו של האדם במלחמתו עם ה„חטא" בשטיינברג, ולפיכך אין מחלן וסבלן כמוהו. הוא אינו מאשים את האדם. תמיד הוא מצדד בזכותו, ותמיד הוא מוצא לו זכיות. לשטיינברג אין „חוטאים", אלא „אנשים", ושני אלה הם לו „שמות נרדפים"... יודע הוא, כי החיים הם רשת של חטאים פרושה להאדם, והאדם הלא לחיים נולד. שטיינברג מכיר בזכות הויתו של החטא, כביסוד חיים הכרחי ולא־נפרד. ולפיכך הוא מראה לנו לפעמים את הטהרה והטומאה, הגדלות והקטנות באדם אחד, ואין האחת פוגמת בכל זאת בחברתה. („רבי מטיל ויצחק שלום זעירא", „ירוחם פישלי").

בני־אדם אינם מלאכי השרת. במלחמתם עם עצמם, עם כחות הטבע הנצחיים נפילתם מוכרחת. לפיכך הם טעונים רחמים כל־כך, לפיכך אין להרהר אחרי מעשיהם. לפיכך יש אשר שטיינברג אינו מגנה גם את ה„פשרה". הפשרה היא אצלו המדה האנושית, לפי שהחיים כלם אינם אלא פשרה אחת ארוכה... ובמדה שהוא מתפעל מן הגבורה הרוחנית הגדולה, הכובשת את יצר

העמוקה צריכה תמיד לכח עֵר, אשר ינן עליה בכל פעם, וכי פרפורי הנשמה המאמינה גדולים ונוראים מאותם של הנשמה, שאינה יודעת לא מן האמונה הכבירה ולא מן הספק המלַוֶה אותה תמיד... יודע ומכיר הוא שטיינברג בדכדוכי הנשמה המאמינה, בשעה שהיא מרגישה את עצמה בעצם עליתה „נופלת" ומסורה בלא־יודעים לַתאוות הגשמיות, החונות עליה מסביב. ואין להשתחרר מהן, ונאמן הוא בכל הפסיכולוגיה המסובכת של האדם, בשעה שאינו יכול לדעת, אם כח־עליון מעורר אותו לדבר, ואם להפך, כח־הטומאה, המתלבש בלבוש לא לו... („ניצוץ קדוש").

שטיינברג הוא אחד האחרונים בספרותנו החדשה, שהתנגשות הדת והכפירה תופסת עוד מקום הגון ביצירותיו. הוא אחד המעטים, היודע את הפרישות היהודית ואת כחה הנורא, את „הנפש הנשרפת בלהבה" ואינה נצרפת ממנו, את השאיפה העמוקה של הנשמה לטהרה ולעליה, בשעה שהיא הולכת ושוקעת ונחנקת בטומאתה... כמה יודע שטיינברג את מצבו הנפשי המסובך והקשה של האדם, כשהוא „חוטא ומתטהר" בשעה אחת והוא עובר ממלוי חובותיו להקדוש־ברוך־הוא להשתקע בתוך הרהוריו ולחטא במחשבה „כאדם שהולך מחדר לחדר" !...

אצל שטיינברג איננו רואים את הפרוצִים של המעבר מעולם אחד למשנהו, שאנו מוצאים אצל רוב משוררינו החדשים, אלא את המלחמה של המאמין, כשהוא עומד עדיין בתחומי עולמו. לכאורה, הרי אלה שרידי ה„השכלה", המלחמה האלימנטארית שב„הדת והחיים" וב„קוצו של יוד". האנשים האלה מבקשים עוד פתרונים לספקותיהם ב„טור אבן העזר" ו„שאלתות דרב אחאי". כל הפאבולה של „ניצוץ קדוש" מזכירה עדיין את „קוצו של יוד". אך על פני כל הספור הזה מרחפת כבר רוח אחרת. אנו מקשיבים כבר את קול החיים הרחוקים, הקורא מתוך החרבות. הרב הפרוש, הרוצה עוד להציל את ה„ניצוץ הקדוש" מ„אש הטומאה", הוא כבר ממשפחת האנשים הקרובים לנו.

IX.

על פני כל תורת החיים והבנת החיים של שטיינברג שפוך איזה אור רך וטהור של תמימות נוגעת עד הלב, תמימות מתוך פקחות, היודעת ומבינה הכל, ובכל־זאת היא מצדיקה הכל ומקבלת הכל באהבה. יש בהשקפת־עולמו של שטיינברג מאותה האופטימיות רְוַת־הֹנַּגַה, שבה היו מצטיינים כל־כך בעלי החסידות הראשונים, שתיקון העולם ופגמיו על ידי שמחת החיים הטהורה היה היסוד העיקרי והחשוב שבתורתם.

אין בעולם ערך גדול מן החיים עצמם. גדליהו, אבי־אבות האופטימיסטים שבחסידיו, שכל תוכן חייו ואשרו היא, לכאורה, האמונה וקיום המצוות, שהן

פרשת הפסח, בשעה ששברירי־שמש חמים כבר נתקלים בשמשות החלונות, והוא מרגיש כבר בהרגשה קודמת את חמימותו של האביב הקרוב, את שמחת חג הפסח העניתנית, הפנימית, היהודית... אין יודע כמוהו להביע את העצבות המתוקה של נגון־הספירה, העצבות המופשטת, הטהורה על „תקון הנפשות" מכל „סיג ופגם" ועל „קדושה של מעלה", אותה העצבות הרכה, המתפשטת ויוצאת בעד חלונות בית־המדרש ומתערבת בינגון לֵילֵי אייר השחורים והחמימים ונשאת הלאה־הלאה ממורד הר בית־הכנסת אל כרי־הדשא המשחירים ואל השדות הרחוקים והשותקים וממלאה את הלב הכואב המית נענועים טמירה ורצון להתטהר, להתקדש ולהתעלות... זהו רגש חגיגי טהור מכל המתנה לתענוג גשמי, רגש אהבה אל קיום המצוה לשם עצמה. „תענוג גדול היה לראות את ר׳ שמחה — הוא מספר על אחד מחסידיו — גם כשהוא שרוי בתענית של ערב־פורים. זאת היתה חדוה כבושה וינגון מתוך אונס"... „חבה יתירה הראה הקדוש־ברוך־הוא לעם ישראל — אומר גדליהו, הטפוס המרכזי שבחסידיו — שעמד וצוה להם גם תרי״ג מצוות, בכדי שיזכה אותם בשכר טוב: כאילו לא היינו מקיימים את המצוות, כאילו לא היינו מניחים תפילין ולא היינו שומרים את השבת בלא צווי! כלום יש תענוג בעולם יותר גדול מקיום המצוות: ממרור בפסח, מתענית יום־הכפורים, מתורה ותפלה?"... אחד מגבוריו חולם על הזמן העתיד לבוא, בשהדת כולה תהיה רק של חובות מוסריות, והעיקר — חגים ומועדים...

שטיינברג מצייר בחבה יתירה אותם רגשות האהבה להטבע וההנאה ממנה, שמתעוררים אצל אדם מישראל בלא־יודעים, אותן דפיקות הגיל הנעימות בלב והרוחה בנשמה, שהיהודי מרגיש בשעת התעוררות הטבע בניסן, ואינו יודע, מה טעמה של שמחה זו... או כשהוא הולך לקטוף ערבי־נחל להושענות, ורגשות עצב לא־ברורים ממלאים את לבו למראה הכמישה של הבציר בשדות השוממים והעזובים, והוא אינו מבין, עצבות זו על שום מה היא...

וכמה יודע שטיינברג לצייר את העצב הדק, הנח על נפשו של היהודי עם המעבר מן הקודש אל החול, כשהוא מרגיש, שה„ניצוצין העילאין" הולכים וכבים והדרות הנשמה היתירה הולכת ומסתלקת ממנו, והכיעור והשפלות שבחיי החול הולכים ובאים עליו, ואין מפלט מהם — אותו העצב שהוא ידוע לנו כל־כך מעצם ימי ילדותנו... כמה הוא יודע לצייר את ההבדל הדק שבין חג לחג, בין התרוממות להתרוממות, הדרגא החגיגית בעליתה ובירידתה („היפרכוס ומלך").

אך שטיינברג הוא לא רק משורר העונג הדתי, אלא גם של הטראגיות הדתית — לא של אותה הטראגיות הבאה ממלחמת הפרט המשתחרר עם הכלל, עם הסביבה הדתית, אלא של מלחמת האדם עם עצמו, עם הכפירה החותרת חתירה תחת אמונתו שלא בטובתו. יודע הוא שטיינברג את כחה של האמונה, אך יודע הוא שבמקום האמונה הגדולה שם גדול גם „כח־השטן", וכי המאמין הגדול באמת, הוא הוא הנלחם תמיד עם הכפירה, משום שהאמונה השלמה

כל החבה והכבוד, שהוגה המשורר ל„גבורו" זה, שבו התגלמה המדה האנושית והיהודית הכי גבוהה ויקרה לו.

שטיינברג מבקש את הניצוצות המאירים בחיי היהודי, את „הנשמה היתרה" שלו. מה הוא ששונו הצנוע? מה הן תקיותיו הכמוסות? מה היא נחמתו בחייו הקשים? והוא דולה כמרגליות טובות את הרגעים המיוחדים של אושר, המוכרחים להיות בחייו של האדם היותר עלוב בעולם. ואם אין לו לאדם מאומה, ורק רגשי קנאה ושנאה מרירים מנת חלקו בחיים, הריהו מוצא גם בהם רגע של התעלות: המחילה, ההתפיסות עם הקדוש־ברוך־הוא, קבלת היסורים מתוך אהבה ומין הרגשה מרה ומתוקה של ספוק הנפש כזו של התינוק, שאבותיו יסרוהו על לא־עון... („א ארימע נדבה").

שטיינברג מתרומם רק אז למדרגה של משורר אמתי, כשהוא בא לידי התפעלות. חיי החול ורגשות החול כמעט שאינם בהיקף יצירתו. ולידי התפעלות הוא בא כמעט תמיד רק למראה חזיון דתי פנימי ועמוק. את הניצוץ העליון, האלוהי שבאדם הוא מבקש תמיד בכל דבר, שמקורו בהרגשה דתית טמירה, ברגע המרומם של התפשטות הגשמיות ועלית הנשמה. ואת הרגעים הגדולים האלה הוא מוצא בחייו של היהודי כמעט רק בימי החג, בשעה שלבו פנוי להרגשות טהורות ונשמתו ניזונה רק מחדוה אלהית ומדבקותה עם הניצוצות העליונים. צא וראה שכמעט רוב ספוריו של שטיינברג הם חגיגיים. לספורים כאלה יש תמיד טינא מוקדמת בלב הקורא. הדבר חשוד ביותר, כשהמשורר מתכוון לשיר על האביב דוקא משנכנס ניסן, ועל הבציר דוקא משנכנס אלול. אך ספורי החג של שטיינברג הם טבעיים לו, לפי שאין כמוהו משורר עברי, אשר גלה לנו את כל השירה הטהורה והצנועה של השבת והחג בחייו של היהודי, הטובע תמיד בים של חולין, והמתטהר ומתעלה בחגיו ומשתוקק תמיד אליהם כאל נקודות־האור היחידיות שבחייו.

שטיינברג הוא משורר של רגש החג ושל קיום ה„מצוה" אצל אדם מישראל. הוא אחד הפיטנים המועטים בתוכנו, המרגישים עמוק את שירת המצוה, אותה המצוה, שלכאורה אין בה כל טעם וכל תועלת. הוא אחד מאותם המועטים, שעוד נשמתם עצמה רועדת בגיל לזכר ההרגשות הדתיות הטהורות בשעת קיום מצוה מאהבה. אהבת האדם לבוראו — זוהי אצלו לא הרגשה מיטאפיזית, כי אם אנושית, מורגשת וחיה.

החגים הם המומנטים המרכזיים בחייו של היהודי, שבשבילם הוא עמל וסובל באהבה כל ימי החול. לפיכך, כשבא שטיינברג ורצה לגלות לנו את ניצוצות האור שבחיי יהודי, בקש ומצא אותם בהרגשות החג. אין יודע כמוהו לצייר את החדוה הפנימית, הבישנית של היהודי המדוכא ביסורים, בשעה שהוא מרגיש את קרבתו של איזה חג שהוא, של איזו חליפת זמנים. אין יודע כמוהו להביע את רעד הגיל הצנוע בלבבו של היהודי, כשקוראים ב„שבת־שירה" את

בצערו של אותו היהודי, הרואה את הכל הולך ומתרחק ממנו — בניו, תורתו וארחות חייו — הולך לבלי שוב, ואין לעכב ברבר ואין להלחם כנגדו...

שטיינברג מתיחס בכלל בספקנות אל היהודי הצעיר, אינו מאמין ביותר בהתלהבות בת־הרגע שלו, ובאליליו שהוא יוצר לו יום יום, ולבו ריק כשהיה. שטיינברג הוא קונסירבאטור בקונסירבאטיביותו של האמן, שלא האמונה והרעה כשהן לעצמן חשובות לו ביותר, אלא התיחסותו של הלב אליהן, לא האמת כשהיא לעצמה, אלא הכרת האמת העמוקה אצל נושאיה. לפיכך אנו רואים, שדעתו של שטיינברג על הרוב נוחה ביותר מן הזקנים של הדור העבר, שידעו עוד את ערכם של דברים־שבלב („ר' חיים המוזג"). ואפילו כשהוא מצייר לנו את המהפכה שבאה בהשקפת־עולמם של גבוריו, גם אז הוא מגלה חיוביות וקביעות בדעה אצל האב הזקן, שנהפך ממאמין אדוק לכופר חפשי, ולא בבן הצעיר, שבמחלת אשתו הראשונה לא יכול לעמוד בנסיון וישב אל דתיותו, שבעמקי לבו לא האמין עוד בה („אב ובנו").

שטיינברג הוא משוררן של המדות הישראליות, שבהן היו מצטיינים עוד כל כך בני הדור העבר. אין מוקיר כמוהו את הענוה, הצדקה־בסתר, אהבת המשפחה הטהורה. האידיליה של חיי המשפחה, ה„רוגז" בין אבות לבנים והתפייסם — באיזו חבה אמנית, אנושית הוא מצייר כל אלה! אברהם יוסי קארמינסקי שרוי ב„רוגז" על בנו היחיד, שכלתו לא נהגה כבוד בחמותה והוא, הבן, לא רק שלא גער בה, אלא ששכר לו דירה מיוחדה והריהו דר לו בפני עצמו. בערב יום־הכפורים, הוא בטוח בכל־זאת, שיבוא בנו לפיסו, אך כיון שעבר חצי היום וה„שקץ" לא בא, מוצא לו הזקן אמתלא ללכת לאחד מבעלי־חובותיו, הדר סמוך לבית בנו, ובעברו שם ורואה את נכדיו מצחקים עירומים בחוץ, הוא מוצא לו שוב אמתלא להכנס לבית בנו ולהזהיר אותו על התינוקות, שעלולים להתקרר חלילה... והוא לוקח את נכדיו על ידיו, מביאם אל הבית, מתכון לנעור בנזיפה בבנו ובכלתו — ומתפייס אתם... וכמה יפה ומלאה חיים התמונה של פגישת האב עם בנו, כמה אידיליות תמימה וטהורה בהסצינה של הפיוס, הבא אגב אורחא! („אברהם יוסי קארמינסקי").

ביחוד מוקיר שטיינברג את הצניעות היהודית, התמימות שאינה מרגשת בעצמה. באחת משיחות חסידים היותר יפות שלו הוא מספר לנו ע"ד „התם", ע"ד צדיק תמים וטהור זה, שלא היה מרגיש בנפשו שהוא צדיק, וכשאמרו לו מאמיניו שהוא צדיק, שמע והתפלא מאד, ולא מצא עוז בנפשו לבלתי האמין לכנסת־ישראל... צריך לקרא את כל השיחה, איך פעם אחת יצאו לקראת „התם" בני עיר אחת, כדי לקדם את פניו בכבוד, והוא לא הבין, כי הוא הוא הצדיק, שיצאו לקראתו, ורץ יחד עם חסידיו לקדם את פני הצדיק ולחלוק לו כבוד — צריך לקרא את השיחה הזאת, אחת המרגליות היפות שבשיחותיו, כדי להבין את

המקום והזמן, הפועל והפעולה ביחד ואתה תופס את הגַון היסודי והפנימי של הענין, כאילו הואר בנגודות־קסם.

זה בא מתוך כך, שיצירתו של שטיינברג, שהיא לירית באפיה היסודי, היא כח מתפרץ, שאינו יודע מנוחה אף רגע, ונמשך בלי הרף אל נקודת מטרתו העיקרית. כל הרצאת הספור היא טפל לגבי העיקר; לפיכך אין הדבר כדאי להשהות יותר מדאי את תשומת הלב על הפרטים, והם מסופרים כלאחר־יד, רק מתוך הכרח.

ואותה המהירות של ההרצאה, אותו הזלזול החיצוני בפרטי הענין לשם הבלטת העיקר, אותה תפיסות הענין לעמקו ולרחבו בלא הטעמה יתירה—מעלותיו אלה, הנובעות מעצם אפיה של יצירתו העברית – הן הן שהקנו ליצירותיו של שטיינברג את מקומן המיוחד בספרות העברית.

VIII.

על חרבות החיים הישנים, חיים תמימים ומסוגרים אלה, שצורתם הולכת ונפסלת עכשיו מיום ליום, היתה מרחפת נשמתו של יהודה שטיינברג, וממקורותיהם השקטים שואבת שירתו הטהורה. החיים האלה הולכים עכשיו ועוברים, קדושתם הולכת ומסתלקת מהם, וקול השכינה המנהמת עוד כיונה בתוך חרבותיהם לא יגיע עוד אלינו. אך שטיינברג, שכל ימיו עברו עליו בתוך החיים האלה, יודע עוד להבדיל בין החול ובין הקודש, וכשהוא מגלה לנו את החן המיוחד, המתוח על החיים הנשכחים האלה, יש אשר על כרחו נמשך עוד לבנו אחרי מחזות התום והטהרה, ויש אשר נרגע פתאם, מה רבו אוצרות האור, אשר אבדו לנו, ואחרים לא השגנו עוד במקומם.

שטיינברג אינו רומאנטיקן, ואינו שופך אור של אידיאליזאציה יתירה על החיים הפאטריארכאליים כדי לשַפְּרם ולחבבם עלינו. הוא מביט על החיים, הידועים לו גם בכל כיעורם, בעין פקוחה ופכחית. אך מוקיר הוא באותם החיים את הכח המתמיד, השורר בהם, הכח היונק ע"י שרשים עמוקים, מוקיר הוא את „חוקי הברזל" שבהם, שכל רוחות שבעולם לא יזיזו אותם ממקומם, מוקיר הוא את הבנין הרם והקודר, שקדושתו – קדושת דורות ואורותיו – אורות קבע. כמעט שאין אנחנו מוצאים ביצירותיו של שטיינברג את היהודי הצעיר, הרוצה לפרוק מעליו את עול הגלות ו„לחיות" – ויהי מה; הוא אינו מרגיש כלל בעומק הצער המיוחד של היהודי, הרוצה להשתחרר מטראגיותו של עמו ושל חייו, והוא נתון בה כבשלשלאות של ברזל – ואין להשתחרר ממנה, ואין מוצא ממנה. לעומת זאת כמה הוא יודע ומרגיש בטראגיותו של היהודי הישן, הרואה את עצמו שכול מעולמו, מאורות עולמו, מכל מה שהיה מאיר לו בינון חייו, –

מתוך נקודת מבט זו הרי שטיינברג האמן העברי ביותר משאר מספרי ומנו. מעין ברשאדסקי והדומים לו. הוא היה יוצר ברוח־הקדש. אור הרעיון נקבע לו לפתע פתאם, כאור הברק המהיר. מעולמות רחוקים ונעלמים הוא בא אליו מעוטף ענני כבוד. בחיי המציאות קשה למצא בעדו צורה הולֶמת אותו. הצורה הקלה והחפשית של האגדה מתאימה לו ביותר, ולא לחנם הגן שיחות הילדים והאגדות הטובות והשלמות ביצירותיו של שטיינברג. מלבושי החול של החיים הריאליים משא כבד הם על המוזה הקלה ובת־החורין של יהודה שטיינברג.

שטיינברג הריהו לא רק פיטן עשיר־המחשבה מעין מולטאטולי, למשל, שהוא דומה לו בהרבה פרטים. סופרים עשירי־המחשבה מצטיינים על הרוב במין יבושת לא־נעימה. המחשבה פוגמת בחירותה של הפאנטאסיה שלהם ועושה אותם מוגבלים, סכימאטיים ביותר. שטיינברג אוהב גם את ספור־המעשה לשם עצמו, במקום שיש מרחב לקפיצותיו הקאפריזיות של הדמיון, יער עב ועמוק זה, ששטיינברג היה אוהב לטייל ולתעות בתוך צללי אילנותיו עד לאין מוצא... שטיינברג הוא פיטן לירי, האוהב את הטבע באהבה של מסתורין, מלאה חרדת קדש. היכל אלהים היא לו. של נעליך בבואך בו, אל תגע בקדשיו, פן תחללם...

אך לא תמיד. יש אשר יכתב שטיינברג את רשימותיו הקצרות מתוך קלות־ראש, ובת־צחוק טובה על שפתיו, ואז הוא נחמד ביותר. ההומור של שטיינברג, למרות החידוד התכוף, המבריז לפעמים על עצמו יותר מדאי, הוא בכלל קל ומלא חבה וטוב־לב. את הסאטירה העוקצת, הנוטפת מרה, כמעט שלא תמצאו אצלו.

אף סגנונו של שטיינברג, למרות הבריקו גם הוא לפעמים רחוקות בחריפות מפולפלת יותר מדאי, מצטיין על הרוב בבהירותו, צמצומו, וביצירות האחרונות — גם במין פשטות קלאסית מיוחדת במינה. אך מעלתו העיקרית, שבה הוא מצטיין גם מבעלי הסגנון, העולים עליו בעשרם וביפים הארכיטיקטוני וכיוצא באלו, — היא השטף והריהוט הנפלא, אותה הקפיצה הקלה והמהירה, שבה מצטיינים רק פתגמי־עם ומאמרי־חכמה, שנמסרו מדורות לדורות. אין בסגנונו של שטיינברג אותו הסלסול הלא־נעים, אותו שפור מדעת, אותו ניהוק לשמו, הנותנים לפעמים טעם לפגם גם בסגנונים המשובחים ביותר. עשירותו של סגנון שטיינברג היא פנימית; כחו נובע מאליו, שלא במתכון.

והוא הדין גם בדרכי ההרצאה שלו. רק מעטים מן הסופרים העברים יכולים להתחרות בברק הרצאתו המצומצמת ובכחה המקורי. שטיינברג, במקום שהוא נאמן לעצמו, היה אמן מצוין להכנים בבטוי קצר אחד את הקורא לתוך עולם חדש, וכמה חיים, כמה מהירות־התפיסה של הדבר מכל צדדיו היה משקיע באמרה אחת! משתים־שלש מלים הראשונות שאתה קורא יש אשר יתגלה לפניך

כמו־שהוא, ולא כמו שהוא מתהוה; זוהי רק מסירת העובדה לאחר שבאה לידי גלוי, ולא תיאור השתלשליתה, על פי החוטים הנעלמים שמהם נתרקמה, על פי הקפיצות והדחיפות אל הנקודה וממנה, המובילות את הנשמה שלא מדעתה אל מטרתה. פסיכולוגיה כזו אמתית רק בנוגע להכלל, מאחר שהיא תמיד מתאימה „לטבעם של הדברים". על הרוב היא מטפלת עם הטיפוס החברותי הקבועה או עם התכונה הלאומית הידועה. הטפוס המתרקם, המתהוה, שאָפיו עדיין סתום ומלא סתירות — זהו לא מענינו של שטיינברג, ובמקום שהוא מטפל בו, הוא מבינו באופן שטחי מאד.

את שטיינברג בכלל מענין לא האדם הפרטי, אלא מדותיו האנושיות, הכלליות, לא המעשים כשהם לעצמם, אלא כיניתיהם. החיים הם לו סדר של מחשבות נצחיות. הפך והפך בו, כדי לקנות ממנו דעת האלהים ודעת החיים. העולם הוא לבושו החיצוני של רעיונו הפנימי...

VII.

היסוד הלירי הוא הראשי בתכונתו היצירית של שטיינברג. הליריקן הוא אדם, שהוא מתפעל רק מן העובדה עצמה, מן המעשה שהיה, ולא מהשתלשלותן של כל העובדות הקטנות, מכל הדרכים והשבילים, שהובילו את הדבר עד הגיעו לידי מעשה. בתור ליריקן אינו יכול להסיח את דעתו אפילו לרגע מן העיקר, מזה שנגע במיתרי לבדו והביאו לידי התעוררות או התפעלות. הוא יוצר מתוך השפעת הרגע, מתוך הרושם הבלתי־אמצעי של „סוף־הדבר", של ה„פינאל" שלו, והקונציפציה, התלכדות הדברים והתקשרותם, היא כבר דבר הבא אצלו אחר כך ממילא. יצירתו של שטיינברג היא דידוקטיבית, היא יוצאת מן הכלל לידי הפרט. האידיאה שלו מחורת אחרי העובדה, ולא העובדה — אחרי האידיאה. ואין לך דוגמא יותר יפה מן הרומאן „דוקטור אר־לוב", שבו אתה רואה את האידיאה הקבועה בו מראש כמעט מכל פרק ופרק.

גם בימים, שהריאליות היתה שולטת שליטה גמורה בספרות האירופאית, לא נתבטלה הדרך הדידוקטיבית באמנות לגמרי; ביחוד בספרויות הרומאניות, שדרך זו היתה כבושה להן מראשית התפתחותן; לספרות העברית אין זרם יותר מסוכן מן הריאליות הקיצונית; היצירה העברית היתה בכל הזמנים דידוקטיבית ביותר, ואף־על־פי שאינני מכחיש את התועלת הגדולה, שהתקופה הקצרה של תגבורת הריאליות הביאה לספרותנו, בהציגה אותה ראשונה על דרך האמנות הציורית האמתית, אני מוצא בכל זאת, שדוקא מצד זה היתה סכנה גדולה נשקפת לאָפיה המקורי של ספרותנו. הריאליות הקיצונית היתה ותהיה תמיד זרה לרוחה הפנימית של הספרות העברית.

לפעמים אצלו עירבוב הדמיון החפשי ותיאורי המציאות המוגבלים. אין ביצירות כאלה לא ממעוף הרקיע ולא מבסים הארץ.

באחדים מתיאורי הטבע שלו הננו רואים בחוש, שכל עיקרם לא נוצרו אלא בשביל איזה רעיון, איזו מימרא חריפה, שעלו בדעתו של המשורר. נקח נא לדוגמא את הפרק האחד־עשר של הספור „אב ובנו". בפרק זה מתוארת נסיעת־טיול בשדה, מין פיקניק. הטילים הולכים ומתפלספים בדבר זכותו של היחיד חובתו להחברה. בדברם הם מגיעים עד למשעול צר, העולה ההרה בין שבלי הקמה ומוביל אותם בהיסח הדעת לעמק רחב, במקום שמתגלה לפניהם ציור־נוף חדש ולא־צפוי. עולם חדש לפניהם, שמים חדשים פרושים על ראשיהם; וכששטיינברג מתאר את הנוף היפה אינו שוכח להעיר הערה פילוסופית כלאחר יד, שיש לה נגיעה אל שיחת הטילים: „כל העולמות מתיחדים ע"י שבילי היחיד". האפוריזמוס הוא בודאי עמוק ויפה, אך הוא מוכיח לנו, כי כל התמונה של שדמת הקמה היפה לא משכה את לבו של שטיינברג, כהרעיון היוצא לנו ממנה. לכשתרצי, אני נוטה להשוד את המחבר, כי כל התיאור עם המשעול הצר בין שבלי הקמה לא בא אלא בשביל המימרא החריפה, ואלולא היא אפשר שכל הציור היה אחר לגמרי.

בציינִי את דרכי היצירה ואופניה של שטיינברג אין בדעתי, כמובן, לדרוש את הדברים לא לשבח ולא לגנאי. רצוני רק להעיר, שאילו היה שטיינברג נשאר תמיד נאמן לעצמו, אילו ידע במה כחו גדול, כי אז אין ספק שיצירותיו היו מצטיינות ביתר שלימות וביתר הרמוניות. שטיינברג חפץ לתאר ולספר כאחר, וזה לא עלה בידו. כל כחו היה רק בהרצאת הדברים, באופן ספורו החריף והמצומצם, ולא בתיאור הריאלי. דמיונו העשיר היה יוצר עולמות מלאים ויפים מתוך קלות־ראש; הכבדות הריאלית לא הלמה כלל את בת־שירתו הקלה והשובבה.

שטיינברג לא היה גם פסיכולוג במובן המקובל, אעפ"י שפעמים קו אחד שלו, שרטוט קל, אמרה אחת מתוך שטף הלשון מגלה לנו עולמות שלמים במסתרי הנפש היהודית. הפסיכולוגיה של גבוריו היא יותר מדאי קבועה, רעיונית, כללית. יותר מדאי בטוח המשורר בעצמו בגשתו אל הפרובלימה הנפשית של גבורו, יותר מדאי מתאמץ הוא להראות את „הסבה והמסובב", במקום שאין להבדיל ביניהם. נפש האדם אינה אצלו חידה לא־נפתרת, שיותר משאנחנו חותרים לגלות את סודותיה היא נשארת כמוסה ולא מובנה לנו. כשהוא נגש אל החידה, יש לו כבר פתרונה בידו. פעמים הוא אמנם מציג לעצמו פרובלימות מסובכות, והוא בוחר לו חלל ריק, תהום מכוסה, כדי לנסות את כחו, אם יוכל למלאהו. („קלמן חזן"). ויש אשר יבחר מומנטים מרעישים, נגודים פנימיים בין ההכרח והרצון, ומנסה לשהות בין הגלים הרועשים האלה („חולשה", „אכזריות אם עבריה"). אך על הרוב הפסיכולוגיה שלו היא הפסיכולוגיה של הרעיון, של מצב הנפש

שלכל דבר יש ערכו שלו, לא לפי יחוסו לאחר, אלא לעצמו, והפיל הגדול והיתוש הקטן שניהם שוים בערך ותופסים מקום שוה בהרמוניה של העולם...

שטיינברג הוא משורר עברי בכל רמ"ח אבריו. הליריות הטהורה, הרעיון החריף בכטוי אפוריסטי קצר וחד, המימרא בת הרבֹּה פנים, המבריקה בטפּח של „נגלה" ומכסה טפחים של „נסתר" — אלה הם צדדיו הבהירים והחזקים בכשרונו של שטיינברג. שטיינברג רואה הכל בעינו של יהודי. למרות השפעות רבות ושונות, שיש לפעמים להכיר ביצירותיו, הוא נשאר בעצם סופר מקורי, יהודי. ההשפעות הזרות לא התמזגו, אלא נתבטלו מפני עצמיותו הבהירה, כנטפי מים בתוך יין טהור. את היניקה העיקרית שלו ינק רק מתוך הספרות העברית הקדומה, מתוך אגדות העם, פתגמיו ומשליו. בהקיצור הגמרק, בהדילוג הפויז מענין לענין, בשטף ההרצאה בכלל ובדרכי הלשון בפרט, — בכל אלה אנו מכירים את האמן העברית, שלידתו והתפתחותו היו באטמוספירה, שהיא כלה עברית.

אך שטיינברג התחיל כותב ספורים בשעה שהריאליות נחשבה אצלנו להצורה האידיאלית והיחידית של אמנות אמתית, בשעה שאפילו ביצירותיהם של פרץ ופרישמאן ניכרת השפעה קלה של ריאליות, ולפיכך הננו רואים אותו תיכף נוטה מדרכו. הוא רוצה להיות דוקא ריאליסתן, כותב ספורים ארוכים בתיאורים ריאליים ארוכים, שאינם מעצם הענין ואינם מעניינים גם אותו בעצמו, וכך הוא מתאמץ להיות את מה שאינו, ובמקום הנובֵילות החריפות והאגדות והמשלים העמוקים, הוא כותב הרבה ספורים ריאליים, שבהם פחות מכל מתגלה כח כשרונו האמתי.

שטיינברג אינו ריאליסתן, מפני שאצלו אין להעצם כשהוא לעצמו חיים וזכות על חיים. העיקר הוא לא העצם, אלא האידיאה שלו, מהותו העליונה. כששטיינברג מתאר (בספורו „ניצוץ קדוש") את שדה השבלים, אין אנחנו רואים סתם שבלים, אלא סמלים של זקנה ובחרות. אין מזה מוכח, כי שטיינברג לא אהב את הטבע ולא נתפעל מהוד הקמה. אך הוא מתפעל מכל המראה, מן התמונה בכללותיה, ולא מכל פרט ופרט שבו.

וכל זה הוא גם במה שנוגע להסתכלות־החיים שלו. האוביֶקט של יצירתו הוא רק זה, שיש לו רמז תוכי, שבא להשמיענו מה־שהוא. ציורי־החיים בלא „אידיאה", בלא „תוך" — אינם מעניינים אותו בעצם כלל. שטיינברג הוא יהודי פקח, האוהב להסתכל בחיים, כדי ללמוד מהם. הציור לשם הציור — זר ולא מובן לו.

שטיינברג אינו ריאליסתן, משום שברוב ספוריו המאורעות והמעשים מסובבים וארעיים, ומשתלשלים לפעמים שלא כדרך הטבע. לא המציאות אלא דמיונו העשיר יוצר לו את הקומבינציה של הספור, ולפיכך מוזר ולא־טבעי

VI.

יהודה שטיינברג אינו מאותם הסופרים, שצירתם בהירה וברורה כל כך, עד שאפשר לציין במלה אחת את נקודת המרכז שביצירתם, להביע בשרטוט אחד את כל תכנה. אין מזה משמע, כי שטיינברג חסר את הפיזיונומיה העצמית, שרק היא נותנת לסופר זכות לתפוס מקום מיוחד בהספרות. שטיינברג, אפילו כשהוא רוצה להיות לא שטיינברג, — וזה הוא רוצה להיות, לצערנו, תכופות יותר מדאי — גם אז עצמיותו מתגלה, מתגלה, אפשר לומר, למרות רצונו. רצוני רק לציין, כי קווי העצמיים של שטיינברג כל כך מפוזרים, כל כך לא־מרוכזים בנקודה אחת, עד שיש אשר בתוך המון גוניה וצורותיה של יצירתו יאבד לך לפעמים העיקר — שטיינברג עצמו...

כשרונו של שטיינברג היה כח טבעי בריא, מעין שאינו פוסק, הנובע מאליו ממקורות נסתרים. זה היה כח־יוצר עֵר, אשר התיז ניצוצות מאירים לכל עבר, שלא לצמצם איתם בדבר אחד. חריפותו המבריקה של הלמדן, עומק המחשבה של בעל־הקבלה, הסתכלותו הטהורה של החסיד וכנפי הדמיון הקלות והמהירות של המשורר — בכל אלה חוננה נשמתו העשירה של יהודה שטיינברג; אך פעמים רבות היה חסר איתה הפשטות, אותה הישרנות של ההבנה, שאנו מוקירים כל כך אצל המשוררים הגדולים. יהודה שטיינברג היה פיטן בברכת־אלהים, עינו היתה בהירה ותפיסתו המימה כתפיסתו של ילד; אך גדול היה בו עדיין יסוד הפלפיל, אשר הביא אתו מבית־המדרש, והרבה פעמים הוא מעקם עלינו את כתובי החיים מתוך פלפלנות תמימה, המחשיכה את אור הבינתי. פעמים רבות אנו רואים אותו מקמט את מצחו, מחטט ומבקש לגלות עומק־הדבר, במקום שהדבר ישר ופשוט מאד. פעמים רבות הוא חוקר לדעת את הגלוי וידוע, ופעמים רבות היא מאמין להבין ולבאר את זה, שלא ניתן להיות מובן ומבואר לעולם.

שטיינברג הוא בכלל חקרן יותר מדאי. בכל דבר הוא מבקש את מהותו הבמוסה, העליונה, את סוד קיומו והכרחיות קיומו. הדבר כשהוא לעצמו, בלי כל יסוד, המונה מחוצה לו, אינו ולא כלום. בכל הוא מבקש את האחדות, את הרעיון האלהי שבו, — את הכונה הסמויה מן העין, המרחפת מעל הדבר בתור יסודו הנצחי...

שטיינברג בתור סופר — כלו מושפע מהשקפת העולם הישראלית הטהורה. לכל דבר יש תכלית נעלמה, יש טעם כמוס. אפילו השממית לא נבראה אלא לשם תכלית ידועה — כדי להסתיר בקוריה את דוד בברחו מאת שאול; העורבים — כדי שיכלכלו את אליהו במדבר בברחו מפני איזבל. על כל דבר, כל חי וכל צמח לתקן איזה תקון בעולם, כדי להצדיק את קיומו... שום דבר לא נברא בעולם סתם — וזהי הנקודה הראשית בהשקפת־העולם הישראלית, בניגוד להשקפת־העולם האליניסטית, שבה כל דבר עיקר לעצמו ותכלית לעצמו

אינני יודע סופר אחר אשר יהיה מוכשר לעבוד מתוך עוני ומחסור כמוהו. בקיץ האחרון בחייו, בהיותו כבר חולה מסוכן, כתב עוד ספורים ואגדות רבים לילדים וספורים לגדולים מצוינים (ביניהם, את הספור „בבית הסוהר"). כשבאתי לאודיסא בבציר האחרון בחייו, כשהיה מבקר כבר יום יום את הרופאים, כשצללי המות הקרוב כבר היו מרחפים על פניו החורים ונשקפו מתוך העינים השקועות עמוק בחוריהן — גם אז לא פסק מִקוות ומֵעֲשׂוֹת הכָנות לעבודות ספרותיות חֲדָשות...

קשה לתאר את כל אשר עשו סופרי ישראל באודיסה — ביחוד לווינסקי וביאליק — לטובת החולה האומלל. הקרבנות היו קשים ביותר, מאחר שכל העבודה, כל הטפול, כל הדרישה ברופאים, לא באו אלא לאחז את עיני החולה, שהאמין באמונה שלמה, שהוא הולך ושב לבריאותו, בשעה שכולם ידעו, שאין לו כל תרופה, וכי המות הולך וקרב מיום ליום.

להשיב לנו את שטיינברג — זה לא היה בכחם של חבריו. אך את ימי חייו האחרונים המתיקו לו בכל אשר היה ביכלתם. כל קרבנות כסף ועמל לא יקרו בעיניהם, ובלבד שיבראו לו אילוזיה, שהוא הולך ומבריא. וְזה היה לפעמים כ"כ קשה! להאיר פנים לחולה ולדבר דברי בדיחות, בשעה שהדמעות מתפרצות מן העינים והלב חושב להשבר! וכך היו נוהגים חבריו, אשר היו מבקרים אותו לעתים פעמים אחדות ביום.

והסופר האומלל, פקח זה, שידע כ"כ לתאר את ההונאה העצמית אצל אחרים, האמין עד רגעיו האחרונים שבריאותו הולכת וטובה. במכתביו אל מכריו הוא מבשרם בכל פעם בשורות טובות ומשמחות: שהוא מרגיש את עצמו יפה, שחבריו הסופרים נגשים להוציא את כתביו וכיוצא באלה.

רק בימים האחרונים כשהמחלה הגיעה עד מרום קצה, ומצבו הלך והורע לרגע לרגע, הוא מתחיל להרגיש, כי סר אליו מר המות, ובעינים נפחדות ומלאות תחִנה הוא מביט אל הסובבים אותו: האמנם רִמו אותו הפרו פיסורים שבברלין, אשר הבטיחוהו, כי אין אף צֵל של סכנה במחלתו?...

אין לתאר את כל אשר סבל החולה האומלל בימיו האחרונים, עד אשר פדהו המות מיסוריו הנוראים ביום ז' אדר (תרס"ח) בבקר, בשנת הארבעים וארבע לחייו.

כל חובבי הספרות העברית נאספו בקהל רב להלוק לו את הכבוד האחרון ועל קברו הספידו חבריו מתוך דמעות את החיים הטראגיים האלה, אשר תַמו באפס אֹשֶר.

ככה חי וככה מת יהודה שטיינברג.

העתון הניו־יורקי „די וואַרהייט", אשר התנה עמו תנאי, שהוא מחויב לקבוע את דירתו דוקא באודיסא. הוא עובר אז — לפי שעה לבדו, בלא משפחתו — לאודיסא, ובשובו הביתה בימי האביב (באביב האחרון בחייו) הוא נושא כבר בקרבו את המחלה הנוראה, (מחלת הסרטן), אשר הצעידתהו לקבר במבחר ימיו.

זוכר אנכי את הימים האחרונים, שבלינו יחד בליאובה באביב שנת תרס"ז — האביב האחרון בחייו. עוד שבועות אחדים לפני־חג הפסח היו מכתביו אלי מלאים נענועים על עירתו, ובכליון־עינים היה מחכה ליום, אשר יוכל לעזוב את אודיסה ולשוב אל בני־ביתו. האביב היה אז נשום מאד, וכל עוד נפשו בו הצליח שטיינברג לשוב בדרך הרפשית הכבדה הביתה, ולכן שמח משנה שמחה, שהוא סוף סוף בביתו. ובבקר השכם, כשהייתי שוכב עוד במטתי, שלח את בנו להודיעני ע"ד שיבתו. כשראיתי אז את פניו בפעם הראשונה, נבהלתי למראה עיני — כ"כ היו חולניים ורעים, אך יחד עם זה הביעו עליצות כזו, וספוריו על חייו הקשים בחרף האחרון בעיר הגדולה היו כ"כ מלאים בדיחות והומור עליז, שעד מהרה שכחתי את הכל ולא הייתי שם לב לזה יותר, כי על כן היה שטיינברג תמיד ידוע חולי ופניו היו לעתים קרובות חולניים ומביעים יסורי גוף קשים. אך כשיצאנו שנינו לטיל בשדה, והוא התחיל להתאונן לפני על מכאובים בחזה, שהתחילו תוקפים אותו בימים האחרונים, אז נבהלתי מאד ולבי כבר נבא לי לא־טובות... עד מהרה הלכנו הביתה ושלחנו להביא את הרופא, אשר נתן לו איזו סמי־מרפא ואמר, כי ניכרים בו סימני מחלת ברונחיט... סמי־המרפא לא הקלו, כמובן, את מכאיביו, שהלכו הלוך וגדול מיום ליום. ואיש לא ידע את המחלה הנוראה המתרקמת בגופו של הסופר האומלל. אילו עמדו הרופאים אז על המחלה, כשהיתה עדיין בתקופת התפתחותה הראשונה, אפשר שהיו יכולים עוד למצא לה תרופה. אך שטיינברג מהר אז לעבור עם בני־ביתו לאודיסה ובימים הראשונים לא הוסיף לשום אליה לב, אחרי אשר היה כבר מלומד ביסורים ובחליים. רק בסוף הקיץ, כשהמחלה התחילה להציק לו מאד ופניו נעשו כה כחושים ושקופים עד שהעירו את חרדת כל רואיו—רק אז התחיל לדרוש ברופאים. וגם אז עברו כשני חדשים, עד אשר עמדו הרופאים סוף סוף על המחלה וגזרו עליו את גזר־דינם...

זוכר אנכי את שטיינברג בצאתו את ליאובה לנסועו לאודיסא, ועצב כבד מעיק עלי ומדכא את רוחי. כל ימי נעוריו, שנות הפריחה והעליה נשא האיש רב הכשרון הזה את נפשו לשבת בכרך גדול, במקום של חכמים וסופרים, — ולא עלתה בידו. ועכשיו, כשהקומה הזקופה שַחה בלא עתה, כשבּרַק העינים החַי התחיל דועך, כשבריות הגוף וכחות הרוח המעולים כבר אבדו במלחמות החיים הקטנות — אז מתקיים חלומו. אך כבר עבר המועד...

קשים ומלאים מכאובות ופגעים היו ימי חייו האחרונים של שטיינברג באודיסא, ובכל זאת לא הפסיק שטיינברג אפילו ליום אחד את עבודתו הספרותית.

שטיינברג בכל ימי חייו. על כל פרפר פורח, על כל קנה־דשא יפה־גונים היה שמח כילד, כאילו ראם בפעם הראשונה בחייו. בכל חי וצמח היה מגלה תיכף את הנשמה שבו, את סוד האידיאה שלו... את השדה ואת היער לא שבע מראות כל הימים. יום חג היה לו, כשאבדה לפעמים פתאם פרתו או עגלה והוא היה מוכרח לתעות מן הבקר ועד הערב בהרים ועמקים ולבקשן לכאורה... כשהיה הוא באודיסא ואנכי בליאובה היה מתחיל, משנכנס אביב, לשאל לשלום החסידות, ואם כבר הלבינו הדבדבנים. בקוצר־רוח היה מונה את הימים, אשר עליו עוד לשהות באודיסא, ואין לתאר את גיל־הילדות, שהיה תוקפהו בימים הראשונים לשובו הביתה על חג־הפסח. כל היום היינו מבלים בשדה, מדליקים משואות ומשתובבים כילדים. גופו הכפוף של שטיינברג היה אז מזדקף ומתיַשר, ופניו החולנים לא היו לו עוד. מראית הטבע הרעננים הפיחו בו חיים חדשים ודומה היה, כאילו יחד עם עשבות השדה התחדשו נעוריו.

כהים וחורים ודלי־צבעים נראים לנו חייו של שטיינברג מבחוץ, ואולם כשאני משוה נגדי את שטיינברג בשדה, כשהוא מסתכל בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא המתגלה לפניו בכל אורותיו הגנוזים, יש אשר תעלה מחשבה בלבי, כי לחיים עשירים ויפים כאלה מבפנים זכורק מעטים מאתנו. וכשאני מסתכל בכל הדרך, אשר עבר בה בן־העירה התמים בחייו, אני רואה, מה רבים היו הנגוהות הטמירים, אשר האירו על ראשו.

V.

הרבה סבות היו, כפי שאנו רואים, בחיי שטיינברג, אשר גרמו לזה שכשרונו הטבעי המצוין לא התפתח באותה המדה, כפי שאפשר היה לקוות לאחר נסיונותיו הראשונים. הוא היה חסר השכלה, התפתחות ספרותית, אך קודם כל ובעיקר היה חסר את החיים עצמם. כל ימי חייו עברו עליו בעירות קטנות ונדחות כליפקאני, יֶדינצי וליאובה, ולפיכך היה יכול לדעת היטב רק את החיים הפאטריארכאלים. החיים החדשים, הצעירים, אשר התחילו מתרקמים אצלנו בקול ובחשאי בתקופה האחרונה, הגיעו לשטיינברג כבת־קול רחוקה, אשר הטה אמנם אליה את אזנו ויקשב בצמא לכל רטט שלה, אך נשארה לו בכל זה סתומה ומוזרה תמיד, כחידה בלא פתרונים. כל ימיו היה נמשך שטיינברג כצפֹּרת אל האור, מעירות מושבו הקטנות אל העולם הגדול, כל ימיו היה מבקש תחבולות, איך לעבור לאודיסא, לוורשא, ולהכנס ל„תוכם" של החיים, במקום ששם עומדת „יְתַד הארג" של ההיסטוריה... אך כל תחבולותיו לא הצליחו, לפי שלמרות פרסומו של שטיינברג, לא נמצא מו"ל אחד, אשר יקציב לו בשכר עבודתו כְּדֵי פרנסה מצומצמת. בינתים ארכו הימים. השנים חלפו ועברו, בן ארבעים שנה היה כבר שטיינברג, ועוד לא אבדה לו את תוחלתו „להתחיל את הכל מחדש"...

כשתי שנים לפני מותו נעשה שטיינברג לקוריספונדנט קבוע מרוסיא של

IV.

כשנקראתי לפני שנים אחרות גם כן בתור מורה לליאובה, אל העירה האידילית השקטה, שכמעט בעד כל חלון נשקפים לפניך הרים ירוקים וגנים כהים, ובאתי בפעם הראשונה לביתו של שטיינברג, השתוממתי לראות את הפאטריארכאליות הגמורה, שהיתה נוהגת בחייו. הוא דר עם משפחתו בבית קטן, דומה כמעט לבית־אכרים, אך פשוט ונקי. על הקרקע ועל רהיטי החדרים היו פרושים מרבדי־צמר צבעונים בטעם בני־הכפר הביסאראבים. הרהיטים היו ישנים וכל סדרי הבית היו ידועים לי ויזכירוני את ימי ילדותי בבית אבותי. בכל הבית כמעט לא היה זכר כמעט לספרים, תמונות ומעשי־אומנות. מלבד ספריו של בריהם, אשר שטיינברג, חובב החיות והעופות הגדול, היה קורא תמיד, וספרי היסטוריה אחדים,— שטיינברג למד אז את תולדות עמי־המזרח, מפני שהיה מכין את עצמו לכתוב איזו ספורים היסטוריים — לא היה כמעט להכיר פה סימנים של קולטורה עירונית. הכל מסביב היו לו פנים אידיליות. בחצרו של שטיינברג הייתם יכולים לראות פרה גדולה וחומה עם זוג עגלות מגודלות, פה ושם היו מטילים להם בשלוה תרנגלות ואווזים עם אפרוחיהם, שהיתה להם דריסת הרגל גם בבית לא לעתים רחוקות. מאחורי הבית היה גן עצים וירקות, ששטיינברג היה מטפל בו בחבה יתרה. על גג הסוף בנו להן החסידות קן מימים ימימה, ושטיינברג היה אוהב להביט במשך שעות שלמות, איך הן בונות את הקן ולהקשיב לקרקורן היבש, שמח כילד על כל „חכמה", שהיה מגלה בשיחותיהן ומבאר בבדיחותו הרגילה על מה ומה אין שלום בחיי הזוג...

שטיינברג לא עסק אז עוד בהוראה. את שעות הבקר היה קובע אז לעבודת החריסטומאטיה, ורק לפרקים רחוקים היה כותב דברים חדשים. עוד לא כליתי את עבודתי בבית־ספרי, ושטיינברג היה כבר מחכה לי בחדרי ומושכני אל ההרים והכרמים, במקום שהיינו מתהלכים עד שעה מאוחרת בלילה. בשעת הטיול בשדה היה שטיינברג אוהב להתעכב על כל צמח וירק, אשר הצטיין במה־שהוא. כשראה איזה עוף או צמח בלתי־ידוע לא היה נותן לאברים שהזדמנו לו באותה שעה לעבור, עד שהיו מבארים לו את טיבו של העוף או הצמח, עד כמה שידיעתם היתה מגעת...

לידי התפעלות מרובה היה בא ביחוד למראה אותם הצמחים, שיניקתם משפע האדמה היתה ע"י צינורות סמויים מן העין, על צמחים כאלה, שכל תנאי חייהם היו דנים אותם לכליון, והם היו מגינים בעקשנות מיוחדה על קיומם ומוצאים פרנסתם שלא כדרך הטבע. — „צא וראה — היה אומר לי: — שאין דבר מותר על קיומו, ואם גם כל התנאים הנחוצים לטבעו מתקוממים לו"... אני הייתי שומע אז את דבריו וחושב באותה שעה: וכי יש צורך להוכחת הדבר בדוגמא יותר יפה ממך בעצמך...

הרבה מן הילדות ומן התמימות הנוגעת עד הלב השתמרו בנשמתו של

לא היה כמעט מכתב־עתי אחד בימים ההם אשר לא השתתף בו שטיינברג פוריותו באותה תקופה ממש מפליאה בכמותה.

את חלום חייו היפה ראה עתה שטיינברג בהקיץ. אך כאן מתחילה גם הטראגדיה שבחייו, — הטראגדיה שבחיי כל סופר עברי. את חלב לבבו ודמו מעלה שטיינברג על מזבח הספרות, ספורים ואגדות למאות הוא כותב ומדפיס שנה שנה,—והוא נשאר בכל זה אותו מלמד עני, המוכרח לעבוד עשר שעות ביום, כדי שלא תסבול משפחתו חרפת רעב. בכל האמצעים האפשריים אחז שטיינברג, בכדי להשתחרר מן המלמדות ולהקדיש את עצמו כלו לספרות. הוא ראה בחוש, כי להיות גם מורה וגם סופר אי אפשר לאדם חולני ורפה־כח כמוהו. אך להסתלק מעבודתו הספרותית החביבה עליו כל כך, מן האושר היחידי שבחייו, איננו יכול. לפיכך הוא לוקח על עצמו בשנות חייו האחרונות עבודות כאלו, שהן זרות לרוחו לגמרי ושאינו מוכשר אליהן לפי טבעו כלל, ובלבד שימצא את פרנסתו רק מן הספרות. ואולם עבודה יקרה וקדושה זו נעשית ע״י זה חול, נהפכת למלאכת יום־יום, — וקרני האורה היחידות שבחיי שטיינברג, הרגעים הנשגבים שבאושר היצירה, סוף סוף גם כן מועָמות...

עצב כבר ילחץ את לבבי בזכרי את המצב, אשר בו נמצא שטיינברג, כשהתודעתי אליו בפעם הראשונה (בשנת תרס״ד). הוא בא אז לוורשא, בכדי לסַדר את עסקיו הספרותיים. בקומה כפופה ובפנים כחושים וחולניים עמד לפני מולי״ו בבקשה להעלות את שכר עבודתו, בכדי שלא יהיה אנוס להרבות בעבודה כל־כך. מוזר היה לראות באדם שח־הקומה וכְחוש־הגֵו הזה את המסַפר הָעַלִיז בעל ההומור הנחמד; רק העֵינַיִם המאירות והטובות היו מגַלות את נשמת המשורר. גר ונכרי תעה בוורשא הגדולה וההומיה, מבלי מצוא איש, אשר ישפוךְ לפניו את מרי שיחו. כשהתודע אלי (גם־כן יליד ביסאראביה) שמח מאד, ולא הרפה עוד ממני. הייתי מוכרח ללכת אתו אל מולי״ו, אשר השיג אצלם עבודות פרגוגיות אחרות, ולאחר השתדלות מרובה גם „העלאה״ על ההונוראר שלו — עוד קופיקה אחת על כל שורה...

ואולם כל הצרות והפגעים, אשר סבל שטיינברג בימי חייו, לא הזקינו את רוחו ולא גזלו את תמימותה ורעננותה. כאשר רָוַח לו מעט, שכח, כתינוק מתפיים, את הכל וששונו ותקותו ואמונתו שבו אליו ויעודדוהו. כשהשיג אז, לאחר יסורי גיהנום קשים, אצל מולי״ו סכום כסף של איזו מאות רובלים וידע, כי יוכל להתמַכר עתה במשך ירחי מספר לעבודתו בלא דאגות פרנסה, ראה שוב את עצמו מאושר ובטוח. בעיניו, אשר עד ימי חייו האחרונים לא כבה בהן זוהר הילדות הרך, שוב התלקחה האֵש העליזה, ובשכחו את כל עמל הימים האחרונים, סָח לי בהתלהבות על דבר העבודות הגדולות, שבדעתו לגשת אליהן בקרוב...

כך לכל חורזי־חרוזים ומפטפט במליצות, היה נבצר ימים רבים מאד מאת כשרון אמתי כשטיינברג.

במשך ימים רבים היה מרחף שטיינברג בין תקוה ויאוש, בין ספק ואמונה בכוכב חייו החדש. החיים היו קשים מאד. מלמד עברי היה עובד אז מן הבקר ועד הערב, ושטיינברג היה לומד אז גם שפות וידיעות־הטבע ולא חדל בעונה זו גם מלעסוק בעבודות ספרותיות. בימים ההם התחיל כותב את משליו. מי שהיו תלמידיו ביידינצי ספרו לי, כי דרכו היה לכתב את משליו גם בשעות הלמוד עם תלמידיו על חתיכות נְייר בודדות... משלים רבים היו מוצאים אחר כך תחת השולחן ורבים היה קורע בעצמו תיכף לאחר הכתיבה. ככה נוצר הספר „בעיר וביער" של שטיינברג...

ובשעה שכמעט כל חבריו של שטיינברג התחילו מתיאשים ממנו, בשעה שגם בלבו הוא התחילו דועכים ניציצות התקוה האהרונים, — באותה שעה בוקע ועולה לו כוכב חייו, אשר צפה לו זה כמה. חברת „תושיה" מוציאה לאור את ספרו „בעיר וביער" בשני חלקים ומשלמה לו את ההונוראר הראשון... הספר עושה תיכף רושם גדול. פ ר ץ, ל ו י נ ס ק י ואחרים כותבים עליו כמעט בהתלהבות, ושטיינברג אשר למרות היותו אז כבר חולה ועיף ומדוכא עוד לבו היה רך ותמים ומלא רעננות נעורים, מתחיל מיַשר את קומתו ומביט בעינים בהירות על דרך חייו, אשר נפתחה לו בראשונה.

III.

כמעין־הרים סתום, אשר אבנים גדרו דרכו ימים רבים, התפרץ פתאם גל־יצירתו החי והרענן של יהודה שטיינברג. כל עושר רוחו העצום, אשר אסף וישמר בלבבו במשך שנים רבות, בקש עתה וימצא לו מוצא. תיכף ליציאת הספר „בעיר וביַער" מפרסם שטיינברג גם ספר של מעשיות לילדים בשם „שיחות ילדים", המצטיינות בתְמימותיהן המקוריות ובסגנון העברי החי והעשיר. „תרגיליו" הספרותיים המרובים הביאו לו תועלת לא מיעטה. הוא סִגֵל לו עי כך מראשית עבודתו סגנון עברי מצוין, אשר הלך והשתלם אצלו, עד אשר הגיע באחד מספריו האחרונים והמצוינים — בספורו „בימים ההם" — למרום מדרגתו. אז יכתוב שטיינברג גם ספורים לגדולים, וכל מה שהוא מוציא מתחת ידו מצטיין בבהירות מיוחדה, בחמימות ובחריפות — מעלות ספרותיות שעשו לו פרסום גדול במשך עת קצרה, וקנו לו במשך שנים אחדות מקום חשוב ב„כותל־המזרח" שבהיכל ספרותנו.

בשנת תרנ"ז נקרא שטיינברג לליאובה, להיות למורה לבניהם של עשירי המקום, אשר שמעו את שמעו. תנאי חייו החומריים הוטבו במדה ידועה, וזה נתן לו את האפשרות לקבוע שעות ידועות ביום לעבודה ספרותית. למרות היותו אז כבר חולה במחלת־הקיבה וסיבל הרבה מקדחת ממושכה, הוא כיתב הרבה מאד.

והעלוי במעמקי הטומאה... מתחילה הטראגידיה הנוראה והידועה של „מלחמת האבות והבנים", אשר האפילה כענן שחור וזועף על נעורי שטיינברג והרעילה את חייו בכל ימי שבתו בעיר מולדתו ליפקאני. המחלוקת הביאה לידי כך, שאשת שטיינברג היתה יושבת בבית חמיה, ושטיינברג עצמו – בבית זרים. וכשנעשה שטיינברג למורה, היה אביו חוזר על פתחי הוריו של תלמידיו ומטיף להם מוסר, על מסרם את בניהם לאפיקורס כזה...

הדבר הגיע לידי כך, ששטיינברג היה מוכרח לאחר שנות עמל אחרות לעזוב (בשנת 1889) את עיר מולדתו ולעבור אל העירה הסמוכה ידינצי (גם כן בביסאראביה). בימים ההם כבר קרא ושנה הרבה גם בספרות העברית החדשה ובכל הסביבה יצא לו שם „מליץ" גדול בשפת עבר. אך ה„מלמדות", שהיתה מספקת לו את פרנסתו בצמצום, כבר היתה לו גם אז לזרא, ובעזרתם של אוהביו המעטים, אשר הוקירוהו כבר אז וידעו להעריך את כשרונותיו, הוא מוציא לאור את מחברתו הראשונה „ניב שפתים" – מין תורת הספרות העברית – בהאמינו בתמימותו שהוצאת ספרו זה תשחרר אותו מן ההוראה. מובן מאליו, ששטיינברג נעשה אחר כך לאביון גדול משהיה, כי מכל הכסף אשר השקיע בעסק לא שב לראות אף פרוטה. נוסף על זה גדלו מאד גם יסוריו הפנימיים בהכירו, כי ספר זה – שהיה באמת דבר לא־מוצלח מאד – לא יכול להצליח, מפני שאין לו כל ערך. ביאושו העמיק הוא שורף את כל האכסמפלרים הנשארים, ושב אל מלמדותו... אך הרוח העשירה של הצעיר ברוך־הכשרון לא יכלה עוד למצא את ספוקה בחייו היבשים של מלמד עני, ובכל רגע פנוי שהיה לו הוא מוסיף להקדיש לנסיונות ספרותיים חדשים. בימים ההם כתב שטיינברג דראמה היסטורית בחרוזים בשם „הסוטה"... הדראמה מצאה חן מאד בעיני חבריו. עת רבה טפל בה שטיינברג, עד אשר העלה בבקר יפה אחד גם אותה על המוקד... לאחר שנים רבות הקריא לפני שטיינברג בעל פה קטעים אחדים של הדראמה. אלה היו „קופלטים" גמורים ברוחו של גולדפאדן. דוגמאות של דראמה אחרות לא ידע אז שטיינברג עדיין...

בימים ההם כתב שטיינברג גם שירים רבים, ביניהם – גם משליו, אשר חלק גדול מהם נכתב ראשונה יהודית ובחרוזים. קראתי אחדים מהם. הם מצטיינים באותה החריפות של המשלים העבריים, אך הנם כמעט בלא כל משקל ובחרוזים גרועים. זאת היתה, כנראה, סבת הדבר, אשר נשלחו בחזרה להמחבר ואיש לא חפץ להדפיסם.

קל לשער, איזו ימים קשים וארוכים של ספקות ויאוש עברו אז על שטיינברג. בהיותו מלמד עני ומדוכא החי בדחקות תמידית, משולל כל תקוה להגאל מדלותו ומשפלותו בזמן מן הזמנים, היתה מאירה לו לחולם הצעיר רק שמש אחת ממרחקים – האשר להיות למשורר עברי; ומה שהיה נקל אז כל

זה, שמעטף הכל בצעיף של מֶשִׁי – גם היא יש, שאינו מושל בריחו ואיזו נטפים של מרה נשפכים מעצמו לזכרון „רבי" רע־לב זאב קפרן. לשטיינברג נשתיירו רק זכרונות־זוהר מימי ילדותו הרחוקים, ובבת־צחוק של אהבה ותודה היא שב אליהם לשאב מִמַּעְיְנֵי ברכתם.

II

רק על קצה גבול נעוריו נתקל שטיינברג ראשונה בשערי החיים וידע ויבן פתאם, כי היו נעולים לפניו כל הימים. הוא היה אז כבר נשוא, אך עוד צעיר לימים מאד, ובהתודעו במקים מגורי חותנו שברומניה עם אחד ממשכילי העיר, אשר המציא לו את „חכמת השיעורי" ואת „מגדל עוז" ושאר ספרי השכלה, התחיל מוחו של הצעיר הנבון ועשיר הכשרונות לעבוד את עבודת ההריסה שלו. הנשמה הצעירה והצמאה לחיים משמיעה ראשונה את תלונתה על אלה, ששעבדוה ימים רבים כל כך ויתנו לה אור־רמיה במקום אור השמש והחיים. בכל חֹם נעוריו ותמימותם הוא מתחיל שואף לחיים, להשכלה, למרות היותו נמצא בסביבה קנאית של חסידים, אשר לא יכלו, כמובן, להשלים עם זה, שהצעיר העלוי הולך ופורש מהם ומתמכר לדברים מבלי עולם. לימים מועטים עלה לו לסדר את חייו כחפצו. הוא מתישב בכפר, באחד המקומות היפים שברומניה ובכסף הנדוניא הוא פותח לו חנות של מכולת. מובן מאליו, שמי שהיה עתיד להיות פיטן מצוין היה חנוני גרוע מאד, ולא היה ימים מועטים והוא נשאר בלא נדוניה בכים ובלא סחורה בחנות. אך התקופה הקצרה של חיי חפש בכפר וברשות עצמו השפיעה הרבה על התפתחותו הרוחנית של משוררנו. חיי התֹם השאננים בתוך כפר ומראות הטבע הנאים התחילו, כנראה, כבר אז להעיר בלבבו רגשות לא־ברורים, חדשים ומתוקים. את שעתו הפנויה הוא מקדיש ללמודי חול, ובמשך עת מעטה משתלם שטיינברג, שהצטין בכשרונות מצוינים ובמוח חריף, בידיעות המאתימאתיק ורוכש לו ידיעות ראשונות בחכמת הטבע, המספיקות לו כדי להתיחס אל השקפת־עולמה של סביבתו בבקרת.

כשתי שנים אחרי נשואיו מוכרח שטיינברג לעזוב את רומניה, מאחר שלא נתנו לו לשבת שם, והוא שב לבית אביו עני בכסף, אך עשיר בחלומות. כאן מתחילה בין החסיד הזקן והנלהב והאפיקורס הצעיר, שלא היה פחות נלהב מאביו, מלחמה קשה וארוכה. שטיינברג, שהחיים החדשים והיפים רמזו לו פעם ממרחקים, אינו יכול לשוב עתה אל חיי החול והבערות של סביבתו. בהיותו רך בשנים, וחסר־נסיון ותמים גדול ככל המשכילים הצעירים שבאותה התקופה, הוא בטוח ומאמין, שיעלה לו להוכיח לאביו אמתותן של השקפותיו הוא, מאחר שאביו מ ו כ ר ח להוָכח, כי הצדק והאמת אתו... מזוין בראציונאליותו השטחית, נכנס שטיינברג בהתגלות־לב שלמה עם אביו בויכוחים ארוכים על האמונה והדעת והחסיד הזקן והארוך רואה לחרדת לבבו העמוקה, עד כמה שקע בנו החביב

בית אביו עמד פריש ונבדל מחוץ לעיר, על שפתו של נהר פרוט השקט והיפה, החוצה לו דרכו באדמה הרכה והשחורה שבין הרי ביסאראביה ורומניה. אביו של שטיינברג היה חסיד סאדיגורי נלהב וקנאי נורא. אך ימי ילדותו של שטיינברג עברו עליו קלים ונעימים ומלאי־אור. אביו, אשר היה, למרות אדיקותו, בעל נשמה עמוקה ועשירה, אהב מאד את נערו הקטן העלוי, שהיה אז עדיין „פרי נחמד", לאלהים ולאנשים... עוד בימים ההם, כשהנער הקטן במעילו הארוך ובפאותיו הארוכות והמסולסלות היה שב מן החדר או מבית־המדרש הביתה והוא מהרהר לו את הרהוריו וחולם את חלומותיו, — יש אשר נִצַּת כבר אָז לפעמים בעיניו השחורות והחולמות להב טמיר ונעלם וגלי הנהר הבהירים ושבלי הקמה הנעית כבר היו מתלחשים אתו ומגלים לו את סודותיהם המתוקים, אשר ספרם לנו אחר כך בספוריו הנחמדים, — ספורים אלו שהֶצְיָם דברי אגדה וחֶצים „חתיכות חיים". מי יודע כמה פעמים היה אז שטיינברג הקטן עומד שעות ארוכות על שפת הפרוט, כשהוא מקשיב להמית־הדממה של גליו העליזים, הנשאים בחשק ובבטחה למרחק לא־נודע להם, ונפשו הרכה וההומיה נשאת עמהם גם היא למרחקי־היופי, לאותם המרחקים היפים, אשר נפשו נשאה אליהם לשוט בכל ימי חייו ולא מצאתם... כמה פעמים היה מביט בכליון־נפש לעבר הנהר, אל הָרֵי מולדוי הבהירים, המכוסים בחורשית קטנות וערפלי תכלת טהורים תלוים עליהם תמיד ככבת שלום, ולבבו הומה לעולמות רחוקים ויפים, הרחק הרחק מן העירה ומהנוניה ומכוערה ומחיי־החול, השוררים שם תמיד מצֵאת השנה ועד אחרית השנה. אך לב שטיינברג היה אז תמים עם אלהים ועם תורת אביו, וידע כי השטן פורש לו רשתו ומושכו לדברי־עבירה, וימצא לו מפלט בבית־המדרש ובספריו העבים והישנים ונפשו היתה שבה וחיה את חיי הקדומים ומרחפת בעולמות הנביאים והתנאים. ויהי כאשר צר לרוחו בעולם ההלכה היבש והשומם, וישבר את צמאון־נעוריו במי־מנוחותיה של האגדה, ואת להבי־געגועיו — בשירת החסידים ובספורי־נפלאותיהם, אשר נעשה אח"כ לאחד ממשורריהם המצוינים. אלה היו מעינות האור והשירה היחידים, אשר בהם טבלה נשמת הפיטן הצעירה, בהיותה פרושה ומובדלת מן העולם הגדול, שאל אורו הרחוק נמשכה דומם, עוד טרם תדעהו...

צעיף של שכחה פרוש על ימי ילדותו של שטיינברג. נשמתו היתה מנמנמת לה בחשאי מכונסת ומצומצמת לתוך עצמה, אך כצמח זה שמתחת לאֲדי־קיץ חם היתה סופגת בלא־יודעים את שירת העולם, כשהיא רואה אותה מן הזוית שלה... בשיחותיו עמדי היה שטיינברג אוהב לדבר על תקופות שונות שבחייו אך כמעט שלא היה נוגע בתקופת ילדותו הקדומה; ועל מעשיותיו וזכרונותיו מאותו הפרק הוא שופך איזה אור של רוך מיוחד, רוך אגדי שלא מעולם זה. על הכל מרפרף אֵד־זהב של חלומות חביבים ונשכחים, ששבו לתחיה. זכרונות־החדר שלו מלאים הומור רך ונעים ורוח חבה. אפילו ש. בן־ציון, רומאנטיון רַךְ ואידילי.

כיצד אירע הדבר, שלכשרון מקורי כזה, שהיה בימים הראשונים כמעין המתגבר, נסתמו במשך זמן קצר כזה צנורות השפע, לאחר שהספיק לתת לנו רק חלק קטן מכפי יכלתו? איזו רוח רעה הכתה בצמח הבריא הזה, שהתחיל להכמש קודם זמנו כל כך? על שאלות אלו אין לך תשובה יותר מספקת מהר־צעת חייו של שטיינברג עצמם. חיים אלו, גם בלי הטעמה מיוחדה, משיבים על הכל „ופירוש המלות" מיותר לגמרי...

I.

מיתתו של שטיינברג באה לו באודיסא, באותו הכרך הגדול, שימים רבים־רבים בחייו נשא אליו את נפשו בגעגועים גדולים כל־כך, ושקללהו אחר כך בודאי לא פעם. כשהיה שוכב על מטת חליו, כלוא בדירתו הצרה ומעונה בו בענויי הגוף והרוח היותר קשים, שידע בחייו. אך כל ימי חייו ישב שטיינברג בעירותיה הקטנות והרחוקות מן הישוב של ביסאראביה, — של איתה הפנה הנדחה, שהיתה במשך ימים רבים מפורסמת ברוסיא בתור ארץ ה„רינדאים" חוכרים המגושמים וקן עם־הא־ציות, ושנתנה לנו בימים האחרונים בכ"ז שני כשרונות מצוינים כיהודה שטיינברג וש. בן־ציון.

ביסאראביה היא עכשיו אחת הפנות המועטות שברוסיא, שרוח ילדות ותמימות עדיין מרחפת על פני הָרֵי־שִׁמְשָׁה הירוקים, אשר כרמי ברכה משחירים עליהם ככתמים כהים על מרבדים בהירים, והוד אגדי עדיין מוצנע בתוך עמקיה העזובים והנשכחים, במקום שאתה תועה שעות מרובות בין עשבות־פרחים וירקות, עד שתירט לך הדרך בְרֵכַת מים לא־צפויה, המקלחת לה בחשאי בלא־דרך ואיבדת בתוך הדשאים העמוקים... ביסאראביה היא עדיין ארץ העדרים הגדולים, הרועים להם בטח על פני ערבות הדשא הרחבות ועל ידם רובצים להם כלבים פראים מגודלי שער ומנמנמים, ועומדים נשענים על גבי מקלותיהם הארוכים רועים רמי־קומה ושזופי־פנים תמימים וטובים, אשר נגוניהם המולדאוויים העצובים והמתוקים נתמזגו זה מאות שנה בתוך נגוני החסידים הקדומים ביותר. ויש אשר בלכתך יחידי ביום מעונן למחצה בשדה הרחב, בשעה שהאילנות והעשבים הירוקים־כהים עומדים בלי נוע כחטובֵי שיש והרחק־הרחק, רוכב לו פרש יחידי כשהוא טובע חציו בים הירקות וצלילים אליגיים בודדים ומקוטעים של שירת־עם מולדאווית נִשָּׂאִים ממנו ותועים עֲיֵפים ועגומים במרחב, — אז יש אשר תאמין, כי עוד חי אתה בתקופת קדומים הנאה, עת עמים חפשיים ופראים ישבו בארץ הזאת, אשר נחשבה אז לקצה גבול העולם המזרחי הקולטורי...

מראות הטבע היפים והצנועים שבביסאראביה השפיעו השפעה גדולה על רוח שטיינברג. ריח שדותיה המבורך עולה מכל ספוריו לילדים ואגדותיו, ותמונות חייה הפאטריא־כאלים והתמימים מותחים חוט של חֵן מיוחד על כל מה שכתב.

יהודה שטיינברג נולד בשנת 1863 בעירה קטנה שבביסאראביה, בליפקאני.

יְהוּדָה שְׁטֵינְבֶּרְג.

(חייו ויצירותיו).

כמעט בהיסח־הדעת בא לנו יהודה שטיינברג, כשושנת עמק זו, שהיא נִדְלָה וצומחת לה מוצנעת בתוך הדשאים הגבוהים ימים רבים, ופתאום היא עולה ומתגלה בכל גוניה העשירים, — כך הופיע גם הוא בספרותנו, מבלי אשר פלל איש, שכשרון מצוין כזה הולך ומתפתח לו בחשאי באחת מעירותיה של ביסאראביה. הספר הקטן „בעיר וביער" הוטל כצרור פרחים חיים לתוך ספרותנו. ריח־השדה הרענן עלה מכל עמוד ועמוד שבו, ורוח המרחב, רוח הרים ועמקים, נשבה עלינו מתוכו; חיי־הכפר התמימים, בעלי־החיים שבבית ובשדה, העופות והצמחים, שהיו כל כך רחוקים לנו, פתחו פיהם וידברו אלינו בלשונם, בלשון זו שלא היינו זקוקים אליה זה כמה דורות. וכל זה היה כתוב ברוּחֵנו, ברוח קרובה ומובנה לנו — במזיגה נעימה של החריפות התלמודית ותמימותה של האגדה. הכל עמדו משתוממים על הכשרון העברי המקורי הזה, וכפה אחד הביעו את תהלתו וינבאו לו גדולות בעתיד. לא היו ימים מועטים ושטיינברג נותן לנו ספר שני, — שיחות אגדות לילדים, המצטיינות גם הן במקוריותן ובסגנונן העברי העשיר. עוד שנה אחת או שנתים — והנה שטיינברג המסַפר, הכותב אידיליות נחמדות מחיי העירות הקטנות ונובילות חריפות, בעל שיחות החסידים, המלאות רעיונות עמוקים וכתובות בסגנון חי ומבריק — והמורה הענו והצנוע שבאחת מעירותיה הנדחות של ביסאראביה נעשה במשך עת קצרה לאחד מן הסופרים העברים המפורסמים והחביבים ביותר על הקהל העברי.

אך זמן פריחתה של שושנה נאה זו היה קצר כל כך. בימיו האחרונים של שטיינברג שמו הולך ופוחת ואינו מושך אליו בכחו עוד את כל הלבבות, כמקודם. כשתי שנים לפני מותו הוא עוסק כמעט רק בספרי־חנוך ובכתיבת קורספונדנציות ופוליטונים בשביל כתבי־העתים האמריקאים. רק זעיר שם עוד מבהיק ניצוץ מכשרונו המצוין של שטיינברג הקודם בנובילה או בשיחת־ילדים — עד שמגיעה אלינו הבשורה המחרידה על מחלתו הנוראה, ואחריה על מותו שלא בזמנו.

תנאי החתימה על כל כתבי יהודה שטיינברג.

יהודה שטיינברג כתב, כידוע, לגדולים ולקטנים, ולפיכך נחלקים כל כתביו בשביל מהדורה זו לשתי מחלקות. באחת יבואו כל כתביו בארבעה כרכים לגדולים, ובשניה — כל כתביו בארבעה כרכים לקטנים. כל אחת משתי מחלקות אלו — היא דבר בפני עצמו ויש בזו מה שאין בזו. החתימה אף היא מתקבלת על כל אחת בלבד, ואין אחת תלויה בחברתה כלל.

שתי המחלקות הולכות ונדפסות בעונה אחת, ותשלחנה, כרך כרך במועדו, לכל חותמיהן.

תנאי החתימה לכל מחלקה בפני עצמה אלו הם:

I מחלקה לעם.

ציורים, רשימות, שיחות חסידים, ספורים, רומנים, מבחרי משלים ופוליטונים וכו׳

בארבעה כרכים.

שבעים גליונות דפוס בערך, בפורמט גדול ובהדור.

מחיר כל ארבעת הכרכים לחותמים — 5 ר.

אפשר גם לשעורים, כזה: בשעת החתימה 2 רו״כ, אחרי קבלת הכרך הראשון 2 רו״כ, ואחרי כרך שני 1 רו״כ.

לשאינם חותמים יהא מחירם 7 רו״כ.

II מחלקה לבני הנעורים.

אגדות, שיחות, בדיות, בדיחות, מחזות, משלים, ספורים, ציורים וכו׳

בארבעה כרכים.

35 גליונות דפוס בערך, בפורמט בינוני ובהדור רב.

מהם: שני כרכים (20 גליונות) לנערים (עם נקוד מקוטע) ושני כרכים (15 גליונות) לילדים, באותיות גדולות ומנוקדות נקוד שלם.

החתימה מתקבלת רק על ארבעת הכרכים ביחד.

מחיר כל ארבעת הכרכים לחותמים 2 ר׳ 50 ק.

אפשר לשעורים: בשעת החתימה — 1 רו״כ, אחרי כרך ראשון — 1 רו״כ, ואחרי השני 50 ק.

לשאינם חותמים יהא מחירם 3 ר. 50 ק.

את כסף החתימה לשלוח ע״ש:

Книгоизд. „Мория", Одесса. — Verlag »Morijah«, Odessa.

כָּל כִּתְבֵי יְהוּדָה שְׁטֵינְבֶּרְג

בשמונה כרכים.

יהודה שטיינברג, למרות היותו אחד מן המספרים החביבים ביותר על קוראיו, לא זכה בכל זאת, שיהא אפילו לרבים מחבריו הסופרים מושג שלם ומקיף על דבר צורתו הספרותית. כל ימיו המעטים והרעים של סופר גדל כשרון זה פזר את פניני רוחו היקרות אל „שבעה ימים". וממאות הספורים שכתב לא זכה לראות בחייו מכונס בקובץ אחד את החלק העשירי. ויהודה שטיינברג הרי היה סופר רב הגונים מיוחד במינו. רוחו היתה עשירה וכשרונו כמעין המתגבר. הוא היה סופר־עם במלוא משמעה של המלה, סופר, אשר עמד תמיד בתוך חיי אחיו, ראה בצערם והבין את צערם. יהודה שטיינברג היה משורר של החיים הפאטריארכאליים, של חיי המשפחה העברית של חיי ההמון העברי.

וכמה מרובים הם המקצועות, שבכלם עבד ובכלם הצטיין! כל מקצוע ספרותי, שעבד בו שטיינברג, קובע לו מקום מיוחד בספרותנו.

ובכל מה שכתב שטיינברג, היה סופר עברי, היונק מן השירה והמחשבה העברית שבכל הדורות. שטיינברג הוא אחד ממשוררינו המועטים, שסגלו להם את לשון האגדה והכניסו לתוך יצירותיהם את רוחה האמתית, את דרכי הדבור והציור שלה. בכמה מיצירותיו הגיעה השתלמותו של הסגנון העברי אצל שטיינברג עד למדרגה הגבוהה ביותר, והן תמנינה בודאי במשך הימים בין יצירות־המופת המועטות שלנו, שעל פיהן ילמדו צעירינו לדעת את הסגנון העברי ואת רוחה האמתית של הספרות העברית.

רק לאחר שכתבי שטיינברג יאספו ויצאו בהוצאה שלמה, אפשר יהיה להעריך את כל ערכה הרב של הירושה הספרותית, שעזב אחריו. להוצאה כזו מחכים בודאי זה כמה כל חובבי הספרות העברית ומוקיריה, ובגשתנו לפתוח עכשיו חתימה על כתבי שטיינברג, הרינו נסמכים רק עליהם ועל עזרתם. רק השתתפותם הרחבה של ידידי ספרותנו האמתיים ועסקנינו הלאומיים תתן לנו את היכלת להכניס לתוך גנזי ספרותנו גם את יצירותיו של יהודה שטיינברג בהוצאה מהודרת כזו, שהן ראויות לכך.

ויזכרו נא קוראינו גם זאת, שכתבי שטיינברג הם הירושה האחת, שעזב הסופר המצוין לאשתו ובניו, והוצאה זו תוכל להיות, אם רק תהיה נתמכת תמיכה הגונה ע"י הקוראים העברים למקור־פרנסה היחידי של משפחת הסופר המנוח.

אנו פונים איפוא לכל הקהל העברי ולעסקניו בכל מקום שהם, שיבואו לעזרתנו. פותחים אנחנו את החתימה על כל כתבי יהודה שטיינברג בתקוה, שבכל מקום ימצאו אנשים, אשר יקחו עליהם את הטורח לאסוף חתימות על הוצאה זו. והננו מעירים את לבם ביחוד על זה, שהדבר צריך להעשות תיכף ומיד, וכי כסף־ההחתמה צריך להשלח לתעודתו בהקדם היותר אפשרי.

אפיטרופסי החתמים:
א. ל. לֶוִינסקי.
י. ח. רבניצקי.
ח. נ. ביאליק.

מאת המביאים לבית־הדפוס.

זה כשנה שהוציאו התתימים־מטה „קול־קורא“ על־דבר הבנת מהדורא שלמה של כל כתבי יהודה שטינברג, מהדורא שעתידה לכליל בתוכה כמעט כל מה שיצא מתחת עטו הפורה של הסופר המנוח. עתה מונח לפני הקהל העברי הכרך הראשון של אותה מהדורא בצרוף תולדותיו וערכו הספרותי ותמונתו של המחבר.

כתבי שטינברג, אלו שנדפסו בחייו, הם, כידוע, מרובים מאד והם מפוזרים על „שבעה ימים“. מה שיצא מהם בהוצאות מיוחדות הוא המעט מן המעט. כל השאר מפוזר ומפורד במאספים ובכתבי־עתים בארצנו ובחוץ־לארץ, ומהם הרבה שאינם מצויים. כתבי־היד מעזבון המנוח אף הם מעורבבים היו ובקושי גדול נתנו לסדור.

מטעם זה, גם עבודת הכנוס והסדור, שעסק בה, לבקשת הח״מ, הסופר הצעיר, ידידו הקרוב של המנוח, מר י. פיכמאן, אף היא נמשכה יותר מכפי שצפו הח״מ מראש והוצאת הכרך הראשון נתאחרה עד עתה.

עכשו כשעבודת הכנוס והסדור נגמרה כלה – יש לקוות שלא יבֹא עוד שום מעצור בהדפסה וכל הכרכים יצאו בזה אחר זה כסדרם בזמן קרוב.

כל כתבי שטינברג שבמהדורה זו נחלקים לפי תכנם וצורתם הספרותית לשתי מחלקות עבריות: לעם ולבני־הנעורים, ארבעה ארבעה כרכים לאחת. המהדורה בשלמותה תכיל אפוא, כאמור, בקול־הקורא הנ״ל, שמונה כרכים.

מארבעת הכרכים שלבני הנעורים, שיצאו בפורמט מיוחד, יבאו שנים באותיות גדולות ובנקוד שלם–לילדים, ושנים בנקוד מקוטע–לנערים. המלים הקשות שבאלו ובאלו יבאו מפורשות בשולי הגליון.

החתומים־מטה מוסרים את הכרך הזה ליד הקהל העברי בתקוה ובבטחון, שאיהו הקהל, ע״י השתדלותו להפיץ כתבי שטינברג ברבים, יסייע ביד המתעסקים בדבר להוציא את זממם לפעולה בזריזות יתרה לטובת הספרות העברית, העניה כל כך בקובצים שלמים של יצירות בחירי סופריה.

אודיסא, הוהמ״ס תר״ע.

א. ל. לוינסקי
י. ח. רבניצקי
ח. נ. ביאליק.

תכן:

כל כתבי
יהודה שטינברג

(בצרוף תמונת המחבר ומאמר על תולדותיו
וערכו הספרותי מאת י. פיכמאן).

כרך ראשון.

הוצאת האפטרופסים של יורשי המחבר.

קראקא, תר"ע.

בדפוס של יוסף פישר, גראָדגאסע 62.

כל כתבי
יהודה
שטינברג